

1-Mavzu: XVII-XVIII ASR YEVROPA KOMPOZITORLARINING JAHON MUSIQA SAN'ATIDAGI O'RNI: G. F. GENDEL, I. S. BAX, IJODLARINING JAHON MUSIQA MADANIYATI TARIXIDAGI AHAMIYATI VA JANRLAR TASNIFI

OPERA JANRINING VUJUDGAKELISHI VA RIVOJLANISHI

XVII asrga qadar uzoq davom etgan dunyoviy va cherkov musiqasi bilan chegaralanish jarayoni yakunlanib, opera vujudga kelishi uchun shart-sharoitlar yuzaga keladi. Opera — bu teatr, she'riyat, raqs va musiqani birlashtiruvchi sintetik janr. Uning badiiy ta'sir vositalari chegarasiz va shuning uchun ham u musiqa sohasida yetakchi o'rinni egallaydi. Opera ta'siri XVII va XVIII asrlar musiqa san'atining ko'plab ohalariga o'z ta'sirini ko'rsatdi. Opera tufayli cholg'umusiqasining yangi janrlari vujudga keldi: uvertura, orkestr, balet suitasi va boshqalar. Oratoriya va qantata kabi cherkov musiqasi janrlariga operaning kompozitsiya tamoyillari, vokal uslublari xususiyatlari kirib keladi. Operaning katta sahna uchun, keng auditoriya bilan muloqot qilish uchun mo'ljallanganligida uning alohida ijtimoiy ahamiyati namoyon bo'ladi.

Operaning vatani Italiya bo'lib, opera paydo bo'lishidan avval, musiqa ijrochiligidan rivojlangan dunyoviy shakllari, musiqiy teatr pastoral janrning tarqalishi, qo'shiq janriga bo'lgan qiziqishning ortishi bilan tavsiflanuvchi XVI asr musiqiy hayoti hukm surgan. Opera san'atining dastlabki o'chog'i Florensiya hisoblanadi.

Shoirlar, musiqachilar va san'at ixlosmandlarini birlashtirgan to'garakda (kamerata) Mazkur san'at turi tamoyillari ishlab chiqilgan va asosiy qoidalari shakllantirilgan.

Florensiya operasining asoschilari shoir Ottavio Rinuccini (Torkvato Tassoni o'quvchisi), musiqachilar Yakopo Peri va Julio Qachchinilar edi. Rinuccini matni va Peri musiqasi bilan yozilgan birinchi Florensiya operasi — «Dafna» 1594-yil Korsiyada namoyish etilgan. Ikkinchi Florensiya operasi Ottavio Rinuccini va Yakopo Penning Orfey haqidagi antik afsonasi asosida yaratilgan «Evredika» operasi hisoblanadi. Mazkur Operaning yaratilishi fransuz qiroli Genrix IV ning Mariya Medichi bilan 1600-yilda bo'lib o'tgan nikoh marosimiga bag'ishlangan. Xuddi shu sujet asosida 1600-yilda Julio Qachchinining «Evredika» operasi yozilgan.

Italiya operasining yana bir markazi Rim edi. Rimda opera teatri Rim Papasi Urbanom VIII ning yaqin qarindoshlari bo'lgan Barberinilar oilasi tomonidan bunyod etildi, shuning uchun Rim katolik vatanida opera klerikal tavsifga ega bo'lgan. Rim operalari sujetida xristianlik dini g'oyalari targ'ib etilar, katolik cherkov arboblari ulug'lanardi. «Muqaddas Aleksey» operasini yaratgan Stefano Landini ijodi o'z davrida juda mashhur edi. Ushbu operaxristian itoatgo'yligi va diyonatligini madh etardi. Rim maktabining eng yaxshi asarlaridan bir Loretto Vittorioning (1588—1670) «Galateya» operasi hisoblanadi.

Italiyalik buyuk kompozitor Klaudio Monteverdining ijodi XVII asr musiqa madaniyatida yorqin hodisa* sifatida namoyon bo'ldi.

Uning ijodi Peri va Qachchinidan o'ziga xos xususiyatlar bilan ajralib turadi. U yozgan operalar: «Orfey», «Ariadna», «Poppeyaga toj kiygizish». Monteverdi qalamiga mansub Torkvato Tasso sujeti asosida yaratilgan mashhur «Tankred va Klorida» asari 1638-yilda e'lon qilingan.

«Poppeyaga toj kiygizish» operasining dramaturgiyasi yorqinqarama-qarshiliklarga asoslanadi. Operadagi tavsiflarning kuchi va haqqoniyligi kompozitorni uning buyuk zamondoshi — Shekspir bilan tenglashtirishga asos bo'lgan. Operaga va oratoriyaga kirib

kelganva butun XVII asr davomida saqlanib qolgan lamento (arz, yig'i)opera ariyasi to'ring yaratilishi Monteverdi nomi bilan bog'lanadi.Monteverdi yakkaxon ijrochlikning turli shakllarini yaratuvchisidir:

deklamatsiya, ikki qismli shakl, da capo ariyasi va boshqalar.Monteverditomonidan ishlab chiqilgan opera dramaturgiyasitamoyillari Alessandro Skarlatti boshchiligidagi italiyalik kompozitorlartomonidan qo'llanilgan.

XVII asr o'rtalarida opera san'atining markazi Venetsiyagako'chdi.

Venetsiya operasining o'ziga xosligi, uning shahar aholisiningasosiy qismiga mo'ljallangan ommabop teatrlarga ko'chirilishibo'Idi. Venetsiya operamaktabining buyuk namoyandalari — FrancheskoKavalli (1602—1676), Marko Chesti (1623—1669)lardir.

Franchesko Kavalli Monteverdining jiddiy, dramatik yo'-nalishdagi uslubiga tayanardi. Marko Chesti Yevropada hukm surgannosog'lom turdagi saroy operasining muallifi bo'Idi. Uning «Paris va Yelena» haqidagi afsona asosida yaratilgan «Oltin olma» operasi musiqiy dramadan «opera-konsert»ga, virtuoz (mohir ijrochi)lar operasiga burilishni boshlab bergan yangi yo'nalishga turtki bo'ldi.

Neapol operasi italyancha seria operasining umummilliy turibilantenglashtirilgan. Neapol operasi rivojlanishining birinchibosqichi Franchesko Provetsale va Alessandro Skarlatti ijodi bilanbog'liq. Alessandro Skarlatti Monteverdi, Kavalli, Chesti asarlaridan ta'lim oldi. Uning ijodida Venetsiya maktabi vaqillari operalarida kuzatiluvchi musiqiy yo'nalishlarni ko'rish mumkin.

Uning operalarida «da capo» ariyasi turi ustunlik qilardi, unda birinchi qismni takrorlovchi uchinchi qism yozdirilishi to'xtatilgandi.Skarlattidan boshlab neapolliklar operalarga maishiy janrlarni kiritiboshladilar, keyinchalik esa Gendel o'z oratoriyalarida foydalangan sitsiliyaliklar ohangi odat tusiga kirdi. Skarlatti ijodida rechitativning ikki turi shakllangan: biri secco («quruq ») nomini oldi, unda klavesin akkordlari bilan jo'rsozlik qilinadi, boshqasi, accompagnato («jo'r bo'lish»), orkestr jo'rligida o'tkaziladi. Monteverdi va Skarlatti tomonidan yaratilgan virtuoz-patetik vokal uslub Italiya operasining milliy o'ziga xosligi sifatida qabul qilindi va operaning eng yaxshi namoyandalari musiqasida, ya'ni

Rossini, Verdi, Puchchinining asarlarida rivojlantirildi. Skarlatti ijodida klassik simfoniya «darakchisi» bo'lgan uch qismli italyancha uvertura o'zil-kesil shakllandi.

XVII asr fransuz operasining yirik namoyandasi Jan Batist Lullidir. Kelib chiqishi italiyalik bo'lgan (Lulli) gersog Giz tomonidan Italiyadan olib kelingan va fransuz qirolining singlisi xonadoniga oshpaz yordamchisi sifatida ishga kirgan. Buyuk musiqachi bo'lib yetishgach Lulli fransuz operasini yaratdi. Lullining operalaridagi milliy xususiyatlarning shakllanishida fransuz teatri va klassik tragediya katta ta'sir ko'rsatdi. Kornel va Rasin tragediyalaridagi dramatik voqealar manbayi bo'lib hisoblangan qahramonlik va lirika, aql va hissiyot, mash'um ishtiyoq va ma'naviy burch to'qnashuvi Lulli operalarida dramatik negiz bo'lib xizmat qiladi. O'z operalarining vokal san'ati uchun namuna sifatida Lulli milliy teatr san'ati xususiyatlaridan bo'lmish fojiiyaviy deklamatsiyani oladi. Lulli o'zxonandalaridan nuqsonsiz aktyorlik ijrosini talab qilardi. Uning operalaridagi kuylash so'z, harakat, aktyor mahoratidan ajralmaydi.

Lulli operalarining muhim tarkibiy unsuri fransuz operasiga yorqin rang-baranglik, chiroy berib turuvchi, opera spektaklining tomoshaviy tomonini kuchaytiruvchi balet bo'ldi.

Balet orkestr musiqasi rivojiga katta ta'sir ko'rsatdi, u aytilmagan hissiyotlarni raqsdan ifodalardi. Lulli «fransuz uverturasi» nomini olgan va uch qismdan iborat yangi opera uverturalari to'ring asoschisi hisoblanadi. Lulli operalari xor, balet, orkestrning epizodlari uverturalari, muqaddima, antraktlar, ommaviy dekorativ sahnalari bo'lgan dramaturgiya tomonlama chambarchas bog'langan kompozitsiyadan iborat.

YEVROPADAGI OPERA SAN'ATINING PAYDO BO'LISHI.

Opera san'ati musiqiy san'atning murakkab jarayonidir.

Yevropada opera san'atining paydo bo'lishi.

Opera-san'atning alohida turi sifatida XV-asr oxirlarida Italiyaning Florensiya guberniyasida yuzaga keldi. P'ering «Dafna» (1598-yil) va «Evridika» (1600 yil) operalari ushbu sa'nat to'rlarining ilk namunalari hisoblanadi. Opera san'ati kelib chiqishiga musiqali dramalar asos bo'ldi. Opera san'ati o'zining dramatik tuzilganishi jihatidan musiqali dramaga juda yaqin turadi. Ularning o'xshashlik tomonlari shundaki, avvalo har ikki janr ham dramatik bo'lib, saxnada dramatik voqia tasvirlanadi, ijobiy va salbiy qaxramonlar dramatik jarayonning rivojlanishi va yechimini tasvirlaydilar. Har ikkala janrda ham qaxramonlar ariyalari, arizolari, ariyettalari orkestr jo'rligida kuylanadi. Har ikkala janrda ham xor ommaviy saxnalar harakatini ifodalaydi. Ularning bir-biridan farqi shundaki, musiqali drama janrida orkestr kirish qismi va ariyalardagina va xor ijrosiga jo'r bo'lsa, opera janrida bu jarayon asarning boshdan to oxirigacha davom etadi.

Opera san'ati musiqa ijodiyotining dramatik syujetlariga yo'g'rilgan eng mukammal va eng yuqori cho'qqisidir.

Opera-lotinka «orecha»- mehnat maxsuli bo'lgan asar demakdir. U san'atning musiqiy dramatik janri hisoblanadi. Opera qorishma (Sintetik) janr bo'lib, o'zida san'atning bir necha turlarini mujassam etadi, ya'ni, dramaturgiya, Musiqa, tasviriy san'at, raqs san'ati va qo'shiqchilik san'ati shakllari yaxlit saxnaviy jarayonda uzviy bog'lanadi. Lekin musiqa san'ati ular orasida yetakchi o'rin egallaydi. Operaning adabiy asosi bo'lgan «libretto»dagi voqealar musiqiy dramaturgiya vositalari bilan, avvalo vokal musiqa shakllari bilan gavdalanitiriladi. Opera qaxramonlarining hissiy kechinmalari, asosan, yakkaxon xonandalar ijrosidagi ariya, kovatiga kabi tugal musiqa lavhalarida o'z ifodasini topadi. Operadagi rechitativ tugal musiqa shakllarini o'zaro bog'lab, musiqiy dramaturgiya jarayonida muhim vazifalar bajaradi. Turli vokal ansambllarida (duet, trio, kvartet, kvintet va boshqalar) asar qaxramonlarining o'zaro munosabatlari, dramatik voqealar o'z aksini topadi. Opera san'atida xor ro'y berayotgan voqea va hodisalarning izohlovchi vazifasini bajaradi, asosiysi u, operadagi ommaviy saxna ko'rinishlari va umuman xalqhayoti lavxalarini gavdalanitiradi.

Shuningdek opera san'atida orkestr musiqasi ham katta o'rin egallaydi. U opera syujetidan voqea va hodisalarni tasvirlashda asosiy vosita bo'lib, uni opera ijrosi davomida vokal musiqasiga jo'r bo'ladi, uni to'ldiradi va boyitadi. Mustaqil cholg'u qismlarida vaziyatning mazmunini ochib beradi. har bir akt, har bir saxnaning ruhiy xolatini ifodalashga yordam beradi. Operaning tuzilganishi uning g'oyaviy maqsadiga, syujet xususiyatlariga, musiqiy-ijodiy maktab an'analariiga hamda kompozitorlarning ijodiy tafakkuriga bog'liq bo'ladi.

Opera san'ati Yevropa qit'asining boshqa mamlakatlariga asosan XXII asr davomida tarqalib, tarixiy rivojlanishi davomida turli xil ko'rinishlarga ega bo'ldi. Fransuz «lirik tragediya» operasi (J.B.Lyulli. J.F. Romo) va katta opera (L.Ober, J.Meyerber) italyan operalar seriali (L. Skorloti va Neopolitan opera maktabi). Buff-opera (J.Pargoleza, J.Poiziyello, D. Chimaroza). Nemis ziyagshlili (I. Xiller. V. Sotsart va boshqalar) Ingliz ballada-operasi (J.Pepush) Ispan sarsuella va tonodilyasi (V. Garsiya) va boshqalar bunga misol bo'la oladi.

XXIII asrga kelib Yevropa kompozitorlik ijodiyotida Sharq musiqasiga xususan O'rta Osiyo musiqa madaniyatiga qiziqish kuchaya borgan. Buni biz Italiyada A. Skorloti (1706 yil) A. Sapiyensa va uning o'g'li (1828 yil). Germaniyada G.Gendel (1724 yil) va G. Telman (1729 yil)lar O'rta Osiyolik buyuk sarkarda Amir

Temurni o'z operalarida gavdalantirganlar. Mazkurqiziqish XIX-XX asarlarda yanada kuchayib, bevosita o'zbek musiqa madaniyati bilan bog'liq asarlar Angliya, Armaniston, Belorusiya va Rossiya kabi mamlakatlarda yaratilgan opera san'atida o'z aksini topdi.

XIX asrga kelib Yevropada romantik opera janri rivojlandi. Buni biz K.M. Veber, V. Belmin, G. Donitsetti va boshqalarning ijodida ko'ramiz. Bu davrda yangi milliy opera maktablari yuzaga keldi. Buni esa biz Rossiyada M. Glinka, A.Dargominskiy, Polshada Manyushka, Chexiyada B. Smetana. Vengriyada F. Erkal, Ukrainada S. Gulag-Artemovskiy, Gruziyada M. Balanchivadze va boshqalar ijodida ko'rishimiz mumkin.

XX —asrda esa opera san'atining yangi xillari, ya'ni opera-orotoriya, Opera-qantata. Kamer operalar, qushiq operalar. Rakoperalar vujudga keldi. Bunga A.Onneger, K. Orf, F. Pulek, K. Veyl, E.L.Uebber kabi kompozitorlar asarlarini misol qilib ko'rsatish mumkin.

Operatto- italyancha «operetta» so'zidan olingan bo'lib, - kichik opera degan ma'noni anglatadi. U musiqaviy sahna asari bo'lib, dramaturgiya jihatidan vokal va cholg'u musiqasi. Raqs hamda diologlarning estrada san'ati elementlari bilan uzviy bog'lanishiga asoslangan bo'ladi. Operattoniig musiqiy jarayoni negizi naqoratli qo'shiq va raqsdan iborat bo'ladi. Undagi har bir tugal saxnaning kulminatsiyasini odatda muayyan ommabop raqs tashkil etadi. (Golop, konkon, vals, chardash va boshqalar) Uning bosh g'oyasi bayoni va rivoji asosan musiqa bilan ifodalanadi. Mustaqil janr sifatida Operatto XIX asr o'rtalarida Parijda paydobo'ldi. Ya'ni J. Offenbaxning "Orfey du "Axda" (1858 y>l) asari ushbu janrda yozilgan edi. Uning dastlabki namunalari asosan xajviy ko'rinishda bo'lgan edi. Keyinchalik unga lirik ohanglar ham kiritildi. Fransuz kompozitorlaridan Sh. Lekok, E.Olan, R.Planketlar operatto janrida ijod qilgan edi. J.Offerbax ijodining ta'sirida XIX asr oxirlarida F. Zuppe, I. Shtraus, (R.Shrausning o'g'li) va K. Milyoker kabi kompozitorlar tomonidan Vena operattosi yaratildi. Angliyada esa A. Salliven va S. Jone XIX asr ingliz operettosining yirik namoyonlari edilar.

XX-asr boshlarida Venger kompozitorlari F. Leger, I. Kalman operatta janrining rivojlanishiga katta hissa qo'shdilar. 1920 yilda AKShda operatta ta'sirida myo'ziki janri vujudga keldi.

ITALIYA OPERA VA SKRIPKA MAKTABI

Opera san'atining alohida turi sifatida XVI asr oxirlarida Italiyaning Flarensiya gubernyasida yuzaga keldi. Ya, Perinning "Dafna" (1598 y.) va «Evridika» (1600 y.) operalari ushbu san'at to'rining ilk namunalari hisoblanadi.

XVII asr esa musiqa san'ati taraqqiyotida yangi davrni boshlab berdi. U cherkov xukmronligi davrasidan chiqib, xalq ommasining ma'naviy ehtiyojlarini qondirish sari yuz to'tadi. Uning yangi-yangi qirralari, janrlari kashf etildi. Bu yo'lda qo'yilgan asosiy qadam opera san'atiga asos solinganligi bo'ldi. Flarensiya va Rim knyazliklari 1637 yil dastlabki opera teatrlari paydo bo'ldi. O'sha vaqtda yaratilgan operalar ichida engyuqori darajasi Kladio Monteverdi (1567-1 643)ning "Karanatsiya Poppisi" (1642 y) operasi bo'lib, bungacha kompozitor musiqali drama yaratish bo'yicha mashhur edi. Bu davrda Italiyadan mashhur operanavis kompozitorlar Xoakkino Rossini (1797-1848), Juzeppe Verda (1812-1900) va boshqalar dastlabki opera maktabini yaratdi.

Keyinchalik bu maktabdan V.A.Mosart, R.Vagner, J.Bize, F.Shopen va boshqa ko'plab Yevropa hamda rus kompozitorlari taxsil oldilar. Ular operaning asl mohiyatini, uni yozish usullari, musiqa bilan dramatismning uyg'un bo'lishi, sahna bezaklari va boshqalarni shu maktabdan o'rgandilar. Chunki XVIII-XIX asarlarda Italiyada emas Yevropaning barcha mamlakatlarida, Rossiyada va hatto dunyoning boshqa ko'plab mamlakatlarida ma'lum va mashhur edi.

Keyinchalik Italiya opera maktabining ishini Fransiya «katta opera» maktabi, lirik, tragediya, komedik va boshqa turlari yaratildikim, davrlar osha operalarning dunyo mamlakatlari bo'ylab yoyilishiga sabab bo'ldi. O'rta Osiyo, xususan O'zbekistonga ham opera san'ati XX asrni boshlarida kirib keldi. 1918 yil dastlab rus opera teatri, 1929 yil ochilgan musiqa drama teatri saxnasida dastlab 1937 yil «Er Targin» (Ye. Brusilovskiy) operasi «Nargiz» (M. Magamayev 1938 y) operalari qo'yildi. Dastlabki opera teatri 1939 yil Toshkentda ochildi va unda S. Vasplenko va M. Ashrafiyning «Bo'ron» operasi qo'yildi. Hozir Respublikamizning Toshkent, Samarqand va Nukus shaharlarida opera teatri mavjud.

Xuddi shuningdek Italiya skripka maktabi ham dunyoga mashhur skripkachilar tarbiyalab voyaga yetkazdikim buni mashhur skripkachi Nikkalo Paganini (1782-1840), Jakamo Kosti, Stradevalar misolida ko'rishimiz mumkin. Dunyoning mashhur skripkachilaridan Belgiyalik A. V'yotan, Polyak G. Vevyavskiy, Venger I. Ioaxim, Ispan P. Sarosate va boshqalar bu maktabdan bevosita yoki bilvosita taxsil olganlar. Mashhur kompozitorlar A. Vivaldi, I.S. Bax, V.A. Maatsart, L. Betxoven, I. Bram, P.I. Chaykovskiy, A.K. Glazunov va boshqalar Italiya skripka maktabi faoliyatiga yuqori baho bergan edilar.

FRANSUZ KATTA OPERA SAN'ATI.

XVI-XVII asrga kelib Yevropada musiqa san'ati cherkov qaramog'idan chiqib doirada, turli janrlarda taraqqiyot etib boshladi. Bu taraqqiyot jarayonida opera san'atining yuzaga kelishi muhim qadam bo'ldi. Inson hissiyotlari, turmushda kechayotgan voqea va xodisalarni musiqiy obrazlarda tasvirlashning eng qulay va muvaffaqiyatli yo'li bu opera san'ati edi.

Opera san'atiga dastlab Italiyada kompozitor Kloudio Montererdi (1567-1643 yillar) musiqali drama sifatida asos soldi. Uning ilk operasi «Koronatsiya Poppey» (1642 y.) Venetsiya opera teatrida qo'yildi va shundan boshlab teatr ham opera teatri deb yuritila boshladi.

Demak biz to'la asos bilan Italiyani opera san'atining vatani deya atashimiz mumkin. Fransiya opera san'atining asoschisi Jan Batist Lblli (1632-1687 y.) bo'lib, u P. Kornelya va J. Rasinlarning trogediyalari asosida o'zining ilk «Lirik trogediya» operasini yaratdi. U o'zining operasida musiqaning dramatik jarayonga naqadar mos tushishiga voqealar rivojini tasvirlash uchun orkestr va aktyorlar ijrochiligidan tashqari xor va raqs san'atidan ham unumli foydalanish yo'llarini izlab topdi.

Bizga ma'lumki Fransiya 1830 yilda burjua revolyutsiyasi sodir bo'ldi. Revolyutsiyadan oldin yozilgan dramatik asarlar, jumladan opera san'ati ham ko'pincha jiddiy tavsifga ega bo'lar edi. Ba'zilar esa ular ichida komedik operalar ham uchrad turar edi.

Revolutsiya arafasida Fransiya Yevropaning turli mamlakatlaridan Shopen, Glinka, List, Vagner, Glyuk, Korelli, Vivaldi, Pagonini kabi taniqli kompozitor va musiqachilar to'planishgan edi. Ular Fransiyaning Parij, Leon kabi yirik shaharlarida tez tez konsertlar berar edilar.

Ular orasida vertuoz musiqachilar juda ko'p edi. Shulardan fortepiano ijrochiligida Listdan, skripka ijrochiligida esa Pagoninidan o'tadigani bo'lmadi.

Fransiya teatrlari sahnalarida Fransuz va italyan operalari, jumladan Joakkino Rossiya (1792-1848), Vinchenso Bellini (1801-1835). Gaetano Donistti (1797-1848) larning fransuz, kompozitorlari Gektor Berlioz va boshqa ko'plab kompozitorlarning opera, operatta, simfoniya, oratoriya kabi murakkab musiqiy janrlaridagi asarlari qo'yildi.

1848 yil Italiyada sodir bo'lgan milliy ozodlik revolyutsiyasi ham butun Yevropa bo'ylab aks sado berdi. O'sha davrlarda yashab ijod etgan barcha kompozitor va shoirlar ijodida buning aks etganligini ko'rish, qo'yilgan barcha saxna asarlarida ham milliy ozodlik ruhi buy ko'rsatganligini ko'rish mumkin.

XIX asr 30-40 yillarida Fransiya opera san'atida yangi yo'nalishlar buyko'rsata boshladi. Bular Fransuz romantik operasi «grand opera» teatri sahnasida qo'yilgan Sharl Gunoning «Faust», Jorj Bizeniig «Karmen» operalari. A. Adanniig «Jizel»baleti. Bundan tashqari o'sha davrda Fransiya operalari vatani ham hisoblanar edi. J.Offenbaxning «Go'zal Yelena», «Parij hayoti» kabi opperatalar ushbu san'at to'rining eng yuqori darajasida yaratigan namunalardan edi.

Xullas, Fransiya o'sha davrlarda kopmpozitor va ijrochi musiqachilarning tayanadigan va bellashadigan kurash maydoniga aylanib qolgan va eng yaxshi va eng a'lo asarlar tanlanadigan joyga aylanib qolgan edi.

SAROY VA CHERKOV MUSIQA MADANIYATI

Sinfiy jamiyatga o'tish bilan birga markazlashgan davlatlar paydo bo'lishi.

Podshohlar qarorgoxi va unda ilm va ijod ahlining to'planishi.

Xristian, katalog, budda va islom dinlarining musiqiy madaniyat taraqqiyotiga bo'lgan munosabati.

Ibtidoiy jamoa to'zimi urush va o'zaro nizolar natijasida yemirilib sinfiy jamiyat bo'lgan quldorlik jamoa tuzumiga eramizdan avvalgi 6-5 ming yilliklarda o'tila boshlandi. qabilalarning o'zaro nizolari natijasida o'rtada urush chiqib, g'olib qabila mag'lub qabila a'zolarini o'zlariga qul qilib ola boshladilar. Bu urushlar natijasida qabilalar bir-biriga qo'shilib kichik-kichik davlatlar paydo bo'la bordi va ular asta-sekin kengayib, yiriklashib bordi.

Podsholiklar urushda qozonilgan zafarlarini tantanali ravishda nishonlar va bu tadbirlarda podshohlar sha'niga madhiyalar, maqtovlar, olqishlar she'riy, musiqiy va qushiq tarzida bayon qilar edilar. Podshohlikdagi mashhur so'z ustalari, shoirlar, hofizlar va musiqachilar bu tadbirlarda ishtirok etar va bu bora-bora podshoh asrorgohida ularning tuplanish hamda doimiy ishiga aylanishga sabab bo'ldi.

Podsho saroylaridagi san'at ahlining to'planishi musiqachi hofiz, qiziqchi va shoirlar uchun bu yumushlar bora-bora ularning kasbiga aylanishi, natijasida musiqa san'atida professionallikning vujudga kelishi uchun asos bo'ldi.

Professional musiqa paydo bo'lishi yer yo'zida taraqqiyot va sivilizatsiya bilan uzviy bog'liqdir. Madomiki, dunyo tarixidan bizga ma'lum bo'lishicha yer yo'zidagi insoniyat yashaydigan xududlar asosan, issiq mintaqalarga to'g'ri kelar ekan, qadimgi insoniyat yashash xududlari yersharining ekvatorga yaqin xududlariga to'g'ri keladi. Shunday ekanqadimgi sivilizatsiya makonlarini ham mana shu xududlardan qidirmok kerak.

O'rta yer dengizining ikki qirg'og'ida joylashgan mamlakatlar, Hindiston yarim oroli, Aradiston yarim oroli, Kavkaz, O'rta Osiyo, Xitoy va Hind-Xitoy yarim oroli mamlakatlari qadimgi taraqqiyot uchoqlari hisoblanadi.

Bizga ma'lumki, musiqa-qanchalik ko'xna san'at turi bo'lsa din ham shu darajada ko'hnadir. qadimdan dunyo xalqlari orasida juda ko'p dinlar mavjud bo'lgan. Shulardan eng asosiylari Butunpartiyaviylik, otashparastlik va Yevropa xalqlari mansub bo'lgan ko'pxudolik dinidir. Tarixdan ma'lumki dinlar musiqa san'atining taraqqiyotiga tusiq bo'lmagan, aksincha, o'z diniy ta'limotlarini va g'oyalarini bashariyatga singdirish uchun ular musiqadan keng-ko'lamda foydalanganlar.

Yevropada katolik va xristian dinlari shakllana boshlagach ko'p xudolilik dini asta sekin barham topdi. Katolik va xristian dinlari odamlarning ibodat qilishlari uchun maxsus ibodatxonalar, cherkovlar qurdirishni hamda odamlarning shu ibodatxonalarga kelib toat ibodat qilishlarini buyurdi.

Diniy oyatlar bo'lmish Messalar, rekviyemlarni cherkovlarda mavjud bo'lgan "Organ" cholg'u sozi jurligida kuylash uchun maxsus xor jarayonlari, hatto orkestrlar jamlanar edi. Hamda ular maxsus o'qitilar edi. Bundan ko'zlangan maqsad diniy asarlarni yuksak professional darajada ijro etish orqali xalqning qalbida dinga, olloxga, uning iloxiy kitoblariga hurmat uyg'otish edi.

Cherkovlarga xalq tomonidan to'planadigan ionlar (xayrexsonlar) hisobiga ushbu xor va orkestr jamoalari maosh bilan ta'minlanar edilar. Bunday xor va orkestr jamoalari cherkovga xazmat qilishdan tashqari saroyda o'tkaziladigan tantanali marosimlar va xalqning olqishiga hurmatiga sazovar bo'lar edilar.

Budda dini ham musiqa san'atini taraqqiyotiga hech qanday to'siq quymadi. Aksincha Diniy kishlar manfaatini ko'zlab musqiy sanat yutuqlaridan unumli foydalangailar.

Islom dini ham musiqa san'ati rivojiga to'siq bo'ladigan biror g'ov qo'ymagan. Ammo Arad istilochilari O'rta Osiyo xalqlarining imkon qadar ko'proq qullikda ushlab turish xalqning o'zligini tanishiga yo'l qo'ymaslik maqsadida islom dinini ro'kach qilib madanyati va sanatinig musiqa, tasviriy san'at va sport kabi turlari rivojiga qattiq qarshilik qilganlar. Bunday san'at turlarini "harom ish" shaytonning ishi deb qaralanganlar.

FRANSUA KUPEREN (1668-1733): Fransua Kuperen fransuz klavesin maktabining yorqin namoyandasi. U o'z ijodida XVII asrning boshlarida shakllangan rokkoko uslubiga xos bejirim nafislikni klassitsizm bilan ajoyib tarzda uyg'nlashtira oldi. Fransua Kuperen 1668-yil 10-noyabrda Parijning taniqli fransuz musiqachilari oilasida dunyoga keldi. Bu avlod XVII—XVIII asrlar davomida shuhrat qozongan edi. Kelajakda «le grand* — «ulug'» nomini olgan Fransua Kuperen 1685-yilda Parijdagi Avliyo Gervatsiya cherkovining organchisi sifatida ishga qabul qilindi (umrining oxirigacha ushbu lavozimda ishladi). Uning organchi sifatida qozongan shuhrati klavesinchilik san'atidan qolishmasdi. Kuperen qirol oilasi a'zolariga klavesin chalishni o'rgatardi. Kuperen ko'plab qo'shiqlar va diniy asarlar yaratdi (vokal asarlari va organ uchun asarlar), lekin dunyoviy cholg'u asarlar, ayniqsa, klavesin uchun pyesalar va trio-sonatalar (aynan, Kuperen ijodi tufayli Fransiyada ommalashib ketgan janr) unga shuhrat keltirdi Kamercholg'u janrlari orasida 1714—1715-yillarda Ludovik XIV uchun yozilgan «Qirol konsertlari» va 1726-yilda yaratilgan «Millatlar» (Les Nations) trio-sonatalar ajralib turadi. Eng sara asarlari kompozitorning o'zi «Les orders* («qatorlar», «ketmaketliklar ») deb atagan hamda to'rtta daftarda nashr qilgan klavesin suitalaridir. Ushbu pyesalar uslubiy jihatdan Kuperenning barcha kamer ijodiyoti singari kontrapunkt va gomofon (garmonjik) yozuvning uyg'unligini namoyish etadi. Bu asarlar bezaklarning boyligi, ko'plab melizmlari bilan ajralib turadi. 1716-yilda «L art de toucher le clavecin* asari yaratildi. Ushbu kitobda keltirilgan tamoyillar uning mashhur «Klavesin chalish san'ati»da o'zining amaliy ifodasini topdi. Kuperen klavesin uchun ikki yuz qirqdan ortiq pyesalar yozdi. Bular mazmuni jihatidan turlicha bo'lib, kaleydoskop tarzida to'plangan.'

Kuperenning deyarli barcha pyesalari ma'lum nomga ega va tasviriy tavsifda. Bular zamondosh erkak va ayollarning portretlaridir. Mahbubaga bo'lgan dil hissiyotlari ifodalangan pyesalar — «La favorit » («Sevimli»), «Lunikuye» («Yagona») kabilar mavjud. Lirik obrazlar galereyasini uchratish mumkin — «Tortinchoq», «G'amgin ayol» pyesalari shular jumlasidandir. Kuperen «Gulga to'lgan bog'lar», «Asalarilar», «Ochilayotgan liliyalar», «Kapalaklar», «Chivin » kabi pyesalarda lirik manzaralarni juda nozik tarzda ochib beradi.

Janrli, gohida yumorli pyesalar ajralib turadi: «Iforli suv», «O'roqchilar», «To'quvchilar», «Uzum terayotgan ayollar» va hokazo. Fransua Kuperenning jahon musiqa madaniyati tarixida to'tgan o'rni salmoqli. Kuperen ijodini chuqur o'rgangan I.S. Bax uning dahosi oldida bosh egadi. XIX asr oxiri — XX asr boshlarida ijod qilgan fransuz kompozitorlari, impressionizm vaqili Klod Debussi timsolida detallashtirilgan tovush yozuvi va histuyg'uga to'la nozik ijroning ko'plab uslublaridan foydalanishgan. Agar Kuperenning ijodi fransuz klavesin maktabining cho'qqisi bo'lsa, uni yakunlovchisi Jon Filipp Ramodir. Uning ushbu janrdagi merosi jami oltmish ikkita pyesani tashkil qiladi, bu asarlar tuzilganishi jihatidan undan oldingi ijodkorlarni eslatadi: o'sha shoirona ifodaviylik — «Chug'urlayotgan qushchalar», «Nozik arzlar», «Venetsiyalik ayol» (musiqiy portret), «Ilhom parilari suhbat» — ikki qismli shakllar, kichik variatsiyalar, rondolar kuy tuzilganmasiga chiroyli biriktirilgan melizmlar jimjimasidir. Biroq bu — yuzaki va yolg'on o'xshashlik. Ramoning klavesin ijodi o'zining ko'p jihatlari bilan Kuperen merosidan ajralib turadi. Musiqali teatr ma'lum darajada Ramo ijodiga ta'sir ko'rsatdi. Uning klavesin pyesalari teatrdan yaratildi, o'zida teatrning belgilarini mujassamlashtirdi («Sikloplar», «Yowoyilar», «Misrlikayol», «Tambo'rin », «Soloniyalik anoyilar»). Muallif tomonidan orkestrga moslanganikkinci suitadan jigava menuetlar «Kastora va Polluks» hamda «Navarralik Margarita*» partituralaridan o'rin oldi. O'sha suitadan olingan tambo'rin. «Geba bayramlari» baleti musiqasida takrorlangan. «Soloniyalik anoyilar» «Dardanus»ning uchinchi pardasida uchraydi. O'zining cholg'u-teatr aloqalari bo'yicha Ramoni faqat Gendel bilan taqqoslash mumkin. Ehtimol mana shu sababdan u o'zining o'tmishdoshiga nisbatan kam asar yozgan (Fransua Kuperenda ular ikki yuz qirqta). Bu asarlar 1706, 1722 va 1728-yillarda nashr qilindi. Mazkur nashrlarda beshta suita mujassarn bo'lib, hammasi minor tonalligida: a-moll, e-moll, d-moll, A-dur, g-moll.

Eslab qolish kerak

- Uncha katta bo'lmagan, ketma-ket keluvchi raqsona pyesalardan tashkil topgan suita klavesinchilarning sevimli turkumlaridan bo'lgan.
- Lulli birinchilardan bo'lib, menuetni bevosita viloyat musiqasi darajasidan olib chiqib, unga salobatli, nozik, nafis, gohida esa tantanali manzarali tavsif baxsh etdi.

NAZORAT SAVOLLARI

1. Nemis organ musiqasining asoschisi kim bo'lgan?
2. Nemis organ san'atining asosini nima tashkil etadi?
3. Improvizatsiya turidagi qanday pyesalarni bilasiz?
4. Fuga nima? Fuganing tarkibi haqida gapirib bering.
5. Klavesin va klavikord o'rtasidagi farq nimadan iborat?
6. Klavesinchilarning sevimli janri bo'lgan suita to'g'risida so'zlab bering.
7. Fransuz klavesin maktabining asoschisi kim bo'lgan?
8. Fransua Kuperen ijodi haqida nimalarni bilasiz?
9. Kuperenning qanday asarlarini bilasiz?
10. Qaysi fransuz kompozitori Kuperenning detallashtirilgan tovush yozuv uslubidan foydalangan?
11. Ramoning klavesin ijodi nimasi bilan Kuperen merosidan farq qiladi?

2-Mavzu : IOGANN SEBASTYAN BAX (1685-1750)

Reja :

1. Buyuk fransuz dahosi
2. Baxning ijodi haqida
3. Bax klavir uslubi

logann Sebastyan Bax 1685-yili nemis shaharchasi — Eyzenaxda tug'ildi. Baxlar avlodi azaldan o'zining musiqiy iqtidor bilan shuhrat qozonishgan edi. Ma'lumki, kompozitorning katta bobosi nowoylik hunari bilan bir qatorda, sitra cholg'usini o'ynashni ham o'rgatgan. Bax ajdodlari ichidan naychilar, trubachilar, organchilar, skripkachilar chiqishgan. Pirovardida Gerroaniyadagi har birmusiqachini Bax deb, har bir Baxni esa musiqachi, deb atay boshlashgandi.

Skripkada ilk ijro ko'nikmalarini u skripkachi va shahar musiqachisi sifatida tanilgan otasidan o'rgandi. Bola ajoyib ovoz sohibi bo'lib, shahar maktabi xorida kuylardi. Uning kelajakdagi kasbiga hech qanday shubha yo'q edi: kichkina Baxning musiqachi bo'lishi tayin. To'qqiz yoshida u yetim qoldi. Orduf shahri cherkovining organchisi bo'lib ishlaydigan katta akasi uni o'z tarbiyasiga oldi. Akasi bolani gimnaziya joylashtirdi va musiqadani o'qitishni davom ettirdi.

O'n yoshli tirishqoq bola uchun bu bir xildagi zerikarli mashg'ulotlar hisoblanardi. Shu sababli ham u o'zi bilim olishga intilar edi. Akasining javonida mashhur kompozitorlarning asarlari yozilgan daftar borligidan xabar topgach, bola ularni tunlari xufiya ravishda olib, o'ynashni shu'lasida notalarni ko'chirib yozar edi. Odamni toliqtiruvchi bu mashg'ulot olti oy davom etdi, u bo'lajak kompozitorning ko'rish qobiliyatiga beqiyos zarar ko'rsatdi. Akasi bir kuni uni bu ish ustida tutib, ko'chirilgan hamma notalarni olib qo'yganda, u juda qattiq xafa bo'lgan edi..

logann Sebastyan 15- yoshida mustaqil hayot boshlashga qaror qiladi va Luneburg shahriga ko'chib o'tadi. 1703-yilda u gimnaziya tugatib, universitetga kirish huquqiga ega bo'ldi. Lekin Bax bu huquqdan foydalana olmadi, chunki u tirikchilik uchun mablag' topishi zarur edi. O'zi hayoti davomida Bax ishjoyini o'zgartirgan holda, bir necha marta shahardan shaharga ko'-chib yurdi. Burring sababi, deyarli har safar bir xil — qoniqarsiz mehnat sharoiti, kamsitishlar, uning tobelik holati edi. Biroq vaziyat qanchalik yomon bo'lmasin, uning yangi bilimlar, kamolot sari intilishi so'nmad. U g'ayrat bilan nafaqat nemis, shuningdek, italyan va fransuz kompozitorlarining asarlarini munozam o'rgandi. Bax atoqli san'atkorlar bilan shaxsan tanishib, ularning ijrochilik uslublarini o'rganish imkoniyatidan ham unumli foydalanar edi. Bir kuni yo'l kiraga mablag'i bo'lmagan yosh Bax mashhur organchi Bukstexude ijrosini tinglash uchun boshqa shaharga piyoda boradi.

Kompozitor o'zining ijodga bo'lgan munosabatini, musiqa san'atiga nisbatan qarashlarini ham shunday qat'iylik bilan himoya qilardi. Saroy a'yonlari xorij musiqasiga mukkasidan ketgan bir vaqtda, Bax alohida muhabbat bilan nemis xalq qo'shiq va kuylarini o'rganib, ulardan o'z asarlarida foydalanar edi. Boshqa mamlakatlar kompozitorlari musiqasini to'la egallagan Bax ularga ko'r-ko'rona taqlid qilmadi. Egallagan keng va chuqur bilim uning kompozitorlik mahoratini takomillashtirish va sayqallashtirishga yordam berdi.

Sebastyan Baxning qobiliyati shu soha bilan chegaralanib qolmadi. U zamondoshlari ichida eng yaxshi organ va klavesin ijrochisi edi. Bax hayotlik davrida kompozitor sifatida e'tirof etilmagan bo'lsa ham, organ cholg'uchisi sifatida uning oldiga tushadigan yo'q edi. Buni, hatto uning raqiblari ham tan olishga majbur bo'lishgan. Bax o'sha davrning mashhur fransuz organchisi va klavesinchisi Lui Marshan bilan musobaqalashish uchun Drezden shahriga taklif qilinadi. Oldinroq musiqachilarning o'zaro tanishuv bo'lib, ularning har ikkisi ham klavesinda ijro mahoratlarini namoyish etishdi. Marshan o'sha kechaning o'zida Baxning so'zsiz ustunligini tan olgan.

holda shoshilinch ravishda shahardan jo'nabketadi. Boshqa safar, Kassel shahrida Bax organ pedalida solochalib, o'zining tinglovchilarini lol qoldirdi. Bunday muvaffaqiyatlardanuning boshi aylanib qolmadi, u doimo juda kamtarin vamehnatsevar inson bo'lib qoldi.

1703-yildan boshlab, Bax Veymar shahrida yashay boshladi. U knyaz kapellasiga skripkachi sifatida ishga kirdi. O'zining qaram holatidan qoniqmasdan, Bax Arnshtadt shahridagi yangi cherkov organchisi lavozimiga taklifni qabul qilib, 1704-yili o'sha yerga ko'chib o'tdi. Arnshtattda Bax o'zining kompozitorlik faoliyatini xor, yakkaxon va orkestr uchun «Sen mening qalbimnido'zaxda qoldirmassan» pasxal qantatasidan boshladi. Shu yerning o'zida birinchilardan bo'lib, bizgacha yetib kelgan «Sevimli og'aning jo'nab ketishiga kaprichchio* klavir asariyaratildi. Bu asar klavir suitasining bir turi bo'lib, tugallanganminiaturalardan tuzilgan. Butun asarni umumiy nomlanish birlashtirib, uning ma'nosini har bir pyesaning alohida mazmunini batafsil tushuntirib beruvchi dasturli kichik sadavhalar aniqlab beradi.

Myulxauzen shahrida Bax «Tanlangan qantatani» yozdi. Ushbuqantata Bax hayotligi davrida nashr etilgan yagona asardir. 1708-yilda Bax Veymar gersogi huzurida goforganchi va saroymusiqachisi xizmatini o'tay boshladi. Bax organ uchun juda ko'pasarlar yozar, klavesin va skripka uchun p'yessalar bastalar edi.

Veymar davrida kompozitor o'zining organ cholg'usi uchun eng yaxshi asarlarini yaratdi: re minor tokkata va fugasi, Iya minor preludiya va fugasi, do minor preludiya va fugasi, ommalashib ketgan do minor passakaliyasi va boshqalar. Bu asarlar mazmuni jihatidan ahamiyatli va chuqur, ko'lami jihatidan beqiyosdir.

Veymarda fransuz klavesinchilari, xususan, Fransua Kuperenmusiqasini o'rganish jarayoni kechadi. Uning ijodi misolida Bax klavir yozuvining uslublarini o'rganadi. Shu davrda Bax «Meni faqat quvnoq ov ovutar» deb nomlangan dunyoviy qantatasini yozadi, bu asar 1716-yilda ijro etilgan.

1717-yilda Bax oilasi bilan Kyotenga ko'chib o'tdi. Kyotenshahzodasi saroyida Bax «kamer musiqasi direktori» lavozimigatayinlandi. Bax, asosan, klavir va orkestr musiqasini yozardi. Kompozitorning zimmasiga uncha katta bo'lmagan orkestrga rahbarlik qilish, shahzoda kuylaganda unga jo'r bo'lish va uni klavesinda chalish orqali ko'nglini ochish vazifalari yuklatilgandi. O'z vazifalarini osonlikcha bajarib, Bax o'zining bo'sh vaqtini butunlay ijod qilish uchun sarflardi. Bu vaqtda klavir uchun yaratilgan asarlar uning ijodida organ asarlaridan so'ng ikkinchi cho'qqini tashkil qiladi.

Kyotenda ikki ovozli va uch ovozli invensiylalar yaratildi (uch ovozli invensiylarni Bax «sinfoniylar» deb atardi). Bu p'yessalarni kompozitor o'zining katta o'g'li Vilgelm Frideman bilan mashg'ulot o'tkazishga mo'ljallagan edi. Bax fransuzcha va inglizcha suitalarni yaratishda ham o'z oldiga pedagogik maqsadlarni qo'ygan. Kyotenda 1722-yilda Bax «Yaxshi temperatsiyalangan klavir» deb nomlangan katta ishning birinchi jildini tashkil qiluvchi 24 preludiya va fugalarni yozib tugatdi. Shu davrda mashhurre minor «Xromatik fantaziya va fuga» ham yozildi. **Bizning davrga kelib, Baxning invensiya va suitalari musiqa**

maktablarining, «Yaxshi temperatsiyalangan klavir»ning preludiyava fugalari esa kollej hamda konservatoriyada majburiy dasturgaaylandi. Baxning nisbatan oddiy invensiylaridan to'g'ra murakkab «Xromatik fantaziya va fuga»gacha bo'lgan klavir pyesalarinijahonning mohir pianinochilari konsertlarida tinglash mumkin.

1720-yilda Baxning rafiqasi Mariya Barbara vafot qildi. Universiteti bo'lgan katta shaharda farzandlariga yaxshi ma'lumot berishni istagan Bax Gamburg shahridagi Avliyo Yakov cherkovi organchisining bo'shab qolgan joyiga ishga kirmoqchi bo'ladi. Baxning so'rovnomasi e'tiborsiz qoladi va bu joy boshqa organchigaberiladi.

1721-yilda Bax Veysenfels shahrida yashovchi trubachining qizi Anna Magdalena Vilkenga uylandi, ayol buyuk ijodkorga vafoli do'st va yordamchi bo'ldi. Kyotendan jo'nab ketish xayoli Baxni tinch qo'ymasdi. Ioann Kunau vafotidan so'ng, Leypsigdagi Avliyo Foma cherkovi qantorining o'rni bo'shaydi.

1723-yilda Bax Leypsigga ko'chib o'tdi, u shu yerda umrining oxirigacha qoldi. Bu yerda u Avliyo Foma cherkovi qoshidagi qo'shiqchilar maktabi qantorligi (xor rahbari) lavozimini egalladi. Bax maktab kuchi bilan shahardagi asosiy cherkovlarga xizmat qilishi hamda cherkov musiqasi va uning sifatiga javob berishi kerak edi. U o'zi uchun noqulay bo'lgan shartlarga ko'nishga majbur bo'ldi. O'qituvchi, tarbiyachi va kompozitorlik majburiyatlari bilan bir qatorda, shunday ko'rsatma ham bor edi: «Janob burgomistr ruhsatisiz shahardan chiqib ketishi mumkin emas». Ilgarigidek, uning ijodiy imkoniyatlari chegaralangan edi. Bax cherkov uchun «uncha davomli bo'lmagan, shuningdek, operaga o'xshamaydigan, biroq tinglovchilarda itoatgo'ylik hissinini uyg'otuvchi» musiqa yozishi kerak edi. Lekin Bax, har doimdagidek ko'p narsalarni qurbon qilib, hech qachon o'zi uchun muhim bo'lgan badiiy aqidalaridan voz kechmasdi. Butun hayoti davomida u o'zining chuqur mazmuni va ichki boy tuyg'lari bilan kishini lol qoldiruvchi asarlar yaratdi.

Bu safar ham shunday bo'ldi. Leypsigda Bax o'zining eng yaxshi vokal-cholg'u asarlari: ko'pgina qantatalar (Bax tomonidan jami 250 ga yaqin qantatalar yozilgan), «Ioann bo'yicha ehtirosalar», «Matfey bo'yicha ehtirosalar» (1729), «Motam odasi» (1727), minor messasi (1738)ni yaratdi. Ioann va «Matfey bo'yicha ehtirosalar» yoki «Passionlar» — bu Iso payg'ambarning chekqan azoblari va o'limi. to'g'risidagi Injil kitobi bo'yicha Ioann va Matfey yozgan qissasidir. Messa mazmuni bo'yicha «Ehtirosalar»ga yaqin turadi. Avvallari messa ham, «Ehtirosalar» ham katolik cherkovida xor tomonidan ijro etilar (ishtirokidagi qo'shiq kuylash) edi.

Baxning ushbu asarlari cherkov mavzulari doirasidan chetga chiqib ketgan edi. Baxning messa va «Ehtirosalar» - konsert tavsifidagi mahobatli asarlar bo'lib, ularni ijro etishda yakkaxonlar, xor, orkestr, organ cholg'usi ishtirok etadi. O'zining badiiy mohiyati bo'yicha «Ehtirosalar» va messa kompozitor ijodining uchinchi, eng yuqori tho'qqisind tashkil qiladi.

Cherkov rahbariyatining Bax musiqasidan qoniqmayotganligi yaqqol sezilib turardi. Avalgidek uning musiqasini o'ta yorqin, bezaklarga boy, «dunyoviy» deb baholashardi. Darhaqiqat, Baxning musiqasi cherkovning qat'iy qonunlariga javob bermasdi, aksincha, unga qarama-qarshi edi.

Yirik vokal-cholg'u asarlar bilan bir qatorda, Bax klavir uchun musiqa yozishni davom ettirdi. Si minor messasi bilan deyarlabir vaqtda mashhur «Italyancha konsert» yozildi. Keyinroq Bax «Yaxshi temperatsiyalangan klavir»ning ikkinchi jildini tugatdi, unga 24 ta yangi preludiya va fugalar kiritilgan. Ulqan ijodiy ish va cherkov maktabidagi xizmatidan tashqari Bax shaharning «Musiqa kollegiyasi» ishlarida faol ishtirok etdi. Bu shahar aholisi uchun cherkov musiqasi emas, balki «dunyoviy» musiqa konsertlarini tashkil qiluvchi musiqa havaskorlari jamiyati edi. «Musiqa kollegiyasi»ning konsertlarida Bax yakka ijrochi va dirigor sifatida muvaffaqiyatli chiqishlar qilgan. U jamiyatning konsertlari uchun «dunyoviy» tavsifdagi orkestr, klavir va vokal asarlarini ko'plab yozdi. Lekin Baxning asosiy ishi — qo'shiqchilik maktabining rahbarligi bo'lib, unga faqat ko'ngilsizliklar keltirar edi. Cherkov tomonidan maktab uchun ajratiladigan mablag' arzimas darajadabulardi. Qo'shiq ijro etuvchibolalar och qolar, kiyimlari ham ayanchli holda edi. Ularningmusiqiy qobiliyat darajasi ham yuqori emasdi. Qo'shiqchi bolalarni Bax bilan maslahat qilmasdan maktabga qabul qilishar, maktab orkestrining tarkibi ham kamtarona edi. Unda to'rtta truba va to'rtta skripka ishtirok etardi, xolos.

Maktabga yordam ko'rsatish to'g'risida Bax tomonidan shaharxo'jayinlariga qilingan barcha murojaatlari e'tiborsiz qolardi.

Mas'uliyat esa baribir qantor zimmasida bo'lib, u hamma narsa uchun javob berishi lozim edi. Yagona quvonchi - ijod va oilasi edi. Voyaga yetib qolgan o'g'illari- Vilgelm Frideman, Filipp Emmanuil, logann Xristian qobiliyatli musiqachi bo'lib yetishishdi. Otalari hayotlik vaqtidayoq, ular kompozitor sifatida nom chiqarishdi. Kompozitorning ikkinchi rafiqasi Anna Magdalena Bax zo'r musiqiy qobiliyati bilan ajralib turardi. U ajoyib eshitish qobiliyatiga va chiroyli, kuchli sopranoovozga ega edi. Baxning katta qizi ham yaxshigina qo'shiq aytardi. Bax o'z oilasi uchun vokal va cholg'u ansambllar ijod qilardi.

Kompozitor pedagogik adabiyot yaratishga ko'p vaqt va e'tibor ajratgan. Boshlovchilar uchun preludiylar, invensiyalar va boshqa ko'plab asarlarning paydo bo'lishi Baxning pedagogik faoliyati bilan bog'liqdir. Boshlovchilar uchun kichik preludiylar, ikki va uch ovozli invensiyalardan tortib to «Yaxshi temperatsiyalangan klavir» preludiylari va fugaligacha bo'lgan to'plamlar - bu murakkablikning barcha bosqichlarini qamrab olgan klavirda ijro etish darsligidir.

Baxning applikatura sohasida kiritgan yangiliklarini e'tirofetish kerak. XVII-XVIII asrlarda klavesinda uch-to'rt barmoq bilan ijro etishardi. Barmoqlar, asosan, cho'ziq holda ushlanardi, kerak bo'lganda ular almashtirilar, biri o'rniga ikkinchisi qo'yilar yoki biri ikkinchisi ustidan o'tkazilardi. Katta barmoq juda kamhollarda ishlatilar, ijro etish texnikasining murakkablashib borishi, tovushni legato usulda ijro etishga intilish takomillashgan applikaturani talab etardi. Bu sohada yangiliklar kiritishda Bax birinchilardan bo'ldi.

Kompozitor hayotining so'nggi yillarida ko'zi jiddiy kasallanib qoldi. Muvaffaqiyatsiz operatsiyadan keyin Baxning ko'zlari ojizlashdi. Biroq shu ahvolda ham u ijod qilishni davom ettirdi, o'z asarlarini yozib olish uchun aytib turardi.

Polifonk pyesalarning ikki turkumi-«Musiqiy hadya» va «Fuga san'ati» Baxning oxirgi asarlari bo'ldi, ularda polifonik mahorat muammosiga yuqori darajadagi yechimlar topilgan. Bu asarlarda Bax kontrapunkt, polifonik shakl va fugadagi mavjud texnik imkoniyatlarni mahorat bilan ko'rsatib bergan.

1750-yil 28-iyulda Bax vafot etdi. Uning o'limi musiqiy jamoatchilik tomonidan deyarli e'tiborsiz qoldi. U ko'p o'tmay unutilib ketdi. Baxning rafiqasi va kichik qizining hayoti ayanchli kechdi. Anna Magdalena o'n yildan so'ng qashshoqlar uyida vafot etdi. Kichik qizi Regina muhtojlikda hayot kechirdi. Uning og'ir hayotining oxirgi yillarida Betxoven yordam berib turdi. Avliyo Foma cherkovida qabr toshi bo'lib, u yerga buyuk kompozitorning xoki dafn etilgan. Hozir bu joy Baxning qudratli salohiyati muxlislarining doimiy ziyoratgohiga aylangan.

Eslab qolish kerak

- Baxlar avlodi azaldan o'zining musiqiy iqtidorlari bilan shuhrat qozongan edi.
- «Musiqiy hadya» va «Fuga san'ati» — Baxning so'nggi asari bo'lib, ularda polifonik mahorat muammosiga yechimlar topilgan

NAZORAT SAVOLLARI

1. I. S. Bax qayerda tug'ildi?
2. Baxning bolalik va o'quvchilik davri haqida so'zlab bering.
3. Baxning Arnshtadtda yozgan qantatasi qanday nomlanadi?
4. Baxning qaysi klavir asari Arnshtadtda yozilgan?
5. Bax qaysi organ asarlarini Veymarda yozgan?
6. Bax tomonidan qanday asarlar Veymarda yozilgan?
7. Baxning qaysi asarlari Leypsigda yozilgan?

I.S.BAXNING IJODI HAQIDA

I.S.Baxningijodio'zdavrida (tirikligida) unchaliktanolinmagan. Uningijodidadiniy (Cherkov) musiqasibilanbirqatordadunyoviymusiqajanrlaritengo'rinyegallagan. AmmoCherkovahliI.S.Baxningdiniyasarlariniyuqoribaholamadilar. UniCherkovtalablaridoirasidanchiqadiganumuminsoniyhis-to'ygularbilanboydunyoviymusiqagayaqinliginiqaydyetganlar. Dunyoviymusiqaijodiniyesa «Haddantashqarimurakkab, ilmiy» debataganlar. Uniko'pginaasalarinio'quvmateriali, yetyudvamashqlargao'xshatganlar. I.S.Baxmusiqasidagiyuksakbadiiy, insoniyruh, undagiquvonch, orzu-umidlarvaumumaninsonparvarlikg'oyailarinizamondoshlariyaqqolsezmadilar. Uningo'limihamunchaliksezilmagan. I.S.Baxqariybbirasrdavomidaetibordanchetdabo'lib, faqat 1800 yildankeyinuningijodiro'yobgachiqdi. 1802 yildatarixchiForkeluning (I.S.Baxning) tarjimaiholiniyozibchiqaradi. MotsartbilanBexovenI.S.Baxningijodigabirinchiibo'libyuqoribahoberdilar. Motsart «I.S.Bahdanko'pnarsanio'rganishmumkin» deganbo'lsa, Bexoven «Uirmoqyemas, uokean» (Baxso'zinemischadairmoqma'nosinibildiradi) deganyedi. Mendelson, Shuman, ListvaboshqakompozitorlarI.S.Baxningijodigaqiziqib, uningqo'lyozmalariniaxtaribtopadilarvanashryettiradilar. XIX asrning 30-yillaridanboshlabuningasarlarimusiqao'quvyurtlaridagio'quvrepertuariro'yxatigakiritiladi. Musiqiyhayotda, yestradas (sahnalar)dayangrayboshlaydi. 1850 yildaI.S.Baxnomibilanataladigan «Baxjamoasi» tuzilgandi. Bujamooa'zolaribo'lganBaxmusiqasiixlosmandlariI.S.Baxningbarchaasalarinitopib, unito'liqasarlarto'plaminituzishnio'zoldlarigamaqsadqilibqo'ydilar. Afsuski, uning 300 taqantatasidantaxminan 100 tasibutunlayyo'qolgan. Passion (azob, iztirobchekish)laridanikkitasibizningdavrimizgachayetibkelganbo'lib, uchasiyo'qolganligianiq. Ko'pginamusiqiyjanrlarningasoschisibo'lganI.S.Baxoperayozmaganvabungaintilmaganha m. AmmoI.S.Baxningaksarasalarida (xususanvokalijodida) operajanriningjudako'pyutuqlaridanfoydalanilgan. I.S.Baxturlimusiqasboblariuchunasarlaryaratgan. Uningorganuchunyaratganasarlariorasidaxoralprelyudiyalari, xorallar (xoral-qadimiydiniy-qo'shiqlar, xalqqo'shiqlarikuylarigaasoslanganxorallasosan 4 ovozlikbo'ladi), fantaziylar, tokkatalar, prelyudiyavafugalar, sonatalarvaboshqakompozitorlarningqaytaishlangankonsertlariniuchratishmumkin. Masalan, I.S.Baxningfaminorxoralprelyudiyasixalqqo'shiqlariohangigaasoslanganbo'lib, unchakattabo'lmaganliriktavsifdagip'esadir. Ko'tarinkipoyetikmelodiya, yuqorigiovozdaranglaydi. Baxbuasosiy melodiyanigoboyijrosigamo'ljallaydi. Organshundayasbobki, undagiregistrarvatembrlarbutunbirorkestrsadorinialmashtirishgaqodir. Pastkitovushlarningshoshilmay, tinchharakatqilishiohanggayumshoqlikvachuqurma'nobag'ishlaydi. OrganXIIasrdayoqqaydobo'lganmurakkabasbob «asboblarningshohi»dir. Buasbobdajudako'pregistrar, hattooyoqbilanchalish (pasttovushlarni)gamo'ljallangan 32 tatovushmavjudligiorgannikompozitorningengsevimliasbobibo'lishigasababbo'lgan. I.S.Baxningklavirasbobiuchunyoazganasarlari: kichikprelyudiyavafugalar, 15 taikkiovozliinvensiyalarva 15 ta «simfoniya»lar (uchovozliinversiyalarnisimfoniylardebatagan) «Yaxshisozlanganklavir» nomibilanatalgan 2 jilddaniborat 48 prelyudiyavafugalar, 6 tafransuzcha, 6

tainglizchasyuitalar, 6 tapartitalarklavirdagiyakkaijrogamo'ljallanganitalyanacha «konsert», «Xromatikfantaziya»daniboratdir.

I.S.Baxningbolalaruchuno'quvmaterialisifatidayozgankichikprelyudiyavafugolari, invensiylariva «Simfoniya»laridapolifoniktuzilganmaningyorqinnamunasiniko'ramiz. Uning 15 taikkiovozliinvensiylarida (invensiya – lotintilidan «o'ylabtopilgan» yoki «ixtiro» ma'nosinibildiradi) imitatsiya (taqlid) prinsipopolifoniyaningengasosiyifodavositasisifatidako'rsatilgan.

Invensiyaningpoydevoriniodatdaqisqaammojudafodalimavzutashkilyetadi.

I.S.Baxningbirinchi

domajorinvensiyaqidabumavzudomajorningtovushlarigaasoslanganmelodiyadir.

Bumavzuvintadoirasidayorqinifodalanganosoyishta, shoshilmasdanyumshoq, ijroetiliadiganmelodiyabo'libyuqoridabirovozlitardapaydobo'ladi.

Ungataqlidqilibikkinchiovozshumelodiyanibiroqtavapastdanboshlaydi.

Ammoikkinchiovozningqo'shilishibirinchiovoznidavomiyetishigahalakitqilmaydi.

Invensiyaashundaymusiqiyto'qimalaruchraydiki,

mavzuovozlarninghechbiridayangramaydi. Bundaybo'laklarintermediyalardeyiladi.

(Interlotintilida «orasida» deganma'nonianglatadi)

bumusiqiyto'qimalarharbirovozdao'tkaziladiganmavzularorasidakelganligisabablimavzun ingbirkichikohangigaasoslanganbo'lsada, mavzubutunligichaintermediyadayangramaydi.

Rivojlovdomajordanboshqatonalliklargao'sada, p'esaasosiytonallik –domajordatugaydi.

I.S.Baxgarchioperajanrigamurojaatqilmaganbo'lsada, uningbirqanchavokalarlari (qantatalari «StrastipoMatfeyu», «StrastipoIoannu») mavjud. Buasarlari dayakkaxon, xorvaorkestrijrochinazaridatutilganbo'lib, dramatiksaahnaasarlari prinsiplarigaasoslanadi.

I.S.Baxningyorqinmonumentalarlaridanbiri – «StrastipoMatfeyu» strasti – iztiroblyaroykipassionlar, passionso'zihamshundayazob, hurlikma'nosinibildiradi.

Buasarkattamusiqiy-dramatikshakldayozilganoratoriyaningbirturidir.

AsarningpoyetikasosiqadimiyyidiniyriyoyatYevangliyaIisusningjazolashvaqatletiliishivoqe asihisoblanadi. Iisusningshogirdlarisotqinligisababli o'lingamahkumiyetadilar.

UningIudashogirdisotqinligi,

ikkinchishogirdiPyotrningpushaymonisahnalarixalqqayg'usivaiztirobininamoyonqiladi.

Voqeaniaytibberuvchi – Yevangelistbalandvama'nolirechitativorqaliaytibberadi.

Buasardunyomiqiyosidagiengyuksaknoyobmonumentalarlarsirasigakiradi.

Bax ijodining umumiy tavsifi

Baxning ijodi kompozitor vafotidan so'ng bir necha yil davomida unut bo'lib ketdi. Mendelson, Shuman va Listning targ'ibot faoliyatlari tufayli XIX asrdan boshlab, buyuk kompozitorning musiqasi qaytadan hayot yo'zini ko'rdi.

Kompozitorga bag'ishlangan birinchi tadqiqot 1802-yilda nemistarixchisi Forkel tomonidan yozilgan. 1829-yilda nemis kompozitori Mendelson rahbarligida Baxning buyuk asari «Matfey bo'yicha ehtirosalar» omma oldida ijro etildi. Bugungi kunda butun jahon san'atkorlari Bax musiqasini uning go'zalligi va ilhomlantiruvchi kuchi, mahorat darajasi hamda mukammalligiga tan bergan holda ijro etib kelishmoqda.

Bax ijodining asl mohiyatini birinchi bo'lib, Motsart va Betxoven ochib bera olishdi. Bax asarlari bilan tanishgan Motsartshunday xitob qilgan: «Bu yerda o'rganishga arziydigan narsalarbor!».Betxoven esa zavq va hayajon bilan Bax to'g'risida shundaydegan edi: «U jilg'a emas, okean».

1850-yilda Bax jamiyati tuzilgandi. Jamiyatning maqsadi kompozitor qalamiga mansub barcha qo'lyozmalarni jamlab, ularni to'la asarlar to'plami sifatida nashr qilish edi. Bax ijodini sharhlash va unga baho berishda ko'plab qaramaqarstii fikrlar mavjud bo'lgan. Aksariyat tarixchilar Baxni betayin musiqiy-matematik formulalarni ishlatuvchi

kompozitor deyishsa, boshqalar uning timsolida tarkidunyo qilgan darveshni ko'rishar, boshqalar e'tiqodli cherkov musiqachisi sifatida qabul qilishardi.

Bax turli janrva shakllardagi asarlar ustida ishladi. Bular- yirik qantatalar, «Yaxshi temperatsiyalangan klavir»ning kamer preludiya va fugalari, sodda va kichik hajmli erkin preludiya va invensiyalar, Brandenburg konsertlari edi. Bax o'zining musiqasida insonda bo'lgan barcha ezgulik vago'zallikni ko'rsatib bera olgan dahodir. Uning ijodi asosida yuksak axloqiy g'oya yotadi. Baxning diniy va dunyoviy musiqasi o'rta asrlarda katta tafovut sezilmaydi. Musiqiy timsollar tavsifi, ifodaviy vositalar, rivojlov usullari umumiydir. Qantatalar, oratoriyalar, organ fantaziyalar va fugalar, klavir va skripka uchun sonatalarda turli-tuman mavzular qamrab olingan: qayg'u va iztirob, quvonch va shodlik, falsafiy fikrlar va hokazo. Bax xalq musiqasi san'atini o'rganib, ommabop qo'shiqlarining xazinasini bo'lgan protestant xorallari to'plamlariga alohida e'tiborni qaratdi. Bax xalq o'ylarini kuylovchisi sifatida protestant xorallarini qayta tikladi.

Kompozitor ijodiyotiga maishiy musiqaga katta ta'sir o'tkazdi.

Bax dunyoviy va diniy asarlarida xalq musiqasidagi qo'shiq-raqs kuylari ohanglaridan keng foydalandi. Kompozitor merosida turli-tuman janrdagi asarlar bor. Bular organ va klavesin uchun cholg'u asarlar (uverturalar, konsertlar), torli, puflama cholg'ular uchun kamer asarlar va ansambllar (sonatalar, triolar, suitalar), dunyoviy vokal-cholg'u janrlar, diniy asarlar (messalar, oratoriyalar, motetlar, qantatalar). Baxning ko'pgina asarlari yo'qolib ketganligi ma'lum. Chunonchi, uch yuzta qantatadan yuzdan ortig'i yo'qolgan. Beshta passionlardan «Matfey bo'yicha ehtiroslar» va «Ioann bo'yicha ehtiroslar» saqlanib qoldi. Bax buyuk polifoniyachi sifatida o'zidan keyin polifonik musiqaning ajoyib namunalarini qoldirdi. Bax uchun polifoniya musiqiy fikr ifodasining muhim vositasiga aylandi. U o'z ijodida polifonik musiqaning eng muhim xususiyati — kuy yo'nalishi jarayonining rivojlanish dinamikasi va mantiqini kashf qildi. Bax polifoniyaning asl shoiri edi.

Eslab qolish kerak

- Xoral (lotincha — choralis, yunoncha — choro — xor) qadimiy diniy qo'shiq kuylash bo'lib nemis xalq kuylariga asoslangan. Katolik musiqasida — bir ovozli, protestant musiqasida — organ jo'rligida ko'p ovozli.
- Protestant xorali — xoral qo'shiq kuylash islohoti (reformatsiya) davrida xalq ommasini ruhlantirgan va kurash uchun birlashtirgan.
- Luter yozgan «Bizning tayanchimiz» xorali reformatsiyaning madhiyasi bo'lib qoldi. Turmushda keng tarqalgan xalq dunyoviy qo'shiqlari reformatsiya tomonidan ishlatilar edi.

NAZORAT SAVOLLARI

1. Baxning birinchi tarjimai holi qachon paydo bo'ldi va uning muallifi kim edi?
2. Birinchi Bax jamiyati nechanchi yilda tashkil etildi va uning tashkilotchisi kim edi?
3. Protestant xorallari nima ekanligini tushuntirib bering.

Organ ijodiyoti Re minor to'kkata va fugasi

Baxning organ ijodi XVIII asr birinchi yarmida Yevropadashu san'at to'ra'ining rivojlanish cho'qqisi bo'ldi. Ijodning bu turida kompozitorning iqtidori yorqin namoyon bo'ldi. Bax ijrosi bilan tinglovchilarni qoyil qoldiradigan darajada mahoratli organchi, ajoyib improvizatsiyachi sifatida o'zini ko'rsatdi, ijrosi bilan u shaxsiy kechinmalarini keng ommaga namoyish qildi. Bax uchun organ yorqin, qudratli tovushga ega bo'lgan cholg'u edi.

Kompozitor boshlang'ich mavzuning rivojlantirish san'ati, improvizatsiya qilishning juda keng ko'lami, ijrosining konsert uslub bilan o'z zamondoshlarini qoyil qoldirgan. Organ musiqasini Bax butun hayoti davomida yozdi, lekin eng yorqin asarlar Veymarda ijod qilingan, deb hisoblanadi. Aynan Veymarda Bax organ kompozitori sifatida ijodiy

cho'qqiga erishdi, bu yerda u re minor tokkata va fuga, lya minor preludiya va fuga, do minor preludiya va fuga kabi asarlarini yozdi.

Milliy san'at an'analari va o'tmishdoshlari — nemis organchilari Reynken, Bern, Bukstexude va Poxelbel ijodiga suyanan Bax organ ijodida ikki yo'nalishga e'tibor qaratdi. Bular — preludiya, fantaziya, tokkatalar va bir qismli xoral preludiyalardir. Kamer yo'nalishda yaratilgan xoral preludiya o'zining lirik timsollari bilan diqqatni jalb etadi. Ularning hammasi nafis rangbaranglik, kuyning go'zalligi, ifodali qarama-qarshiliklar bilan beqiyos taassurot qoldiradi. Baxning organ uchun boshqa turdagiasarlari — preludiya, fugalar, fantaziya va tokkatalar sofcholg'u an'analari asosida vujudga keldi.

Baxning yetuk organ asarlari orasida re minor tokkata va fugasi qudratli sadolanishi, ifoda vositalarining boyligi va xilma-xilligi, dramatik ta'sirchanligi bilan ajralib turadi. Tokkata — musiqiy janr bo'lib, unda fugaga yaqin imitatsiyali tuzilganmalar bilan passajli texnika erkin ravishda almashinadi. Tokkataning asosiy belgisi — tavsifi va bayon etish uslubi bo'yicha qarama-qarshi bo'lgan musiqiy tuzilganmalar birikmasidir.

Bax dramatik improvizatsiya ustasi bo'lgan. Ditrix Bukstexudedanijrochilikning ko'p sirlarini o'rgandi. Biroq, Bax mazmunni yanada chuqurlashtira oldi. Tokkata, preludiya, fugaga muqaddima (kirish) maqomini berib, Bax fugani mustaqil qism sifatida ajratadi. Chunonchi, re minor tokkata va fugasida tokkataning musiqiy materiali maksimal darajada dramatik unsurlarga boy. Tokkataning boshlanishiko'tarinqilik va da'vat bilan sadolanadi.

1-misol

Adagio

Uncha katta bo'lmagan ushbu improvizatsiya juda kuchli va mahobatli yangraydi. Yorqin kadensiyalar tokkataning har bir tuzilganmasini ajratib turadi. Dastladki ikki tuzilganma asosiy mavzuning o'ziga xos variatsiyasidir.

2-misol

Tokkataning uchinchi yakuniy tuzilganmasida butun material jamlanadi. Koda butun asarning dramatik cho'qqisi sifatida gavdalanadi. Tokkata ham, fuga ham kompozitsion yaxlitlikka ega. Fuganing musiqasi ko'tarinki ruhda bolib, uning mavzusi tokkataning bevosita davomi sifatida qabul qilinadi.

3-misol

Bir ovozli mavzu o'zida yashirin ko'p ovozlilikni mujassamlashtirgan.

Mavzuning keyingi o'tkazishlarda va uning rivojlovida zich, quyuq faktura va tiniq sadolanish yaratiladi. Improvizatsiya unsurlari fugaga katta tuzilganmalar ko'rinishidagi intermediyalarni olib kirgan.

Tokkata va fuganing umumiylikni fuga kodasi mustahkamlaydi, u o'zining kuchli sadolanishi, almashinib turuvchi epizodlarning improvizatsiyali tavsifi bilan tokkatani eslatuvchi yakuniy fantaziya sifatida namoyon bo'ladi.

Tokkata butun asar kompozitsiya birligini va uning qismlarining chambarchasligini belgilaydi.

Eslab qolish kerak

- Baxning organ ijodi XVIII asrning birinchi yarmida Yevropadashu san'at to'rining rivojlanish cho'qqisi bo'ldi.
- **Bax dramatik improvizatsiyalar ustasi bo'lgan.**
- Kamer yo'nalishda yaratilgan xoral preludiya o'zining lirik timsollari bilan diqqatni jalb etadi.

NAZORAT SAVOLLARI

1. Baxning xoral organ preludiyalari to'g'risida gapirib bering.
2. Tokkata ta'rif bering.
3. Re minor tokkata va fugasidagi tokkataning musiqiy material! nimadan tashkil topgan?
4. Fuga mavzusini tavsiflang.

Baxning klavir ijodi

XVIII asrning birinchi yarmida klavir san'atining yuksalishi atoqli san'atkorlar Fransua Kuperen, Domeniko Skarlatti, Georg Fridrix Gendel, logann Sebastyan Bax va boshqalarning nomlari bilan bog'liq. logann Sebastyan Bax klavir ijodiyoti sohasida buyuk islohotchi sifatida gavdalanadi.

O'sha davrda Germaniyada klavir musiqasining o'z milliy maktabi shakllanayotgan edi. Ko'plab nemis kompozitorlari bucho'lg'u uchun repertuar yaratish ustida ish olib borishardi. Ular orasida Froberger, Kerl, Muffat, Paxelbel va Bukstexudelar bo'rdi. Avliyo Foma maktabi qantori vazifasida bevosita Baxdan oldin logann Kunau ishlagan bo'lib, keng ommalashib ketgan klavir asarlari uning qalamiga mansub bo'lgan. Uning klavir uchun dasturlasarlari Tavrot lavhalaridan foydalanilgan «Tavrot sonatalari» bizga ma'lum. Kunauning xizmati shundan iborat ediki, u birinchilar qatorida skripka adabiyotidan olingan turkumli sonatashaklini klavir uchun qo'lladi.

Baxning klavir musiqasini o'tmishdoshlarining asarlari bilantaaqqoslab bo'lmaydi. U Mazkur cholg'uni haqiqiy ijodiy laboratoriyaga aylantirib, unda erkin tajriba o'tkazish, eng dadil reja va g'oyalarni amalga oshirish imkoniyatiga ega edi. U cholg'uning badiiy vositalarini kengaytirdi, uni yangi mohirona texnika bilan boyitdi, musiqiy timsollar doirasini kengaytirdi. Klavirda yuksak lirikali va ta'sirchan asarlar ijro etish imkoniyatini yarata oldi. Bax ilgari klavir musiqasiga xos bo'lmagan qator janrlarni amaliyotga kiritdi. U klavir suitasini yangicha talqin qilib, avallari, asosan, organ musiqasida mavjud bo'lgan improvizatsiyali va imitatsiyali shakllardan keng foydalanadi.

Bax skripka san'atining yutuqlaridan foydalanib, klavir konserti janrining rivojlanishi uchun keng imkoniyatlar yarata oldi. Yangilik yaratuvchi kompozitorning mashaqqatli mehnati tufayli fortepiano musiqasi ajoyib tarzda rivoj topdi, zero, Bax uning asoschisi hisoblanadi.

Klavir uchun Bax butun hayoti davomida asarlar yozdi, lekin faqat Kyoten shahrida bu sohada mukammallikka erishdi. Kyotendafransuz va ingliz sonatalari, ikki va uch ovozli invensiyalar, suitalar, «Yaxshi temperatsiyalangan klavir»ning birinchi jildi, «Xromatik fantaziya va fuga» yaratildi. Butun ijodi davomida Baxdoimo mazmunini chuqurlashtirib, shaklini takomillashtirgan holda suita janri ustida tinmay ishladi. Har birida oltitadan uchta klavir suitalari to'plami, ya'ni oltita fransuzcha, oltita inglizcha, oltita partitalar Baxning qalamiga mansubdir. Fransuzcha suitalarning bunday nomlanishi ularning fransuz klavesinchilari suitalarituri va uslubiga yaqinligi sabab bo'lgan degan taxminlar mavjud. Inglizcha suitalar qaysidir inglizning buyurtmasi bo'yicha yozilgan degan ehtimol bor.

«Suita» so'zi fransuzchadan tarjima qilinganda qator, izchillik ma'nosi anglatadi. Bax zamonlarida suita o'z ichida qator mustaqil raqslar — allemanda, sarabanda, ko'ranta va jigani mujassamlashtirgan.

Sarabanda va jiga o'rtasiga qo'shimcha raqs pyesalari: menuet, gavot, burre va boshqalar kiritilgan. Har bir qismning mustaqilligiga qaramay, suita yagona musiqa asari sifatida qabul qilinadi, uning barcha pyesalari bir tonallik bilan birlashtirilgan.

Raqslarning joylashish tartibi qiziqarli: osoyishta va og'ir sur'atdagi raqslar tez ijro etiladiganlari bilan almashinib turadi. Fransuzcha suitalar fakturaning oddiyligi va kamtarona klavir uslubi bilan ajralib turadi. Oltita fransuz suitasining hammasi o'rnatilgan tartib bo'yicha oldinma-kekin keladi: allemanda, ko'ranta, sarabanda, jiga. Odatdagi an'anaviy chizmani inkor etmasdan, Bax o'z pyesalarini polifoniya bilan to'ldiradi, musiqa tavsifi va bayoni bo'yicha allemandani preludiyaga, jigani fugaga yaqinlashtiradi. Sarabanda lirik kechinmalarning mujassamligiga aylanadi. Hissiyot tuyg'lari tizimi bo'yicha o'zidan oldingi pyesalarga, ayniqsa, sarabandaga nisbatan qarama-qarshi bo'lgan intermetsoning kiritilishi — eng og'ir qismdan jadal qismga o'tishni ta'minlaydi.

Fransuzcha suitalarda Baxning barcha suita turkumlari uchun umumiy bo'lgan yangi yo'nalish pay do bo'ladi, ya'ni qarama-qarshilik harakati, metr, ritmdagi farqlar bilangina chegaralanilmaydi. Turli his-tuyg'u mazmunidagi pyesalarni taqqoslash ichki qarama-qarshilikka, obrazlar qarama-qarshiligiga olib keladi. Inglizcha suitalar va partitalarda suita kompozitsiya g'oyasining bundan keyingi kengayish va chuqurlashuv jarayoni sodir bo'ladi. Bayon etishning usuli, uslublari, yo'llari yanada mohirona konsertko'rinishiga ega bo'lib boradi. Istalgan inglizcha suita va partitalarning boshlanishida raqsona bo'lmagan muqaddima pyesasi: inglizcha suitalarda preludiya, uvertura, fantaziya, tokkata; partitalarda esa simfoniyalar mavjud.

Mustaqil qism sifatida alohida ajratilgan preludiya konsert xususiyatiga ega bo'lib, suita kompozitsiyasida eng muhim bo'limlardan biriga aylanadi.

Inglizcha suitalarda sarabanda «lirik markaz» vazifasini o'tay boshlaydi. Jigaga butun turkumni yakunlovchi pyesa vazifasi yuklanadi. Inglizcha suita va partitalar bilan Bax suitalarining rivojlanish yo'li tugaydi. «Nosuita», dramatik qarama-qarshilik tamoyillarikelajak turkum kompozitsiyalarning asosi bo'lib qoladi.

«Yaxshi temperatsiyalangan klavir»ni Bax badiiy amaliyotda temperatsiyalangan tovush qatorning barcha tonalliklaridan foydalana olish uchun yozgan edi.

«Yaxshi temperatsiyalangan klavir»ning lii ikki jildi bir xildagi shakl belgilari bo'yicha joylashtirilgan. Har bir preludiya va fuga alohida mustaqil turkum bo'lib, ularni bir tonallik birlashtirib turadi. Xromatik tartibda major va minor ladlarining diyez va bemol tonalliklarini qamrab oladi.

«Yaxshi temperatsiyalangan klavir» haqli ravishda Bax obrazlarining o'ziga xos qomusi hisoblanadi. «Yaxshi temperatsiyalangan klavir»ning preludiya va fugalari Bax insonning murakkab ichki dunyosini, uning badiiy-shoirona tasavvori, insonning boytuyg'ularini ochib beradi.

Preludiya va fugalarni yozar ekan, Bax o'z oldiga ma'lum vazifalarni qo'ygan va ularni sof instruktiv pedagogik maqsadlarda ijod qilgan.

«Yaxshi temperatsiyalangan klavir» to'plamida preludiya va fuga o'rtasida mavzuiy aloqalar mavjud emas. Shunga qaramay, ularni birlashuvi umumiy tonallik bilan chegaralanilmaydi. Har safar turlicha namoyon bo'luvchi, ichki g'oyaviy mazmun bilan birlashtiriladi. Ammo polifonik musiqa va uning shakl mohiyatidan kelib chiquvchi umumiy shart-sharoit ham mavjud bolib, bu improvizatsiya tavsifidagi preludiya va qat'iy konstruktiv fugani bir-biriga qarama-qarshi taqqoslashdir. Chunonchi, birinchi jilddagi do minor preludiyaning qahramonona, dadil harakatdagi musiqasiga fuganing nafisligi qarama-qarshi qo'yiladi; birinchi jilddagi re major preludiyasining skripka fakturali engil sirg'aluvchanligiga esa dabdabali, teatrona bezakli fuga qarshi qo'yiladi.

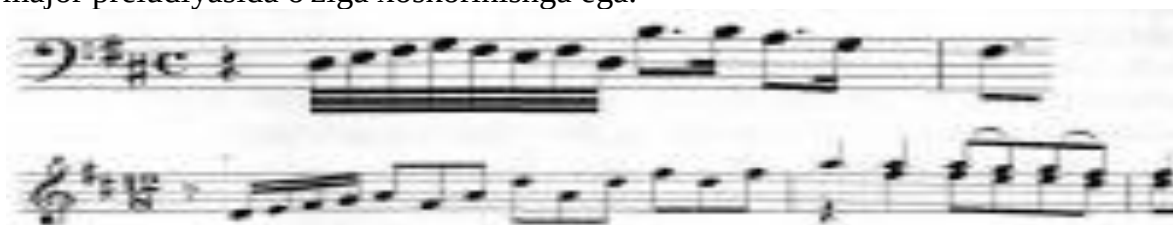
Preludiya va fuganing birlashuvi musiqiy obrazlarning umumiylik bilan ham belgilanadi. Bu narsa birinchi jilddagi mi bemol minor, do diyez minor, si minor preludiya va fugalarda kuzatiladi.

«Yaxshi temperatsiyalangan klavir»dagi g'oyalar va ular musiqiy talqinining turli-tumanligi preludiya va fugalarni janr belgilari, ularning his-tuyg'u mazmuni o'xshashligi bo'yicha ma'lum darajada guruhlashtirish imkoniyatini beradi. Masalan, dominor (1-j.), do major (2-j.), do diyez major, sol major (1-j.) fugalarda raqsona ko'rinishdagi mavzu joriy qilingan. Shu fugalargaskersoli tavsif xosdir.

Mi bemol minor, si bemol-minor (1-j.) va do minor (2-j.) fugalarga qo'shiq lirikasi tayanch bolgan.

Opera-oratoriya yo'nalishdagi tantanavor, qahramonona obrazlarre major fugasi (1-j.), re major preludiyasida o'ziga xoskorinishga ega.

Chuqurlashtirilgan lirik tavsifdagi preludiya va fugalarningkatta guruhi bu yerda asosiy o'rin egallaydi, ular alohidajiddiy fikr va faol ichki rivojlanish bilan ajralib turadi. Birinchi jildning sol minor preludiya va fugasi — Baxningklavir uchun yozgan eng yorqin asarlaridan biri. Tiniq, yorqinbo'yoqli preludiya fuganing qayg'uli tavsifiga qarshi qo'yiladi.

Fuganing tavsifi pastoral obrazga tayanib, o'ziga xos kuynaqshi, ohangdor trellar, kuy va ritmning nay ohanglariga o'xshashnafis burilishlari bilan ta'kidlanadi. Minor ladi bo'yoqlarni yumshatadi.

Harakatning uzluksizligi xos bo'lgan improvizatsiya tarzidagi preludiyali shakllardan farqli o'laroq, sol minor preludiyasi aniq bo'linuvchi tarkibga ega. U kadensiyalar bilan chegaralangan uchta tuzilganmadan iborat. Har bir tuzilganma mavzuniboshqa tonallikda o'tkazish bilan boshlanadi: birinchi marta — sol minorda, ikkinchi marta - si bemol majorda, uchinchi marta — do minorda. Yorqin major kulminatsiya sifatida yuksaluvchi si bemol major lavhasi preludiyada markaziy o'rin egallaydi.

Sol minor fugasi — Baxning g'amgin musiqasi misolidir, unda o'ylar jiddiyligi kuchli lirik hissiyot iliqqligi bilan uyg'unlashib ketadi. Musiqiy obrazning o'sib borish jarayonida fuganing barcha bo'limlari: ekspozitsiya, rivojlov, reprizadan to'g'ridan to'g'ri o'tib boruvchi dramatik yo'nalish yaratiladi.

13-misol

Fuga mavzuiy materialga juda boy. Barcha qarshi tuzilganmalar vaintermidiyalalar mavzuning ohang va ritmik aylanmalariga asoslangan, shaklning yaxlitligi sababi ham ana shunda.

Do minor preludiya va fugasi (1-j.)- Do minor preludiya va fugasining kompozitsiya yaxlitligi undagi obrazlarni qarama-qarshi qo'yilishi asosida tuzilganadi: preludiyada ta'sirchan, dramatik, fugada esa nafis va raqsona.

Preludiyada polifonik shakllarga xos bo'lgan bayon etish uslubi bir-biridan ajratilmagan, to'xtovsiz harakat va yalpi tovush oqimi bilan chirmashib ketadi.

Preludiya mavzusi yopiq to'rt taktlikni tashkil etadi.

Garmoniya bilan to'ldirilgan faktura, kuy ohanglarining ko'-tarinki ifodaviyligi, egiluvchan ritm mavzuga mardona va ta'sirchantavsif baxsh etadi.

Preludiya ikki bo'limdan iborat bo'lib, ushbu bo'linish chegarasi shartli tarzda 25-taktga to'g'ri keladi. Birinchi bo'lim ikkinchisiga nisbatan anchagina keng. Birinchi bo'limda mavzuning rivojlanish jarayoni garmonik noturg'unlikni asta-sekin to'planib borishi bilan bog'liqdir. Organ punktining kiritilishi va garmonik ustqurilmalar natijasida paydo bo'luvchi dissonansli birikmalar, ayniqsa, tuzilganmaning yakuniga borib kuchayuvchi keskinlik darajasini birdaniga oshirib yuboradi.

Uncha katta bo'lmagan, shakl suratlari sinq uch taktli lavhadaanchadan beri tutilib turilgan hayajon otilib chiqadi. Preludiyaningikkinchi improvizatsiyali bo'limi shu yerdan boshlanadi.

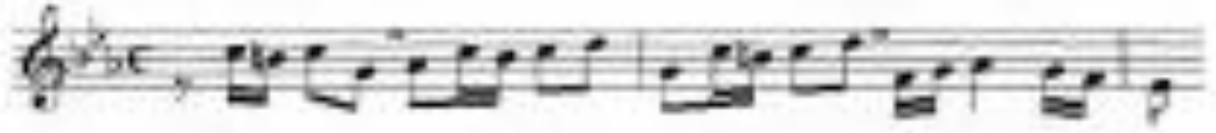
Fuganing muhimligini ta'kidlagan holda Bax preludiyaqanon uslubini kiritadi, u harakatning alohida jadallashishigayordam beradi. Bu preludiyaning dramatik nuqtasidir. Kutilmagandamazmundor rechitativ kiritiladi va u oldindan kelayotganfaol oqimni qisqa vaqtga sekinlatadi. Preludiyaning yetakchi ton atrofida kuylash joyidagi yakuniy jumla bo'rttirib ko'rsatilgan, major uchtovushligi mantiqiy chegara bo'lib, undan so'ng boshqa dunyo — fuganing, timsoliy dunyosi ochiladi.

Adagio

Fuga. Preludiyaning yakuniy jumlasidagi yetakchi ton atrofida kuylash fuganing kuy mag'iziga aylanadi. Aksentlarning bir tekisda taqsimlanishi, jamlash tarkibiga

yaqinlashuvchi ohanglar takrorlanishi bo'lgan mavzuning metr-ritmli formulasi mavzuning raqs janri manbayidan darak beradi.

Qarshi tuzilganma mavzu bilan mutlaqo birlikda kelib, intermediyasingari mavzu ichidagi faol ibtidoni aniqlashga jadallik bilanyordam beradi. Fuganing o'rta qismida mavzuni mi bemol major tonalligida o'tkazilishi yorqin kulminatsiya sifatida namoyon bo'ladi. Repriza preludiyaning ta'sirchanligini tasdiqlaydi. So'nggireprizali o'tkazilishda mavzu eng past registrda beriladi. Bu fuganing dramatik kulminatsiyasidir. Kichik koda fugaga yorqin ranginlik bag'ishlaydi. Bu yerda tonikaorgan punkti jo'rligida fuga mavzusining boshlang'ich aylanmasisifatida sadolanadi.

Eslab qolish kerak

- XVIII asrda Germaniyada klavir musiqasining milliy maktabishakllangan edi.
- Baxning klavir musiqasini o'tmishdoshlarining asarlari bilantaqqoslab bo'lmaydi.
- Bax ilgari klavir musiqasiga xos bo'lmagan qator janrlarni amaliyotgaqaratdi.

NAZORAT SAVOLLARI

1. Bax o'z ijodida klavirning badiiy vositalarini qanday tarzda kengaytirdi?
2. Bax Kyotenda qaysi klavir asarlarini yozdi?
3. Suita nima?
4. Baxning Fransuzcha suitalari to'g'risida gapirib bering.
5. Baxning Inglizcha suitalari to'g'risida nimalarni bilasiz?
6. Baxning «Yaxshi temperatsiyalangan klavir» asari nima?
7. Baxning «Yaxshi temperatsiyalangan klavir»ida 24 preludiya qaysitartibda joylashtirilgan?

Baxning vokal ijodi. Si minor messasi

Baxning aksariyat vokal asarlari diniy mavzularda bo'lib, buning sababi uning Avliyo Foma maktabida k'antor sifatida ishlaganligi va cherkov musiqachisi bo'lganligidir. Baxning dunyoviyasarlari ham bor, ular ichida qantata janri ajralib turadi. Chunonchi, «Krestiyancha» qantatasi bilan asl qishloq hayotini tasvirlaydi.

Boshqa — «Qahvali» qantata dolzarb mavzulardagi «dramatik satira» sifatida qabul qilinadi. Baxning dunyoviy qantatalariorasida didaktikaga oid asarlar guruhi ajralib turadi. Ushbuyo'nalishdagi eng yaxshi asar «Febning Pan bilan musobaqasi»qantatasidir.

Bax vokal ijodining yanada keng va badiiy jihatdan ahamiyatli bo'lgan yo'nalishi diniy mavzulardagi asarlaridir. «Matfey bo'yichaiztiroblar» va si minor messasi Bax ijodiy yo'lini yakunlaydi. Bu asarlarda u o'zining boy kompozitorlik tajribasini mukammal san'atkor sifatida umumlashtira oldi. Ushbu hajman katta asarlarni ijro etish uchun kuchli ijrochilar tarkibi talab etiladi: «Matfey bo'yicha istiroblar»da uch xor, ikki orkestr, ikki organ, xonandalar va cholg'uchilar ishtirok etishadi. Si minor messasida orkestrningtorli va yog'och puflama cholg'ular guruhiga mis puflama valitavralar qo'shiladi. Iso payg'ambarning qatl etilishidan oldingi kunlari, uning azoblanishi va o'limi

tasvirlangan Injilning boblari «Matfey bo'yicha istiroblar»ning she'riy asosi bo'lib xizmat qildi. Bu Isoga shogirdi ludaning sotqinlik qilishi tarixi va keyingi lavhalar:

Isoning posbonlar tomonidan qo'lga olinishi, boshqa shogirdi- Pyotrning yuz o'girishi va tavba qilishi, Golgofa(qatl joyi)ga yurish.

1738-yilda yozilgan si minor messasi Baxning eng ulug'vorasarlari hisoblanadi. Messa - kunduzgi ibodat vaqtida ijro etish uchun katolik cherkovi tomonidan tanlab olingan diniy qo'shiqlar turkumi. Bu diniy qo'shiqlar lotin tilida kuylangan vamuayyan tartibda joylashtirilgan. Har bir diniy qo'shiq ibodatningbirinchi so'zi bilan nomlangan: 1. «Kirie eleison» («Rahmqil tangrim»); 2. «Gloria» («Shon-sharaf»); 3. «Gredo» («Ishonaman»); 4. «Sanctus» («Muqaddas»); 5. «Benediktus» («Mag'firatqilingan»); 6. «Agnus Dei» («Tangri qo'zichog'i»).

Bax katolik marosim musiqasi o'rnatgan chegaralarni kengaytirdi va messa qismlarini bar birini qator raqamlarga ajratib, ularning sonini yigirma to'rttaga yetkazdi (o'n beshta xor, oltita ariya, uchta duet).

Diniy matn va an'anaviy shaklga qaramasdan, messani so'zsiz ravishda cherkov asarlari safiga qo'shish mumkin emas. Bax hayotligivaqtida va undan keyingi davrlarda bu asar biror marta hamibodat vaqtida ijro etilmagan. Buni asarning murakkabligi va juda keng mazmuni, ulqan hajmi va oddiy cherkov xorining ijrochisi bunday texnik qiyinchiliklarni bajarishga ojizlik qilishi bilantushuntirish mumkin. Si minor messasi - konsert yo'nalishidagi asar bo'lib, uni yuksak mahoratli musiqiy jamoa ijro etishi lozim. Bu asarda Bax o'z oldiga ibodat so'zlarini batafsil talqin qilish vazifasini maqsad qilib qo'ymagan edi. Alohida so'zlar, qisqa iboralar kuchli hissiyot va anglash qiyin bo'lgan tuyg'ularni ifodalaydi. Bax «Kirie elesion» so'zlariga besh ovozli fuga yozgan (matn sifatidafaqat ikki so'z «Kirie elesion» ishlatilgan). Ucn norner (besh ovozlixor, duet, to'rt ovozli xor)dan tashkil topgan birinchi qismninghammasi to'rtta so'z: «Kirie eleison» va «Christe eleison»ga asoslangan.Messaning asosiy dramaturgiya tamoyili doimo chuqurlashibboruvchi obrazlar qarama-qarshiligiga qurilgan. Messaning nafaqat «Kirie eleison», «Gloria», «Gredo», «Sanctus» kabi katta qismlari bir-biriga qarshi qo'yilgan, balki qismlar ichida ham va hatto, alohidanomerlar («Gloria»)da ham ziddiyatlarni kuzatish mumkin. Messada inson intilishi va kechinmalarini ifodalovchi turlitumanobrazlar ko'rsatilgan. «Kirie eleison»ning birinchi va ikkinchi xorlari uchun fojiaiviy ta'sirchanlik va qayg'uli o'ychanlikxosdir, «Agnus Dei» ariyasida yorqin g'amginlik eshitiladi, «Gloria » va «Sanctus» tantanali xorlarida quvonch va hayotga intilish kabi hislar hukm suradi.

«Crucifixus»da o'ziga xos kuch bilan ko'rsatilgan musiqiy obrazlarning barcha harakati fojiaiviy unsurlarning o'sishiga olib keladi. Bu o'lim va insonning dahshatli musibati lavhasidir. «Et ressurexit» tinglovchida ulqan dramatik taassurot qoldirib, qo'qqisdan kelgan quvonch va hayajonli «portlashni» ifodalaydi. Hayotva o'limni ushbu qarama-qarshilikda butun turkum tuzilganishining mohiyati mujassamlashtirilgan. Si minor messasi Baxning butun ijodini yakunlovchi engmurakkab va ajoyib asardir.

Eslab qolish kerak

- **Messa — kunduzgi ibodat vaqtida ijro etish uchun katolik cherkovi tomonidan tanlab olingan diniy aytimlar turkumi. Bu diniy aytimlariotin tilida kuylangan va muayyan tartibda joylashtirilgan.**
- **Har bir diniy qo'shiq ibodatning birinchi so'zi bilan nomlangan.**

NAZORAT SAVOLLARI

1. Baxning qanday dunyoviy qantatarini bilasiz?
2. «Matfey bo'yicha istiroblar»ning she'riy asosi nimadan iborat?
3. Messa nima?
4. Diniy qo'shiqlar qaysi tilda ijro etilgan?

5. Nima uchun si minor messasi cherkov aytimlari turkumiga kirmaydi?
6. Si minor messasining asosiy dramaturgiya tamoyili nimada?

ASARLARI RO'YXATI

Organ cholg'usi uchun asarlar

- Preludiya va fugalar.
- Fantaziyalar va fugalar.
- Tokkata va fugalar.
- 8 ta kichik preludiya va fugalar.
- Preludiya.
- Fugalar.
- Sonatalar.
- 6 ta xorallar («Shublerov»).
- 18 ta xorallar.
- 24 ta qayta ishlangan xorallar.
- Xoral qayta ishlanmalari.

Klavesin uchun

- Kichik preludiya va fugalar.
- 15 ta ikki ovozli invensiyalar.
- Re minor xromatik fantaziya va fuga.
- Fuga san'ati.
- Tokkatalar.
- Fantaziyalar.
- Suitalar: 6 ta fransuzcha, 6 ta inglizcha.
- Partitalar.
- Italyanacha konsert.
- Goldberg variatsiyalari.
- Sevimli og'aning jo'nab ketishiga variatsiya.
- Kaprichchio.
- Menuetlar.
- Sonatalar.
- Skerso.
- «Yaxshi temperatsiyalangan klavir»: 1 qism 24 ta preludiya va fuga, 2 qism 24 ta preludiya va fuga.

Orkestr uchun asarlar

- Uverturalar.
- 6 ta Brandenburg konsertlari.
- Orkestr jo'rligida klavesin uchun konsertlar.
- Orkestr jo'rligida klavesin uchun ikkita konsert.
- Orkestr jo'rligida klavesin uchun uchta konsert.
- Orkestr jo'rligida skripka uchun konsertlar va h.k.

Dunyoviy vokal cholg'u janrlari

- «Febning Pan bilan musobaqalashuvi».
- «Qahvali».
- «Dehqoncha» («Krestiyancha»).
- «Gerkulesning tanlovi».
- «Bir ovning o'zi meni tetiklashtiradi».
- «Shavkatli Leopold* va h.k.

Diniy asarlar

- Messalar.

- Oratoriyalar.
- Motetlar.
- Diniy qantatalar (199).
- Matfey, Ioann, Luka, Mark bo'yicha ehti'roslar.

3-Mavzu : G.F.Gendel haqida

REJA:

1.G.F.Gendelning hayoti va ijodiyoti.

2.Gendel ijodiga tavsifistika.

3.Gendel asarlari.

GeorgFridrixGendel 23 fevral 1685 yilGermaniyaningGalle Shahridatug'ilgan. Uningotasiraroydaxirurg-sartaroshbo'libxizmatqilgan. Onasiyesauybekasibo'lgan. Judayoshligidanmusiqagaqiziqqan, ammootasiunimusiqachiyemas, huquqshunosbo'lishiniistaryedi. Gendel 7 yoshidaorgandachalishnio'rganib, SaksoniyaGersogihuzuridamusiqachalanganidanso'ng, Gersogbolagaengobro'limuallimFridrixVil'gel'msaxauniberkitib, butalantlibolagadarsberishnitayinladi. Buzo'rmusiqachiGendelningqobiliyatini'ribhayronqoldi. TezoradaGendelkattamuvaffaqiyatbilanmusiqanazariyasi (Garmoniyavakompozitorlik) ilminiye galladi. ShundankeyinGendelgaturlimillatxalqlarivakompozitorlarimusiqasidagio'zigaxosxususiy atlar, kompozitorlarningyutuqlarivakamchiliklarinitahlilqilisho'rgatildi. Gendel 10 yoshgato'lganidaijodbilanshug'ullandi. U dastlabsevimli asbobigoboyuchunasarlaryozdi. Saxaudanorgan, klavesinasboblari dachalishnio'rganishbilanbirgaorkestrtarkibidagiasboblarnihamo'rgandi . Gendel 12 yoshidaBerlingakonsertberishhuchunborganyedi. Uxukmdorsaroyidaklavesindaijroyetib, Ko'rfryustningetiboriniqozondi. Gendelnisaroyxizmatidasaqlab, unio'qishhuchunItaliyagayuborishhaqidataklibo'ldi. AmmoGendelningotasibungaqarshilikqildi. Otasiningvafoti (1697)dankeyinumusiqakasbigao'tishimumkinyedi, ammomarhumotasiningvasiyatinibajarib, gimnaziyanitugatgach, universitetningyuridikfakultetigao'qishgakirdi. O'qishbilanbirgalikdaCherkovorgachisivazifasidahamis hlayboshladi. UGimnaziya'quvchilarigamusiqao'rganishvadamolish kunlariturliCherkovlardabolalardantuzilganganxorvaork estrbilankonsertlaruyushtirilishilozimiyedi. Konsertlarniqiziqarliotishiuchuno'zikonsertrepertuarin ijodibilanboyitibboradi, birqanchaqantata, xorallar, motetlaryozadi. Musiqakasbigao'tishimuvaffaqiyatlibo'lib, universitetnihamtarkyetadivanemisoperasiningVatanibo 'lganGamburgshahrigaketadi. 1703 yilningbahoridaGendelGamburggako'chibkeladi. Buyerdakeyzerboshchiligidaochilganoperateatrininggullagandavriyedi. Gendelmahalliyziyolivamusiqachilarbilantanishdi. ReyngardtKeyzerdananchanarsalarnio'rgandi. Buyerdamusiqachilar (Matteson) bilan

(1681-1764) uchrashib, do'stlashadi.
HartomonlamarivojlanganMatteson turlimusiqaasboblaridachalar, musiqaasarlariyozar,
o'zoperalarigao'zilibrettoyozi, o'zisah nagakuylaryedi.
Uningyanabirfaoliyatimusiqiyanqidchilikvapublitsistlikyedi.
Umusiqanazariyasivao'zdavrimusiqachilarihaqidakitobyozgan.
GendelvaMattesonningdo'stligiyanadamustahkamlanibbordi.
UlarbiralikdaikkimartaLyubekshahriga (1703-1705) sayohatgaboribkelganlar.
Mattesonumumiyma'lumotivaijodiyaqlisohasidaGendeldanbalandroqbo'lsada,
Gendelnitalantivaijrochiligi,
ayniqsaorgandagiimprovizatsiyasijihatdano'zidanzo'riginitalanolaryedi.
GamburgdaGendelijodqilaboshladi. Shundayqilibkattasahnaasariyaratishgakirishildi.
1705 yilvanvaridaGendelningbirinchioperasi «Almira» sahnagaqo'yildi.
Operakattamuvaffaqiyatqozondi. Tezvaqtichidauningikkinchioperasi «Neron»
sahnagaqo'yildivakutilgandanhamkattamuvaffaqiyatqozondi.
KompozitorningoperalariGendelningyirikmonumentaldramatikasarlaryaratishgabo'lganc
heksizimkoniyatlarininamoyonqildi.
«Almira» va «Neron» operalariGendelningmavqeyuqsalishigasababbo'ldi. Lekin,
ayni vaqtdakompozitorningkelajagihaqidahamo'ylashgato'g'rikeldi.
ChunkioperateatriKeyzerdirektorliklavozimidanketganisabablibirmunchainqirozgayuztut
aboshladi. Pultopishmaqsadidaengil-yelpiasarlarqo'yiladiganbo'ldi.
Gendelningkeyingiharakatlariunchaliksamara bermadi.
UGermaniyaoperasan'atiningistiqbolikamliginisezib, Italiyagajo'nashgaqarorqildi. 1706
yilningko'zidaGendelGamburgnitarkyetib, Italiyagako'chibkeldi.
Musiqiy madaniyatibilandunyodamashhurshaharlar: Florensiya, Rim, Venetsiya,
Neapolvaboshqashaharlarda 4 yilgayaqinyashab, Italiyaoperamaktablaribilantanishdi.
Ammobirylgachaoperakompozitorisifatidako'rinishgaizmqilmayfaqatkuzatdi.
Lekinijroborasida (klavesinvaorganda) bundayyo'ltutmadi.
Utezdaengzo'rijrochivaimprovizatsiyaustasisifatidanildi.
GendelbiryildavomidaItaliyamusiqaasan'atixususiyatlarinio'rganib, 1707 yilda «Rodrigo»
nomlibirinchiitalyanchaoperasiniyaratdi.
AsarkattamuvaffaqiyatqozonganisababliGendelikkinchiitalyanchayo'nalishdagioperasini
yaratdi. Ammobuasarbirmunchakechikib 1702-1710 yilsezonidaqo'yildi.
Italiyadagiobro'-etiborioshganivaItaliyaoperasan'ati,
xususanoperagaxosvokalijodiyo'llarinipuxtao'zlashtirganisababliGannovervaLondonshah
arlaridanungatakliflarkeldi.
LekinuhaliItaliyadayashabo'zmahoratinioshishzarurliginibildirib, radjavobiniyo'lladi.
ItaliyadaGendelningobro'sikundan-kungaoshibborib, uniItaliyaningobro'li,
balandlavozimdagikishilario'zsaroylarigamehmondorchiklargachaqiradiganbo'ldilar.
Engyaxshixorvaorkestrlarbilanishlaydigan, muhimkonsertlardaishtirokyetadiganbo'ldi.
BuyerdautaniqlikompozitorAlessandroSkarlattivauningo'g'livirtuozklavesinchi,
klavesinsyuitalariningasoschisiDomenikoSkarlatti,
buyukskripkachivakompozitorArqandjeloKorellibilantanishdi.
Gendelijrochilikbilanbirqatordaijodnihamdavomyettiradi. Ikkitaoratoriya, qantata, kamer
(xonaki) duyetvatersetlaryozadi. Nihoyatu «Agrippina»
operasibilantalabchanItaliyatomoshabinlariniqoyilqiladi.
GendelningLondondagijodihaqida
Gendel 1710 yiliGannovershahriga, saroykapelmeysterilavozimigaishgakeldi.
GannovergersoglariItaliyavaFransiyalikkompozitorlarnitez-tezsaroylarigataklifyetib,
shuningbilanmusiqamuhitiniboyitibturaredilar.
GannovergataklifniGendelItaliyadatanishgando'stikompozitorAgostinoStefaniorqaliolgany

edi. StefaniGanoverdakapelmeysterlavozimidaishlaryedi. 1711-1716
yillardavomidaGendelGannovervaLondondayashabyurdi. Londongaubirinchimarta 1711
yilda «Rinal'do» operasibilantashrifbuyurib, Londonmusiqaahliniqoyilqilganyedi.
GendelLondondayashashuchunharakatqildi. Shundayharakatlardanbiri 1713
yildaqirolichaAnnaningtug'ilgankunigabag'ishlabyozilganmaqtovodasibo'ldi.
Angliyardarasmiytadbirlardaxorijliklarningyaratganmusiqasiniijrosimanetilganyedi.
Ammoqirolichanita'siriostidaan'ananibo'zibGendelyozganmaqtoveda (Tedeum)
ijroetilidi. Shundayqilib, GendelAngliyaqirolliginingrasmiykompozitorigaaylanibqoldi.
QirolichaAnnaningo'limi (1714)dankeyinGendelsaroykapel'meysterilavozimidaishladi.
Shuyillardauxorsan'atinipuxtao'rganishgakirishadi. Uxor, orkestrvayakkaxonlaruchun 12
«Antem»laryozadi. Kattaoratoriyatipidagiasarlaridanbiri «Strasti» (Iztiroblar)
Broqesningmatniasosidayaratildi.
1720 yilkompozitorhayotidama'lumbirchegarabo'ldi. Yendiuo'quvchio'rganuvchiyemas,
balkikamolgayetganustozgaaylanganyedi. Ubarchatajriba,
tasavvurvag'oyailariniasarlariorqaliyuzagachiqarishgaharakatqildi.
1720
yildaLondondabadavlatkishilarmablag'ivaQirolninghomiyligiostidayangioperateatriochil
di. Teatr «Qirolmusiqaakademiyasi» debnomlanganyedi.
TeatrningmusiqarahbarligiGendelgatopshirildi.
ShundanboshlabGendeluchunqattiqkurashdavriboshlandi.
Angliyaningbirdanbirbuyuko'zigaxosmilliyoperakompozitoriPerselningo'limidankeyinA
ngliyamilliyoperasiinqirozgayuztutaboshladi.
Saroyahliningsustkashligivaetiborsizligisabablimilliyoperaan'analariyo'qolib,
Italiyaoperauslubiuustunlikqilaboshladi.
Gendelteatrrahbarisifatidayuqoritabaqqavaqillarinimusiqiydidigamoskeladiganitalyancha
operalarniqo'yishbilanshug'ullandi.
AmmokengxalqommasigaGendelningpozitsiyasiyoqmadi.
RivojlanibkelayotgandemoqratikjamoavaqillariGendelijodigaijobiybahobermadi.
GendelItaliyamanerasidagioperalaragama'lumjiddiyo'zgarishlarkiritganbo'lsada,
jamiyatningilg'orkuchlariuchunuxorijiykompozitoryedi.
Gendelqanchaharakatqilmasin, operasohasidagimavqeinisaqlashgaimkonibo'lmadi. 1728
yildaunchakattabo'lmagankomediyaoperasi («Operanishix» - «Qashshoqlaroperasi»)
paydobo'lishibilanItaliyaseriaoperasiningobro'sibutunlayto'qildi.
ShoirJonGeyvamusiqachiIoganKristovPepushtomonidanyaratilganbukomikoperao'shada
vrdavlatboshqaruvinihirtomondanvaularningdidigayoqadiganseriaoperasiniikkinchitomon
danqattiqmasharaqildilar. Bukomediyaashunchakattaobro'qozondiki, 1728
yilningqishidabuasar 62 martasahnagaqo'yildi.
Bundaykattayutuqnibirortaitalyanchaseriaoperasiqo'lgakiritmaganyedi. Shuyili
«Qirolmusiqaakademiyasi»niyopishgato'g'rikeldi.
AmmoGendeltaqdirgatanberibo'tirmadi.
UItaliyagaboribyangioperapartituralarivabirqanchataniqlixonandalarnitaklifyetibkeldi.
1729 yiliqaytadanyangioperasezoniniboshladi.
Ammoomadsizlikbugalundanhamtezboshlandi. 1726
yiliGendelAngliyafuqaroliginiqabulqilganbo'lsadaunibegonaligisezilibturardi.
Gendelijrochiligibilantinglovchilargao'zta'siriniko'rsatganyedi. Uningamaldorlar,
savdogarboylarsaroylaridagiorganvaklavesinijrochiligikattashov-
shuvlarvaetiborgaloyiqyedi.
Uningoperaborasidagiraqiblarivatanqidchilarihamijrochiligigatanberib,
gazetalardailiqso'zlaryozishgamajburyedilar.

GendelningulqanxizmatlariuchunAngliyaningVoqshollbog'idahalitirikligidayoqoqmarma
rdanhaykalo'rnatganyedilar.

Gendeloperasahnasidagiomadsizliginitanolgisikelmasyediva 30-
yillardayanabirmartayendioxirgiuchinchimartaoperajanrigaqaytdi.

Uhartomonlamaoperaniboyitish, rechitativlargaasosanvoqeani,
ariyalardayesaqahramonlarningpsihologikholativakayfiyatniko'rsatishgaharakatqildi.

Operadaxorningkengimkoniyatlaridanfoydalanib, xalqninghayotivahis-
tuyg'ulariniochibbermoqchibo'ldi. U «Poro», «Ariadna», «Ariodant»
operalariniyaratibbirin-ketinsahnalashtirdi. 1734 yilioperajanridaoldingikattaobro'-
etiborinitiklabtaniqlioperakompozitorinominisaqlabqolishgazo'rharakatqildi.

Bugaluyanao'zigaqarshikuchlikompaniyagaduchkeldi. Taniqlikompozitor,
Italiyabelqanto (nafiskuylash)

manerasiningustasiNikoloPorporavaAdolfGasseGendelningraqiblaribo'lib,
ungayo'lbermadilar. 1737 yilGendeluchunhaloqatyilibo'ldi.

Uoperamavqeinitiklashuchunbarchajamgarmalarinisarflaganyedi.

Hammasibarbodbo'lgachGendelqattiqazobchekibasabparalichikasaligayo'liqdi.

Ubirnechaoydavomidaxastalikbilankurashib, birozo'zigakelgachyanaishniboshladi.

Gendelyendioperaserianingkelajagiyo'qligini, o'ziningg'oyaiviykrisisinianglab,
boshqasohaga, ya'nioratoriyajanrigao'tdi. 1738-1739
yillardavomidaBibliyadanolinganmatnlarasosida «Saul», «IzrailYegipetda»
oratoriyalar yaratildi.

BuasarlardaGendelningengkuchlivaqimmatligenialxususiyatlarinamoyonbo'ldi.

Buoratoriyalardankeyinyanabirqatororatoriyalaryaratildi. Ularorasidainiymazmundagi
«Samson» va «Messiya» yetakchiligio'rinyegallaydi.

YendiGendelmuvaffaqiyatlarkelishigaumidqilganidato'satdanoldingidankuchliyangidush
mangaduchkeldi.

Bugaldinpeshvolari (ruhoniylar)

Gendelgaqattiqhujumuyushtiribunidinsizlikvasotqinlikdaaybladilar.

Gendelgaqarshiochiqdan-ochiqdushmanlikboshlandi. Uningkonsertlarinibuzdilar,
maxsusyollangankishilarkonsertafishalariniqo'poribtashladilar.

Turliusullarbilanolibborilgankurasho'zmaqsadigayerishdi.

Gapshundaki, GendeldiniyBibliyadagimatnlargaoratoriyalar,
ya'nidiniyasarlaryozganbo'lsada, buoratoriyalarmusiqasiqat'iy, zerikarlidiniy,
munglibo'lmay, yorqin,
hayotbaxshrealistikyo'nalishdabo'lganligisabablidinpeshvolarigayoqmagan.

Buasarningshaqlivanomidiniybo'lib,
musiqasikonsertijrosiniyeslatadiganbo'libchiqqanyedi.

Gendelqanchakuchsarfqilmasin, buumumiydushmanlikvamuqobiliyatniengaolmadi.

Vaziyatjudachigalvayechimsizbo'lgach, uAngliyanitarkyetishgaqarorqildi. U 1741
yilningko'zidaIrlandiyapoytaxtiDublindantaklifnomaoldi.

BuyerdaGendelnijudayaxshikutiboldilar, uningasarlariiyroetilidi, jumladan 12 aprel 1742
yili, «Messiya» oratoriyasiningbirinchiiijosibo'ldi.

Gendelbuyerdagimuvaffaqiyatlardanruhlanibyanalondongakeldi. 1743
yildaAngliyadauning «Samson» oratoriyasiko'rsatildi. Kompozitorgabo'lganqahru-
g'azabvadindortomonidandushmanlikoldingisidanhamyuzchandonziyodbo'ldi. Ammo
1745 yilikutilmagandaGendelhayotidabirdanigaijobiyo'zgarishlaryo'zberdi.

Ruhoniylarpartiyasitomonidanqo'llab-
quvvatlanganCharlzYeduardStyuartdavlatrahbarligigada'vogarlikqilib,
Shotlandiyadanqo'zgonlonko'taradi.

Angliyaxalqivatanparvarlikto'lqinidailg'orjamoaharakatlarigaqo'shilibkurashgaotlanadi.

Gendelkengxalqommasininghisvafikrlarihamdanorozilikkeyfiyatlariniaksyetiiruvchiasarl
ari («Ko'ngillilarmarshi»), «Oratoriyanasluchay», («Yehxtiyotshartuchunoratoriya»),
(«IudaMakkavey» oratoriyalari)davatanhimoyachilarini,
qahramonlikg'oyailarinitargibqiladi. BuasarlarGendelga 35
yildanberiorziqibkutilganshon-sharaflarvamashhurliknikeltiradi. U 1759
yilioxirgimartavataniGallegasayohatgaboribkeldi. Kelgach, yangi «Ieyfoy»
oratoriya siniboshladi. Ammouko'rbo'libqoladi. Kasalnidavosibo'Imagach,
taqdirgatanberib, oratoriyaniaytibturibyo'zdiradi.
Konsertlardaimprovizatsiyabilanchiqibturadi. 6 aprel 1759 yili «Messiya»
oratoriya sigadirijyorlikqiladi, 14 apreldayesadunyodanko'zyumadi.
Gendelningvasiyatigako'rauniAngliyada (London)
Vestminsterqabrisonidadafnqiladilar.
Gendelijodigatavsifnoma.
Gendelningijodiymerosi: 46 taopera, ulardan «Al'mira», «Agrippina», «Rinal'do»,
«Radamist», «YuliySezar», «Temerlan» (Temurlangyokioqsoq Temur), «RodeLinda»,
«Ariadna» vaboshqalar. 32 oratoriya, bularorasida «Saul», «IzrailYegipetda», «Messiya»,
«IudaMakkavey» vaboshqalar; qantalarorganvaorkestrlaruchun 18 takonsert;
orkestruchun 12 takonsert (kattakonsertlar),
ochiqhavodaijroyetishgamo'ljallanganuvertyuralarvasyuitalar. Feerverk
(rasmiybayramtomoshalari) uchunmusiqa, goboyvaorkestruchun 6 takonsert, 16
tatriosonata, klaviruchunsyuitalarvahoqazo.
Gendelningijodiko'pqirralivasermahso'ldir. Uoperajanriga 30
yildanziyodumrinibaxshidaqildi.
Ammouningbadiiyg'oyaiviyintilishlarioperaseriadanko'raoratoriya janridaamalgaoshdi.
OratoriyaXVI asrdaItaliyadavujudgakelgandiniyasardir. UCherkovningmaxsuspend-
nasihatlaro'qiladiganjoyiningnomibo'libuyerda (xonada)
diniytarg'ibotolibborilganisabablihxonaningnomibilanoratoriya janriataladiganbo'lgan.
Dastlabpend-nasihatlarkitobdano'qilgan.
Keyinchalikbunita'sirinioshirishuchunmusiqaqo'shilib, sekin-
astaoratoriyaoperagayaqinlashadi. Operadagiaksarvositalaroratoriyaadahambo'lib,
faqatdramatikrivoyatvauningamalgaoshishibo'lmaydi. Oratoriya diniyoperagao'xshaydi.
Gendelning «IzrailYegipetda» asarikattayepikyo'nalishdagioratoriya bo'lib,
undaboshqahramonlarsifatidabutunxalqko'rsatilgan. Xalqningtaqdiri, iztiroblari,
umidlarivaquvonchlariasarmazmuninitashkilyetadi.
AsaryeskiBibliyaafsonalarigaasoslanganbo'lib, undamo'jizayo'zberishi,
qadimgiyahudiyxalqningYegipetlarqurshovidanosonlikchaQizildengizorqalio'zlashtirilga
nyerlargachiqibolishlari, Yegipetliklarnixudojazolaganligi,
(ularningbarchasuvmanbalaridagisuvlarigongaaylanishi,
qurbaqalarningvabokasalinitarqatganligi,
chivinvachigirtkalarningko'payibketibhosillarniyegani, yomg'ir-
do'lyog'ibqattiqshamolbo'lib, Yegipetliklarniostin-ustunqilishi) haqidagapboradi.
Asardaxalqnomidanxorningkuylanishibirinchiqatorgaqo'yilgan. Undagi 30 tanomerdan
19 tasixorga, 4 tasiariyaga, 3 tasiduyetga, 4 tasirechitativlargaajratilgan.
Asardaorkestrningrolialohidaetiborgaolingan. Buasardaorkestrfaqatjo'rbo'lishyemas,
maxsusvasiriylkvazifanihamamalgaoshiradi.
Gendelning «Samson» oratoriya sinitaqqoslashuchunko'ribo'tadiganbo'lsak,
buasaroldingisidankeskinfarqqiladi.
Oratoriya dabirqanchaqahramonlarvaularningmusiqiytavsifistikasiborasarningsyujetiBibli
yaafsonalarigaasoslanganbo'lib,
undaIzroilliklarningboshchisiSamsonningsochidagimu'jizakorkuchiFalastinlikdushmanla

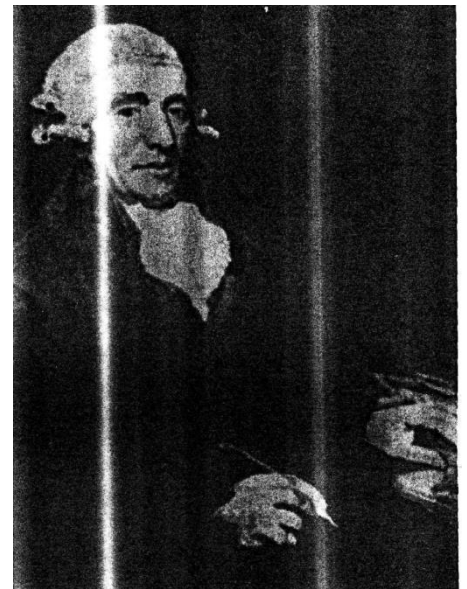
riniqo'rquvdasaqlabkelaryedi. SamsonningxotiniFalastinlikPalilayerigasotqinlikqilib, uxlaganidaSamsonningsochiniqirqiboladi. DushmanlarSamsonnikishanbandvako'rqlib, zindongatashlaydilar. Izroilxalqiasoratvaqullikdaqoladi, ammodxudoningSamsongarahmikelib, dushmanlariunibayramqilayotganjoylarigaolibkelibmazaxqilayotganidaqaytadanoldingik uchiniatoyetadi. Samsonqo'llaribilansaroyustunlariniturtibyuborgandakattaimoratqulabketib, dushmanlاربinoostidaqoladilar. AmmoSamsonningo'zihambinoningtagidaqolibo'lsada, o'z xalqigaozodlikkeltiradi.

4 – Mavzu : IOZEF GAYDN IJODI (1732-1819)

Reja :

- 1. Gaydning yoshlik yillari.**
- 2. Gaydnning ijod pillapoyalari.**
- 3. Asarlari ro'yxati.**

U buyuk Avstriya kompozitori bo'lib Vena shahri yaqinidagi Rorau qishlog'ida o'rta hol oilada dunyoga keldi. U yoshligidan mehnatga va mehnat orqali hayot kechirishga o'rgandi, chunki otasi aravakash edi. Bundan bo'sh vaqtlarida ular uyida aholi tez-tez yig'ilib qo'shiq tinglar, raqsga tushar edi. I. Gaydn besh yoshida musiqiy qobiliyati namoyon bo'ldi. Kichik Iozef o'zining jarangdor ovozi, musiqiy qobiliyati, retmini yaxshi xis qilishi bilan atrofdagilarni xayratga soldi. Tez orada ushbu qobiliyati uni cherkov xoridagi qatnashish imkoniyatiga ega bo'lishiga sabab bo'ldi. Uning qobiliyati tez o'sa bordi va har olisti vazifani bajardi. Har esa bayram, to'y tantanalar va motam marosimlarida chiqish qilar edi. Hatto qirollik saroyi marosimlarida ham qatnashar edi. Shu bilan birga u skripka va qadimiy kalvishli cholg'u bo'lgan klavikord chalishni o'rganib, mahorati ko'zga tashlana bordi. 9 yil haddan tashqari ko'p repetetsiya va ijrolar bola ovozini xastalantirdi va ishdan chiqardi. Natijada u har jamoadan chetlatildi. Yashash uchun kurash uni ijod qilishga, cholg'u ijrochiligidagi mahoratini oshirishga undadi. Yosh I. Gaydn hayot kechirish uchun turli ishlarni qilib boshladi, ozgina mablag' uchun dars berardi, bayramlarda skripka chalar va shu bilan birgalikda buyurtma asosida musiqa yoza boshladi. Uning birinchi musiqiy kamediyasi "Yangi cho'loq shayton", simfoniya va kvartetlar. Kompozitor bo'lishi uchun I. Gaydn yanada ko'proq o'qishi va malakasini oshirishi shart edi. U Nikola Parpori Italiyan kompozitori va qo'shiqchisi xizmatida jo'rnavor va uning shaxsiy aravakashi sifatida ishga bordi. Paytdan foydalanib kerakli maslahatlarni olar, xalq qo'shilari, kuyi va mashhur kompozitorlar asarlarini o'rganar edi. Vena ko'chalari bo'ylab kezgan turli xalqlar musiqalarini eshitishga va keyinchalik ularni o'z asarlarida qo'llashga imkoniyat bo'ldi. Asosan Venger, Chex, Ukrain va Tirol xalq ohanglari edi. 1761-yilda yosh I. Gaydn biroz bo'lsada Venada kompozitor sifatida tanilib, badavlat Venger knyasi Estergazi xor kapellasiga rahbar bo'lib kiradi. Vena yaqinidagi Eyzenshtadt shaharchasida qariyb o'ttiz yil umrini o'tkazdi. Uning vazifalaridan biri orkestr va qo'shiqchilarga rahbarlik qilish, knyaz xoxshiga ko'ra simfoniya, opera, kvartet va boshqa asarlar yozishi kerak edi. Bu davrda uning bir qancha operalari paydo bo'ldi. "Ayi", "Bolalarcha", "Maktab o'qituvchisi".

I.Gaydn iste'dodi kundan-kunga oshib bordi. Uning nomi vatanidan tashqarida Angliya, Fransiya, Rossiyada ham mashhur bo'ldi. U Venadan Estergaze saroyidan chiqishga haqqi yo'q edi. Bu erga kelgan mehmonlar orasida Mosartni uchratish I.Gaydn uchun bitmas-tuganmas baxt edi. O'sha paytlari I.Gaydn o'zining xayrlashuv simfoniyasini narozilik ko'rinishi sifatida yozadi. "Xayrlashuv" simfoniyaning ijro paytida har bir musiqachi orkestrni tark etib shamni o'chirib chiqib ketadi va oxir oqibat I.Gaydn va skripkachi qoladi va ular ham shamni o'chirib saxnadan chiqib ketishadi. Bu musiqiy asardagi mazmunni tushungan knyaz Estergazi I.Gaydnga xizmatdan ketishga ruhsat beradi.

1791-yilda oltmish yoshida keksa knyaz vafot etadi va I.Gaydnga pensiya berilib yangi ijod sari Angliyaga o'tlanadi. Kemada sayoxatga chiqqan I.Gaydn ilk bor dengizni ko'rib katta hayajonga tushadi va bu davrdan boshlab betakror asarlarni yarata boshlaydi. Angliyada o'z asarlari ijrosidagi konsertlar katta muvaffaqiyat qozondi. Oksford shahridagi universitet uni faxriy a'zosi qilib saylaydi. Aynan shu davrda uning mashhur "London simfoniylari"ni yozadi. U erda Gendelning oratoriyalari tinglab va buning ta'sirida Venaga qaytgach mashhuroratoriyalarini yozadi. "Dunyo yaratilishi" va "Yil fasllari". I.Gaydn ijodi turli janrdagi asarlar bilan ko'zga ko'ringan.

Buyuk Avstriya kompozitori I.Gaydn butun dunyo xalqlarining betakror manbasi va boyligi bo'lib qoldi. Kompozitorlar orasida I.Gaydn katta umr ko'rdi. U Mosart, Betxoven va yosh Shubert zamondoshlari bo'lgan. I.Gaydn juda ko'p asarlar muallifidir. Buyuk Avstriya kompozitori Mozef Gaydn o'z hayoti davomida 100 dan ortiq simfoniya, 80 dan ortiq torli kvartet uchun kuy, 52 sonata (klavir uchun), 30 ga yaqin orpera va har xil cholg'ular uchun asarlar yozgan. Mana shu boy musiqiy merosi orasida uning simfoniya, kvartet va fortepiano sonatalari uning eng oliy janob asarlari bo'lib qoldi. I.Gaydn, Germaniya, Avstriya, Fransiya va boshqa mamlakatlarda cholg'u musiqasida yangi janrlarning shakllanib borish jarayonida o'zining betakror asarlari bilan katta hissa qo'shdi. I.Gaydn cholg'u musiqasi ya'ni simfoniya va kvartetlarning "Otasi" deb atashadi. Undan oldin bu janrlarda bir qancha kompozitorlar ijod qilgan, lekin I.Gaydn ijodida bu janrlar klassik darajasiga etadi. I.Gaydn asarlari o'zining tekis va teng vazni shakli yorqin hayotbaxsh tavsifi bilan farq qiladi. Uning hayoti Vena va Vena yaqinidagi erlarda o'tgani uchun I.Gaydn Vena klassigi deb atashadi. Vena klassik kompozitorlaridan Mosart va Betxoven ham bu nomga sazovor bo'lishgan. I.Gaydn o'z asarlarida o'z zamonasi fikri va kayfiyatini ifoda etishga yo'l topa olgan. Uning hozirgi davrgacha o'z jozibasi va murakkabligini yo'qotmaydi.

I.Gaydn ijodida simfonik fsikl janri shakllandi. Uning ijodida simfoniya bu yirik shaqidagi tsiklik asar bo'lib, tsikl so'zining ma'nosi ko'p qismli asar ma'nosini bildiradi. I.Gaydnning sonata, simfoniya, kvartet, kvintet, konsert va triolarida tsikl uslubi bo'lib birnecha qismlardan iborat. Uning asarlarida tsikllik turli fikr va xis-hayajonni ifodalaydi.

I.Gaydn oldin simfoniya so'zining ma'nosi ohanglarning uyg'unligini bildirardi, keyinchalik orkestr jo'rligida raqs syutasi va operalar oldidan ijro qilinadigan orkestr chiqishlariga simfoniya atamasi qo'llanilardi. XVIII-asrda simfoniya mustaqil konsert asariga aylandi. Uning asoschilari chex kompozitorlari I.Gaydn ijodida simfoniya janri rivojlanishi murakkab va uzoq yo'lni bosib o'tdi. Mukammal klassik shaqidagi simfoniya to'rt qismdan iborat uzviy bir-biri bilan bog'liq holda faqat uning ijodining etuk davrida shakllandi. I.Gaydn simfoniylari asosan to'rt qismli bo'lib birinchi qism tez, energik hayajonli tavsifda ikkinchi qism vazmin tempda bo'lib uning musiqasi insonning lirik, qayg'uli va yorug' kayfiyatini ko'rsatadi. Uchinchi qism menuet nomini o'zi raqs boligi haqida gapiradi, chunki I.Gaydn davrida menuet sevimli raqs turlaridan biri edi. To'rtinchi qism final tez tempda bayramona kayfiyatni ifodalaydi.

Klassik simfoniyaning bu yo`nalishdagi shaklini I.Gaydn dan keyin Mosart va Betxoven davom ettirdi. I.Gaydn davrida simfoniya keng ammo tinglaydigan asar bo`lib, uning hajmi va tovush kuchi katta bo`lishi shart edi. I.Gaydn orkestr tarkibini o`ziga xos qilib kengaytirdi. Uning eng mashhur simfoniyasi “London simfoniylari” bo`lib, o`n ikki simfoniya iborat. Shularning ichida mi bemol major simfoniya juda mashhur. Har bir simfoniya o`z nomiga ega, masalan “Xayrlashuv”, “Soatlar”, “Harbiy”, “Litavra zarblari bilan”.

Mi bemol major simfoniya “Litavra zarblari bilan” deb nomlanuvchi to`rt qismdan iborat simfoniya hisoblanadi. Bu simfoniya ham klassik uslubda yozilgan bo`lib aytib o`tilgan qismlar yo`nalishi asosida yozilgan. Kompozitorning simfoniya musiqasida o`ziga xos musiqiy shakllangan bo`lib, ularning nomlanishi ma`lum mazmun va ma`noni bildiradi. Bu simfoniya birinchi qismi Allegro tempida bo`lib, kirish qismi vazmin ya`ni litavra zarbli cholg`usining tremolasi bilan boshlanadi. Bu ifoda vosita dengizdagi tufonni anglatadi. Undan keyin esa asosiy birinchi qism mavzusi tez tempda boshlanadi.

I.Gaydn simfonik asarlardan tashqari bir yoki ikki cholg`u uchun sonatalar ham yozgan. Uning ijodida klassik sonata turi shakllangan. Klassik sonata to`rt qismli ajralib turadigan uslublaridan biri bu birinchi qism sonata shaklida yozilishi va simfoniya sonatalaridagi kabi undan keyin vazmin, uchinchi va final qismi esa tez tempda bo`ladi. Uning mashhur sonatalaridan mi minor, re major va boshqalari sonatalarida o`sha davr musiqasiga xos bo`lgan bezaklar farshlag, mardent hamda trel keng ishlatilgan.

I.Gaydn ijodida sonata simfonik turkumlar yangicha qarashlar bilan boyitiladi. I.Gaydn juda katta va sarmazmun umr kechirdi. Uning ijodiy salohiyati va ijodidagi xalq musiqasiga bo`lgan e`tibor har bir xalq kuy va qo`shig`ini to`g`ri va o`rinli qo`llash uning iste`dodidan bir nishonidir. Dunyo miqiyosida mashhur bo`lgan asarlari uning xalq ehtiyojiga to`g`ri kelgan xolda yaratganligidan dalolat beradi. Uning musiqiy obrazlari juda rangbarang yoritilgan. Uning operalari ma`lum nom bilan atalishining o`zidayoq turli obrazlarning talqinini bayon qiladi shuningdek simfoniya nomlanishi asosiy yo`nalish beradi. Umrining oxirgi yillarida yozgan oratoriyalari esa falsafiy fikrlarni asos qilib olgan diniy mavzudagi asarlardir. I.Gaydn Evropa musiqa madaniyatini dunyo musiqa madaniyatini rivojlanishiga katta hissa qo`shgan betakror asarlar yaratgan kompozitorlardan biridir.

1819–yilda I.Gaydn Venada vafot etdi, keyinchalik uning Eyzenshtadtga o`tkazildi.

5-Mavzu : VOLFGANG AMADEY MOTSART

IJODI

27.I.1756, Zal`sburg-5.XII.1791, Vena)

Reja :

1.Motsart hayoti

2.Motsart ijodi

3.Rekviyem – shoh asar

Buyuk kompozitor Volfgang Amadey Motsart o'zining qisqa, ammo ajoyib hayoti davomida turli janrlarda 600 ga yaqin musiqaasarlari yaratdi. Ular ichidan eng ommalashib ketganlarini aniq nomlarini bilmasak ham, turli parchalarni ko'p marta

tinglaganmiz va hammamiz yaxshi bilamiz. Bular: «Figaroning uylanishi», «Sehrli nay» operalari va o'zining betakrorligi bilan ajralibturuvchi — «Rekviyem»dir.

Buyuk ijodkorning hayoti, yanada ko'proq uning o'limi tafsilotlaridamlarda katta Qiziqish uyg'otadi. Motsart o'limi jumbog'igabirinchilardan bo'lib o'zining «Motsart va Salyeri» asaridaA.S. Pushkin murojaat qildi. Keyinroq, XX asrda, ingliz dramaturgi Piter Sheffer A.S. Pushkin asarini o'qib «Amadeus» pyesasiniyozdi, bu asar hozirgi kungacha jahonning ko'plab teatrlari sahnasida katta muvaffaqiyat bilan qo'yilmoqda. 1984-yilda esashu pyesa mazmuni asosida rejissor Milosh Forman «Amadey»filmini suratga oldi. Jahon kinematografiyasining ushbu durdonaasari turli nominatsiyalarda yettita «Oskar» mukofotini oldi, shujumladan, rejissura uchun ham mukofotlandi.Hayotimizda deyarli har kuni Motsart yaratgan asarlar bilanto'qnash kelamiz. Bu musiqa radio orqali jaranglaydi, uni televideniyeorqali namoyish qilishadi. Engil, quvnoq, xushchaqchaq musiqa kayfiyatni ko'taradi, atrof dunyoni boshqacha ko'z bilan ko'rishga yordam beradi.

Barchamizning bu insonga, uning shaxsiyatiga intilishimizningboisi nimada? Nega Motsartga bo'lgan qiziqish mana 250 yildan beri so'nmasdan kelmoqda! Buni bir so'z bilan tushuntirish mumkin: u — daho, bundaylar zaminimizda kamyob va shunisi bilan ular bizni o'ziga tortib turadi.

Volfgang Amadey Motsart 1756-yil 27-yanvarda Alp o'lkasida joylashgan, san'at asarlariga o'xshash daryolar, bog' va o'rmonlar bilan o'ralgan Zalsburg shaharchasida dunyoga keladi. Zalsburg o'sha paytlarda kichkinagina knyazlikdan iborat bo'lib, unga Zalsburg arxiyepiskopi hukmronlik qilar edi. Motsartning otasi, Leopold Motsart, yaxshigina shuhrat qozongan skripkachi, organchi, pedagog bo'lib, graf Turnning Zalsburgdagi katta amaldorlaridan birining saroy sozandasi va kamerdineri bo'lib ishlardi.

Volfgang oiladagi yettinchi farzand edi. Uning deyarli barcha akaulariva opa-singillari go'daklik chog'laridayoq vafot etishgan,birgina opasi Mariya Anna tirik qolgan edi. Uni oilada erkalab,Nannerl deb chaqirishardi. Qizcha undan to'rt yarim yosh katta edi.Volfgang va Nannerlning dastlabki musiqiy tarbiyasi otasiningrahbarligida amalga oshadi. Nannerl sakkiz yoshidan klavesin chalishni o'rgana boshlaydi. Otani hayratlarga solgancha, uch yarifh yoshli bolakay opasi o'rgatgan barcha pyesalarni, eshitganlarini xatosiz holda takrorlay olardi. Kunlarning birida ota uygao'z do'sti Shaxtner bilan kirib keladi.

To'rt yoshli Motsart stolda o'tirganicha, nota qog'oziga perobilan nimalarnidir yozardi. Siyohdonga faqat pero emas, bolaningbarmoqlari ham botirilardi. Otasining «Nima qilyapsan»,degan savoliga bola: «Klavesin uchun konsert yozyapman», debjavob beradi. Ota nota qog'ozini varag'ini qo'lga olib, bola yozuvi bilan tuzilgangan, siyoh dog'lari bilan qoplangan notalarni ko'zdan kechiradi. Dastlab, unga va Shaxtnerga bularning barchasi bolalarchao'yinqaroqlik bo'lib tuyiladi. Biroq diqqat bilan kuzatganidan keyin, uning ko'zlaridan xursandchilik yoshlari toma boshlaydi.

«Qarang, janob Shaxtner, - deb yuzlanadi u do'stiga,-bularning barchasi to'g'ri va ma'noli-ku!»

1762-yil yanvarda Wolfgang olti yoshga to'ladi, opasi esa o'nyarim yoshli bo'ladi. Ularning har ikkisi ham klavesin chalishtexnikasini shu darajada egallashadiki, ota bolalar bilan birgalikdakonsert safari uyushtirish rejalarini tuzadi. Ular dastlab Myunxenga kelib, ko'rfurst Bavarskiy saroyida muvaffaqiyatli chiqishlar qilishadi. Leopold Motsart ta'til paytida Avstriya poytaxtisafari taraddudi bilan band bo'ladi.

Motsart farzandlarining Venadagi birinchi chiqishlari kattashov-shuvga sabab bo'ldi. Bolalar a'yonlarning mehmonxonalarida, hatto qirol oilasida konsertlar berishadi. Saroy hashamatlari orasida olti yoshli artistning gavdasi odatdagidan ko'ra yanada nozik, zaif va jajji ko'rinar edi.

Volfgangning favqulodda san'ati hayajonlar bo'ronini hosilqildi. Barcha zafar va ommaviy hayajonlarga qaramasdan, bundayhayot bolalar uchun og'irlik qilardi. Ular dam olmasdan turib turli shaharlar va mamlakatlarga borishadi, ketma-ket bir necha soat davomida ijrochilik va improvizatsiya ham qilishardi (u vaqtlarda konsertlar 4—5 soatlab davom etgan). Uylariga qaytishlari bilanoq, Leopold Motsart bolalarning mashg'ulotlari qat'iy va rejali tarzda amalga oshishi haqida qayg'uradi. Bunda u faqat musiqaniemas, balki maktab o'quv fanlarini ham nazardan chetdaqoldirmaydi. Motsart o'qish, husnixat, fransuz tili bilan shug'ullana boshlaydi. Uning eng yaxshi ko'rgan fani arifmetika edi. Volfganghisobni qunt bilan o'rganadi va tez orada to'rt arifmetik amallarniegallaydi. U har kuni misol va masalalar bilan yozuv taxtasininghar ikki tomonini to'ldirib tashlardi. Shu yilning yozida arxiyepiskopdan yana bir marta ta'til uchunruhsat so'rab, Leopold Motsart bolalar bilan nisbatan uzoqroqsafarga otlanadi. Ularning oxirgi maqsadlari Parij edi. Past bo'yli, bir yonida jajjigina shamshirchasi hamda qo'ltig'ida uchburchakli bezagi bo'lgan binafsharang atlas kamzul kiygan, koqilli parikdagi kichkintoy Motsart klavesin yoniga dadil kelar, yoqimli samimiyat bilan o'ng va chap tomonga ta'zim bajo qilib qo'yardi. U o'zining va boshqalarning asarlarini mahorat bilan ijro etar, notanish notalarni shunday engillik bilan o'qir ediki, go'yokiular unga oldindan tanishdek tuyulardi. Berilgan mavzularda improvizatsiya qilar, ustiga ro'mol yopib qo'yilgan klaviaturada eng og'ir pyesalarni ham tiniq va xatosiz chala olardi.

Motsart Parijda barakali ijod qildi. 1764-yil boshida uningskripka va klavesin uchun yozilgan dastlabki to'rtta sonatasi nashrdanchiqdi. Sarvaraqda ularning yetti yoshli bola tomonidan yozilganiko'rsatib qo'yilgan edi.

Parijdagi besh oy davom etgan safar muvaffaqiyatlaridan ruhlanganLeopold Motsart 1764-yil aprelda bolalarni Londonga olibboradi. Angliyada Persell vafotidan keyin endilikda jahon e'tiboridagio'z milliy kompozitorlari yo'q edi. Vaholanki, XVII asrdaLondon musiqa san'ati yuksak darajada rivojlangan shahar hisoblanardi. Bu yerda Volfgang logann Xristian Bax bilan tanishadi, u buyuk logann Sebastyaning o'g'li edi. Baxning klavesindagi mahoratli ijrolari bolada juda katta taassurot qoldiradi. Unga I.X. Baxning klavir sonatalari yoqib qoladi. Ular yorqin va hayotbaxsh, o'ynoqi va erka kuylarga boy, italyancha operalardagi ariyalarga o'xshab ketardi. Yoshlari orasidagi katta farqqa qaramasdan, ular tez orada qalin do'st bo'lib qolishdi. Ko'pincha ular ayni bir paytning o'zida musiqiy mavzuda ikki klavesinda improvizatsiya kuy ijro etishib, eshituvchilarning barchasini hayratda qoldirishar edi.

Londonda sakkiz yoshli Volfgang yana oltita sonata yozadi. Ular klavesin uchun bo'lib, skripka yoki fleyta jo'rligida ijro etishgamo'ljallangan edi. Bundan tashqari u simfoniyalar yaratishga ham kirishib ketadi. Angliyada o'tkazilgan bir yil davomida boladagi musiqiy rivojlanish sezilarli tarzda olg'a ketdi. Bir joydan ikkinchi joyga muntazam ravishda ko'chib yurishlarga qaramasdan, bola otasining rahbarligida musiqa bilan ham, umumta'lim o'quv fanlari bilan ham uzluksiz shug'ullanishni qanda qilmadi.

Mehmondo'st Angliya bilan xayrlashish qanchalik og'ir bo'lmasin, Leopold Motsartga Zalsburg arxiyepiskopi tomonidan berilgan ta'til muddati allaqachon o'tib bo'lgan edi. Golland elchisining qattiq iltimosining yo'zidan o'tolmay, Leopold yo'l-yo'lakay Gollandiya va Fransiya kirib o'tishni ham rejalashtiradi. Ular Gaaga, Gent, Rotterdam, Amsterdam va boshqa shaharlardabo'lishadi. Hamma yerlarda ham muvaffaqiyat juda yuksak bo'ldi. Ilgari Fransiya va Angliyada bo'lganiday, bu yerda ham bolalarnigulduros qarsaklar bilan kutib olishadi, ularning sha'nlariga maqtovlaryog'dirishadi.

1766-yil noyabrida Parijda, Shveysariya, Germaniyaning ko'plab shaharlarida muvaffaqiyatli chiqishlardan so'ng, Motsartning oilasi jonajon Zalsburg shahriga qaytib keladi. Uyga qaytib kelganlari zahotiy ota bolalar bilan jiddiy va rejali ishlarni boshlab

yuboradi. Skripka, klavesin va organdagi mashg'ulotlar davom ettiriladi, musiqiy kompozitsiya jiddiy o'rganiladi. Shuningdek, arifmetika, tarix va geografiya mashg'ulotlari ham muvaffaqiyatli davom etadi. Bulardan tashqari, Volfgang lotin va italyan tillarini o'rganishga kirishadi. U davrlarda buni o'rganish kompozitor uchun majburiy edi.

1767-yilda Vena yosh ersgersoginya Mariya lozefaning Neapol qiroliga nikohlanishi munosabati bilan bo'ladigan saroy tantanalariga tayyorlanayotgan edi. Qulay daqiqalarni hisobga olganholda Leopold Motsart sentabrda oilasi bilan Avstriya poytaxtigayo'l oladi. Biroq safar muvaffaqiyatsiz chiqadi. Venada chechak kasali tarqalgandi. Bolalarni zudlik bilan shahardan olib ketishga to'g'ri keladi. Motsartlar oilasini Moraviyada joylashib qolishi uchun taklif bergan do'stlar paydo bo'lishadi. Biroq allaqachon vaqt qo'ldan ketgan edi, opa ham, uka ham suvchechakning og'ir shakli bilan og'rlashadi. Volfgangning ko'zlarida asorat qoldiradi, unga hatto, bir umrga ko'rlik tahdid soladi. O'n kundan keyingina uning ko'rishi tiklana boshlaydi.

1768-yil yanvarida Motsartlar oilasi Venaga qaytib keladi.

Ammo Vena tomoshabinlarida opa va uqaning chiqishlariga bo'lgan qiziqish sovigan edi. Ularni o'z salonlariga taklif qiladiganlar keskin kamayib ketadi. Faqat rus elchisi knyaz Dmitriy IVKxaylovich Golitsinning yosh zalsburgliklarga mehri saqlanib qoladi. Uning saroyida Volfgang va Nannerl uchun maxsus tashkil etilgan konsert katta muvaffaqiyat bilan o'tadi, bu ma'lum darajada Vena zodagonlarining loqaydligiga berilgan munosib javob edi. Do'stlarining yordami bilan Volfgang saroyda chiqish qilishimkoniga ega bo'ladi. Volfgangning asari Avstriyaning yangi imperatori Iosif II ga yoqitvqoladi va u 12 yoshli kompozitor asarlaridan birini Vena opera teatri sahnasida ijro etilishi xususida istak bildiradi. Opera uchun buyurtma olinishi katta muvaffaqiyat edi. Sho'x va qiziqarli «Soxta laqma» pyesasiga to'xtashadi. Volfgang opera yozishga katta qiziqish bilan kirishadi. Alohida ansambllar va ariyalarning tuzilganishidan tashqari, imkoniyat doirasida, kompozitor ularni o'z operalarining bo'lajak ijrochilariga ko'rsatib ham berardi. U yo'l-yo'lakay partituraga zaruriy o'zgarishlarni kiritar, ularni u yoki bu xonandaning ovoz xususiyatlari bilan aniq uyg'unlashtirishga harakat qilardi. Hamma ishlar oxirlabborardi.

Xuddi shu vaqtda kutilmagan noxushlik boshlanadi. Shu paytgachayosh musiqachiga omad kulib boqayotgan edi. Hamma undan bamisoli qiziqarli qo'g'irchoqqa qaraganday zavqlanishardi. Endi esa Volfgang o'n ikki yoshga kirmoqda. Tez orada u o'z sohadosh musiqachilarning xavfli dushmaniga aylanib qoladi. Uningshu yoshda operalar ijod qilishi va ularni qo'yishi hazil gapmi? «Soxta laqma» operasining qo'yilishiga nima bo'lsa ham yo'l qo'ymaslik lozim! Yaqindagina mo'jizakor bola bilan iftixor qilib yurgan ayrim san'atkorlar, endi orqavorotdan bo'ladigan ziddiyatlarning murakkab kirdikorlarini ishga solib yuborishadi. Kelgindi italiyalik maestrolarning aytganlariga havola qilib, ular kichkina Motsartni musiqalarni o'zi yozmaganlikda ayblashadi. 12 yoshli bolaga opera yozish haqidagi buyurtma g'arazli bo'lib, to'liq uydirma va yolg'ondan iborat deb mish-mish tarqatiladi. Bu ayyor zalsburglik organchi o'g'lining o'rniga o'zi yozadi-da, o'g'lining kelajagini ta'minlash uchun uning nomidan e'lon qiladi! Leopold Motsart o'kinch va darg'azablikdan o'zini yo'qotib qo'yadi. Shunday qilib, bosh repetitsiya tashkil bo'lmaydi. Teatr direksiyasi va'da qilingan pullarni to'lashdan bosh tortadi. Bu batamom mag'lubiyat edi. 1769-yil yanvarda doktor Mesmerning uyida havaskor qo'shiqchilar kuchi bilan Volfgangning bir ko'rinishli «Bastiyen va Bastiyena» zingshpilining namoyishi bo'lib o'tadi. Bu asar barchani ohangdorligi, Avstriya xalq qo'shiqlariga yaqinligi bilan asir qiladi. Volfgangning Zalsburgga qaytib kelishi bilanoq, uning yutuq va qayg'ularini yuragiga yaqin oladigan arxiyepiskop o'z kapellasidagi musiqachilarga «Soxta laqma»

operasini o'rganib olishlari uchun ko'rsatma beradi. Bu opera hozirgacha ham Zalsburg sahnalarida qo'yilib kelinadi.

1770-yilda Leopold Motsart o'g'lini Italiyaga olib keladi.

Italiya shaharlarida Volfgangning konsertlari shov-shuvli muvaffaqiyatlarga erishadi. 14 yoshli o'smir taklif etayotgan dasturlar o'zining kengligi va murakkabligi bilan hammani hayratga soladi. Ularda faqat klavir chalish texnikasig'ina emas, balki bolaning ajoyib kompozitorlik mahorati, uning o'zigagina xos bo'lgan improvizatsiya qila olish qobiliyati ham namoyon bo'ladi.

Bolonyada Motsart ikki oy mobaynida padre Martini bilan kontrapunkt dan saboq oladi hamda kompozitsiya bo'yicha ancha murakkab imtihonlarni topshiradi. Mahalliy Filarmoniya akademiyasi uni o'z a'zosi qilib saylaydi. O'z navbatida, Milandagi opera teatri direksiyasi unga «Mitridat, Pontiy shohi» (Rasin tragediyasiasosida) operasini tayyorlash uchun buyurtma beradi. Uni yaratar ekan, yosh kompozitor ongli ravishda o'sha paytdagi italyancha «jiddiy» operalar (opera seria) uslubiga mo'ljallanadi. Opera liq to'lgan zalda ketma-ket 20 marta qo'yiladi. Motsartning ikki yil keyinroq qo'yilgan ikkinchi operasi — «Lyuchiy Sulla» ham oldingisidan kam zafar qozonmaydi. Shunga qaramay, yosh musiqachiga Italiyadan doimiy boshpana topishning imkoni bo'lmaydi.

Motsart oilasining sayohat yillarida Leopold Motsartning tez-tez ketib qolishlariga kengfe'llik bilan qaraydigan arxiyepiskop vafot etadi. Vafot etgan arxiyepiskop o'rnini graf Ieronim Koloredo egallaydi. Ushbu badqavq va takabbur boshliqning opera musiqachilarini ko'rishga toqati yo'q edi. U o'ziga bo'ysunadigan musiqachilarning opera yozish singari «nomo'tabar» mashg'ulotlarga, shuningdek, xorijiy teatrlarga vaqt sarflamasliklari kerak, deb hisoblardi. Motsartlarga (ota va o'g'ilga) zudlik bilan Zalsburgga qaytib kelishga buyruq beriladi. 1773-yilning martida Volfgang Italiyani bir umrga tark etadi. Xilma-xil taassurotlar, zo'r muvaffaqiyatlar hamda kelajakka bo'lgan ko'tarinki ishonch bilan to'lgan bolalik ortda qoladi. Hayotning yangi sahifalari boshlanadi. *

Volfgang 17 yoshga to'ladi. Shunda u unchalik baland bo'yli bo'lmagan, ozg'in, yo'zi to'la bo'lmasa-da, kattagina o'spirin edi. Yuz ifodalari tez-tez o'zgarib turardi. Uning yirik moviy ko'zlari jiddiy va o'ychan boqardi. Biroq ular ijodiy ruhlanish alangasibila to'lganida, uning yuzlari ham go'zallashib ketardi. Afsuski, o'zining buyuk iqtidori gullagan paytida Motsart sharoit taqozosiga ko'ra, kichkinagina, markazdan uzoqda qolgan shaharchada kunlarini bema'nilarcha o'tkazishga mahkum edi. Bu yerdagi hamma narsa: qo'pol va zolim arxiyepiskopga qullarcha itoatkorlik ham, mahalliy zodagonlarning ochko'zligi va johilligi ham yigitchaga azob berar edi. Zalsburgda opera teatri ham, ochiq konsertlar ham, qiziqarli, ma'rifatli kishilar bilan uchrashuvlar ham yo'q edi. Shahardan ruhsatsiz chiqish, buning ustiga opera yozish navqiron Motsartga qat'iy ravishda taqiqlab qo'yilgandi.

Biroq kompozitsiya bilan jiddiy shug'ullanish davom etardi. Endilikda u asosan, cholg'u asarlar, ya'ni simfoniya va sonatalar, sho'x divertismentlar, ochiq havoda ijro etish uchun mo'ljallangan tabrik serenadalarini yaratardi. Ayni shu yillarda motsartona uslub shakllanib boradi. Sayohat qilgan yillarida turli mamlakatlarda to'plangan badiiy taassurotlar uning asarlarida tobora ko'proq ko'zga tashlanib, ijodiy mustaqillik bilan omuxtalashib bormoqda edi.

Arxiyepiskopning bo'ying'iga muvofiq, yigitcha cherkovdagi xor musiqasi uchun ko'plab asarlar yozishga majbur bo'ladi. Bunday asarlar shu lahzadayoq o'rganilar va ijro etilardi. Bu kelajakda operalar, ulug'vor xor sahnalarini yozish uchun tayyorgarlik vazifasini bajargan... Shunga qaramay, Italiya shuhratidan keyin faqat birgina shularni (messa) yozish bilan shug'ullanish zerikarlidir.

Yagona quvonch — drama teatri edi.

1774-yilda Gyotening xatlaridan tashkil topgan «Yosh Verterningiztiroblari» romani bosilib chiqadi. Bu asar yosh muallifga butun Yevropa shuhratini olib keldi. Romanning dadil yangiligi shunda ediki, qahramonning chuqur shaxsiy iztiroblari ijtimoiy hayotdagi hal qilib bo'lmaydigan ziddiyatlar bilan zich tarzda bog'lanib ketgan edi. Yorqin aql va katta qalb egasi bo'lgan yoshiyigitcha — Verter hayotdan ko'z yumadi. Buning sababi faqat baxtsiz sevgi bo'lib qolmasdan, ayni paytda atrof-muhit bilan kelisha olmaslikda ham edi. Shunday qilib, romanda birinchi marotaba mavjud ijtimoiy tartiblar qoralanadi. Faqat adabiyotshunoslargina emas, balki o'sha davrdagi barcha yosh ijodkorlar yangi erkin istiqbolga intilishadi. Ularning orasida Motsart ham bor edi. U o'zining navqiron yigitlik davridagi ijodida zamondoshlarini to'lqinlantirayotgan bezovtalik va shubhalarga bevosita javob beradi. Bu 17 yoshli kompozitorning yangi to'rtta simfoniyasida ochiq ko'zga tashlanadi. Shu yillardagi eng muvaffaqiyatli va o'ziga xos asarlardan biri — sol minor (No 25) simfoniyasidir. Unda qayg'uli, iztirobli kechinmalar, tuyg'ularningshiddati isyonkor va jo'shqin e'tirozlar bilan almashinadi. Ushbu simfoniyaning Zalsburg ommasi anglab yetmadi. Uni kompozitorningotasi ham ma'qullagan emas.

Zalsburgliklar engil, ko'ngilochar musiqalarni xush korishardi. Shuning uchun ham yosh kompozitor uchun birinchi navbatdashi divertismentlar (o'ziga xos suitalar) va poetik serenadalarturadi. Ularda latif hayotbaxsh pyesalar nozik samimiy lirikabilan almashinib turadi. Besh yildan keyingina katta qiyinchiliklarbilan Motsart Zalsburgdan ketish uchun ruhsat oladi.

Myunxen va Mangeym orqali u Parijga jo'naydi. Bu gal uni onasikuzatib boradi. Bu vaqtlarda Mangeym eng yirik musiqa markazlaridan biriedi. U yerda ko'plab kuchli musiqachilar ijod qilishardi. Mangeym simfonik orkestri torn ma'noda shuhrat taratgan edi. Mangeymda yosh Motsart 15 yoshli Aloiziya Veberni uchratadi. Aloiziya go'zal ovoz sohibasi edi. Uning uchun yigitcha go'zal konsert ariyalarini yozib beradi, ayni paytda u Aloiziyaga uylanishni hamda kelgusi operalarida uning qo'shiqlar kuylashini orzu qilardi. O'g'lining teatrdagi kambag'al ishchining qiziga uylanishi haqidagi niyati Leopold Motsartning jahlini chiqaradi. Tezroq Parijga ketish kerak! Biroq Parijda yosh kompozitor uchun ish yo'q edi. Bir necha oymobaynida Motsart arzon mehmonxonaning ko'rimsiz nomeridaarzimas darslar bilan qanoatlanishga majbur bo'ladi. Buning ustiga uni taqdirning yana bir yangi zarbasi kutardi- uning onasi kasal bo'lib qoladi va tez orada vafot etadi. Ruhi cho'kqan holda u o'z yurtiga qaytadi. Barcha ko'rgiliklarning ustiga Motsart bu vaqtda Aloiziyaning opera malikasi bo'lib ulgurgani hamda turmushga chiqqanligini eshitadi. Shu paytlarda ko'rfurst Bavarskiy Motsartga Yunon mifologiyasi sujetiga asoslangan «Idomeney, Krit shohi» operasini yozishga buyurtma beradi.

«Idomeney»ning premyerasi 1781-yil 29-yanvarda bo'libo'tadi. Birinchi tovushlaridanoq opera tinglovchilarning butun e'tiborini jalb qiladi. «Idomeney»ning porloq muvaffaqiyatidan keyin arxiyepiskop uyida malay maqomidagi Motsartning ahvoli yanada chidab bo'lmas darajaga yetadi. Uning iste'fo haqidagi iltimoslari kamsitishlarning yangi oqimini vujudga keltiradi: arxiyepiskopning yaqinlaridan biri, graf Arko "Motsartni haqoratlariga ko'mib tashlaydi hamda g'azabi tutib turganda uni eshik- " dan tashqariga uloqtiradi. Bunga chiday olmagan Motsart Venaga ketadi. U Aloiziyaning onasi, xonim Veberning mo'jazgina xonadonidanboshpana topadi. Oilada Aloiziyaning bir necha singillaribo'lib, ulardan biri Konstantsa edi. Keyinroq Motsart unga uylanadi. Kompozitor uch-to'rtta dars topishga muvaffaq bo'ladi.

Eng muhimi, Saroy milliy opera teatri uchun zingshpil- «Saroydagio'g'rilik» komik operasiga buyurtma oladi. «Saroydagio'g'rilik» zingshpilida Motsart nemis milliy operasining asoschisisifatida namoyon bo'ladi. U o'z asariga ohang jihatdan rivojlanib boruvchi ariyalarni, murakkab ansamblarni kiritadi.

Qo'shiqlarga boy oddiy komediya uning talqinida haqqoniy operagaaylanadi.

Premyera 1782-yil 16-iyunda bo'lib o'tadi. Tomoshabinlar unigulduros qarsaklar bilan kutib oladi. Tez orada opera ko'plab teatrlarning sahnalarida qo'yila boshlaydi.

Venadagi hayot oson kechmadi. Boylar xonadonlari va ochiq konsertlardagi tez-tez uyushtiriladigan chiqishlar, o'quvchilar bilan o'tkaziladigan holdan toydiruvchi mashg'ulotlar, har xil «voqeliklar»ga bag'ishlangan tezkor asarlarni yozish, ertangi kunga nisbatan doimiy ishonchsizlik -bularning barchasi Motsartning unchalik yaxshi bo'lmagan sog'lig'ini yemira boshlaydi. U shukezda 30 yoshga to'lib bormoqda edi.

Motsart artistlarning musobaqalarida tengi yo'qligicha qolaverdi. Motsartona ijrolarning ko'tarinki jozibasi, bitmas-tuganmas ijodiy kashfiyotlar uni Vena ommasining sevimli musiqachisiga aylantirgan edi. Ohangdor ta'sirchanlik, ijrodagi xushohanglik Motsart ijrosida o'sha davr klavesinchilariga xos bo'lgan texniqaning hayratli darajadagi sayqallanganligi bilan qo'shilib ketgan edi. Uning badihalari takrorlanmas darajada go'zal bo'lgan. Konsert estradasining o'zidayoq bo'ladigan bevosita ijod, hayajonga to'lib turgan ommaning ko'z oldida yangi musiqa yaratish quvonchlari motsartona ijrolarga qandaydir alohida beqiyos jozibabag'ishlardi.

Konsertlarda chiqish qilar ekan, u bar gal o'z asarida yangi pyesalarni ijro etishni burchi deb bilardi. Shuning uchun ham o'sha yillarda klavir kompozitsiyalari: fortepiano va orkestr uchun konsertlar, sonatalar, fantaziya, variatsiyalarning ustunligi bejizemas. Yo'l-yo'lakay turli-tuman kamer ansambllari, triolar, kvartetlar, kvintetlar yaratilardi.

1786-yilda Motsart abbat Lorenzo da Ponte bilan tanishadi.

U har tomonlama ma'lumotli shaxs, buning ustiga yaxshigina shoir bo'lgan. U italyanча matnlarga yozilgan Motsartning uchta operasiga librettolar tayyorlagan. Bular: «Figaroning uylanishi», «Don Juan» va «Hamma shunday qiladi» operalari uchun librettolari. Operani nemis tilida qo'yish imkoniga ega bo'lmaganligi uchun Motsart buffa janriga murojaat etadi. Da Ponte bilan birgalikda Motsart Bomarsheining «Figaroning uylanishi» trilogiyasining ikkinchi qismiga to'xtaydi. U biroz oldinroq 1784-yilda Parijda qo'yilgan edi.

Bomarsheining mashhur pyesasi sujeti asosida opera yaratish g'oyasi Avstriyada reaksiya hukmron bo'lgan bir sharoitda favqulodda jur'at talab qilishi sir emas. Bomarshe komediyasi Fransiyadagi 1789-yilgi burjua inqilobi arafasida feodal-aristokratik tartiblarni fosh qilishda juda katta rol o'ynaydi hamda uchinchitabaqa qo'lidagi inqilobiy bayroq vazifasini o'tadi. Da Ponte librettosida komediyaning ijtimoiy o'tkirligi birozgina silliqilgan bo'lsa-da, eng asosiysi — beshafqat xo'jayinlar, zodagonlar bilan aqlli, epchil, kelishgan xizmatchilarni o'zaro qarshi qo'yish saqlab qolingan.

«Figaroning uylanishi» operasi tashqi tomondan buffa operalari an'anasida yozilgan bo'lsa-da, musiqiy-dramatik yangilanish tamoyillariga ko'ra u XVIII asr musiqiy teatri tarixida mutlaqo yangi voqea sifatida namoyon bo'lgan edi. «Saroydagi o'g'rilik»da qo'yilgan tamoyillarni rivojlantirar ekan, Motsart «Figaroning uylanishi» da realistik komediya yaratadi, undagi har bir harakatlanuvchi shaxs o'zining shaxsiy musiqiy tavsifiga ega bo'ladi.

Opera premyerasi 1786-yil 1-mayda bo'lib o'tadi. U juda kattamuvaffaqiyat qozonadi. Figaroning mashhur «Sho'x bola» ariyasi Vena ko'chalarida, mayxona va restoranlarida ijro etilardi. O'sha paytning yirik madaniy markazlaridan biri Chexiyaning poytaxti Pragada «Figaroning uylanishi» birinchi qo'yishdayoq katta shuhrat qozondi. 1786-1787-yillarning butun mavsumi davomida uzluksiz qo'yildi. «Figaroning uylanishi»dagi musiqa xalq musiqasiga aylanib ketdi.

Motsart o'zining do'sti Ponte bilan 1787-yilda Praga opera teatri uchun maxsus «Don Juan» operasini yaratadi.

Motsart ko'plab sujetlarni ko'rib chiqadi, nihoyat, oxirida ispan dvoryani Don Juan haqidagi afsonaga to'xtaydi. Dastlab bu afsonaga ispan dramaturgi Tirso da Molina dramatik ishlov bergan edi. Keyinroq J.B. Molyer va K. Galdoni murojaat etishgan. XIX asrda Don Juan obrazi Bayron, Lena va Pushkinni o'ziga jalb etadi. Opera janrida «Don Juan» - Motsartning buyuk yutug'idir.

Agar «Figaroning uylanishi» o'zining barcha yangiliklari bilan buffa opera janriga mansub, «Saroydagi o'g'rilik» zingshpil, «Don Juan»ni esa muayyan bir janr turkumiga kiritish mumkin emas edi.

Motsartning o'zi operani «drama giocoso» («quvnoq drama») deb atagan edi.

Bu bilan u operaning dramatik mohiyatini ta'kidlab ko'rsatgan. Hasadchilarning hiylanayrangiga qaramay, nihoyat, imperator Motsartga Gluk vafotidan so'ng bo'shab qolgan kamer musiqachilavozimini berishga qaror qildi. Lekin Gluk oladigan 2000 taler o'rniga Motsartga 800 taler belgilandi, xolos.

Umuman olganda, Iosif II ni buyuk bastakorning ijodi kam qiziqtirardi.

Motsartning butun saroy xizmatidagi vaqti mobaynida, unga faqat saroy va shahar ballari uchun bir necha o'nta raqslarga buyurtma berildi.

«Don Juan» operasining muvaffaqiyati bastakorning moddiy holatini yaxshilamadi. Pragada ushlanib qolganligi tufayli Motsart deyarli barcha darslarini yo'qotdi. Xotini og'ir betob edi. Eski qarzlarga yangilari qo'shildi. Ertangi kunga doimiy ishonchsizlik, tashvish va xavotirlar yildan yilga Motsartning noziklashib qolgan sog'lig'ini zaiflashtirardi. U jadallik bilan ko'plab asarlar: turli yakka holda ijro etiluvchi musiqa cholg'ulari va orkestr uchun konsertlar, kvartetlar va kvintetlar, ariya va qo'shiqlar, kichik raqslar yaratardi. Lekin barcha o'rinishlar befoya edi. Noshirlar bastakorni har qadamda aldab, tunashardi. Zamondoshlari tomonidan kam tushunilgan, so'nggi ansambllari — kamer musiqasi shoh asarlari uchun Motsart o'z noshiridan kulgili darajada past bo'lgan qalam haqi oladi.

So'nggi uchta simfoniya. 1788-yil yozi davomida Motsart uchta so'nggi simfoniyalarni yozadi: raqs ohanglari singdirilgan mi bemol major simfoniyasi XVIII asr simfonik musiqasida va XIX asr romantik simfonizmida ustunlik qiluvchi nodir hodisa bo'lgan. Motsartning eng mashhur lirik-dramatik sol minor simfoniyasi, do major monumental simfoniyasi («Yupiter» nomini olgan edi), u uchlik fuga bilan omixtalashuvchi ko'tarinki finalga ega edi. Uchta simfoniya simfonik turkumlarning birligi muammosi hal qilingan.

1790-yilning boshida Venada Motsartning Da Ponte librettosiga yozilgan yangi «Hamma shunday qiladi» buffa operasi qo'yiladi.

G'oyaviy jihatdan bu opera «Figaroning uylanishi» va «Don Juan»dan pastroq bo'lsa-da, musiqiy tavsiflarning yorqinligi, individual aniqligiga, psixologik nozikligiga, ansambl mahoratiga ko'ra u motsartona musiqiy dramaturgiya tamoyillarni rivojlantiradi.

Motsartning bu quvnoq, shuningdek, bir qator shodiyona sahnaviy vaziyatlarga boy seria operasi kompozitorning o'z hayoti bilan keskin nomuvofiqlikda edi: uning moddiy ahvoli og'ir va ahyon-ahyondagi chiqishlari esa hayotiy ehtiyojlarni qondirolmasdi. 1791-yil yozida Chexiya qiroli Leopold II ning taxtga o'tirishi munosabati bilan Motsartga «Titning rahmdilligi» seria operasiga buyurtma beriladi (Metastazio librettosi asosidagi). Ushbu opera Yevropa teatrlari repertuariga kirgan emas, kompozitor ijodida ham u ikkinchi darajali o'rin tutadi, zero, XVIII asr oxiriga kelib, mifologik va qadimgi tarixiy sujetlar asosidagi seria opera janrining vaqti o'tgan edi. Daho Motsartning eng buyuk kashfiyotlaridan biri uning oxirgi operasi — «Sehrli nay» bo'lib, Vildandning «Lulu» ertagiga Shikaneder librettosi asosida yaratilgan edi. Sujetning bolalarcha sodda qurilishi, voqealar rivojidagi mantiqiy asoslarning mavjud emasligiga qaramasdan «Sehrli nay»da Motsartga yaqin bo'lgan ilg'or axloqiy-ma'naviy ideallar mujassamlashgan.

«Sehrli nay» XVIII asr Avstriya zingshpil janrini yakunlar ekan, o'zida XIX asr boshlarida paydo bo'lgan nemis romantik operasiga xos bo'lgan qirralarga ham ega edi. Ushbu opera chuqur falsafiy ertak bo'lib, musiqada yoaig'lik va tun timsollari qaramaqarshi qo'yiladi. Operada bir-birini sevuvchi Tamino va Paminalarning tuyg'ulari ifodalanadi. Avstriya-nemis xalq teatrining asl personajlari- Papageno va Papagenalarning xalqona hajviy obrazlari ham yorqinlikda ulardan qolishmaydi. Operani hali tugatib ulgurmasidan, Motsart Rekviyemga judag'alati bir sharoitda buyurtma oladi. Uning oldiga qora kiyimdagi bir odam kelib, Rekviyemga buyurtma beradi va shu bilan g'oyib bo'ladi. Motsart uni boshqa ko'rmaydi. Mazkurtashrifundakuchli taassurot qoldiradi. Motsart bu buyurtmani o'limi yaqinlashib kelayotganini payg'ambarlarcha sezgan shaxsning dafnoldi buyurtmasisifatida qabul qiladi. Keyinchalik ma'lum bo'lishicha, g'alati muxlis graf Shtuppaxning xizmatkori Bo'lib, ehtiyoji bor kompozitorlarga turli-tumari asarlarni yozish uchun buyurtma berishni odat qilgan, ulami arzimagan pulga sotib olib, keyinroq bu asarlarni o'z nomidan bosib chiqarar ekan.

Rekviyem — Motsartning eng ulug' asarlaridan biridir.

An'anaviy lotin matniga dafn marosimida ijro etish uchun yozilgan bu asar o'z musiqasiga ko'ra, sig'inish aqidalari doirasidan chiqib ketadi. Xor, vokal kvarteti va simfonik orkestr vositalarida Motsart chuqur insoniy tuyg'u va iztiroblarni mujassamlashtiradi: unda odamlardagi ruhiy ziddiyatlar dramtizmi, qiyomatning dahshatli manzaralari, yaqinlarni yo'qotishdagi buyuk qayg'u va alam, insonga bo'lgan ishonch va muhabbat aks etgan. **Motsart Rekviyemni oxiriga yetkaza olmaydi: ushbu buyuk asar ustidagi ishni o'lim o'zib qo'yadi. Qolgan eskizlardan, qoralama yozuvlardan foydalangan holda bu asarni Motsartning shogirdi Zsmayer oxiriga yetkazgan. Motsart 1791-yil 4-dan 5-dekabrga o'tar kechasi vafot etadi (shunda u o'ttiz olti yoshda edi). Dafn marosimi fojiali sharoitda o'tkaziladi. Moddiy imkoniyati yo'qligidan buyuk kompozitor umumiy qabristonga qo'yiladi. Uning aniq ko'milgan joyi haligachama'lum emas. Endilikda Vena qabristonining eng old qismida Motsartga o'rnatilgan go'zal haykalni ko'rish mumkin.** Afsuski, uning ostida buyuk kompozitorning xoki mavjud emas. Zamondoshlar o'z davridagi eng buyuk insonlardan birini so'nggi yo'lga shu tarzda kuzatishgan edi.

Eslab qolish kerak

- Motsartning so'nggi uchta simfoniya-sida simfonik sikllarning butunligi muammosi to'laligicha hal qilingan edi.
- Motsart «Figaroning uylanishi» bilan realistik komediyani yaratadi, unda bar bir harakatlanuvchi shaxs o'z individual musiqiy tavsifiga ega bo'lib, sahnadagi vaziyatga ko'ra, turli tomonlardan tasvirlangandir.
- Motsartning o'zi «Don Juan» operasini «drama giocoso» («quvnoqdrama») deb atagan edi, bu bilan u operaning dramatik mohiyatinita'kidlagan.
- «Sehrli nay» XVIII asr Avstriya zingshpilini yakunlar ekan, o'zida XIX asr boshlarida paydo bo'lgan nemis romantik operasi uchun asoslarnifham mujassamlashtirgan edi.

NAZORAT SAVOLLARI

1. Motsart birinchi marta opasi bilan konsert safariga chiqqanidanecha yoshda edi?
2. Motsart o'zining birinchi operasi — «Soxta laqma»ni yaratganidanecha yoshda bo'lgan?
3. «Mitridat, Pontiy qirol» operasi qanday sujet asosida yaratilgan?
4. «Idomeney, Krit shohi» operasi qaysi sujet asosida yaratilgan?
5. «Saroydagi o'g'rilik» operasi qaysi janrda yozilgan?

6. Motsartning so'nggi uchta operasi librettolarining muallifi kim?
7. «Figaroning uylanishi» operasi qaysi sujet asosida yaratilgan?
8. «Figaroning uylanishi» operasi qaysi janrda yozilgan?
9. Motsartning o'zi «Don Juan» operasi janrini qanday belgilagan?
10. Motsartning so'nggi uchta simfoniyasi qanday nomlanadi?
11. «Titning rahmdilligi» operasi kimning librettosi asosida yaratilgan?
12. Motsartning so'nggi operasi «Sehrli nay» qaysi sujet asosidayaratilgan?
13. Motsartning Rekviyem asarini qaysi kompozitor nihoyasigayetkazgan?

Allegro В. А. МОЦАРТ («Дон-Жуан»)

75 Бу-дем нын-че дру-жок ве-се- лить-ся, бу-дем петь и пля-сать и рез-
 - вить-ся, бу-дем нын-че, дру-жок, ве-се- лить-ся, на-сту- па-ет бла-жен-ства по-
 - ра. Ля, ля, ля, ля, ля, ля! На-сту- па-ет бла-жен-ства по- ра!

Motsartning opera ijodi

Motsart butun umri davomida operalar yaratgan. 11—12 yoshida «Apollon va Giasint», «Soxta laqma» operalarini yozgan. 14 yoshida «Mitridat, Pontiy qiroli» opera-seriasini yaratgan. Uning so'nggi operasi — «Sehrli nay» esa vafot yilida yaratilgan.

XVIII asrning 80-yillarida Motsart yaratgan operalarning xronologik joylashuvi o'ziga xos simmetriyani tashkil etadi. O'n yillikning boshi va oxirida ikkita zingshpil — «Saroydagi o'g'rilik» (1782) va «Sehrli nay» (1791) joylashgan, ular nemischa matnlarga rechitativlar o'rniga so'zlashuv dialoglarini kiritilishi bilan tavsiflidir.

80-yillarning o'rtalarida italyancha matnlarda ikki — «Figaroning uylanishi» (1786) va «Hamma shunday qiladi» (1790) operasi yozilgan, ularda Avstriya milliy madaniyati sharoitida buffa janri an'analari rivojlantirilgan edi. Mana shu operalarning barchasi orasida Motsartning buyuk kashfiyotlaridan biri italyancha matnga yozilgan, tragik va koniik musiqiy teatr qirralarini fnujassam etgan, psixologik musiqiy drama deb hisoblanuvchi «Don Juan» (1787) operasi qad rostlab turadi.

Motsartning ta'kidlashicha: «operada poeziya dramaning qizisifatida unga itoat qilishi kerak». Ushbu fikr bizga operaga qarashda Motsart nuqtayi nazarining musiqani dramatik liarakatlarga bo'ysundirishga o'ringan Gluknikidan nimasi bilan farq qilishini tushunishga imkon beradi. -Musiqani operaning asosi deb bilgan Motsart uning dramatik

mohiyatiga katta ahamiyat bergan. Ijodkoming operalarida musiqa hamma vaqt sahna harakatlarining rivojlanishi bilan to'liq uyg'unlikda bo'lgan.

Motsart o'z operalarining librettolariga haddan tashqari talabchanbulardi. U librettochilardan musiqaga nisbatan maksimal darajadagilo'ndalik va e'tiborni talab qilar edi. Musiqaga ustivorlikni bersa-da, Motsart operaga murakkab yaxlit organizm sifatiga qarardi. Motsartopera harakatining barcha unsurlarini bir-biriga bo'ysundirgan holdamusika va dramatik harakatlarning to'la moslashuviga erishgan.

Motsart buffa, seria va zingshpil-janrlarida operalar yaratgan. Bu janrlarning har biri Vena simfonizmining tamoyillariga o'xshab, uning ijodida boshqa janrlarning unsurlarini qo'shish bilanboyitilib borardi. Jumladan, «Figaroning uylanishi» asosiy janr belgilariga ko'ra, buffa operasi, biroq grafinya obrazi buffa obrazlari turiga kirmaydi: uning birinchi ariyasi («Sevgi xudosi») seria operalarining lirik ariyalariga xos bo'lgan lamentoni ham qamrab oladi. Motsart o'z qahramonlarining musiqiy tavsifini berishda nihoyatda mohir edi. Bu qotib qolgan maskalar emas, balki tirik insonlar bo'lib, ularning ichki va tashqi qiyofalari butun spektakl davomida ochilib boradi. Don Juan, Donna Anna, Suzanna va boshqako'plab personajlar shular jumlasidandir.

Uning operalaridagi asosiy harakatlanuvchi shaxslar murakkab va ko'p qirrali obrazlarni yaratadigan o'ziga xos, intonatsiyali davrlar (tovushlar izchilligi) bilan ziynatlangan. Masalan, Don Juan obrazida Lining jur'ati, qat'iyati, hayotiy lazzatlarga nisbatan behalovat muhabbati ta'kidlanadi; Suzanna obrazida — ayol jozibasi, ayyorligi, aqli va hiylakorligi; Bazilio obrazida — pastkashlik va makkorlik kabi qirralar ko'rsatilgan. Qahramonlarningtavsifi yakkaxon nomerlar va duetlardagina emas, balki ansambllardaham ochib beriladi.

XVIII asr oprealarining kompozitsion tarkibi muayyan an'analarga ega: opera o'zida bir qator mustaqil tugallangan nomerlarni ham mujassamlashtirgan, ular o'zaro yo rechitativlar, yoki so'zlashuv dialoglari bilan bog'lanib turgan. Operaning har bir ko'rinisni barcha ishtirok etuvchi shaxslarning qatnashuvidagi rivojlangan ansamblli sahnadan iborat bo'lgan katta final bilan yakunlangan.

Bu an'anaga Motsart ham rioya qiladi, biroq nomerlarningbir-biridan keyin kelishi unda har doim qotib qolgan sxemalarningkuchi bilan emas, balki dramatik harakatlarning mantiqibilan shartlangan. Jumladan, «Figaroning uylanishi» Suzannava Figaroning ikkita dueti bilan boshlanadiki, bu amaldagi qonuniyatlarini ochiqdan ochiq bo'zish edi.

Motsart har doim qahramonlarining navbatdagi ariyani kutib, sahnada qotib qolmasligi uchun qayg'urardi. Uning opera shakli sohasidagi kashfryotlari shu bilan bog'liq. Ko'p hollarda u alohida nomerlarning tugallanganligini opera sahnasining yaxlit rivoji bilan qo'shib yuboradi. Operaning eng hayajonli, asosiy sahnalari ansamblli ko'rinishlar bo'lib, ularda ziddiyatlar ravshan va o'tkir nuqtasiga yetadi.

- Motsart o'z qahramonlarining musiqiy tavsifini berishda nihoyatdamohir edi. Bu qotib qolgan maskalar emas, balki tirik insonlar bo'lib, ularning ichki va tashqi qiyofalari butun spektakl davomida ochila boradi.

Eslab qolish kerak

- «Operada poeziya dramaning qizi sifatida unga itoat qilishi kerak». Ushbu fikr bizga operaga qarashda Motsart nuqtayi nazarining musiqanidramatik harakatlarga bo'ysundirishga o'ringan Gluknikidanimasi bilan farq qilishini tushunishga imkon beradi.

- Musiqaga ustuvorlikni bersa-da, Motsart operaga murakkab yaxlitorganizm sifatida qarar edi. Motsart opera harakatining barcha unsurlarinibir-biriga bo'ysundirgan holda musiqa va dramatik harakatlarningto'la moslashuviga erishgan.

NAZORAT SAVOLLARI

1. Opera janrini talqin etishda Motsart va Gluk nuqtayi nazarlarining asosiy farqlari nimalarda ko'rinadi?
2. Motsartning harakatlanuvchi shaxslarning musiqiy tavsifmi berishdagimahorati bilan bog'liq yangiliklar nimalardan iborat edi?
3. XVIII asr operalarining kompozitsiya qurilishidagi o'ziga Xqslukning mohiyati qanday izohlanadi?
4. Motsart qaysi an'analarga tayangan holda ijod qilgan?

«Figaroning uylanishi» operas!

«Figaroning uylanishi» operasi 1786-yilda fransuz yozuvchisi Bomarshening «G'alati kun yoki Figaroning uylanishi» komediyasi asosida yozilgan.

Motsartni komediyaning dadilligi va o'tkirligi jalb etgan. Graf Almaviva xonadonida ikki xizmatkor — Figaro va Suzannalarning to'yiga tayyorgarlik bormoqda. Biroq grafning o'ziga hamSuzanna yoqadi, shuning uchun u turli bahonalar bilan to'yniorqaga suraveradi. Figarodagi „aql, topqirlik va epchillik barcha to'siqlarni sindiradi. Xizmatkorlar, hatto o'z xo'jayinlarini ham ahmoq qilishni uddalashadi hamda uni juda noqulay vaziyatda qoldirishadi. Faqat tashvishlar bilan to'lib-toshgan kun baxtlito'y bilan yakunlanadi.

Komediyaning sujeti huquqsizlikning barcha azoblarini o'z boshidan kechirgan Motsart uchun juda yaqin edi. Operada oddiy insonning boy, badavlat hukmdorlardan ustunligini ko'rsatish imkoniyati uni, ayniqsa, o'ziga ko'proq jalb etgan.

Opera librettosi (uning so'z bilan ifodalangan matni) italiyalikLorenzo da Pontega tegishli. Da Ponte Bomarshe komediyasining eng o'tkir qirralarini ancha silliqlashga majbur bo'lishiga qaramasdan, operada uning bosh g'oyasi — xizmatkorning xo'jayindan ustunligi saqlanib qolgan.

Opera uvertura bilan boshlanadi. Uvertura so'zi fransuzcha «ouvrir» so'zidan kelib chiqqan bo'lib, «ochmoq» ma'nosini bildiradi. Hammasidan oldin uvertura musiqiy mazmuniga ko'ra,opera bilan bog'lanadi. Glinkaning «Ruslan va Ludmila», Borodinning«Knyaz Igor», Bizening «Karmen» operalariga yozilgan uverturalar shu toifaga kiradi. Ammo bir qator uverturalar mavjudki,ularning musiqasi keyinchalik operada uchramaydi. «Figaroninguyanishi» operasi ham shu turkumga mansub.

Uvertura sonata shaklida yozilgan. U hech bir rivojlovsiz,jonli tarzda butun opera kayfiyatini bera oladi. Bosh partiya ikki mavzuni qamraydi: birinchi mavzu go'yo tayanch tonika tovushiatrofida aylanadi, u kvintagacha ko'tariladi hamda dastlabki tovushga qaytib keladi.

Presto

A m

Bosh partiyaning ikkinchi mavzusi fanfara tusini olgan.

Yordamchi partiya (lya major) — latif va go'zal. Uni Suzannaning musiqiy qiyofasiga o'xshatishadi. Mavzuni ohangga mayinlik va ta'sirchanlik bag'ishlaydigan skripkalar ijro etadi.

Presto m.,
fp fp

Bu ikki mavzuni birlashtiradigan bog'lovchi partiya, xuddiyakunlovchi partiyaga o'xshab, umumiy bayramona kayfiyatni kuchaytiradi. Shuning uchun ham mavzular orasidagi tafovutlar alohida ta'kidlanadigan, ohangdorlik esa dramatiklashadigan ishlanmalar bu yerda mavjud emas. Tez harakatlanuvchi passajlar reprizaga o'tishlarni tashkil etadi, ularda mavzular asosiy tonallik (re major) da ifodalangan. Motsart xalqona maishiy musiqiy-teatron madaniyat an'analari gahamda Vena klassik maktabining ajoyib yutuqlariga tayanib, «Figaroning uylanishi» da tavsiflarning realistik komediyasini yaratdi. Har bir harakatlanuvchi shaxs — faqat muayyan tipgina emas, balki butun opera davomida individual musiqiy tavsiflar bilan ziynatlangan holda ochila boradigan jonli personaj hamdir. Operaning bosh qahramoni Figaroning (bariton) tafsifi xilmaxil tarzda berilgan. Figaro ijro etgan ariya va qatnashgan ansambllarda uning tavsifidagi topqirlik, epcillik, donishmandlik kabi qirralar ochib beriladi.

Figaroning birinchi yakkaxon chiqishi — uning birinchi ko'rinishdagi kavatinasi «Agar xo'jayin sakrashni xohlasa», deb nomlangan.

Kavatinaning birinchi va uchinchi qismlari nafis menuet janriga bo'ysundirilgan — u Figaroning xayolan o'z xo'jayiniga ehtiromli murojaatidan iborat.

Allegretto

Kerubining ikkinchi ko'rinishdagi ariyasi Grafinya Rozinagaqaratilgan.
moderato

Kuyning ifodaviyligi uning so'zlaridagi nazokat va i l i q l i k n Inozik darajada aks ettiradi. Orkestrning bo'lib-bo'lib qilgan jo'rovozligi gitaraning jarangiga o'xshab ketadi, ularga Suzanna qo'shiq bilan qo'shilishib turadi.

Grafinyaning xizmatchisi Suzanna (soprano) ham zakovat vaaqla Figarodan qolishmaydi. Boshqalar bilan birgalikda u qasrningshovqinli, sho'x-shodon va mantiqsiz hayoti girdobida aylanadi. O'z baxti uchun qat'iyat bilan kurasharqan, u o'zidagi irodani, topqirlik va ayyorlikni namoyish etadi. Suzanna yolg'iz qolgan damlaridagina bamaylixtir o'z qaylig'i haqida o'y sura oladi. Uning ikkinchi sahnaning ikkinchi ko'rinishidagi sitsiliana ritmida yozilgan ixchamgina ariyasi yorqin va ruhiyatga ta'sir qiladigan darajada nozik jaranglaydi.

Andante

Ariyaga fleyta, goboy, fagot (yog'ochdan yasalgan, puflabchalinaladigan musiqa cholg'ulari)ning tovushlari maxsus maftunkorlikbag'ishlaydi. Graf Almaviva musiqiy tavsifi murakkab va o'zgaruvchandir. Graf obrazi faqat ariyasidagina emas, balki ansambl sahnalarida to'liq ochib beriladi. Birinchi ko'rinish ftalidagrafmya bilan bo'lgan sahnada uning partiyasi buyruq ohanglari

bilan ajralib turadi. Ichkari xonadan chiqqan Suzannani ko'rgan graf uning xushtori shu xonada yashiringan deb o'ylaydi, grafning partiyasida ajablanish ohanglari sezilib turadi. Zaharxanda ohang Figaroning so'roq sahnasida ustuvorlik qiladi va h.k. Grafinyaning musiqiy tavsifi ham o'zgaruvchandir. U o'zi yakka qolganida iztirobli va g'amgin, chunki turmush o'rtog'i unga xiyonat qilgan, uning qayg'uli tuyg'ulari har ikki ariyada ham ifodalangan. Ayniqsa, «Sevgi ma'budi» deyilgan birinchi ariyada (lamento turida bo'lib, yorqin «chiquvchi» talaffuzlar bilan) u ochiq ko'rinadi.

Larg'etto

«Figaroning uylanishi» operasi kompozitsiyasi tugallangan nomerlarning secco recitativlari bilan almashib kelishi asosigaqurilgan. Motsart musiqiy nomerlar almashinib kelishining mexanik- sun'iy holatini bartaraf qiladi, ularning ko'pini recitativlar bilan bog'langan rivojlanuvchi sahnalarga aylantiradi. Bular birinchi ko'rinishdagi ansambllar: Figaro va Suzannaning har ikkidastlabki duetlari, 1-aktdagi trio, sekstet va boshqalardir. Opera finallarining eng go'zal namunasi — birinchi ko'rinishfinalidir, unda barcha musiqiy rivojlanish voqea harakatlarigaergashadi. Bu yerdagi musiqiy tavsiflar goh mustaqil tarzda ko'rinsa, gohida dramatik vaziyatga bo'ysungan holda namoyon bo'ladi hamda guruh harakatlariga aylanib ketadi. Har bir

Larghetto
Profondo

Lies - teich - ten, schen - ke uns die Gabe der

von - nen, op - fer - ten, so - uil ... zu - mal

MotsartotasibilanbirgaItaliyaningRim, Milan, Neapol, Venetsiyashaharlaridabo'lib, konsertlarberdi. Dunyogamashhurbo'lganMilandagiLa-SkalaoperateatriyoshMotsartga «Idomeney» operasiniyozishgabuyurtmaberadi. Buasarsahnagaqo'yilganidankeyin 20 martaharkuniqo'yilibkattamuvafaqiyatqozondi. AmmoMotsartbundaykattamuvafaqiyatlardankeyino'zonashahrigaqaytishivayanao'shasar oydaishlashiniko'zoldigakeltirib, judaxafabularyedi.

46

«Menqanchalikqi yinchilikbo'lsahamozodyashashniafzalko'raman»,
deydi uotasigayozganxatida.

Venagakelganidankeyinungaoperateatri «Haramdanolibqochish»
nomliSharq mavzularidagi operayozishgabuyurtmaberadi.
BuvazifaniMotsarta'lodarajadabajardi.
Asartomoshabinlartomonidanjudayaxshikutibolindi,
ammohukmdorspektakldankeyinMotsartgaye'tirozbildirmoqchibo'lib,
«Operangizdanotalarhaddantashqariko'pbo'libdi-da, qimmatliMotsart» deydi.
Motsartungajavoban – «Qanchakerakbo'lsa, shunchanotaishlatganmanjanobioliylari»,
deydi.

Mazkuroperayaratilganpaytdanto «Figaroningto'yi»
operasiyozilgungaqadaro'tganvaqtorasidabirtalaycholg'umusiqlariyaratildi.
Turlicholg'uasboblaruchunyozilgankonsertlar, fortepianosonatalarivafantaziyalari,
kvartetlar, kamerasarlar, simfoniylarshularjumlasidandir.

ManashuyillardaMotsartI.S.Baxijodinichuquro'rganib, o'ztajribasiniboyitdi.
UI.S.Baxningpolifonikasarlarinisinchiklabo'rganibchiqdi,
BaxvaGendelningko'klargako'taradiganbaronVanSvitenxonadonigaMotsartningyaqinligi
bungaimkonberdi.

80-yillardayaratilganMotsartmusiqasiobrazlarimazmuniningkengligivateranligi,
fikrlariningoliyjanoblighi,
badihadafantaziya gayerkberilganligimanashularninghammasiI.S.Baxfugalaritokkatalariva
fantaziyalarinio'rganibchiqishgashak-
shubhasizbog'liqbo'lganqadimginemismusiqasiningan'analariniMotsartVenamusiqahayo
tiningmadaniyatibilanhamdayendito'la-
tukisetilibbo'lgano'zjodiyvazifalaribilanpayvastaqilib, birgaqo'shibbordi.
Reminorvadorminorfortepianokonserti, dominorfortepianosonatasivafantaziyasi,
reminorkvartetisingariasarlardagarmoniyamurakkablashibboradi,
polifonikrivojlovusullarikattarolunaydi, shaklyerkinroq, boyroqvaxilma-
xilroqbo'libqoladi. Baxpolifoniyasiningchuqurbirtarzda,
ammoyendiyangiasosdatadbiqetiliganligi «Yupiter»
simfoniya siningg'oyaitzo'rfinalidagenialRekviyemdayorqinnamoyonbo'ladi.

OperaijodidaMotsart «Haramdanolibqochish»
Zingshpilidankeyinitalyanoperajanrlarigayanamurojaatyetti.
Buningasosiysabablaridanbirimilliyoperalarnisahnagaqo'yishyo'lidaqi yinchiliklarvato'siq
laruchraganidir;

Avstriyaiemperat rivazo'rmartabaliaslzodalaritalyanchaoperanima'qulko'risharyedi.
Buto'g'ridaMotsartMangeymlikprofessorKleymgag'azabbilanmanabundaydebyozganyedi:
i: «Darg'alarningloaqalbittasig'inavatanparvarbo'lganidayedi,
hammanarsaboshqachabo'luryedi. Milliyteatrningshuqadarunibchiqqanko'rtaklari,
balkio'shandaosib, gullabyashnaganbo'luryedi». Motsartso'zidadavomyetib,
kinoyabilanaytdiki, «Nemislarjiddiyo'y-fikrlarinito'satdannemischao'ylab,
nemischasigaishto'tishadiganbo'lishsa,
nemischagaplashadiganvahattonemischao'shiqaytadiganbo'lishsa,
Avstriyalikitalyanparastlarnuqtainazaridanqaraganda,
buGermaniyauchunabadiyaybhisoblanadigandog'bo'libqoluryedi».

Keyingi «Figaroningto'yi», «DonJuan» va «SehrliFleyta»
operalaridaMotsartyanadakattamuvaffaqiyatlargayerishdi.
Buoperalarmusiqasiningkuychanligivago'zallighi,
ifodaliligivahaqqoniyligitomoshabinlarnilolqoldiraryedi.
ShuyillardavomidaMotsartcholg'umusiqasiborasidahamzo'rustasifatidako'rindi.

1788 yilningo'zidayoqMotsarto'ziningkeyingiharxiltavsifgayegabo'lgan 3
taengyaxshisimfoniyalariniyozdi. Ukamer (xonaki,
ya'nikichikauditoriyauchunmo'ljallangan) asarlari,
kvartetlarivaboshqacholg'umusiqlaridahamo'ziningmohirkompozitorsifatidato'lashaklla
nganligininamoyonqildi.
Motsartningcholg'umusiqlaridayoshiulug'roqustoziGaydnningyaqqolta'sirisezilaryedi.
MotsartustoziGaydngabo'lgankattaxurmatibelgisisifatidao'ziningoltitakvartetiniungabag'
ishladi.

MotsartVenadaijrochilikfaoliyatinihambo'shashtirmadi.
Venagakelgandastlabkiyillariuningkonsertlarigako'plabtinglovchilarkelaryedi.
Motsartningshaxsiyhayotidahammuhimijobiyo'zgarishyo'zberdi.
UKonstansaVeberdeganjudaquvnoq, xushchaqchaqmusiqachiqizgauylandi.

Motsartningijrochiligi, kompozitorlikijodiqanchalikbalandbo'lmasin,
uningmusiqasinibadavlatkishilarjudamurakkabdebbilaryedilar.
Motsartsaroyxizmatigabormaganiuchunbirmunchamoddiyqiyinchiliklargauchkeldi.
Yozganasarlarigaberiladiganhaqozyedi.
Konsertlarigayesakkeyinchalikodamlarkamkeladiganbo'ldilar.

Motsartningdoimiyqiyinchiliklardayashashi,
haddanziyodmehnatqilishiuningsog'ligigaputuryetkazgan.
Motsartjudayoshvaiqtidorlikompozitorbo'lishibilanAntonioSal'erikabizabardastitaliyalik
kompozitorniortdaqoldirganiko'pginao'shadavrdaobro
etiborlaribalandkompozitorlargaalamqildi.
UlarMotsartningsoyasidaqolibketgandaybo'ldilar.
ShugaplargaasossifatidaMotsartgaSal'erizaharichirgandegantarixiyfaktniyeslashmumkin.
Bunihechvaqtisbotyetibbo'lmasada, Pushkino'zining «MotsartvaSal'eri»
tragediyasidatalantikishilarningdushmanlarihambo'ladideganfikrniaytadi.
RuskompozitorlaridanbiriN.A.Rimskiy-
Korsakovbutragediyaasosidashundaynombilanoperahamyozgan.

Motsartningengoxirgiasari «Rekviyem» - lotinchadan «Dafn»
deganma'nonianglatadi. Buasarningyaratilishtarixiquyidagicha: Motsartkasalyotganida,
birkishio'zliginibildirmaslikuchunniqobkiyib,
Motsartninguyigakeladivaungapulidanqat'iynazarrekviyemyozibberishniiltimosqiladi.
Motsartrozibo'libishniboshlaydi.

Ammoukundankunog'irlashibburekviyemnio'ziningdafnmarosimiuchunyozyotganinisez
adi. Buasardayakkaxonlarkvarteti (soprano, alt, tenor, bas),
aralashxorvasimfonikorkestrishtirokyetadi. Motsart 1791 yiliVenadavafotyetgan.
Unikambagallarqabristonidadafnyetganlar. Tezoradauningqabrihamyo'qolibketgan.

Motsartningoperalarijonliyorqinobrazlargaberilganmusiqiytavsifikalarningxilma-
xilligibilanajralibturadi. 1786 yil 1 maykuniVenadabirinchimartasahnagaqo'yilgan
«Figaroningto'yi»
operasisaroygayaqinzo'rmartabalidoiralargayoqmaganligiuchunoperabirnechamartaqo'yil
ganidankeyinsahnadantushibketganbo'lsaham, uningmusiqasijudaommaviybo'libqoldi,
Figaroning «Sho'xbola» deganmashhurariyasiyesaVenako'chalaridako'pyangradi.

Operaningqisqachamazmuni: (ishtirokchilar)

1. GrafAlmaviva (hukmdor);
2. GrafinyaRozina (uningxotini);
3. Figaro (Grafningxizmatkori);
4. Syuzanna (Grafinyaningxizmatkori: cho'riqiz);
5. Marselina (kalitdor);
6. Kerubino (paj, bo'lajakofitser);

7. Bartolo (doktor);
8. Bazilio (musiqamuallimi);
9. Kursio (sudya);
10. Antonino (bog'bon);
11. Barbarina (Bog'bonningqizi).

Operaningqisqachamazmunini:

Hammato'ytaraddudida.

QasrdagilarFigarobilanSyuzannaningto'yinio'tkazishuchunhammanarsalarnitaxlayaptilar. Kelin-kuyovlarhamshod. Chunki, to'ymunosabatibilangrafAlmavivakelin-kuyovlargabittauyberdi. Ammonegabuuyninghamgrafning,

hamgrafinyaningxonalarigayeshigibor?

Grafbuningsababiniagarmenyokigrafinyasizlarnichaqirsak, sizlaryeshitib, tezyetibkelasiz. Axirsizlarxizmatkorlarimiz-ku, deydi. Figarografningbad'amalliginibiladi, lekinbunitanolishzarur.

GrafninggrafinyaRozinagaauylanishidanoldinqilibyurganaxloqsizliklarigauylanishida nkeyinchekqo'yildi, debuylaganFigaro,

grafninguningqaylig'igako'zolaytirayotganinisezayotganbo'lsa-da, aniqisbotyo'qligisababligapirolmaydi.

Ammobog'bonqizBarbarinaningSyuzannagayashirinxatberganinisezib, Figaroqaylig'idanso'raydi.

Syuzannagamuhabbatizhorqilibyurgansevgimaktubiniolibgrafinyagako'rsatadi.

GrafinyaRozinayeriningxatinio'qib, ayuhannossolaboshlaydi.

Figarounitinchlantirishgao'rinib, birrejaxayoligakelganiniaytadi. Figaro,

Syuzannavagrafinyabirgalikdakelishib, grafnihamoqqilmoqchibo'ladilar.

Ammografbundanxabariyo'qto'yniorqaroqkacho'zishkeraqliginianglab,

Marselinanichaqirtiradi. SendanFigaroto'yuchunpulolganyedi, shuniteztalabqil.

Agarpulniberolmasa, unisengauylanishnisudorqalitalabqilishingniayt, deydi.

AmmoMarselinakeyinchaliksuddaFigaroo'ziningo'g'liyekanliginianiqlaydi.

DoqtorBartollobilanMarselinarasmanuylanmasdan, bolalaribo'lganligi, bubolanibildirmasdanchaqaaloqligidauzoqbirjoygajo'natibyuborganlarianiqlanadi.

Aql - farosatli, yepchil, chaqqon, topqiryigitFigaroo'zota-onasinitopganidanxursandbo'ladi. Figaroningrejasigako'ra,

FigaroSyuzannaningnomidanuchrashuvgachiqishuchunrozilikxatiniBabarinaorqaligrafga beribyuboradi. Grafcheksizxursand.

Kechtushibqorong'ubo'lishibilanGrafbog'chetidagiburchakxolijoygaboradi.

Rejagako'rakiyimlarinialmashtiribkiyganSyuzannavaGrafnyahambog'tomongayo'loladilar. Figarobarchaodamlarniogohlantirib, yashiribkuzatishlariniaytganyedi. Shupayt

«Syuzanna» (aslidaGrafningxotiniRozina) Grafqarshisigaboradi.

Grafxushomadqilaboshlaydi. Salo'tmasdanhuyayinda «Rozina»

(aslidaFigaroningqayligiSyuzanna) paydobo'ladi. Figaro, Grafningdiqqatinitortishuchun «Grafinya»gayopishib, uniquchoqlaydi.

Buniko'rganGrafo'zxotinibilanxizmatkoriningbuqiliqlaridanjahlichiqib, ularniurishaveradi. Ammoshuvaqtningo'zidahammayig'ilib, nimabo'ldi, deganlarida:

«Manabuxizmatkorimnioxotinimgayaqinlashib, mengaxiyonatqilmoqchibo'ldi», deydi.

Ammohammaningoldidaxizmatkorbilangrafinyakiyimlarinialmashtirganlariniko'rsatib, Grafningustidankuladilar. Al'mavivajudayomonahvolgatushib, Grafnyadanuzrsurab,

to'yniboshlashgaruhsatberadi.

Hammashod-xursandto'yboshlanadi.

«Figaroninguylanishi»

operasikompozitsionbelgilarijihatidanitalyanchaoperabuffajanrigakiradi-yu,

lekin musiqali-dramatik prinsiplari jihatidan XVIII asr musiqali teatri tarixida sifat jihatidan yangi hodisa bo'lib hisoblanadi.

Bu operaning muqaddima (uvertyura) siva Figaroning «Sho'xbola» («Malchik rezviy») ariyasi 6-sinf datinlash uchun tavsiya etilgan.

Motsart operai jodining eng yuqorin uqtasibo'lgan «Donjuan» operasi dahamshayangi-yangi ishqiysarguzashtlar payidayurgan, ko'nglidatez paydobo'lgan ish q maqsad gayerishgach, yanatez sunadigan, ayollarni yo'ldanozdirib yuradigan ispan dvoryanini Don Juanning axloqliksizligi va buzuvchi biron hayot kechirganligi uchun jazolanib, do'zaxgatush gani haqidahikoya qilinadi.

Motsart ijodidacholig'umusiqa sinning hamo'zigaxoso'rni bor. Bular orasida 50 gayaqinsimfoniyalar, skripka, fortepiano va boshqa asboblar uchun sonatalar, konsertlar, variatsiyalar, rondolar, shuningdek 60 gayaqin kamer (xonaki) ansambllar bor.

Motsartning fortepiano uchun yozilgan sonatalari orasida yamajor sonatasio'zining yorqin musiqiy obrazlari, go'zalohangi, jozibali usullar bilan ajralib turadi. Motsart busonataning 1779 yili Parijdabo'lganida yozganyedi.

Sonataning birinchi qismi Gaydnning ayrim sonatalarigao'xshagan bo'lib, variatsiya shaqildayozilgan, sonata allegro sigaxos xususiyatlardan farqlio'laroq busonataning birinchi qismi birmavzuli (temali) bo'lib, qarama-qarshi (kontrast) yemas, balki birmavzudagi ifodavi sonatalari orqali yuritiladi.

Ikkinchi qism — menuyet, xalq raqlarita vsifida quvnoq musiqiy material vositasida taqdim etilgan.

Sonataning oxirgi final qismi kompozitorning aytishicha «turkcha slubda» yaratilgan. Ko'pincha sonataning shu oxirgi qismini «Turk marshi» yoki «turkcha rondo» deb hamaytadilar.

Rondo shaklidagi bu asarda yangi musiqiy material bilan naqarotgao'xshagan takrorlanib keladigan musiqamateriali al mashinib keladi.

Yepizod deb ataladigan yangi musiqiy materialdan keyin keladigan «Refren» ya'nina qarotdaturknog'oralarining rezigao'xshagan musiqasolariberilgan.

Buturk rondo si hozirgi kundafaqat fortepiano yemas, balki boshqa asboblar hatto'zbek milliycho'lg'uasboblarida ham ijro etilmoqda.

Umumta'lim maktabio'quvchilariga Motsartning busonatasidantashqari, allaqo'shigi, qirqinchi solminorsimfoniyasining birinchi qismi, Don-Juan operasidan Don-Juanariyasi, Sehrli fleyta operasidan bolalar xorijrosidagiparchalar, oxirgi rekviyem motamasaridan lakrimoza qismi va boshqabir qancha qo'shiqlar tinglash hamd akuylash uchun tavsiya etilgan.

Avstriyalik buyuk kompozitor Motsart garchi qisqa umrini yarim ochlikda, qiyinchiliklarda o'tkazgan bo'lsada, uo'zidan keyingi avlodlar uchun bitmas-tugan masxazina, ya'nikattama'naviyo boylik qoldirib ketdi. Butundunyoxalqlari Motsartning yorqin kuychan, hayotbaxsh, insonlar hayoti, orzu umidlari, quvonch va iztiroblarini o'zida aks ettirgan buyuk musiqasalaridan ma'naviyo zuqaolib, ruhlanib kelmoqdalar.

Kelajak avlodning chinakam kamol topishi uchun Motsartdek musiqadaholarining ijodm ahsulidan bahramand bo'lish zarur.

Eslab qolish kerak

- «Figaroning uylanishi» operasi 1786-yilda yaratilgan.
- Motsartni komediyaning dadilligi va o'tkirligi jalb etgan.
- Asarning mazmuni huquqsizlik azoblarini boshidan kechirgan Motsart uchun yaqin edi.

- «Figaroning uylanishi» operasi kompozitsiyasi tugallangan komediyalarning sesso regativlari bilan almashib qolishi asosida qurilgan.

NAZORAT SAVOLLARI

1. «Figaroning uylanishi» operasi kimning asari asosida yozilgan?
2. Uvertura tuzilganishining xususiyatlari haqida gapirib bering.
3. Operadagi qaysi vokal nomerlar Figaroni tavsiflaydi?
4. Operadagi qaysi vokal nomerlar Kerubinoni tavsiflaydi?
5. Ikkinchi sahnaning ikkinchi ko'rinishidagi Suzanna ariyasi qanday g'oyani ifodalaydi?
6. Opera kompozitsiyasining mohiyati nimadan iborat?

«Don Juan» operasi

Motsartning opera ijodida oliy darajadagi yutug'i «Don Juan» operasidir. Bu opera ayollarni o'liga maftun qila oladigan ispan aslzodasi haqidagi mashhur afsona asosida yaratilgan. Bu afsona ko'plab dramaturglar e'tiborini tortgan. Ispaniyalik Tirso da Molina (XVII asr) va italiyalik Goldoni (XVIII asr)larning shu mavzudagi pyesalari mashhur bo'lgan. 1761-yilda Venada Glukning «Don Juan» baleti qo'yiladi. Motsartdan keyin, XIX asrda Don Juan obrazi Bayron, Lenau, Pushkin, Dargomijskiylarning e'tiborini tortadi. Hatto, Rihard Shtraus ham unga qiziqadi, uningsimfonik poemasi XIX asrning oxirlarida yaratilgan.

Motsart operasi Mazkur sujetning mustaqil ishlanmasidaniborat. Unda biz Vena xalq teatriga xos bo'lgan oliy tragediya va engil komediyaning qorishmasi bilan uchrashamiz. Operaningkomediya qirrasi Leporello, Serlina, Mazetto obrazlarida mujassamlashgan.Komandor, donna Anna, don Ottavio va donna Elviraobrazlaridagi katta tragik pafosning kulminatsion holatlarida yetib boruvchi dramatik ekspressiyasi kishini hayratga soladi.Tragadeya va komediyaga xos qirralarning tabiiy ravishda uyg'unlashibketishi Motsartga o'z operasini «drama giocoso» («quvnoqdrama»), deb atash imkonini berdi. Motsartning «Don Juan»dagi katta yutug'i an'anaviy tugallangan nomerlarga bo'lish o'rniga boshdan oxirigacha davom etadigan rivojlanishga moyilligi bo'ldi.

Opera ikki ko'rinishdan iborat. Ularning har biri o'zaro qarama-qarshi bo'lgan sahnalarning almashinib kelishiga asoslanadi.Opera Komandorning ayanchli, fojiaviy obrazini tavsiflabberuvchi musiqa bilan qamrab olingan (sonata ailegrosi bilan uverturava ikkinchi sahnaning final!).

Opera uverturasi Komandor mavzusi bilan boshlanadi.

Andante

Komandor obrazi bilan bog'liq mavzuga sonata allegrosi qarshiqo'yiladi. Bosh va yordamchi partiyalar bir-biriga zid emas. Ularning har ikkisi ham hayotbaxsh abadiy lazatlarni izlab yuaivchi Don Juan hamda Leporello obrazlarini tavsiflaydi.

Molto allegro

Inson ehtiroslarining psixologik teranligi hamda ifoda kuchigako'ra, tasviri bo'yicha XVIII asr operasida «Don Juan»ga tengkeladigan biror asarni ko'rsatish mumkin emas. Operadagi liar bir qahramon o'zining yorqin musiqiy tavsiflgaega bo'lgan. Ularning orasida eng fojiaiy obraz Komandor obrazidir. Uni tavsiflaydigan musiqa leytmotiv

bo'lib, operada ikki marta yangraydi: uverturaning boshida (sonata allegrosining boshlanishi sifatida) va opera finalida (Don Juanning kechki ovqat yeyayotgan paytida Komandorning haykali ko'ringan sahnada).

Motsartning nodir opera ijodkorligidagi Komandornitig o'zgarmasleytmotivli tavsifi personaj tavsifining o'zi bilan izohlanadi:

Komandor tirik shaxsgina emas, ayni paytda, jazolovchikuch, qasos olish ramzi hamdir. Komandorning musiqali tavsiflga bog'liq holda Motsart trombonlar tembrini ham kiritadi, ularvahima soluvchi taassurot uyg'otadi. Birinchi ko'rinishning muqaddimasi (introduksiyasi)da donna Annaning fojiaiy obraz t ochiladi. Uning «Yo'ldan uruvchi endibizga ma'lumdir» ariyasi keskin-dramatik tusga ega. Operadagidonna Elvira va don Ottaviolar fojiaiy personajlar toifasiga kiradi. Donna Elviraning har ikki ariyasi ham an'anaviy opera tavsifiga ega va u donna Elvirani seria operalari personajlari bilan yaqinlashtiradi. Ushbu barcha personajlarga komediya xos personajlar va buffa operasi an'alarini rivojlantiruvchi sahnalar qarama-qarshi qo'yiladi. Ushbu yo'nalishning asosiy qahramoni Leporellodir. Uning vokal partiyasida buffa operalaridagi bas partiyalarining xususiyatlari: tez aytish turidagi parlando, bitta qisqa jumlaning ko'p marta takrorlanishi, kuyning ko'p rehitativli qurilishi saqlanib qolgan.

Leporelloga aloqador bo'lgan intonatsion majmua dramatik vaziyatga ko'ra, bir qator o'zgarishlarga uchraydi. Leporello birinchi aktdagi mashhur ariyasida donna Elvira oldida Don Juanning mahbubalari ro'yxatini ocharqan, o'z xo'jayinining yurishlarini gapirib beradi. Kompozitorning mahorati sahna sahna ko'proq namoyon bo'ladi. U musiqa bilan matn uyg'un'lugini ta'minlagan holda opera ixlosmandlarining xatti-harakatini yagona maqsadga yetaklaydi.

Jlenopejuio

Don Juan obrazi bu yerda boshqacharoq tarzda — Leporelloning hikoya-ariyasi orqali berilgan. Ayniqsa, vokal tez aytishlarda ko'p marta takrorlanuvchi «jajji» so'zlarda, shuningdek, ariyaning ikkinchi qismidagi kinoyali ohanglarda yorqin ko'rinadi. Shunday tarzda, Motsart sodda vositalar bilan murakkab obrazni yaratadiki, ularda Don Juan va Leporelloning tavsiflari birlashib ketadi.

Biroq Leporello o'z xo'jayinining sodiq xizmatkori bo'lish bilan birga, qo'rqqoq hamdir. Bu xislatlar uning qiyin ahvolga tushib qolganidagi xitoblarda berilgan. 2-aktning sekstetida barcha ishtirokchilar uni Don Juan o'rnida qabul qilganlarida va shuning uchun Leporelloni ayblagan paytlarida uning qo'rquv va iltijolari orkestrning quyidagi pastlab boruvchi xromatik odimlari bilan beriladi.

[Andante] Jlenopejmo

Leporelloning qo'rquvi qabristonda Komandor haykali oldidagisahnada juda yorqin ko'rsatilgan.

Operadagi Don Juan obrazining o'zi eng murakkab va ko'pqirrali obrazlardan biridir.

U hayotsevar, nazokatli, jasur, topqir, ayni paytda, ayyor, xiyonatkorona tarzda harakatlar qilishga qobilshaxs. Operaning boshidanoq Don Juan obrazi ansambl sahnalaridaboshqa qahramonlar bilan aloqador holda introduksiyada

donna Anna bilan jo'shqin sahnada, Komandor bilan bellashuvda, Leporello bilan komik aytishuvlarda, donna Elvira bilan bo'lgan sahnalarda, Serlina bilan nazokatli duetda, kvartetda yorqin ko'rinadi. Ushbu sahnalar musiqasida Don Juanday murakkab obrazning turli qirralari: rechitativlardagi komik tez aytishlardan, Serlina bilan ishqiy duetdagi mayin ohanglardan boshlab, to bellashuv sahnalaridagi keskin, qahramonona qat'iyat bilan to'lgan intonatsiyalargacha ochib berilgan.

Don Juanning «Jo'shqin qonning qaynashi uchun» nomi bilan mashhur bo'lgan ariyasi — olovli temperament va shodiyonalik bilan. limmo-limdir.

Ariyaning musiqasi uning fanfarali intonatsiyalar bilan birgalikda opera bosh qahramoniga xos bo'lgan hayotiy kuch-qudratni ko'rsatib beradi. Ushbu holat tezkor temp, fanfarali intonatsiyalar hamda musiqaning uzluksiz harakatlari tufayli yuzaga keltiriladi.

Presto

Don Juanning soviqqon shafqatsizligi, xiyonatkorligi va makkorligi ikkinchi ko'rinishdagi ariyada ifodalangan. Bu yerda u Leporello kiyimida ko'rinadi, o'zining izquvarlarini aldab, ularga boshqa yo'lni ko'rsatib yiboradi. Bu ariyada ohangdor kuy yo'q, Lining barchasi rechitativdan iborat. Ular ko'plab pauzalari bilan, harakatchan orkestr partiyalari bilan ajralib turadi:

«Don Juan» dramaturgiyasining amaliyligi va harakatchanligi hammadan ham ko'ra ansambllarda namoyon bo'ladi. Jumladan, birinchi ko'rinishdagi introduksiyasi juda katta rivojlanishga egabo'lgan yoyiq ansamblli dramatik sahnadir. Rivojlanuvchi ansambllarning eng yorqin namunasi ikkinchi ko'rinishdagi sekstetdir. U keng ko'lamli atroflicha rivojlanuvchi dramatik sahnadan iborat bo'lib, bunda har bir harakatlanuvchi shaxs o'z individualligini saqlab qolgan.

«Don Juan»ning musiqiy dramaturgiyasi yaxlitligi bilan ajralib turadi. Birlik ko'p hollarda muayyan harakat yo'nalishlarini belgilab beradigan ohangdoshlik doirasining umumiyligi bilanshartlangan. d-moll tonalligi Operaning fojiaiy yo'nalishiga xosdir. Ushbu tonallik Komandorni, donna Annani tavsiflaydi. Bularning barchasi Operaning komediyaviyligi va maishiy yo'nalishi bilan aloqador bo'lib, G-dur (dehqonlar xori), B-dur (Don Juanning «shampanskiy bilan» ariyasi), A-dur (Don Juan va Serlina dueti), D-dur (Leporelloning «ro'yxat bilan» ariyasi, Don Juan serenadasi singari) yorqin ohangdoshlikda bo'lib o'tadi.

Ohanglar mantiqi va harakatlarning borishiga bog'liq holdagi ohangdoshliklarning taqsimlanishidagi qonuniyatlar operaning musiqiy dramaturgiyasidagi birlik va yaxlitlikni ta'minlab turadi.

80-yillarda yaratilgan Motsart musiqasi obrazlarimazmunining kengligi va vatanligi, fikrlarining oliyjanoblighi, badih adafantaziya gayerkberilganligi manashularning hammasi I.S. Bax fugalaritokkatalari va

fantaziyalarinio'rganibchiqishgashak-
shubhasizbog'liqbo'lganqadimginemismusiqasiningan'analariniMotsartVenamusiqahayo
tiningmadaniyatibilanhamdayendito'la-
tukisetilibbo'lgano'zijodiyvazifalaribilanpayvastaqilib, birgaqo'shibbordi.
Reminorvado minorfortepianokonserti, dominorfortepianosonatasivafantaziyasi,
reminorkvartetisingariasarlardagarmoniyamurakkablashibboradi,
polifonikrivojlovusullarikattaroluynaydi, shaklyerkinroq, boyroqvaxilma-
xilroqbo'libqoladi. Baxpolifoniyasiningchuqurbirtarzda,
ammoyendiyangiasosdatadbiquetiliganligi «Yupiter»
simfoniyasiningg'oyaitzo'rfinalidagenialRekviyemdayorqinnamoyonbo'ladi.

OperaijodidaMotsart

«Haramdanolibqochish»

Zingshpilidankeyinitalyanoperajanrlarigayanamurojaatyetti.
Buningasosiysabablaridanbirimilliyoperalarinisahnagaqo'yishyo'lidaqiyingichiliklarvato'siq
laruchraganidir;

Avstriyaiemperatovivo'rmartabaliaslzodalaritalyanchaoperanima'qulko'risharyedi.
Buto'g'ridaMotsartMangeymlikprofessorKleymgag'azabbilanmanabundaydebyozganyedi
i: «Darg'alarningloaqalbittasig'inavatanparvarbo'lganidayedi,
hammanarsaboshqachabo'luryedi. Milliyteatrningshuqadarunibchiqqanko'rtaklari,
balkio'shandaosib, gullabyashnaganbo'luryedi». Motsartso'zidadavomyetib,
kinoyabilanaytdiki, «Nemislarjiddiyo'y-fikrlarinito'satdannemischao'ylab,
nemischasigaishto'tishadiganbo'lishsa,
nemischagaplashadiganvahattonemischao'shiqaytadiganbo'lishsa,
Avstriyalikitalyanparastlarnuqtainazaridanqaraganda,
buGermaniyauchunabadiyaybhisoblanadigandog'bo'libqoluryedi».

Keyingi

«Figaroningto'yi»,

«DonJuan»

va

«Sehrlifleyta»

operalaridaMotsartyanadakattamuvaffaqiyatlargayerishdi.

Buoperalarmusiqasiningkuychanligivago'zalligi,
ifodaliligivahaqqoniyligitomoshabinlarnilolqoldiraryedi.

ShuyillardavomidaMotsartcholg'umusiqasiborasidahamzo'rustasifatidako'rindi.

1788

yilningo'zidayoqMotsarto'ziningkeyingiharxiltavsifgayegabo'lgan

3

taengyaxshisimfoniyalariniyozdi.

Ukamer

(xonaki,

ya'nikichikauditoriyauchunmo'ljallangan)

asarlari,

kvtetlarivaboshqacholg'umusiqalaridahamo'ziningmohirkompozitorsifatidato'lashaklla
nganligininamoyonqildi.

Motsartningcholg'umusiqalaridayoshiulug'roqustoziGaydnningyaqqolta'sirisezilaryedi.

MotsartustoziGaydngabo'lgankattaxurmatibelgisisifatidao'ziningoltitakvtetiniungabag'
ishladi.

MotsartVenadaijrochilikfaoliyatinihambo'shashtirmadi.

Venagakelgandastlabkiyillariuningkonsertlarigako'plabtinglovchilarkelaryedi.

Motsartningshaxsiyahayotidahammuhimijobiyo'zgarishyo'zberdi.

UKonstansaVeberdeganjudaquvnoq, xushchaqchaqmusiqachiqizgauylandi.

Motsartningijrochiligi,

kompozitorlikijodiqanchalikbalandbo'lmasin,

uningmusiqasinibadavlatkishilarjudamurakkabdebbilaryedilar.

Motsartsaroyxizmatigabormaganiuchunbirmunchamoddiyqiyingichiliklargauchkeldi.

Yozganasarlarihaberiladiganhaqozyedi.

Konsertlarigayesakeyinchalikodamlarkamkeladiganbo'ldilar.

Motsartningdoimiyqiyingichiliklardayashashi,

haddanziyodmehnatqilishiuningsog'ligigaputuryetkazgan.

Motsartjudayoshvaiqtidorlikompozitorbo'lishibilanAntonioSal'erikabizabardastitaliyalik
kompozitorniortdaqoldirganiko'pginao'shadavrdaobro

etiborlaribalandkompozitorlargaalamqildi.

UlarMotsartningsoyasidaqolibketgandaybo'ldilar.

ShugaplargaasossifatidaMotsartgaSal'erizaharichirgandegantarixiyfaktniyeslashmumkin. Bunihechvaqtisbotyetibbo'lmasada, Pushkino'zining «MotsartvaSal'eri» tragediyasidatalantikishilarningdushmanlarihambo'ladideganfikrniaytadi.

RuskompozitorlaridanbiriN.A.Rimskiy-

Korsakovbutragediyaasosidashundaynombilanoperahamyozgan.

Motsartningengoxirgiasari «Rekviyem» - lotinchadan «Dafn» deganma'nonianglatadi. Buasarningyaratilishtarixiquyidagicha: Motsartkasalyotganida, birkishio'zliginibildirmaslikuchunniqobkiyib,

Motsartninguyigakeladivaungapulidanqat'iyazarrekviyemyozibberishniiltimosqiladi.

Motsartrozibo'libishniboshlaydi.

Ammoukundankunog'irlashibburekviyemnio'ziningdafnmarosimiuchunyozyotganinisez adi. Buasardayakkaxonlarkvarteti (soprano, alt, tenor, bas), aralashxorvasimfonikorkestrishtirokyetadi. Motsart 1791 yiliVenadavafotyotgan. Unikambagallarqabristonidadafnetyotganlar. Tezoradauningqabrihamyo'qolibketgan.

Motsartningoperalarijonliyorqinobrazlargaberilganmusiqiytavsifistikalarningxilma-xilligibilanajralibturadi. 1786 yil 1 maykuniVenadabirinchimartasahnagaqo'yilgan «Figaroningto'yi»

operasisaroygayaqinzo'rmartabalidoiralargayoqmaganligiuchunoperabirnechamartaqo'yilganidankeyinsahnadantushibketganbo'lsaham, uningmusiqasijudaommaviybo'libqoldi, Figaroning «Sho'xbola» deganmashhurariyasiyesaVenako'chalaridako'pyangradi.

Operaningqisqachamazmuni: (ishtirokchilar)

- 1.GrafAlmaviva (hukmdor);
- 2.GrafinyaRozina (uningxotini);
- 3.Figaro (Grafningxizmatkori);
- 4.Syuzanna (Grafinyaningxizmatkori: cho'riqiz);
- 5.Marselina (kalitdor);
- 6.Kerubino (paj, bo'lajakofitser);
- 7.Bartolo (doktor);
- 8.Bazilio (musiqamuallimi);
- 9.Kursio (sudya);
- 10.Antonino (bog'bon);
- 11.Barbarina (Bog'bonningqizi).
- 12.Operaningqisqachamazmunini:

Hammato'ytaraddudida.

QasrdagilarFigarobilanSyuzannaningto'yinio'tkazishuchunhammanarsalarnitaxlayaptilar. Kelin-kuyovlarhamshod. Chunki, to'ymunosabatibilangrafAlmavivakelin-kuyovlarga bittauyberdi. Ammonegabuuyninghamgrafning,

hamgrafinyaningxonalarigayeshigibor?

Grafbuningsababiniagarmenyokigrafinyasizlarnichaqirsak, sizlaryeshitib, tezyetibkelasiz. Axirsizlarxizmatkorlarimiz-ku, deydi. Figarografningbad'amalliginibiladi, lekinbunitanolishzarur.

GrafninggrafinyaRozinagaauylanishidanoldinqilibyurganaxloqsizliklarigaauylanishidankeyinchekqo'yildi, debuyilganFigaro, grafninguningqaylig'igako'zolatirayotganinisezayotganbo'lsa-da, aniqisbotyo'qligisababligapirolmaydi.

Ammobog'bonqizBarbarinaningSyuzannagayashirinxatberganinisezib, Figaroqaylig'idanso'raydi.

Syuzannagamuhabbatizhorqilibyurgansevgimaktubiniolibgrafinyagako'rsatadi.

Grafinya Rozinayerining xatini o'qib, ayu hanni solaboshlaydi.
 Figaro unitinchlantirishgao'rinib, birrejaxayoligakelganini ayttadi. Figaro,
 Syuzanna grafinyabirgalikdakelishib, grafni ahmoqqilmoqchibo'ladi.
 Ammo graf bundan xabariyo'qto'yni orqaroq kacho'zishkeraqligini anglab,
 Marselinanicha qirtiradi. Sendan Figaro to'yuchun pul olganyedi, shunite ztalabqil.
 Agar pulni berolmasa, uni senga uylanishni sudorqalitalabqilishini aytdi, deydi.
 Ammo Marselina keyinchalik suda Figaro o'zining o'g'li yekanligini aniqlaydi.
 Doqtor Bartollobilan Marselina rasman uylanmasdan, bolalaribo'lganligi,
 bubolanib bildirmasdan chaqaloqligida uzoq bir joygajo'natib yuborganlari aniqlanadi.
 Aql - farosatli, yepchil, chaqqon, topqiryigit Figaro o'zota-
 onasini topganidan xursand bo'ladi. Figaroning rejasigako'ra,
 Figaro Syuzanna ning nomidan uchrashuv gachiqish uchun rozilik xatini Babarina orqaligrafga
 berib yuboradi. Graf cheksiz xursand.
 Kech tushib qorong'ubo'lishib bilan Graf bog'chetida giburchak xoli joygaboradi.
 Rejagako'raki yimlarinialmashtiribki ygan Syuzanna va Grafni yahambog'tomongayo'loladil
 ar. Figaro barcha odamlarni ogohlantirib, yashirinib kuzatishlarini aytdi. Shupayt
 «Syuzanna» (aslida Grafning xotini Rozina) Graf qarshisigaboradi.
 Graf xushomad qilaboshlaydi. Salo'tmasdani shu yaqinda «Rozina»
 (aslida Figaroning qayligi Syuzanna) paydobo'ladi. Figaro, Grafning diqqatini tortish uchun
 «Grafniya» gayopishib, unichu qolaydi.
 Buniko'rgan Grafo'z xotini bilan xizmatkorining buqiliqlaridan jahlichiqib,
 ularni urishaveradi. Ammo shu vaqtningo'zida hammayig'ilib, nimabo'ldi, deganlarida:
 «Manabu xizmatkorim men xotini menga qinlashib, menga xiyonat qilmoqchibo'ldi», deydi.
 Ammo hammaning oldidaxizmatkor bilan grafni yaki yimlarinialmashtirganlariniko'rsatib,
 Grafning ustidan kuladilar. Al'mavivajudayomonahvolgatushib, Grafni yadanuzrsurab,
 to'yinib boshlashga ruhsat beradi.

Hammashod-xursand to'y boshlanadi.

«Figaroning uylanishi»

operasi kompozitsion belgilarini jihatidan italyan chaoperabuffa janriga kiradi-yu,
 lekin musiqali-dramatik prinsiplari jihatidan XVIII
 asr musiqali teatritarixida sifat jihatidan yangi hodisabo'lib hisoblanadi.

Bu operaning muqaddima (uvertyura) siva Figaroning «Sho'xbola» («Malchik rezviy»)
 ariyasi 6-sinf datinglash uchun tavsiya etilgan.

Motsart operai jodining eng yuqorin uqtasibo'lgan «Donjuan» operasida ham shayangi-
 yangi ishqiysarguzashtlar paydayurgan,
 ko'nglidatez paydobo'lganishqamaqsad gayerishgach, yanatez sunadigan,
 ayollarni yo'ldanozdirib yuradigan ispan dvoryanini Don Juanning axloqliksizligi va buzuklikb
 ilan hayot kechirganligi uchun jazolanib, do'zaxgatushgan haqidahikoya qilinadi.

Motsart ijodidacholg'umusiqa sinning hamo'zigaxoso'rni bor. Bular orasida 50
 gayaqinsimfoniyalar, skripka, fortepiano va boshqa asboblar uchun sonatalar, konsertlar,
 variatsiyalar, rondolar, shuningdek 60 gayaqin kamer (xonaki) ansambllar bor.

Motsartning fortepiano uchun yozilgan sonatalari orasida yamajor sonatasio'zining yorq
 in musiqiy obrazlari, go'zalohangi, jozibali usullar bilan ajralib turadi. Motsart busonatanini
 1779 yili Parijdabo'lganida yozganyedi.

Sonataning birinchi qismi Gaydnning ayrim sonatalarigao'xshagan bo'lib,
 variatsiyashaqlidayozilgan,
 sonata allegro sigaxos xususiyatlardan farqli o'laroq busonataning birinchi qismi birmavzuli
 (temali) bo'lib, qarama-qarshi (kontrast) yemas,
 balki birmavzudagi ifodavi sonatalari orqali yuritiladi.

Ikkinchi qism — menuyet, xalq raqslari tavsifida quvnoq musiqiy material vositasida qadim tiligan.

Sonataning oxirgi final qismi kompozitorning aytishicha «turkcha slubda» yaratilgan. Ko'pincha sonataning shu oxirgi qismini «Turk marshi» yoki «turk charondo» deb ham aytdilar.

Rondoshakli dagib u asarda yangi musiqiy material bilan naqarotgao'xshagantakrorlanib keladi, gan musiqamateriali al mashinib keladi.

Yepizod deb ataladigan yangi musiqiy materialdan keyin keladigan «Refren» ya'nina qarotdaturknog'oralarining rezigao'xshagan musiqasolarib berilgan.

Buturk rondosi hozirgi kundafaqat forte pianoyemas, balki boshqa asboblar hatto'zbek milliy cholg'u asboblari dahamijro etilimoqda.

Umumta'lim maktabi o'quvchilariga Motsartning busonatasidantashqari, allaqo'shigi, qirqinchi solminorsimfoniyasining birinchi qismi, Don-Juan operasidan Don-Juanariyasi, Sehlifleyta operasidan bolalar xorijrosidagiparchalar, oxirgi rekviyem motamasaridan lakrimoza qismi va boshqa bir qancha qo'shiqlar tinglash hamd akuylash uchun tavsifiya etilgan.

Avstriyalik buyuk kompozitor Motsart garchi qisqa umrini yarim ochlikda, qiyinchiliklarda o'tkazgan bo'lsada, u o'zidan keyingi avlodlar uchun bitmas-tugan masxazina, ya'nikattama'naviy boylik qoldirib ketdi. Butundunyoxalqlari Motsartning yorqin kuychan, hayotbaxsh, insonlar hayoti, orzu umidlari, quvonch va iltiroblarini o'zida aks ettirgan buyuk musiqasalaridan ma'naviyo zuqaolib, ruhlanib kelmoqdalar.

Kelajak avlodning chinakam kamol topishi uchun Motsartdek musiqad aholarining ijodm ahsulidan bahramand bo'lish zarur.

Eslab qolish kerak

- Tragediya va komediyaga xos qirralarning tabiiy ravishda uyg'unlashib ketishi Motsartga o'z operasini «drama giocoso» («quvnoq drama»), deb atash imkonini berdi.
- Motsartning «Don Juan»dagi katta yutug'i an'anaviy tugallangan nomerlarga bo'lish o'rniga boshdan oxirigacha davom etadigan rivojlanishga moyilligi bo'ldi.

NAZORAT SAVOLLARI

1. Ispan aslzodasi Don Juan haqidagi rivoyatlarga o'z ijodida murojaat qilgan qaysi dramaturglarni bilasiz?
2. Operaning komediyaviy tomonlari qaysi obrazlar bilan bog'liq?
3. Operaning qaysi qahramonlari fojia viy doiraga mansub? .
4. Motsart o'z operasini qanday nomlagan edi?
5. Operaning uverturasi qanday shaklda yaratilgan?
6. Uvertura ga kirish mavzusining mohiyati nimadan iborat?
7. Leporello obraziga tavsif bering.
8. Don Juan obraziga tavsif bering.
9. «Don Juan»ning ikkinchi ko'rinishdagi serenadasiga xos asosiy mohiyat nimada?

Mavzu № - Simfonik ijodi

Motsart yaratgan simfonik musiqa janrlariga simfoniya lar, serenadalar, divertismentlar, kassatsiya lar (30 dan ortiq), turli cholg'ularining orkestr bilan birgalikdagi konsertlari kiradi. Motsartning dastlabki simfoniya lari I.K. Bax ta'siri ostida sakkiz yoshida yaratilgan edi. Keyinroq Motsart Yevropa simfoniya chiligining eng yaxshi an'alariga tayangan bo'lsa-da, ulardan ancha d'zib ketdi. Ayrim simfoniya lar suita, serenada,

divertismentlargayaqin bo'lib, turkum bilan yaxlit birlikni tashkil etmaydi. Biroq ularda kompozitorning tez rivojlanib harnda m.ustahkamlanib borayotgan individualligi: Motsartga xos bo'lgandavrali (tovush izchilligiga ega bo'lgan) go'zal ohanglar, musiqiydramatizm, dinamika ko'rsatib turadi.

Motsart simfoniylari orasida «Xafner simfoniyasi»ni alohida ajratish mumkin. U dastlab serenada tarzida yozilgan bo'lib, olti qismdan iborat. Keyinchalik ikki qismni marsh hamda ikki menuetlardan birini olib tashlab, Motsart bu asarni to'rt qismli simfoniya aylantiradi.

Yana bitta qiziqarli simfoniya mavjud bo'lib, u «Pragacha» deyiladi. Zero, bu asar dastlab Pragada «Figaroning uylanishi» operasi qo'yilgan yilda ijro etilgan edi. U uch qismli turkumdan iborat bo'lib, unda menuet mavjud emas, shuningdek, u subyektivlik tavsifi bilan ham ajralib turadi. Motsartning oxirgi uchta simfoniyasi uning simfonik ijodining yakuni bo'lib, undagi eng tavsifli va qimmatli jihatlarning oliy darajadagi sintezini umumlashtiradi.

39-simfoniyaning o'ziga xosligi qahramonona-dramatik yo'nalish bo'lib, raqsona-maishiy musiqa asosida shakllantirilgan.

40-simfoniya — **g-moll** mutlaqo o'zgacha g'oyaviy-emotsional hamda obrazli mazmunga ega bo'lib, Motsart simfoniylarining barchasidan ko'ra mashhurdir. Uni ba'zan «verterona» deb ham atashadi, chunki u «Bo'ron va tazyiq» davridagi g'oyaviy muhitda uning ko'tarinki emotsionalligi bilan tug'ilgan. Gyotening mashhurasari «Yosh Verterning iztiroblari» ham xuddi shu davrdayaratilgan edi. Ushbu simfoniya qaysidir ma'noda romantik simfonizmni oldindan payqagan hamda Shubertning «Tugallanmagan simfoniyasi»ga o'xshab ketadigan joylari bor. Ushbu simfoniya turkumning yagonaligi bilan ajralib turadi. Bu holat birinchi qism va final oralig'idagi arkalarda namoyon bo'ladi. Simfoniyaning birinchi qismi bosh partiyani bayon etishdan boshlanadi. Bosh partiya xushovozliligi bilan ajralib turadi hamda hayajonli tavsifga ega. Bu jihati bilan u «Figaroning uylanishi» operasidagi Kerubinoning «Aytish, izohlashni uddalolmayman» ariyasini esga soladi. Kuylar skripkalar tomonidan bu holat musiqaviysadolarga ohangdorlik va iliqlik bag'ishlaydi.

Allegro molto

Yordamchi partiya nisbatan bosiq, nafis, go'zaldir, bunga* xromatik intonatsiyalar {nimpardalar uyg'unligi) sabab bo'lgan. U (B-dur) parallel major tonalligida yozilgan. Mazkur mavzuko'p tovushli akkordli fakturada (ifodada) berilgan. Skripkalarining kuy ohanglari yog'och damli cholg'ulari (fleyta, goboy, klarnetlar) takrorlashadi.

Yakunlovchi partiya bosh va yordamchi partiyalar xususiyatlarini umumlashtiradi hamda B-dur tonalligini ta'kidlaydi. Rivojlov tonal beqarorlik, polifoniya usullari va ohangni ajratib ko'rsatishlarning qo'llanishi bilan ajralib turadi. Rivojlovning boshlanishi ohangdoshlikning keskin almashinuvi bilan belgilangan. Yorqin B-dur uzoq minor tonalligi fis-moll bilan almashinadi. Shunda musiqa g'amgin tus oladi. Tonalliklarning almashinuvi, bayon fakturasi hamda tovush kuchining ortib borishi musiqaga bezovta, ayni paytda, shiddatli tus beradi.

Repriza (qaytariq, takror)ga o'tish asta-sekinlik bilan amalga oshadi. Orkestrning jarangdorligi pasayadi va yuqori registrda puflab chalinadigan yog'och cholg'u asboblari bosh partiyadagi mavzularning dastlabki intonatsiyasi sol minor tonalligida engil chalinadi.

Ekspozitsiyadan farqli ravishda reprizaning barcha mavzulari asosiy tonallik — g-mollda bayon etilgan. b-moll tonalligida melanxolik-noziklik kasb etadigan yordamchi partiyani jiddiy tarzda o'zgartirib yuboradi.

Ikkinchi qism sonata shaklida yozilgan hamda birinchi qismgayorqin, bosiq lirikasi bilan qarshi turadi. Bu qismning barcha mavzulari o'ttiz ikkitalik cho'zimlardan iborat o'ziga xos shakl bilan birlashib turadi.

Uchinchi qism — jonli menuet bo'lib, faqat raqslardangina emas, pafos va ehtirosli ohanglarga to'la dramatik miniaturalardan ham iboratdir. Menuet murakkab uch qismli shaklda yozilgan.

Allegro

Ziddiyatli majordan iborat bo'lgan o'rta qismda raqsonalik elementlar mavjud.

Ular shaklning oxirgi qismlaridagi dramatismni, ulardagi intensivlik va hayajonli rivojlanish bilan birgalikda siqib chiqaradi.

Final sonata shaklida (turkumning to'rt qismidan uchasi sonata shaklida) yozilgan. Bosh partiya ikkita zid elementdan tashkil topgan: birinchisini torli cholg'ular piano, ikkinchisi butun orkestrda forte ijro etiladi.

73-misol

Allegro assai

Xuddi birinchi qismga o'xshab, ekspozitsiyadagi yondosh partiyalar parallel majorda yozilgan hamda xromatik tuzilganishga ko'ra nazokatligi bilan ajralib turadi..

[Allegro assai]

Birinchi qismga o'xshab, reprizadagi mazkur mavzu nomdosh majorda emas, balki asosiy tonallik g-moll da jaranglaydi. Bu esa unga melanxolik ohang tusini beradi. Rivojlovning boshlanishi ham shunga o'xshash: uni son harakatlar xuddi birinchi qism rivojlovining boshidagi kamaytirilgan garmoniyani beradi.

Finaldagi repriza tonallik jihatidan beqaror rivojlovni muvozanatga keltirgan holda asosiy tonallikni tasdiqlaydi. Turkumning birligi mana shu tarzda yaratiladi, uning barcha qismlari yagona lirik-dramatik yo'nalishni mujassamlashtirish va rivojlantirishda ishtirok etadi.

Motsartning so'nggi — 41 C-dur simfoniyasi yuksak badiiy mahorati bilan ajralib turadi. Subyektiv-lirik g-moll simfoniyasidan farqli ravishda ushbu simfoniya nisbatan obyektiv va epik harakter kasb etadi. Musiqa tarixida u «Yupiter» nomi bilan mashhurdir. Simfoniyaning o'ziga xos xususiyati shundaki, uning umumiy rivojlantirilishi monumental finalga olib boradi. «Associated Press» agentligi ma'lumotlariga ko'ra, buyuk bastakor Volfgang Amadey Motsart o'limidan 200 yil o'tib, uning shu paytgacha ma'lum bo'lmagan ikkita yangi asari topilgan. Bumusiqiy asarlar bir asrdan ortiq vaqtdan beri Fransiyaning Nantshahridagi kutubxonada saqlab kelinayotgan edi.

Avstriyaning Zalsburg shahrida joylashgan Motsart xalqaro fondi tadqiqotchilari 2007-yilning sentabrida ushbu pyesalar Motsartga tegishli bo'lishi mumkinligini aytishgan. Uzoq izlanishlardan so'ng, asarlar haqiqatan ham san'atkor ijodiga mansub ekanligi ma'lum bo'ldi. Mazkur fondning ilmiy izlanishlar yetakchisi Ulrich Leisinger «Motsart buni yoshlik chog'larida, aniqrog'i, 7—8 yoshlarida yozgan», degan to'xtamga kelgan. Uning aytishicha, Motsart bu yoshda musiqiy notalarni bilmagani uchun u chalayotgan kuylarni otasi Leopold qog'ozga tushirgan. Motsart jamg'armasi o'tkazgan bir qancha izlanishlar ham qo'lyozmalar uning otasiga tegishli ekanini tasdiqladi. Biroq mutaxassislar fikricha, Motsartning otasi musiqani uslub jihatdan puxta qilib yoza oladigan darajadagi bastakor bo'lmagan.

Topilgan asarlar noyob iste'dod birinchi musiqiy asarini o'z ichiga oluvchi «Nanner's Music Book» («Nannerning musiqiy kitobi») qo'lyozmasining qismlari, deb hisoblanmoqda.

Eslab qolish kerak

- Motsartning dastlabki simfoniylari sakkiz yoshida yozilgan.
- Motsartning simfoniylari orasida «Xafner simfoniyasi»ni alohida ajratish mumkin.
- Motsartning oxirgi uchta simfoniyasi uning simfonik ijodining yakuni bo'lib, undagi eng tavsifli va qimmatli jihatlarning oliy darajadagi sintezini umumlashtiradi.

NAZORAT SAVOLLARI

1. Motsart nechta simfoniya yozgan?
2. Motsartning simfoniylari kimning ta'siri ostida yozilgan?
3. «Xafner simfoniyasi»ning mohiya'ti nimadan iborat?
4. «Praga simfoniyasi» qanday qismlardan tuzilgan?
5. 39-simfoniyaning mohiyati nimadan iborat?
6. 40-simfoniya yana qaysi nom bilan atashadi?
7. 40-simfoniyaning birinchi qismi qaysi shaklda yozilgan?
8. 40-simfoniya qaysi mavzu «Figaroning uylanishi» operasidagi Kerubinning ariyasini esga tushiradi?

ASARLARI RO'YXATI

Vokal musiqa

Operalar

- «Appolon va Giatsint» (1767).
- «Bastyen va Bastyenna» (1768).
- «Soxta laqma» (1768).
- «Mitridat, Pontiy qiroli» (1770).
- «Lutsiy Sulla» (1772).
- «Soxta bog'bon qiz» (1775).
- «Idomeney, Krit shohi» (1780).
- «Saroydagi o'g'rilik» (1782).
- «Teatr direktori» (1782).

- «Figaroning uylanishi» (1786).
- «Don Juan» (1787).
- «Hamma shunday qiladi» (1790).
- «Titning rahmdilligi» (1790).
- «Sehrli nay» (1791).

Kantatali-oratorial asarlar

- Rekviyem (.1791).
- 15 ta messa.
- 5 ta mason qantatalari.
- Motetlar.
- Ovoz va fortepiano uchun qo'shiqlar.

Cholg'u musiqasi

Simfoniylar

- «Xafner simfoniyasi» D-dur (1782).
- C-dur simfoniyasi (1783).
- Praga simfoniyasi D-dur (1786).
- F Es-dur simfoniyasi (1788).
- g-moll simfoniyasi (1788).
- C-dur «Yupiter» simfoniyasi (1788). Jami 41 simfoniya.
- Divertismentlar, kassatsiyalar, serenadalar. Jami 30 dan ortiq.
- Orkestr uchun 9 ta marsh.
- Orkestr uchun 25 ta raqs.

Konsertlar

- Skripka va orkestr uchun 7 ta konsert.
- Forteplano va orkestr uchun 27 ta konsert.
- Turli cholg'ular va orkestr (fleyta, fagot, valtorna, fleyta vaarfa) uchun konsertlar.

Kamer ansamblari

- 26 ta torli kvartetlar.
- 7 ta torli kvintetlar.
- 2 ta fortepiano kvarteti.
- 8 ta fortepiano triosi.
- 42 ta skripka sonatalari.
- Torli va puflama cholg'ular uchun kvintetlar.

Forteplano asarlari

- 19 ta fortepiano sonatasi.
- 4 ta fantaziya.
- 15 ta variatsiyali sikl.
- Menuet.

6-Mavzu : LYUDVIG VAN BETHOVEN IJODI

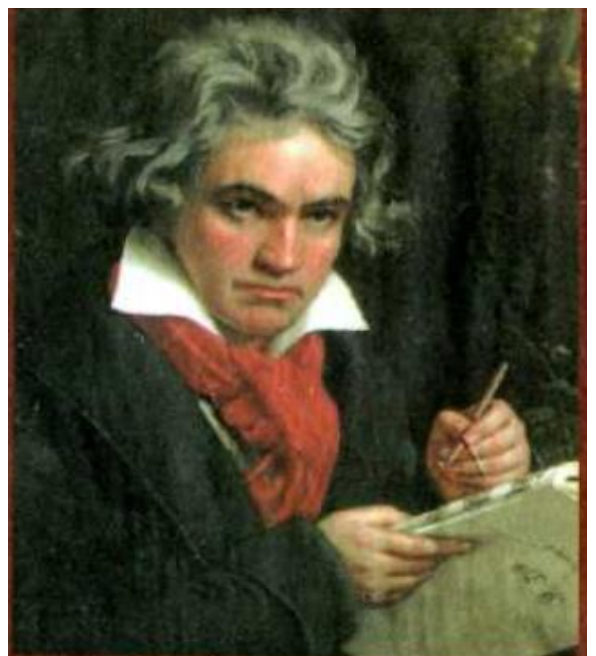
**16. XII.1770, Bonn-26. III. 1827,
Vena)**

Reja :

- 1.Betxovenning musiqa olami**
- 2.Betxovenning azob - uqubatlari**
- 3.Betxovenning simfonik ijodi**

L.Betxoven ijodida musiqa olami o'ziga xos yangi ohang yo'nalishlarni kashf etdi.

Uning yuksak g'oyalari hayotdagi vaziyatlar bilan bog'langan holda musiqa bilan ifoda

etildi. Uning ijodi XIX-asr boshlarida bo'lib o'tgan turli tarixiy siyosiy hayot bilan bog'liq holda shakllandi. L.Betxovendan oldin ijod qilgan barcha kompozitorlarning eng namunaviy va o'ziga xos yo'nalishlarni o'zida mujassam etgan kompozitorlardan biri hisoblanadi. Uning musiqasida ilk bor qahromonlik xususiyatlar namoyon bo'ldi. Bu qahramonlik L.Betxoven ijod qilgan barcha janrlarda asosiy mavzu bo'lib asarning mazmuni va g'oyasini ifodalagan.

L.Betxoven nemis shaharlaridan biri Bonnda 1770-yilda tug'ildi. Uning oilasida barcha a'zolari turli cholg'ularda ijro qilar, saroy xorida qo'shiq aytar edi. L.Betxovenning musiqiy qobiliyati juda yosh paytida namoyon bo'ldi. Otasi uni juda qattiq qo'l bo'lib ko'p soatlab o'g'lini klavesin va skrepkada mashq bajarishga majbur qilar edi. Ba'zida uxlab yotgan o'g'lini do'stlariga ko'rsatish uchun uyqudan uyg'otib kuy chalib berishga majburladi. Onasining qo'rquvdan va nafratdan iborat iltimoslari inobatga olinmagan.

Keln shahrida L.Betxoven sakkiz yoshida birinchi konsertini beradi. O'n ikki yoshida L.Betxoven oilasini boqish uchun turli ishlar qilgan. 1782 –yilda birinchi ustozi Kristian Nefedan saboq ola boshlaydi. Bu uning hayotidagi baxtli voqealardan biri edi. Nefe qobiliyati va musiqiy iste'dodini payqab, u bilan jiddiy mashg'ulotlar o'tkaza boshladi. Nefe iste'dodli tarbiyachi, kompozitor va organchi edi. Aynan u L.Betxovenni nemis kompozitorlari Logann Sebastyan va Fillip Emanuel Bax, Gendel, Gaydn, Mosartning betakror asarlari bilan tanishtirildi.

L.Betxoven iste'dodi va malakasi kundan-kunga rivojlanib boshladi va ustozi tomonidan har tomonlama qo'llab turdi. Ustozi yordamida birinchi asarlari chop etildi. Uchta sonata klavesin uchun va fortepiano uchun variatsiya. Nefe maslaxatiga ko'ra L.Betxoven lotin, fransuz va italiyan tillarini o'rgandi. 1787-yillarda u kompozitor va pianist sifatida tanila boshladi.

L.Betxovenning azaliy orzularidan biri Venaga boorish va Mosart bilan uchrashib maslahatlar olish edi. 1787-yilda bu orzusi ushaldi, Venaga borib Mosart bilan uchrashdi. Mashhur kompozitor bilan uchrashuvda o'zining asarlari va improvizatsiyalarini ijro qilib berdi. Mosart yosh L.Betxovenni ijro uslubi, asarlarining qaxramoniy tavsifi va bo'ronli ohanglaridan hayratlandi, shunday dedi: “E'tibor bering manabu yigitga! U hammangizni o'zi haqida gapirishga majbur qiladi!”

Ikki buyuk kompozitor uchrashuvlari uzoqqa cho'zilmadi, chunki onasining vafotini eshitgan L.Betxoven uyiga qaytishga majbur bo'ldi. Oilasi ikki ukasini boqish uchun ishga kiradi. Opera teatrida orkestr musiqachisi bo'lib va musiqadan xususiy darslar berar edi. 1789-yilda Fransiya tarixiy voqiyalardan biri sodir bo'ldi. L.Betxoven universitet talabasi bo'ldi. Bu voqiyani chuqur hayajon bilan qabul qildi. Fransiya to'ntarish va ozodlik, tenglik, do'stlikka chaqirish hayqiriqlari ostida kurashgan xalq ommosining orzu niyatlarini L.Betxoven ham hayajon bilan xis qildi. O'sha davrda L.Betxoven keksa Gaydn bilan uchrashib qoladi, undan saboq olish uchun o'ziga axd qiladi.

1792-yildan 22 yoshli kompozitor Venaga keladi va umrining oxirigacha u erda yashab ijod qiladi. Bu davrdan boshlab uning ijodida betakror asarlar yaratish va yuksalish davri edi. O'sha paytda Vena nafaqat Avstriyaning balki butun Evropada yirik musiqiy shaharlardan biri edi. Bu shaharga eng kuchli va iste'dodli kompozitorlar kelishar, Vena teatri sahnalarida mashhur opera, simfoniya qo'yishar edi va konsertlarda kamer asarlar ijro qilinar edi. Mashhur va iste'dodli ijrochilar aynan shu shaharga kelib o'z mahoratini namoyish qilib bellashardilar. Vena ko'cha maydonlarida xalq musiqachilari turli xalqlar kuy va qo'shiqlarini ijro qilishar edi.

L.Betxoven Venada ilk bor pianinachi sifatida tanildi. Venaliklarni L.Betxovenning boy fantaziyasi, shiddatli improvizatsiyasi hayratga solar edi. L.Betxoven yangi ixtiro

qilingan fortepiano cholg'usini o'sha davrda mashhur bo'lgan klavesindan avzal ko'rdi. Fortepiano XVIII-asr boshida italiyalik Kristofori tomonidan ixtiro qilingan edi. Fortepianoning jarangdor kuchi shu bilan birgalikda mayin kuychan ovozi L.Betxoven asarlaridagi g'oyani ifoda etish uchun zarur edi. L.Betxoven fortepiano cholg'usini mukammal o'rganib tinglovchilarni maftun etdi.

L.Betxovenni kompozitor sifatida tanilishi ham Venaliklar uchun g'ayri tabiiy ohanglar ijodkori sifatida, undan oldin bahramand bo'lgan Gaydn, Mosartning engil jarangdor ohanglaridan keyin o'ziga xos bo'lib tuyuldi. Vena davrida L.Betxoven tomonidan yaratilgan fortepiano sonatalaridan № 8 "Potetik" (1798), № 14 "Lunnaya", simfonik asarlaridan № 3 "Qaxramoniy" kompozitorning yangi tuyg'u, yangi g'oya shu bilan birgalikda hali tinglovchilarga tushunarsiz bo'lgan, lekin tinglovchilarni maftun etgan musiqiy olami va tovushlari hukmronlik qilar edi. L.Betxovenni Vena klassiklari Gaydn va Mosart bilan bir qatarga qo'yib boshladilar.

L.Betxoven o'zining nafaqat musiqasi balki tashqi ko'rinishi, yurish turishi va hayot tarsi bilan ham zamondoshlaridan ajralib turar edi. O'sha davrda hamma kiygan soch turmagi ya'ni pariksiz yurar edi, hattoki kiyim boshi zamonga mos emas edi. 1812-yilda vena yaqinidagi teplitsa dam olish masqanida, qirolicha yonidan o'tib ketayotgan L.Betxoven boshqalarga o'xshab ta'zim bajo aylamay, faqat shlapasiga barmoq tekkizib qo'ydi. Bu xodisani kuzatayotgan mashhur nemis shoiri Gete hayratda qoldi. Anashu manzarani rassom Romling o'z asarida namoyish qildi.

1802 yildanboshlabuninghayotidama'lumijodiyburilishbo'ldi. Uyendivoyagayetganbarkamolkompozitorsifatidaajoyibnodirasarlaryarataboshladi. Birin-ketin 8 tasimfoniya, «Yegmont», «Koriolan» uvertyuralari, «Appassionatavakreysersonatasi» (skripkavafortepianouchun), diqqatgasazovorfortepianosonatalarivakonsertlari, skripkavaorkestruchunkonsert, kvartetlar, hamda «Fidelio» operasiyaratildi. BetxovenFideliooperasigato'rtvariantdauvertyurayozib, ulardanengiyaxshisi «Leonora»nikiritdi.

ShuyillardaGyoteshe'rlaribilanqo'shiqlar, irland, shotlandxalqqo'shiqlariniqaytaishlagannamunalarihamyaratildi. Shuyillardayaratganasarlariningaksariyatiqahramonlikg'oyaimazmunigayegabo'ldi. Ubirvaqt "musiqainsonqalbidano'tchiqarishikerak" deganidao'shaasarlarininazardato'tgan.

Betxovenjahongatanilgankompozitorgaaylanadi. Uoddiyخالqurmatigasazovorbo'ldi. Uningasarlarinashretiliadi. BetxovenGaydndandarslaroladi. Uzmahoratinitakomillashtirishuchuntaniqlikompozitorlardanmaslahatlaroladi. Uningbarchaijodiyutuqlarisoyasidauningshaxsiyahotivaqiyinchiliklaribegonaodamlarg abilinmasyedi. Betxovenpastkitabagagamansubligisabablisevgilisi (GrafBrunsvikningqizi) grafinya TerezaBrunsvikkauyланаolmadi. Terezaniboshqabirgrafgauzatadilar. Kundan-kungauningyeshitishiyomonlashibbutunlayyeshitmayqoladi. 1824 yilda u o'ziningoxirgi 9-simfoniyasigadirijyorlikqilganidaorkestrbilano'ziningharakatlaridatafovtbo'lganiniyeshitmaydi. Asartugashibilankuchliqarsaklarvatovushlar, maqtovlarniyeshitmaydi. Faqatuniyo'zininglovchilargaqaratganlaridaginakattamuvaffaqiyatinisezadi. Buqahramonliksimfoniyasidausimfoniyaan'anasidantashqarimashhurnemisshoiriShillerni ng "Shodlikka" odasidanparchakiritadi (xorijrosiuchun). Betxovenbirnechaqo'shiqvafortepianosonatalarini "Uzoqdagisevgilimga" degannombilanbirturkumsifatidanashrqildiradi. Bu Terezagabag'ishlangandegantaxminhambor.

Ko'tarinkiruh, ijodiybarkamollik,
 umrningengquvnoqonlario'tibunio'rnigakasalliktufaylikelayotganfojialaryaqinlashishsez
 ilmoqda. HarqandayqiyinchilikBetxovenningirodasinisindiraolmadi.
 Uo'ziningyangivabadiiyuksakasarlarnirejalashtiribamalgaoshiraveradi. 1824
 yililotintilidaxoruchunmo'ljallanganremajor "Tantanalimessa"siyaratildi.
 Undankeyinbarchaasarlarninggultoji "9-oxirgisimfoniyyayozildi.
 BusimfoniyaBetxovenijodiningcho'qqisi, oxirgibalandparvoziyedi.
 Undankeyingiasarlarikvartetlarbo'lib, ularjudamurakkab, tushunishqiyinroqasarlaryedi.
 Buasarlarniayrimzamondoshlarginatushunganlar.

Betxovenijodiningzo'rmuxlislaridanbiriF.Shubertyedi.
 Buikkalamondoshkompozitorlargarchibir-
 birlariijodihaqidajudazo'rfikrdabo'lganbo'lsalardaShubertningtortinchoqligisababliularuc
 hrashmaganlar.

Betxovenumriningoxirgiyillaridajudaqiyinahvoldayashadi.
 Ujigarkasalligigayo'liqibto'rtmartaoperatsiya (jarrohlikaralashuvi)
 foydabermagandankeyino'zjonigaqasdqilmoqchihambo'ldi. Ammouodamlaruchun,
 musiqasan'atiravnaqiuchunkerakliginibilibbuyo'ldanqaytdi.
 Betxovenningoilasibo'lmagan. Uakasiningo'g'li (jiyaniga)
 otalikqilishniungayordamqilishniuylabko'psarfharajatlarqilgan.
 Ammojiyanibularningqadrigayetmay, turlinoto'g'riyo'llargaborgan.
 Betxovengabuhamortiqchagam-kulfatkeltirgan.
 Buyukkompozitorningo'limihamshundayayanchlibo'lganki,
 ujonberayotgandayaqinlaridanbirorkishibo'lmagan. Aytishlarichau'limidanoldin
 "Mentaqdirbilanmardlarchakurashdim, ammoengilmadim"
 debo'ngqo'linimushtlabyuqorigako'tarib, jonichiqqanyekan.
 Betxovennioxirgiyo'lgakuzatishuchunVenaningdeyarlibutunaholisi, 20
 mingdanziyodolomonko'chagachiqqan. UniVenaqabristonidadafnyetganlar.
 Bonndagiuyimuzeygaaylantirilgan.

Betxovenbittaopera ("Fidelio") yozgan. Undan
 "Sizqaysiasaringiznihammasidanhamyaxshiko'rasiz" debso'raganlaridau
 «Onaqaysibolasiniqiyinchilikbilano'stirganbo'lsao'shaniko'proqyaxshiko'radi,
 menuchun "Fidelio" xuddishunday» deganyekan.

Buasardahamasosiyshiorqahramonlikmezonqilibolingan. AsarningI -taxriri
 (redaksiyasi)dalibrettochiI.Zonnleytnerbo'lgan. OxirgitaxriridaJ.N.Bo'yiyoqzan
 "Leonora" p'esasiasosqilibolinib, G.Treychkeyaratganlibrettodanfoydalanilgan.

Operadastlab 1805 yiliVenada "Leonora" nomibilanqo'yilgan. 1814
 yildabirqanchao'zgarishlarkiritilganholdaoperaqaytadan "Fidelio" nomibilantiklangan.

Asardaishtirokyetuvchiqahramonlar:

- Florestan Tenor
- Leonora, uningxotini (Fidelioismliuspisrinniobiostida) yashirinib
- yuradi....soprano
- DonFernando, ministrbasyokibariton
- DonPizaro, qamoqxonaboshligiBariton
- Rokko, qamoqxonanazoratchisibas
- MarselinaRokkoningqizisoprano
- Jakino, qamoqxonayeshigidaturadiganqorovul.....tenor

Bulardantashqarimahbuslar, ofitserlar, soldatlar, serjantlar,
 xalqhamqatnashadi. VoqealspaniyaningSeviliyashahriyaqinidajoylashganqamoqxonadabo
 'libo'tadi.

HaqiqatnigapirganiuchunqamalganFlorestanningxotiniLeonoraqo'lkovushtiribo'tir
masdan, o'ziniFideliodebtanishtiribRooqdanishso'rabkeladi.
Roqkogabirnechavaqtpulsizxizmatqilibsharoitbo'lgandaishgaolarsizdeydi.
ShuvaqtichidaFidelioyaxshiyordamchisifatidaRoqkoga, xushfe'l,
chiroyliygitsifatidauningqiziMarselinagayoqadi.
FidelibilanyoshqorovulJakino'o'rtasidaraqobatboshlanadi.
ChunkiJakinohamMarselinanisevaryedi.

FidelioRoqkovaDonPizarrogayoqadivabuyoshiyigitninazoratchiningyordamchisivazi
fasigaishgaoladi. Fidelioqulaypaytnipoylab (Ministrkelishinianglab)
barchakameralarniochibmahbuslarnichiqaribyoradi.
Yerostizindondasarg'ayibytoganyeriFlorestannizo'rgatopibuniyeryo'zigaolibchiqadi.
MinistrDonFernandobuahvolniko'ribhayronbo'ladivahaqiqatuchunqamalganFlorestanioz
odqiladi. Xalqjasurayolninghaqyo'lidaqo'rqmasdanDonPizarronifoshqilgani,
yerivabegunohmahbuslarniozodqilganiuchununiolqishlaydilar.

L.Betxoven mashaqatli hayoti uning sog'lig'iga ta'sir o'tkazdi, 26 yoshida qulog'i
eshitmay qolayotganini sezdi. Shunga qaramay uning eng mashhur asarlari XIX-asr
boshida yozildi. Ular "Egmond va Koriolan" uvertyuralari, katta kuch va matonatga ega
"Appassionata", "Kreyser" fortepiano sonatalari, fortepiano va orkestr, skripka va orkestr
uchun kontsertlar, "Fidelio" operasi bu operaga bitta emas to'rtta uvertyura yozgan, biroq
L.Betxoven lirik yo'nalishda ham "Postoral" simfoniya va "Avrora" sonatalarini ham
yozgan. L.Betxoven to'qqizta simfoniya yozgan, shular ichida eng mashhurlari № 3
(1803), № 5 (1808), 1824-yilda № 9 simfoniya va "Tantanali" p'yessa xor asari o'zining
betakrorligi bilan ajralib turadi.

1827-yilda L.Betxoven og'ir kasallikdan keyin vafot etdi. Uning dafn marosimi
mashhur musiqachi va xalqning namoyishiga aylanib ketdi.

L. BETXOVENNING SIMFONIK IJODI

Sonata – simfonik janrlarining o'rni va taraqqiyoti.

Simfoniylarning kompozitor ijodidagi va jahon durdonalari orasidagi o'rni.

«Qahramonlik simfoniyasi».

**«Beshinchi simfoniyasi», «To'qqizinchi simfoniya», simfoniylarning keng xalq
ommasiga qaratilganligi, qismlarining hajman o'sishi.**

Simfoniya orkestr musiqasining eng jiddiy va ma'suliyatli janrlaridan biri.
L.Betxoven simfoniylari XVIII-asr cholg'u musiqasining rivojlanish jarayoni va
negizida paydo bo'ldi. Uning ijodida Gaydn va Mosart cholg'u musiqasi asos bo'ldi.
Ularning ijodida shakllangan sonata-simfonik tsikl L.Betxoven simfoniylariga yo'nalish
va mustaxkam asos bo'lib xizmat etdi. Lekin L.Betxoven simfoniylari tarixiy sharoit va
cholg'u musiqasining taraqqiyoti chuqur umumiyligi natijasida o'ziga xos ohang va
shaklni yaratdi. Simfoniylarning rivojlanishida opera janri ham katta ahamiyatga ega
bo'ldi. Mosart ijodida simfoniya dramatik operaga yondashgan xolda ijod qilingan
bo'lsa, L.Betxovenda esa haqiqiy dramatik cholg'u janr bo'lib shakllandi. L.Betxoven
simfonik cholg'u shakllarida fojia va drammani yuksak tomonlarini ko'rsatdi. O'zgacha
tarixiy jarayonning buyuk rassomi L.Betxoven jamiyatning ruhiy qiziqishlarini o'z
asarlari ko'rsatdi. L.Betxoven simfonik san'ati va XVIII-asr simfoniylari farqli
tomoni shundaki, ularda musiqiy obrazlar mavzu va g'oyaviy mazmun bir biriga
o'xshamaydi.

L.Betxoven simfoniylari katta omma fikri, nafasi ko`rar ko`zi bo`ldi. 30 yoshigacha L.Betxoven simfoniya yozishga jazm qilmadi. Uning har bir simfonik asari mashshaqatli mehnat samarasi bo`lib bir necha yillar davomida yaratardi. Masalan № 3 simsfoniyasini bir yarim yil, № 5 simfoniya 1805 dan 1808 yilgacha, № 9 simfoniya esa deyarli 10 yil davomida katta mehnat, izlanish jarayonida yozdi. Uning barcha simfoniylari ijodining eng cho`qqi davrlarida yozilgan. L.Betxovenning birinchi simfoniya do major 1800-yillardan boshlab yozildi, uning musiqasida ilk bor L.Betxoven mavzulari namayon bo`ladi. Mashhur kompozitor Berlioz birinchi simfoniya haqida shunday degan: “Bu oliy janob musiqa... lekin... bu hali L.Betxoven emas”.

1802-yilda ikkinchi simfoniya re major tugallanadi. Bu simfoniya mardanovor tavsif, dinamiqaning harakatchanligi, qaxromoniy tavsif ko`proq ko`rsatilgan. Lekin uning yuksak mahorati o`ziga xos yo`nalishi va uslubi uchunchi simfoniya shakllanganini ko`rsatdi. Turli ruhiy va ijodiy izlanishlar samarasida L.Betxoven № 3 simfoniya qaxramoniy, dostoniy mavzusini topdi. Ilk bor yangicha uslubda va ohanglarda o`z davrining dramatik xis hayojonlari, zarbalari, falokatlarini mujassamlashtirdi. Uning asarlarida anashu xodisalar bilan birgalikda inson va uning ozodlikka bo`lgan haqqi, huquqi, sevgi va baxtli hayotga intilishi bayon etildi. № 3 simfoniya boshlab anashu g`oya bir qancha buyuk simfonik asarlarni yaratishga undadi. Shulardan № 5 simfoniya, uvertyura “Egmont”, “Koriolan”, “Leanora № 3” ulardagi barcha mavzular mujassam bo`lib yanada badiiy yuksalish bilan uning oxirgi № 9 simfoniya darajada yanada uyg`onadi. Shu bilan birgalikda L.Betxoven o`z simfonik musiqasida o`zgacha pog`onalarni ham ko`rsatadi. Masalan № 4 si bemol simfoniya bahor va yoshlikning shoirona xislatlari, hayot quvonchi va uning doimiy harakatlari ko`rsatilgan. № 6 simfoniya tabiat mavzusi yetakchilik qiladi. № 7 lya major simfoniya raqs obrazlarida raqs harakatini keskin burilishlari orqali ritmik figuralar o`zgarib hayot dinamikasi va uning g`ayri tabiiy go`zalligi nomoyish qilingan. Hattoki mashhur Allegretto qismi o`zining mashhur va chuqur qayg`usi bilan ifodalangan bo`lsada, uning tavsifi raqs musiqasida ifoda etilgan hayot go`zalligi va unga intilish kabi mavzularni yo`qata olmaydi. № 8 fa major simfoniya nafis va go`zal kamer ifodani mujassam etgan. L.Betxovenning yangidan ochilgan musiqiy dunyosi inson ruhi chuqur va yuksakligini, ulardagi g`oya kompozitor yaratgan simfonik musiqalarida ifodalangan.

Yevropa madaniyati tarixida 1789-yildagi fransuz burjua inqilobi yangi davr boshlanganini bildirar edi. U millionlab insonlargaqaratilgan yangi davr musiqa madaniyatini boshlab berganmarra vazifasini o`tadi. M.A. Balakirevga yozgan xatida V.V. Stasovshunday degan: «Motsart alohida shaxslar uchungina javob bergan edi... Betxoven esa faqat tarix va butun insoniyat haqidao'ylaydi». «U — xalq ommasining Shekspiridir»'.«Musika insonlarning qalbidan olov olishi kerak», degan edibastakorning o'zi. Bu Prometeyona shior Betxovenning san'at oldigaqo'ygan vazifalarining naqadar ulug'vor ekanligini tasavvur qilishga imkon beradi.

Kompozitor ijodining asosiy mavzusi tarix haqidagi, xalqlartaqdiri haqidagi o'ylar bo'lib, ular eng muhim muammolar, kurashva zafar pafosi bilan yog'rilgan. Uning qahramoni, jasur bo'lishi bilan birga, nafaqat qahramonlik ko`rsata oladigan kurashchi, balki nozik, boy tafakkurga ega mutafakkir hamdir. Betxoven musiqasida hayot o'zining turfa xilligi bilan namoyon bo'ladi. Bular jo'shqin hissiyotlar va tarki dunyo darajasida orzularga cho'mish, dramatik ta'sirchanlik va lirik iqrorlik, tabiat manzaralari va kundalik hayot sahnalaridir. Betxoven haqida, odatda, bir tomondan musiqadagi klassik davrni yakunlovchi, boshqa tomondan esa «romantika asriga» tomon yb'l ochib bergan kompozitor sifatida so'zlanadi.

Buyuk nemis kompozitori Ludvig van Betxoven (Beethoven) Bonn shahrida 1770-yil dekabr oyida dunyoga keldi.

Betxovenningonasi saroy oshpazining qizi bo'lgan. Otasi — saroy xonandasi (tenori) bo'lib, ashula, musiqa nazariyasi va klavesindan dars berardi.

Bonn XVIII asrning ikkinchi yarmida Pireneydagi unchalik katta bo'lmagan shaharcha bo'lib, Kyoln knyazining qarorgohi edi. Germaniyadagi bar qanday knyazlik singari bu knyazlikda hamdin ustuvor edi. Biroq odamlarning, ayniqsa, ko'p sonli saroy va shahar zodagonlari baxtiga cherkov har xil ko'ngilochar tadbirlar hamda shodiyonalarga to'sqinlik qilavermasdi.

Ludvig tavsif qirralarini bobosi Lui Betxovendan merosqilib olgan. Mag'rurlik, mustaqil xulq-atvor, matonat va mehnatsevarlik bobosiga qanchalik xos bo'lsa, mashhur nabiraga ham shunchalik munosib edi. Lui Betxovengacha barcha oila a'zoari oddiy kosiblar va dehqonlar bo'lishgan. To'rt yoshga kirganidayoq, boladagi qobiliyatni sezmaslik mumkin emas edi. Otasi bu hodisaga birdaniga yangi daromad manbayi sifatida qaraydi. Ludvigning o'sishi, qobiliyatli o'qituvchi bilan mashqlar qilishi zarur edi, otada esa majbur qilish va kaltaklashdangina iborat yagona usul mavjud bo'lgan, xolos. Bir o'qituvchiningo'rniga boshqasi kelar, afsuski, ularning orasida haqiqiy musiqachilar juda oz uchrar, shu bois, ulardan birortasi ham o'ta iste'dodli bolaga jiddiy ta'sir ko'rsata olmas edi. loganning maqsadi esa Ludvigni tezroq konsertlarga tayyorlash bo'lgan. Zero, konsertlarqancha tez boshlansa, loganning cho'ntaklariga pullar shuqadar tez oqib kelar edi. Birinchi konsert Kyolnda bo'lib o'tdi.

Unda sakkiz yoshli bola reklama maqsadida olti yoshli deb e'lon qilinadi. Biroq chiqishlar kutilgan daromadni bermadi, balki shuning uchundir uning bolaligidagi konsertlari haqida boshqa hech qanday ma'lumot mavjud emas.

1782-yilda Betxoven 12 ga kiradi. Bu yoshda u klavesin, skripka, organni bemalol chalar, nota varaqlarini osonlik bilan o'qirdi. Xuddi shu yili yosh Betxovenning bundan keying! Hayoti va faoliyatini belgilab bergan muhim voqealar ro'y beradi.

Xristian Gotloba Nefe Bonndagi saroy kapellasining yangi direktori etib tayinlanadi. U Ludvigning torn ma'nodagi maslahatgo'yiva ustoz sifatida Betxovendagi musiqiy ta'limni tartibgasoldi. Nefe o'z shogirdining qalbida I.S. Bax, Gendel, Gaydn va Motsartlar musiqasiga muhabbat uyg'otdi. F.E. Baxning klavirmusiqasi asosida Betxoven zamonaviy fortepiano uslubining nozikisirlarini o'rganadi. Nefening yordami bilan shu yili Betxovenningbirinchi asarlari nashr etiladi. Ular Dressier marshlari mavzusidagivariatsiyalar va uchta fortepiano sonatasi edi. Kapella direktorining gazetadagi bir xabari ham shu voqeaga bag'ishlanganedi. Unda, jumladan, shunday yozilgan: «Bu yosh daho o'z artistliksayohati uchun qo'llab-quvatlashga munosibdir.

Agar u bundankeyin ham hozir boshlaganidek ruhda davom etsa, undan ikkinchi Volfgang Amadey Motsart chiqadi». Yosh bastakorga kattaumid bildirilgan, endi uni oqlashgina qolgan edi, xolos.

Nefe faqat musiqiy qobiliyatlarni rivojlantirish bilan cheklanibqolish mumkin emasligini juda yaxshi bilardi. Betxoven, umumiy ma'lumotni olmasdan turib qadimgi tillarni, adabiyotni, falsafani qoniqish bilan o'rgana boshladi. Uning g'arazli o'y-xayollar bilan band bo'lgan otasini o'g'lining umumiy ma'lumotsiz qolayotganligi mutlaqo qiziqtirmas edi. Shiller va Gyote Betxovenning jon-u diliedi, u Shekspir ijodining muhlisi edi.

Ludvig 13 yoshidan boshlab, ishlashga majbur bo'lgan. Amaldaoilani boqish uning zimmasiga tushgan edi. U kapellada organchining yordamchisi vazifasida, teatrda ishlaydi, buyerda qo'shjqchilar bilan partiyalarni yodlaydi, repetitsiyalarda ularga qo'shilib turadi. 'Bunday mashaqqatli va Jco'p qirrali ishlar jarayonida Betxoven shaharning musiqiy dunyosida sezilarli san'atkorga aylana boradi.

Yosh musiqachi buyuk san'atkorlarning e'tiborini tortish va ayniqsa, Motsartning mashg'ulotlarida ishtirok etishni orzu qilardi. Barcha qiyinchiliklarni engib, 17 yoshida Ludvig Venaga keladi. Uning maqsadi Motsart bilan uchrashish edi. Maestro o'zining «Don Juan» operasi ustidagi ishlariga butkul ko'milganligidan yosh musiqachining chiqishlarini parishonhollik bilan eshitadiva u haqda oddiygina maqtovini aytadi, xolos.

«Menga badiha uchun mavzu bering» — o'sha paytda pianinochilar orasida berilgan mavzu asosida badihago'ylik keng urf bo'lgan edi. Motsart polifonik bayonli ikki misrani topshiriq qilib beradi. Ludvigning baxtiga u o'zini yo'qotmaydi, bugina emas, mashhur bastakorni yanada ilhomlantirib, topshiriqni a'lo darajada bajaradi. «Unga e'tibor bering, u hammani o'zi haqida gapirishgamajbur qilyapti», degan ekan Motsart yosh Betxoven haqida. Buni o'sha paytdagi suhbat ishtirokchilaridan biri o'z xotiralaridayozib qoldirgan. Bunday fikrni barcha zamonlarning eng buyuksozandalaridan biri aytgan ekan, demak, bu buyuk kelajakdambashoratdir. Biroq, xuddi shu davrda Ludvig hayotida yana bir keskinburilish yuz beradi. Onasi qattiq kasal bo'lib qolganligi uchun u ona shahri — Bonnga qaytishga majbur bo'ladi. «Bemor onam bilan yana bir marta ko'rishish ishtiyoqi shu darajada kuchli ediki, bu barcha to'sqinliklarni bartaraf qilishim va katta qiyinchiliklarni engishimga imkon beradi, — deb yozgan edi Betxoven. —

U menuchun aziz, meni sevadigan ona, mening eng qadrdon do'stimedi*1. 1787-yilda onasi vafot etgach, oilaning barcha tashvishlari Ludvigning zimmasida qoladi, zero, bu paytda otasi mutlaqo ishsiz qolgan edi, ko'p o'tmay u ham vafot etadi.

Yosh Betxoven qo'shimcha ish topishga, darslar miqdorini ko'paytirishga majbur bular, ularning ustiga xo'jalikning balandpastiga qarashga, oilaning kundalik holidan xabardor bo'lishga, ular bilan muntazam shug'ullanishga to'g'ri kelardi. Bunday og'ir yuk*Ludvigning sog'lig'iga ta'sir ko'rsatadi, u chechak bilan og'riydi. Kasallik uning yo'zida o'z izlarini qoldiradi. Bu uning hayotidagi eng og'ir damlarning bir umrlik xotirasi bo'lib qoladi. Bonndagi hayot uning joniga tegadi, chunki yosh bastakor o'z niyatlarini bu yerda to'laqonli amalga oshira olmasdi, shahar unga torlik qilib qoladi. Bu yerdagi yagona tasalli Yelena fon Breyninglarxonadoniga borib turish edi. Hammadan ko'ra, u bu yerda oilaviy xotirjamlikka yetishar ediki, bunga u bolalik davridan buyon muhtoj edi. Mana shu oqil odamlar oilasi unga juda yaqin hisoblanardi.

Deyarli butun umri davomida u oilaning katta o'g'li Stefan bilan do'stlashdi, qizi Lorxen esa uning o'smirlikdagi ilk romantik muhabbati bo'ldi. Breyninglar oilasi Betxovenni, uning musiqiy qiziqishlarini muntazam tarzda qo'llab-quvatlab turishdi, aynan shu oila a'zolari bo'lajak buyuk kompozitor shaxsiyatining to'laqonli rivoji uchun kuchli ta'sir ko'rsatdi. Ko'p jihatdan ular tufayli Ludvig 1789-yilda Bonn universitetining falsafa fakultetiga erkin tinglovchi sifatida qabul qilindi. Ammo bu yerda bo'lishi uzoqqa cho'zilmadi.

Musiqachi sifatida Betxoven allaqachon mohir san'atkor bo'lib yetishgan va u Yevropaning eng yirik pianinochilari bilan bir qatorda edi. Biroq kompozitor sifatida unga o'z iste'dodini takomillashtirish, Bonnda ololmagan narsalari: yangi g'oyalar, tuyg'ular, taassurotlar zarur edi. Yosh musiqachi o'zining baxt yulduzlariporlagan onlariga yetib keldi. Bu mutlaqo tasodifiy tarzda ro'y berdi. 1792-yilda Londondan Venaga qaytayotganida u Bonnda qisqa muddatga Yozef Gaydnnikida to'xtaydi. Musiqiy kapellachilartomonidan shu munosabat bilan uyushtirilgan tantanalardanbirida Betxovenni mashhur kompozitorga tanishtirishadi.

Yosh yigitchaning asarlari Gaydnda katta taassurot qoldiradi. U Betxovenga har tomonlama yordam berishga va'da berib, Venagaborishni tavsiya etadi. Yevropaning musiqiy poytaxtidagi nufuzli kishilarga yozilgan tavsiya xatlarini olgan Betxoven ona shahrini tark etadi, aslida bu umrbod tashlab ketish edi.

Kompozitorning 22 yoshida «Bonn davri» deyilgan bosqichmana shu tarzda yakunlanadi. 1792-yildayoq u 50 ta asarni muallifi edi. Agar uni xuddi shu yoshida yuzlab asarlar yaratgan buyuk Motsart bilan solishtiradigan bo'lsak, uning kompozitor sifatidagi rivoji unchalik katta bo'lmaganligini tasavur etish mumkin. Ammo bu ko'proq ulqan bo'ronlar oldidagi sukunatga o'xshardi.

Darhaqiqat, ko'p o'tmay u o'sha davr musiqa olamiga dovulday kirib boradi. Birinchi Vena davri (1792—1802). Betxoven yana bir martamusiqa bunday sehrli shahriga kelib qoladi. Har tomondan Avstriya va nemis, venger va slavyan ohanglari taralib turadi. Saroy sahnalarida esa «buyuk va taqlid qilib bo'lmaydigan italyancha opera hukmronlik qilardi». Iste'dodli yosh musiqachilar Venagahomiy va himoyachilarini izlab intilib kelishardi. Betxoven mana shunday hamiyatli va qobiliyatli insonlardan biri edi. Tez orada yosh Ludvig Venaning mohir musiqachilaridan biri bo'lib qoladi. Uning ijrosi hammani lol qoldirardi. Maqtoqli mulohazalar har tomondan oqib kelardi, uni kelajagi porloq musiqachi sifatida tanolishardi. Betxoven jur'at bilan aristokratik estetika tomonidan qo'yilgan taqiqlarni bo'zib tashladi va san'atkorning shaxsiy tuyg'u va kechinmalarini ifodalashdagi to'liq erkinligini qonunlashtirdi. Betxoven tomonidan asos qilib olingan ijrodagi demokratik uslub XIX asrning ko'p sonli mahoratli musiqachilari — Paganini, List va boshqalar tomonidan davom ettirildi va rivojlantirildi.

Betxovenning Venadagi birinchi ustози Gaydn edi. U yosh musiqachidagi iste'dodni munosib ravishda baholagan birinchishaxsdir. Bu haqda u shunday yozadi: «Bilimdonlar ham, bilmaydiganlar ham ushbu pyesalardan bir narsani so'zsiz e'tirof etishlari lozimki, vaqti kelib Betxoven Yevropaning eng buyuk bastakorlaridan birining o'rnini egallaydi, men esa o'zimni **uningustosi ekanligimdan iftixor qilaman**». Ludvig ijodiga bu qadar yuqori baho berishiga qaramasdan, Gaydn o'z o'quvchisi bilan to'liq til topisha olmaydi. Bunga ajablanmasa ham bo'ladi, ularmutlaqo boshqa-boshqa insonlar, o'zgacha uslubli musiqachilaredilar. XVIII asr kompozitori bilan yangi avlod vaqili dunyoqarashlari orasidagi farq o'z ishini qildi.

Betxoven bir yarim yilcha muddatda nazariyotchi olim, kompozitsiya bo'yicha darslik muallifi, shunga qaramay o'rtamiyona bastakor bo'lgan Albrextsberger rahbarligida kontrapunktни o'rganadi. Biroq bu yerda ham musiqani turlicha tushunish, o'ziga xos dunyoqarash, boshqa tafakkur tarzi bu ikki shaxs orasidao'tib bo'lmas devorni tiklab qo'ygan edi. «U hech narsani o'rganolmadi va hech narsani o'rganolmaydi ham!» deb zorlangan edi Albrextsberger o'z o'quvchisi haqida. Betxovenning mashhuritaliyalik Salyeridan olgan saboqlari ham katta ahamiyatga egabo'lgan. Biz uni Motsartni «zaharlagan» shaxs sifatida bilamiz, vaholanki, bu tarix bir ertak, o'sha suronli va hayratomuz yillarning afsonasi, xolos. Mashhur opera bastakori o'zining nomuntazam bo'ladigan mashg'ulotlarida Betxovenga «vokal maktublar» deyiladigan yangi narsani ochadi. Garchi yosh bastakor italyan san'atkorlaridan bu sohada ancha uzoq bo'lsa-da, Salyeri Betxovenning o'z vokal uslubini topishiga yordam berdi. Venada kechirilgan dastlabki bir necha yillar Ludvig uchunhaqiqatan ham umrining eng yaxshi onlari bo'ldi. U kibar tinglovchilar oldida muvaffaqiyatli chiqishlar qildi, professional san'atkorlar, qolaversa, o'zi uchun nihoyatda muhim bo'lgan homiylar e'tiboriga tushdi. Tez orada Ludvig van Betxoven butun Yevropadakompozitor sifatida tanila boshladi. Bu davrda Betxoven o'zining uslubiga sayqal bera boshlaydi vayangilik yaratishga intiladigan yorqin ijodkor sifatida shakllanadi. Uslub — asardagi barcha unsurlarning birligi va uyg'unligi bo'lib, u faqat asarning o'zini emas, balki muallif shaxsiyatini ham aksettiradi. Betxovenda bularning barchasi keragicha mujassamlashgan edi.

1795-yildan 1802-yilgacha Betxoven o'n to'qqizta fortepiano uchun sonatalari, uchta fortepiano va orkestr uchun konsert, ikkita simfoniya, oltita torli kvartet op. 18, fortepiano va tprli trio, slumingdek, ko'plab boshqa asarlarini yaratadi. Ushbu asarlarning

barchasini Uchinchi «Qahramonnomma» simfoniyasi bezab turadi. U Betxoven yetukligining inkor qilib bo'lmaydigan dalilidir.

Musiqachi va inson fojiasi. O'z san'atini tasdiqlash uchun keskin kurash yillarida Betxoven dahshatli baxtsizlikka uchraydi — uning eshitish qobiliyati yo'qoladi. Karlikning birinchi belgilari uning 28 yoshida sezila boshlaydi. Bu qadar achinarli holatga tushganiga qaramasdan, Betxoven sog'lom aqlini saqlab qola biladi. Ammo kulfat yolg'iz kelmaydi. Bu voqealik ham o'sha 1801-yildayuz beradi. Og'ir tabiatli, odamovi bastakor sevib qoladiv U shu qadar qattiq, chin dildan sevadiki, o'z hayotini sevgilisi uchun o'ylab ham o'tirmasdan berishga tayyor turadi. Buyuk ijodkorning qalbini rom etgan go'zal kim edi? U o'n olti yoshli aristokrat qiz — yoqimli, bahorday go'zal, farishta yuzli, maftunkor tabassumli Julyetta Gvichchardi edi. Qiz ham bunday otashin muhabbatga javob berganday ko'rinardi. Ludvig qaytadan o'zida • kuch seza boshlaydi, sog'ayishga umid paydo bo'ladi, uning nazarida baxt juda yaqin edi. Ammo taqdir unga shafqatsiz munosabatda bo'ladi. Uning ko'z oldidagi sarob tarqala boshlaydi. Betxoven yana bir sinovdan o'tadi. Julyettalar xonadoni uchun musiqachi ikkinchi darajali odam, bor-yo'g'i artist, xizmat qiluvchi shaxs edi, xolos. Qizning o'zi ham engil fikr yuritib, tez orada graf Gallenbergga turmushga chiqadi. Karlik muqarrar bo'lib, o'ttiz ikki yoshli Betxoven shaxsiy hayotidagi muvaffaqiyatsizlik bois boshi berk ko'chaga kirib qoladi. Nima qilish kerak? Bundan keyin qanday yashamog'i lozim, umuman, yashash kerakmi-yo'qmi? Yoki joniga qasd qilsamiqan? Bu chora yordam berarmiqan?

Geyligenshtadt — Venadan unchalik uzoq bo'lmagan xilvat va osoyishta bir joy edi. Dunay qirg'oqlaridagi go'zal tabiat manzaralari bastakorning sog'ayib ketishi uchun imkon berishi lozim edi. Bu shaharcha Betxoven tarjimayi holidagi tarixiy ahamiyatga ega. Baxtga qarshi, u ko'proq iztirobli voqealar bilan aloqadordir. Bu yerda u eshitish imkoniyatiga ega bo'lishdek so'nggi umidlarini yerga ko'madi, chunki shifokorlar tavsiya etgan davolash usullari hech qanday natija bermaydi. Buning ustiga juda yaqin va hamma narsadan qutqaruvchi bo'lib ko'rinayotgan o'lim haqidagi o'ylar uni tark etmasdi.

Ludvig olzining mashhur Geyligenshtadt vasiyatnomasini yozadi. U ukalari Karl va logannlarga atalgandi. U Betxovenning vafotidan keyingina o'qilishi kerak edi. Betxoven vasiyatnomada ancha erta yolg'izlikda, jamiyatdan ajralgan holda yashashga majbur bo'lgani, qaysi bir jamiyatga yaqinlashmasin o'zining holati -karligidan xabar topib qolinishidek dahshatli qo'rquvga ro'para kelmaslik uchun quvg'inda yashashga majburligi haqida yozadi. Shu yillarda uning boshidan o'tgan iztirob va kechinmalar bilan bog'liq bo'lgan tuyg'ular uning asarlarida o'z aksini topgan.

Faol harakat, intilish, osudalikni qo'msash, o'zini chetga olish singari qarama-qarshi voqealar Betxoven uchun murakkab bo'lgan mana shu davrda yozilgan asarlarida uyg'un bir tarzda namoyon bo'ladi. Ular: Uchinchi fortepiano c-moll konserti, op. 37 (1800); motam marshi bilan As-dur sonatasi op. 26 hamda «Sonata fantaziyalar» (Juletta Gvichchardiga bag'ishlangan «Oymoma sonatasi») (1802); emotsional-shiddatkor d-moll sonatasi, op. 31 (1802); skripka va fortepiano uchun «Kreytserov» sonatasi (1803) va boshqa bir qator asarlardir. Endilikda, buyuk bastakorning butun umrini baholab va tahlil qilib ayta olamizki, Betxovenga o'z hayotini va sog'lom aqlini asrash, saqlab qolish mana shu musiqa tufayligina mumkin bo'lgan, xolos. Hayot u uchun hamma vaqt kurashdan iborat bo'lgan. Bu kurash o'z g'alabalari va mag'lubiyatlari bilan davom etar, boshqacha bo'lishini tasavur ham eta olmasdi.

Yetuk ijod davri (1803—1812). Ludvigning ong-u shuo'rini sonsanoqsizg'oya va loyihalar band qilib olgan edi. Ular shu darajada ko'p ediki, bir paytning o'zida bir necha asarlar ustida ishlashga to'g'ri kelardi. Uchinchi simfoniya («Qahramonnomma») yaratilar ekan, xuddi shu davrda, Beshinchi simfoniyaning hamda «Appassionata» ning qoralamasi ham paydo bo'lgan edi. «Qahramonnomma» simfoniyasi va «Avrora» sonatasi oxiriga

yaqinlashib qolganda Betxoven «Fidelio» operasi ustidagi ishlarni ham allaqachon boshlab yuborgan edi. Bu operadan keyin yana Beshinchi simfoniya ustidagi ishlar jonlanadi. Ammo bu ham uzoqqa cho'zilmaydi, chunki endi To'rtinchi simfoniya boshlanib ketadi.

1806— 1808-yillar oralig'ida To'rtinchi, Beshinchi va Oltinchi («Pastoral») simfoniyalar, «Koriolan» uverturasi, fortepiano, xorva orkestr uchun fantaziya yaratiladi. Navbatdagi har bir asar oldingisiga mutlaqo o'xshamaydi.

«Qahramonnoma» simfoniyasi tufayli kompozitorning shu davrdagi hayoti ham shu nom bilan ataladi. Simfoniyaning bosh sahifasida kompozitorning «Buonaparte», sal pastroqda esa «Luidji Van Betxoven» degan yozuvlari ham bor edi. 1804-yilning bahorida Napoleon dunyo tuzilganishida o'zgarishlar bo'lishini kutayotgan, eski aqidalar yukidan qutilish istagi bilan yonayotgan ko'plab insonlar uchun e'tiqod manbayi edi. Bonapart respublikachilar idealining timsoli, «Qahramonnoma» simfoniyasiga munosib edi. Napoleono'zini imperator deb e'lon qilganidan keyin yolg'on tasawurlartarqab ketdi. «Bu ham oddiy odam! Endi u barcha insoniy huquqlarni oyog'i ostida ezg'ilab tashlaydi, faqat o'z xudbinligi va manfaatparastligiga rioya etadi, u o'zini boshqalardan ustun qo'yadi hamda zolim hukmdor bo'ladi!» muallif bosh sahifani yirtib tashlaydi. «Eroica» («Qahramonnoma») simfoniyaning yangi nomidir. Aynan Uchinchi simfoniya simfonik musiqa oldida cheksiz kengliklarni ochib yubordi, shu asardan sinifonizm tarixidagi , yangi davr boshlanadi.

Uchinchi simfoniya dan keyin «Fidelio» operasi dunyoga keladi. U Betxoven yaratgan yakka-yu yagona operadir. Uni muallifning o'zi ham juda yaxshi ko'rardi. U fransuz dramaturgi Bo'yining «Leonora yoki er-xotin sadoqati» asari asosida yaratilgan. 1809—1812-yillarda yaratilgan asarlar. Beshinchi fortepiano konsertini yaratish bilan Betxovenning ushbu janr ustidagi ishlari oxiriga yetadi. Forteplano konsertlari guruhi orasida eng mahobatli va ulug'vori o'laroq, u o'z lirik obrazlarining nozikligi va yuksak badiiyatiga ko'ra hayratlidir. Tuyg'ular lirikasi op. 81 a, Es-durkabi dasturiy sonatalarni ham bezab turadi. Betxoven uning uchqismiga «Xayrlashuv», «Hijron», «Qaytish» deb nom bergan.

Yettinchi va Sakkizinchi simfoniylarning yaratilishi (1812) bastakor ijodining markaziy davriga yakun yasaydi.

Bu yillar Gyote she'riyatiga kuchli berilish belgilari ostida o'tdi. Betxoven Gyote she'rlarining musiqaga oson tushishini qayd etgan. Shunga qaramay «Egmont» Betxovenning e'tiborini, hammadan avval, o'z mazmuniga ko'ra jalb etgan va u bastakorning o'z tafakkur tarziga yaqin edi. Gyote «Egmont»idagi qahramonona obrazlar, fojia viy pafos, ommaviy sahnalar Betxoven musiqasidatorm ma'noda inqilobiy mazmun kasb etgan.

Betxoven Venada yetarlicha mashhur bo'lishiga qaramasdan, vaqt-vaqti bilan moliyaviy jihatdan ayrim muammolarga duch kelib turardi. Bastakor tomonidan yaratilgan ulqan ijodiy boylik lining shaxsiy hayotidagi paroqandalik, nobarqaror moddiy ta'minot bilan ziddiyatga kelib qolardi. O'zgarishlar kompozitorning bevosita shaxsiy hayotiga ham daxl qiladi. 1799-yilda Ludvig ikki yoqimtoy opa-singillar — Tereza va Jozefina Brunsviklarga dars bera boshlaydi.

Yaqin-yaqinlargacha u aynan Terezaga ko'ngil qo'ygan deb hisoblanardi, biroq, yigirmanchi asrda Betxovenning bir xati topildi. Bu xat o'sha davrga tegishli bo'lib, Jozefinaga atalgan.

Ayni paytda, Betxoven qirollik-imperatorlik saroy teatrlarining direksiyasiga xat yozib, o'z kompozitorlik xizmatini taklif etadi, ular esa bu xatga javob berishni ham munosib ko'rishmaydi. Bunday muvaffaqiyatsizliklarning zalvori ostida, sharoit tazyiqi bilan Ludvig Venani tark etishga qaror qiladi. Xuddi shu yerda homiylar nimalarni

yo'qotayotganlarini anglab qolishadi. Kin grafi ersgersog Rudolf va knyaz Lobkovis 1809-yilda bastakorga har yili nafaqa to'lash majburiyatini oladi, buning evaziga esa kompozitordan Avstriyani tark etmaslikni so'raydi. Majburiyatini faqat ersgersog Rudolfgina bajargan bu mashhur shubhali nafaqa haqida keyinroq aytilishlaricha, u Betxovenga yordam berish o'rniga ko'proq ko'ngilsizliklarni keltirgan. Uning butun hayotida ehtiyoj va yolg'izlik hamrohlik qilgan. Betxovenning hayotini kuchayib borayotgan karlik yanada murakkablashtiradi.

U konsert safarlari borasidagi rejalaridan, Italiyabo'ylab sayohat fikridan voz kechishga majbur bo'ladi. Betxoventirikchiligining asosiy manbayi mualliflik qalam haqi bo'lib qolaveradi.

Tanazzul yillari.

Hayoti va ijodining so'nggi yillari. Fransuz armiyasiningengilishi hamda Napoleon imperiyasining qulashidanso'ng Yevropada og'ir siyosiy holat boshlanadi. Reaksion davlatlar koalitsiyasi Venadagi kongressga to'planishadi. Eng ashaddiy mamlakatlar Avstriya qansleri Metternix atrofiga birlashadi. Bu birlashma «Muqaddas ittifoq» nomini oladi. Uning bosh maqsadi erksevarlik, inqilobchilikning har qanday ko'rinishlariga qarshi shafqatsiz kurashishdan iborat edi. Rasmiy tantanalarga aristokratik ommaning bayramona ko'rinishlari uyg'un kelardi.Hashamatli bal va maskaradlar tashkil etiladi.

Adog'i yo'q ko'ngilocharliklarga ko'milgan holda saroy devorlari ichida Yevropaning haritasi boshqatdan bichilmoqda edi. Betxoven obro'sining shiddatli ommalashishi uchun yana bir holatyuzaga kelgan edi. Bu ayni paytda to'laligicha musiqa ravnaqi uchun ham muhim omil bo'ladi — metronom kashf etiladi.

Mashhurmexanik-kashfiyotchi Melselning nomi metronom tufaylitarixda abadiyatga muhrlandi. «Vittoriya qoshidagi umsh» — eng ommaviy harbiy mavzudagi asar xuddi shu Melselning taklifi bilan o'zi yasagan asbob uchun yaratiladi. Asar juda ta'sirli bo'lib, uni simfonik orkestr ijro etadi, u ikkita harbiy orkestr bilan kuchaytirilgan, xilma-xil moslamalar — qurollar va to'p otishlarini

ifoda etardi. Omma orasidagi ulqan muvaffaqiyat Betxovenni shon-sharafning eng oliy cho'qqisiga olib chiqdi. Imperator teatriBetxovenning «Fidelio» operasini yaxshi eslaydi, biroq karlik muallifningdirijorlik qilishiga xalaqit. beradi. Kapelmeyster Umlaufuning orqasida turib ehtiyotkorlik bilan xatolarini tuzatib turadi.Betxovenga bo'lgan qiziqish tobora kuchayib boradi. Uni har xilqabullarga taklif etishadi. Eshitish qobiliyati amalda deyarli tugab bo'lgan edi. Shunga ko'ra, Ludvig maxsus «So'zlashuv-daftarchasi »dan foydalanadi. Unda savol va javoblar yozilgan edi. Biz'gacha shu xildagi 400 ga yaqin daftarlar yetib kelgan. Ulardagiyo'zuvlar hayratlanarlidir.

1813-yildan 1818-yilgacha Betxoven juda kam va sekin ijod qiladi, biroq depressiya holatida yaratilgan asarlari ham juda go'zaldir. Fortepiano uchun yozilgan op. 90, e-moll sonatasi, violoncheluchun ikkita sonatasi, xalq qo'shiqlarining ishlanmalari nashretiladi. Ularning soni ko'p bo'lmasa-da, shu davrdagi ifoda tarzining,uslubning o'zgarishini sezish mumkin. Bizning davrimizda u Betxovenning «so'nggi uslubi» nomini olgan. «Olisdagi niahbubaga» turkumidagi qo'shiqlarni alohida ta'kidlash joiz. Ularmutlaqo takrorlanmas bo'lib, bu asarlardan yangilik shabadalariufurib turadi. Ayni shu asarlar Shubert va Shumanlarning romantik vokal turkumlariga kuchli ta'sir ko'rsatgan edi.

1816-yildan 1822-yilgacha bo'lgan davr orasida oxirgi beshta fortepiano sonatalari yaratiladi, ularning kompozitsiyasi juda murakkabdir. O'rni kelganda aytilish joizki, so'nggi kvartetlarning (1824—1826) kompozitsiyasi ham shunday murakkablikka ega edi. U sonatalarninglassik shakllaridan biroz chekinadi, bularning barchasi uningfalsafiy-ma'rifry kayfiyati bilan bog'lanib ketadi.So'nggi davrdagi barcha asarlardan To'qqizinchi

simfoniya ustunturadi. U jahon musiqa asarlari orasida eng mahobatli asarsifatida tan olingan.

To'qqizinchi simfoniya inqiroz yillaridayoq o'ylab qo'yilgan edi, ammo bu g'oyani amalga oshirish 1822-yildagina nasib etdi. Tantanavor messa (Missa solemnis) bilan bir paytda yaratilgan.

1823-yilda Betxoven messani yaratadi, biryildan keyin esa simfoniya dunyoga keladi. Muallif o'zining o'lmas asaridagi final qismigaxor va yakkaxon xonandalarni kiritadi. Ularga Shillerning «Shodlik uchun» qasidasidagi quyidagi so'zlari kiritilgan edi: «Odamlar bir-birlari bilan aka-ukadirlar!

Millionlar, bag'ringizga bosing bir-biringizni! Bir shodlikdan quvoning birga!» Bunday ulqan g'oyalar uchun musiqa ham xuddi shunday ulug'vor ifodalar topilgan edi.

To'qqizinchi simfoniya mashhur «Qaxramonona», beshinchi «Pastoral» va yettinchi simfoniyalar, «Fidelio» operasidagi mavzularni rivojlantiradi. Baribir, bu simfoniya Betxovenning butun ijodi orasida eng ahamiyatlisi, hamma jihatlariga ko'ra eng mukammalidir. Tez orada ildam yuriwchi shuhrat otib bo'ldi. Ludvigni hamma esdan chiqardi, ko'plab o'rtoqlarining Venadan ketganiga ancha bo'lgan, ayrimlari vafot etgan. Kompozitor yashagan uy ancha abgor ko'rinardi. Sovuq tortuvchi, namiqqan tosh zinapoyalaruchinchi qavatga, to'g'ri ustozning xonasiga boshlab boradi.

Betxoven ko'p kuchini o'z jiyaniga yordamlashish uchun sarflab, ukasining vafotidan keyin qo'nmagan mehrning o'rnini to'ldirishga harakat qiladi. Bu yerda ham Ludvig yana kurashishga majbur bo'ladi. Sud.zallarida ko'p kuch va sog'lig'ini yo'qotib, jiyan Karlga vasiylik qilish huquqi uchun kurashadi. Kompozitorni qoralovchisi bolaning onasi — tamagir va noshuko'r ayol edi. Jiyaning o'zi ham amakisi qilgan barcha yaxshiliklarning qadriga yetmaydi, vaholanki, u Karl bilan bog'liq bo'lgan ko'plab iztirobli voqealardan qutilish uchun sarflanadigan mablag'larni zo'r qiyinchiliklar bilan topar edi. Betxovenning yaqin do'stlarining favqulodda yordami bilan 1824-yil 7-mayda To'qqizinchi simfoniya ijro etiladi. Bu voqea yana bir jihati bilan e'tiborliki, musiqa ishqibozlari tomonidan ijro etilgan qo'shiqlar o'ziga xos shuhrat topadi. Vaholanki, bu paytda, ayniqsa, ijodining so'nggi davrlarida asarlarida favqulodda chuqurlik va ulug'vorlik bor edi. Orkestrga Umlauf dirijorlik qiladi. Kompozitorning o'zi esa, garchi bu davrda eshitish qobiliyatini butunlay yo'qotgan bo'lsa-da, rampa yonida turar, har bir qismga shiddat bag'ishlab turardi. Omma kuchli hayajonda edi, hamma yoqningulduros qarsaklar sadosi egallaydi. Musiqachi va qo'shiqchilar simfoniya muvaffaqiyatidan hayajonda qolishadi. Faqat bir kishigina hayajonli qiyqiriqlarga nisbatan beparvo, oldingi holatida turardi. U bularni eshita olmas edi, xolos. Uning miyasida simfoniyaning ijrosi davom etardi. Linger nomli yosh qo'shiqchi kompozitorning oldiga yugurib keladi, lining qo'lidan ushlab yo'zini ommaga qaratadi. Ana shundan keyingina u o'z asarining muvaffaqiyatiga ishonch hosil qiladi.

Shunga qaramay, moddiy natijalar juda arziyas bo'lib chiqadi. Imperator va saroy ahli konsertga kelishmagan edi. Qimmatbaho joylarni egallab o'tirgan a'yonlar uning haqini to'lash kesakliginieslab ham qo'ygani yo'q. Boshqa yig'imlar esa harajatlarni zo'rg'azo'rg'a qoplaydi. To'qqizinchi simfoniyaning ikkinchi ijrosi yarim bo'sh zalda o'tadi. Bu o'sha paytdagi omma didini, aniqrog'i, didsizligini yana bir marta tasdiqlab turardi.

O'limidan biroz oldin Betxoven o'z ukalaridan biri lojganning yoniga boradi. Ludvig bu baxtsiz safarni loganni jiyan Karlga atalgan vasiyatiga ko'nitirish uchun rejalashtirgan edi. Istagan natijasiga erisha olmagan Betxoven darg'azab holda uyga qaytadi. Bu sayohat uning taqdirida hal qiluvchi bo'ldi. Qaytayotgan paytda Ludvig qattiq shamollab qoladi, shundan keyin u oyoqqa turolmaydi, uning madori butunlay qurigan edi. Bir necha oy og'iriyotganidan keyin Ludvig van Betxoven 1827-yilning 26-martida vafot etadi. Vena,

garchi, uning kasalligiga beparvo qaragan bo'lsa-da, vafoti haqidagi xabar tarqalishi bilan ko'p ming kishilik muxlislar buyuk kompozitorni qabrga kuzatib bordi.

Eslab qolish kerak

- «Musiqqa insonlar yuragidagi uchqunrii alanglatishi kerak» derdi kompozitorning o'zi. Ushbu Prometeycha shior Betxovenning san'at oldigaqo'ygan vazifajarining ulqanligi haqida tasavvur bera oladi.
- Ijroning Betxoven asos solgan demokratik uslubi XIX asrdagiko'p sonli ulug' san'atkorlar orasida davom etdi va rivojlandi. Ular safidaPaganini, List va boshqalar bor edi.

- Uchinchi simfoniya simfonik musiqa oldida cheksiz-chegarasiz kengliklarni ochib yubordi, ushbu asardan simfoniya janri tarixida yangi davr boshlanadi.
- «Olisdagi mahbubaga» qo'shiqlar turkumi Shubert va Shumanningromantik vokal sikllariga kuchli ta'sir ko'rsatadi.

NAZORAT SAVOLLARI

1. Fransuz burjua inqilobi qachon bo'lgan edi?
2. Betxovenni kim ommaning Shekspiri deb atagan edi?
3. Betxoven musiqa haqida nima degan?
4. Betxovenning hayoti haqida gapirib bering.
5. Betxovenning birinchi o'qituvchisi kim bo'lgan?
6. «Unga e'tibor bering, u hammani o'zi haqida gaprishga majbur qilyapti», degan so'zlarni kim aytgan edi?
7. Vena davri haqida nimalarni bilasiz?
8. Betxovenning Venadagi birinchi o'qituvchisi kim edi?
9. Betxoven Venada qaysi italiyalik bastakor bilan shug'ullangan edi?
10. Karlikning birinchi belgilari Betxoven necha yoshga kirganda namoyon bo'lgan?
- 1 f. Betxovenning ukalari Karl va logannga yozgan xati qanday nomlanadi?
12. Betxoven Uchinchi simfoniyasini dastlab kimga bag'ishlagan edi?
13. Fransuz armiyasining tor-mor etilishidan keyin Yevropa davlatlarining Avstriya qansleri Mettemix atrofidagi birlashmasi qanday nomlangan edi?
14. Metronomni kim ixtiro qilgan?

Betxoven ijodining tavsifi

Betxovenning musiqiy tafakkuri Fransuz burjua inqilobi ommaviy san'atining kuchli ta'siri ostida edi. Atoqli san'atkorningqobiliyati, uning ulqan tabiatiga mos bo'lgan davrda dunyoga keldi.Betxoven o'z davrining ulug'vorligi va keskinligini, uning shiddatlidramatizmini, xalq ommasi shodliklari va qayg'usini nodir ijodiykuch hamda o'tkir his-tuyg'ular bilan kuyladi. Bugungi kungacha Betxovenning san'ati fuqaro qahramonligi tuyg'ularini badiiy ifodalashda tengi yo'q bo'lib kelmoqda. Kurash va g'alaba, ozodlikka bo'lgan intilish kabi mavzular aks ettirilgan asarlar Betxovenga jahon bo'ylab beqiyos shuhrat keltirdi. «Qahramonnoma», Beshinchi, To'qqizinhi simfoniya, «Patetik sonata», «Appasionata », «Egmont», «Leonora» uverturalari Betxovenning qahramonona-dramatik yo'nalishdagi eng buyuk asarlaridir. Qahramonlik mavzusi bilan bir qatorda, kompozitor ijodida Oltinchi («Pastoral») simfoniya, fortepiano uchun Ne 15 «Cho'lponnoma » sonata, fortepiano uchun «Avrora» sonatasi, To'rtinchisimfoniyalarda aks etgan tabiat timsollari alohida o'rin egallaydi. Tabiat Betxoven uchun hayot manbayiga aylanadi, uning qahramonitabiat bilan muloqotdan kuch oladi, irodasi mustahkamlanadi,kelajakka ishonch bilan qaraydi.

Betxoven novatorligi musiqaning roli va vazifasini o'zgartirdi, musiqiy nutqning barcha qismlariga tegib o'tdi, yanada demokratlashgan alohida janrlar holatiga o'z ta'sirini o'tkazdi.

Kompozitor tomonidan inqilob davrida Parij maydonlarida yaratilgan davrning yangi yutug'idan olingan ommaviy ohang va ritmlar Betxoven asarlariga alohida hayotbaxsh kuch bag'ishlaydi. Turli voqealar munosabati bilan yaratilgan marsh ritmlari Betxovenmusiqasida o'zining ajoyib talqiniga ega bo'ldi. Bu sayohat, g'alaba, dafn marshlari, marsh-madhiya, marsh-qo'shiqlardir.

Marsh Uchinchi simfoniya va fortepiano uchun dafn marshli op. 26 As-dur sonatasida, Beshinchi simfoniya finalida va Yettinchi simfoniya Allegrettosida, uning boshqa asarlarining ko'plab qismlari va alohida lavhalarida sadolanadi.

Betxoven musiqasida raqsona ohanglar o'zining qiziqarli talqiniga ega bo'ldi, kompozitor ulardan ommaviy xursandchilik manzarasini yaratish uchun foydalangan. Raqsona'ritmlar Beshinchisimfoniya finali kodasida, «Avrora» sonatasi finalida eshitilib turadi. Betxoven o'z davrida-mavjud bo'lgan musiqiy janrlarda asarlaryaratdi. U vokal musiqasi janrlarida ishladi: «Olisdagi mahbubaga» romanslar turkumi, qayta ishlangan xalq qo'shiqlari, bir nechta dunyoviy qantatalar, ikkita messa, «Fidelio» operasi. Betxoven ijodida cholg'u musiqasi muhim o'rin egallaydi. Bularorkestrmusiqasi-simfoniya(9 ta simfoniya), uverturalar («Prometey », «Koriolan», «Leonora», «Egmont»), konsertlar (forteplano uchun beshta konsert, skripka uchun bitta konsert, skripka, violonchel va fortepiano uchun uch karrali konsert), fortepiano musiqasi (32 ta sonata) va kamer-ansambl musiqasi (skripka va violonchel sonatalari, puflama cholg'ular ishtirokidagi ansambllar, fortepiano kvartetlari va triolari, torli kvartetlar). Betxoven ijodi musiqiy klassitsizm davrini yakunladi va XIX asr yosh kompozitorlarini yangi san'atni izlashga ilhomlantirdi.

Eslab qolish kerak

- Kurash va g'alaba, ozodlikka bo'lgan intilish mavzulari Betxovenga beqiyos shuhrat keltirdi.
- Betxoven musiqasida raqsona ohaglar o'zining qiziqarli talqiniga ega bo'ldi.

NAZORAT SAVOLLARI

1. Betxovenning musiqiy tafakkuri nimadan iborat?
2. Betxovenni qanday muammo hayajonlantirar edi?
3. Betxovenning butun ijodidan qanday g'oya «qizil ip» kabi o'tadi?
4. Betxovenning qaysi asarlarida tabiat timsollari aks ettirilgan?
5. Betxovenning qaysi asarlarida marsh sadolanadi?
6. Betxovenning qanday vokal asarlarini bilasiz?
7. Betxovenning orkestr musiqasi sirasiga qaysi asarlar kiradi?
8. Betxoven nechta sonata yozgan?
9. Betxovenning kamer-ansambl musiqasi sirasiga qaysi asarlar kiradi?

Fortepiano ijodi

Fortepiano sonatas! Betxoven uchun o'y va hissiyotlari, uning badiiy intilishlari va izlanishlarini bevosita ifodalashda eng qo'l kelgan shakllardan biri edi. Fortepiano sonatalarini kompozitorning «ijodiy laboratoriyasi»,deb ham atashgan, unda bo'lajak katta asarlarning obrazlari tug'ilgan.Betxovenning fortepiano sonatalari o'ziga xos va dadilligibilan namoyon bo'lgan holda ulardan hech qaysi biriga tajribaviytugallanmaganlik tavsifi xos emas. Betxovenning har bir sonatasi- aniq shakl va yorqin mavzuga ega, tugallangan yuksak badiiyasardir. Betxoven uchun xos bo'lgan mavzular, ularni bayon etish va rivojlantirish uslubi, sonata shaklini dramatik tarzda talqin etish, yangi tembr xususiyatlari ilk marotaba fortepiano sonatalarida namoyon bo'ldi.

Uchinchi («Qahramonoma») simfoniyaning yaratilish vaqtidaBetxoven yigirmata fortepiano sonatalarining muallifi edi, ularningaksariyati Betxoven uslubining yorqin

namunalaridir: Patetiksonata, sonata op. 26, As-dur motam marshi bilan, «Oydinsonata»si op. 27 N° 2, «Pastoral sonata» op. 28, D-dur, rechitativbilan sonata op. 31 d-moll.1822-yilda Betxoven o'zining 32-sonatasini yozdi, undankeyin To'qqizinchi simfoniya, «Tantanali messa» yaratildiki,ularda so'nggi fortepiano asarlarida kashf etilgan obrazlar o'zrivojini davom ettirdi.Ijodining turli davrlarida yaratilgan fortepiano sonatalaridagikatta o'zgarishlar Betxoven musiqiy tafakkuridagi yangi yutuqlarga mos kelardi. Sonata turkumining talqini, yozish uslubi, musiqiyobrazlar tavsifidagi o'zgarishlar mana shundandir.Ilkl sonatalarda sonata turkumining uch va to'rt qismli tuzilganmalario'rtasida beqarorlik kuzatiladi. 50-opuslardan boshlab, turkumniyanada ixchamlashtirish, ikki qismli sonatalar yaratishgaintilish sezilib turadi.

Keyingi sonatalarda polifonik shakllar va rivojlantirishningpolifonik usultari paydo bo'ladi.Jahon fortepiano musiqasi tarixida Betxovenning 1-sonatasidanoxirgi sonatasigacha bo'lgan yo'l butun bir davrni tashkilqiladi. Klavesin ijrochiligi san'ati bilan bog'liq bo'lgan sodda klassik fortepiano uslubidan boshlagan Betxoven o'zining so'nggi sonatalarini zamonaviy royal uchun yozdi, bu cholg'u sadolanish diapazonini oxirigacha kengaytirdi. O'zining original fortepiano uslubini yaratib, Betxoven o'sha paytgacha ma'lum bo'lmagan chetki registrlarning ifoda-viy xususiyatlarini ochib berdiki, bu bilan u keng havoyi makon taas"surotini yaratdi. U kuyni-quyi registrlarga o'tkazib, quyi, o'rta va yuqori registrlarning ohangdorlik (kuy) ahamiyatini muvozanatga keltirdi. Pedalning turli-tuman tarzda ishlatilishi fortepiano sadolanishidagidynamik va turfa rangligini orttirdi. Turli xil xususiyatlarga boy faktura, qudratli akkordlar, tembrli cholg'u uslublari, ko'p sonli passajlar ulqan ma'noli ahamiyatga ega. Bularningbarchasi — yangi fortepiano uslubining tarkibiy qismlaribo'lib, u XIX asr buyuk pianinochilari ijodida rivojlantirildi.

Patetik sonata

«Patetik sonata»ni (op. 13 c-moll) Betxoven 1798-yilda yozdi.Betxovenning o'zi bu sonataga «Katta patetik sonata» sarlavhasiniqo'ydi, bu bilan uning ko'tarinki va yuqori darajadagi (yunon.pathos — pafos) kayfiyatiga ishora qilingan edi. Sonatada teatr taassurotli va o'ziga jalb qiluvchi patetik xitoblar, zulmatli dialoglarjuda yorqin va ta'sirli sadolanadi.

Sonataning birinchi qismi og'ir akkordli tantanavor mavzubilan sadolanadigan ulug'vor, vazmin muqaddimasi ila sonataallegrosi shaklida yozilgan. Quyidan yuqori registrga asta-sekin harakatlanuvchi qudratli ovoz oqimi g'ayrioddiy tarzda ta'sirchan sadolanadi.

75-misol

Grave

Muqaddima mavzusi asosida sonata allegrosi va finalning butuntematizmi o'sib chiqadi va rivojlantiriladi. Bosh partiya mavzusining o'zi qudrat bilan ko'tarilayotgan to'lqinlarni eslatadi.

Allegro di molto e con brio

Ohangdor va kuychan yordamchi partiya ketidan bosh partiyaning hayajonlanishini asta-sekin tinchlantiruvchi yordamchi partiya keladi. Yordamchi partiya mavzusi es-moll tonalligida sadolanadi, garchi Vena klassiklari o'rnatgan qoidalar bo'yicha u parallel major (Es-dur) tonalligida sadolanishi lozim edi.

Sonataning barcha dramaturgik harakati muqaddimanin ulug'vor mavzusi, bosh partiyaning jo'shqin drammatizmi va lirik, hayajonli yordamchi partiya o'rtasidagi obrazli-mavzuli qarama-qarshiliklarga asoslangan. Ziddiyatning bosh manbayi muqaddimaning mavzusida joylashgan, u ikki — lirik va dramatik unsurdantashkil topgan. Muqaddimaning mavzusi yana ekspozitsiya va rivojlov o'rtasidagi chegarada paydo bo'ladi. Bu yerdauning lirik unsuri qaytib kelmaydi va dahshatli savollar javobsizqoladi.

Rivojlovda bosh partiyaning shiddatli mavzusi va muqaddimaning lirik unsur o'rtasida keskin kurash boradi, u jadal sur'atda behalovat sadolanadi.

Reprizada c-moll bosh tonalligida ekspozitsiyaning barcha mavzulari takrorlanadi. Bog'lovchi partiya mavzusining sezilarli darajada qisqarganligini ta'kidlab o'tish joiz. Bosh partiya mavzusi esa kengaydi va bu bilan uning yetakchilik roli ta'kidlanadi. Birinchi qism tugashi oldidan muqaddima mavzusi yana birbor paydo bo'ladi. U kuchsiz hissada boshlanib, xavotirli va shiddat bilan sadolanadi. Bosh partiya mavzusi kodaning yakunlovchi tuzilganmasida jaranglaydi. Bu yerda u ildam tempda berilgan, tonikali oktava vakamaytirilgan septakkord garmoniyasi bilan kuchaytirilgan. Ikkinchi qism Adagio cantabile - Betxoven sonatalarining og'ir qismlariga xos bo'lgan xotirjamlikning yuksak darajasini ifodalaydi, uning asosiy mazmuni kurashdagi qahramonlikdir. Ohista jo'rlik ostida sadolanuvchi oliyjanob va ulug'vor kuy Betxovning lirikasining eng yaxshi namunalari qatoridan joy olgan.

Osoyishta ritmik harakatda violonchel registridagi akkordlitalar bo'yicha joylashgan kuyga alohida go'zallik baxsh etadi. Yuqori registrda ikkinchi bor o'tkazilganlar mavzuning sadolanish kripkalar ovozi eslatadi. Adagio cantabile/emng o'rta qismida shu nomdagi minor (asmoll) tonalligida yangi mavzu paydo bo'ladi. Behalovat trioli harakat mavzuga xavotirli tavsif baxsh etadi. Ikki ovoz bahsi nizoga olib keladi, musiqa katta keskinlik va hayajonli tavsifga ega bo'ladi. Sadolanish kuchayadi, u yanada tig'izlashadi, go'yo butun orkestr ijro etayotganga o'xshaydi.

Asosiy mavzuga qaytilganda repriza (takror) boshlanadi, undamavzu tavsifi sezilarli darajada o'zgaradi. Jo'rlikdagi ohista o'n oltitaliklar o'rniga triolar eshitiladi. Ular boshdan kechgan xavotirlik haqida eslatish kabi o'rta qismdan bu yerga o'tgan.

Uchinchi qism. Rondo. Allegro. Final qat'iy, bir xildagi ritmda sadolanuvchi, erkin oqib kelayotgan kuyi bilan tinglovchilarni maftun qiladi.

Final rondo shaklida, c-moll tonalligida yozilgan. Butun qismtavsifini to'rt marta takrorlanuvchi refren mavzusi belgilab beradi. O'zining tavsifi va kuy shakli bilan bu lirik hayajonli mavzusonata birinchi qismi yordamchi partiyasi mavzusiga yaqin turadi.

80-misol

Mavzu № -

Rondoning kelib chiqishi, qismlarning no mi, Mazmun tavsifi

Rondo shakli aslida naqoratli xorovod qo'shiqlaridan kelib chiqqan. Bu xildagi qo'shiqlar shunday tuzilganadiki, ularda avval band (boshlov) ijro etilib, uning ketidan naqorat aytiladi. Takrorlanib turgan musiqa orasida band teksti har safar yangilanadi, naqoratning teksti esa to'la holda o'zgartirilmasdan yoki ko'p qismi o'zgartirilmasdan takrorlanadi. Cholg'u musiqada har safar o'zgaradigan teket o'rniga rr o'zika o'zgaradi (sxemada V va S); nakorat shaklning bo'shida paydo bo'lib, keyin xuddi vokal xorovod qo'shiqdagi singari takrorlanib kelaveradi (sxemadagi A harfi). «Rondo» termini «davra» (xorovod) degan ma'noni anglatadi. «Rondo» so'zining urg'usi birinchi bo'g'inga tushishi ham (italyancha talaffuz-qilganda) va ikkinchi bo'g'inga tushishi ham mumkin (frantsuzcha talaffuz qilganda). Takrorlanib turadigan mavzu bosh partiya deb ataladi (eski terminologiyada rondo- gopyeai yoki refren - gexgat, ya'ni naqorat degan ma'noni anglatgan). Shunday qilib, sxemadagi A- bosh partiya bo'ladi. Uning har safar takrorlangan vaqtdag'i o'rnini aniqlab olish uchun: bosh partiyani birinchi bayoni, bosh partiyani ikkinchi bayoni va hokazo terminlar qabul qilingan. Bosh partiyani bayonlari orasiga joylashgan qismlarning har biri o'zicha mustaqil va betakror mazmun-ga ega bo'lganligidan, bu qismlar lavha (epizod)lar deb ataladi. Sxemada V va S - birinchi va ikkinchi lavhalardir.

Eskicha (bandli) rondo

XVIII asrning birinchi yarmidagi gomofonik musiqa, ayniqsa frantsuz musiqasining umumiy belgilari shundan iboratki, ularda uzun yalpi rivojlov bo'lmaydi, shakl qismlari nisbatan yopiq, qisqa-qisqa bo'lib, bir-biri bilan ma'lum darajada mexanik tarzda bog'langan holda keladi.

Usha davr rondo shaklining ta'rif-tavsiflarida yuqorida sanab o'tilgan belgilar qo'lay ravishda o'z aksini topgan.

Rondoning barcha qismlari qisqa-qisqa bo'ladi va ular ko'pincha ko'p qismlardan iborat bo'lganligi tufayli, ularni yaxlit holda olganda ancha yirik shakl hosil bo'ladi.

Rondoning mavzusi umuman olganda shaklning kelib chiqishini aks ettirib, ko'proq musiqaning qo'shiq-raqs turiga yaqin bo'lgan tavsifga egadir. Bunday xususiyat rondo shaklini ko'pgina ikki va uch qismli shakllar bilan yaqinlashtirib, ko'p hoilarda Mazkur shakllarning bundan keyingn yuksalib borishida ham saklanib qoladi. Garchi barcha hoilarda shunday qilish shart bo'lmasa-da, rondo shakli o'zining ana shu xususiyatlarini saqlab qoladi.

Rondo

Allegro

Refren ikki lavha bilan almashinib keladi. Birinchi lavha Es-durtonalligida sadolanadi. Bu juda harakatchan va yorqin mavaudir.

Allegro

Dolce

Ikkinchi lavha yuqori va quyi ovozlarning mustaqil rivojlanishyo'nalishi bilan polifonik bayonda berilgan. Ikkinchi lavha yuqori va quyi ovozlarning mustaqil rivojlanishyo'nalishi bilan polifonik bayonda berilgan.

Butun sonata kuchli va irodali koda bilan yakunlanadi, u o'ztavsifi bo'yicha sonataning birinchi qismiga yaqin turadi. Bu yerda aksariyat mardlik va matonatni ifodalovchi qat'iy kuy aylanmalari mavjud.

Betxoven o'z sonatasida muhim g'oyalar va inson kechinmalarini ifodaladi, unda ziddiyatli taqqoslashlar hamda to'qnashuvlardan foydalandiki, ular musiqaga dramatik tavsif bag'ishladi. Tovushning o'ta kuchliligi, murakkab fortepiano texnikasi sonataga orkestr sadosining qudratini beradi. Ushbu sonatada Betxoven ilk bor og'ir muqaddimani birinchi qism sonata allegrosi va final rondosi bilan ohang (motiv) jihatdan birlashtiradi. Turkumning birinchi va final qismlarini bunday ohangli birlashtirilishi asar asosiy obrazlarining uzviy ravishda rivojlantirishga imkoniyat yaratib beradi.

Eslab qolish kerak

- Betxoven ijodida sifat jihatidan yangi fortepiano uslubi shakllandiki, u XIX asr pianinochiligining gullab-yashnashi uchun yaxshi zamin vazifasini o'tadi.

NAZORAT SAVOLLARI

1. Betxovenning original fortepiano uslubi nimadan iborat?
2. «Patetik sonata» qachon yozilgan? Sunday nomning ma'nosi nima?
3. Sonata birinchi qismining tuzilganishi qanday? Uning mavzulariga tavsif bering.
4. Adajio asosiy mavzusi qanday tavsifga ega va u sadolanishining xususiyati nimadan iborat?
5. Adajio tuzilganishi haqida so'zlab bering.
6. Final shaklini tavsiflang. Final asosiy mavzusi birinchi qismning qaysi mavzusi bilan oiladosh?
7. Final kodasi — uning butun asaryakuni sifatidagi ahamiyati haqida so'zlab bering.

Mavzu № -L.BETHOVEN. 8-SONATA III-QISM. RONDO L.V.Betxovenning hayoti va ijodiy faoliyati, asar taxlili.

Betxovenning 8-sonatasining 3-qismi Rondo deb nomlangan. Kuy taktoldi do minor ya'ni c-moll tonalligida boshlanadi. Do minorda 3 ta bemol mavjud. Rondo kuyi 4 qismdan iborat. Asosiy mavzu 4 marta takrorlanib keladi. Har bir mavzular o'rtasida yangi mavzular keladi.

A+V+A+S+A+D.

Kuyda bezaklardan forshlaglar, trellar, triollar juda ko'p uchraydi. Shuning uchun ham kuy nihoyatda chiroyli yangraydi. Betxoven kuyni yozishda dinamik belgilarga ham katta e'tibor bergan. Dinamik belgilar ham kuyni bezashda juda katta ahamiyatga ega. Dinamik belgilarga f (Forte), ff (Fortissimo), mf (metsoforte), mp (metsopiano), p (Piano), pp (pianissimo), kreshendo va diminundolar kiradi. Kuy to'liq tonika uchtovushligida ya'ni do minor tonalligining asaosiy uchtovushligi bilan tugaydi.

∞) RONDO
Allegro

1) 2) 3) 4) 5)

облегчение:

6) 7) 8) 9) 10)

ff

This image shows a page of musical notation for a piano piece, likely a technical exercise or a short composition. The notation is arranged in six systems, each consisting of a grand staff (treble and bass clefs). The key signature is B-flat major (two flats). The piece includes various musical elements such as eighth and sixteenth notes, rests, and dynamic markings including 'dolce', 'p' (piano), 'sf' (sforzando), and 'cresc. sf' (crescendo sforzando). Fingerings are indicated by numbers 1-5. There are also some unusual markings like 'Red *' and '12)', '13)', '14)', '15)', '16)', '17)', '18)', '19)' which might be measure numbers or section markers. The notation is dense and appears to be a high-level technical exercise.

Musical score for "The Rose Tree" in 4/4 time, featuring a treble and bass staff. The key signature has two flats (B-flat and E-flat). The melody in the treble staff includes fingerings (1-4, 2-3, 3-4, 4-5) and a *(simile)* marking. The bass staff includes a "Red" marking with a flower icon and fingerings (1-2, 3-4, 5). The piece concludes with a final chord marked with a flower icon.

облегчение:

23) *cresc.*

24) *p*

26)

p

25)

27)

28)

29)

30)

31) *cresc.*

(sempre staccato)

32) *f*

33) *sf*

34) *cresc.*

First system of a musical score in G major (one sharp). The right hand features a series of eighth-note triplets, with the first measure marked *ff*. The left hand plays a steady eighth-note accompaniment. Fingerings are indicated by numbers 1-5. A double bar line is present after the first measure.

Second system of the musical score. The right hand continues with eighth-note triplets, marked *sf* in the second and third measures. The left hand has rests in the first two measures, then enters with eighth notes. Measure numbers 35 and 36 are indicated above the staff.

Third system of the musical score. The right hand features a complex melodic line with many beamed eighth notes, marked *ff*. The left hand has a long rest followed by a half-note chord. Measure numbers 37 and 38 are indicated above the staff.

Fourth system of the musical score. The right hand has a melodic line with some grace notes, marked *p*. The left hand plays a continuous eighth-note accompaniment. A *(simile)* marking is present above the right hand. Measure numbers 39 and 40 are indicated above the staff.

Fifth system of the musical score. The right hand continues with a melodic line, marked *p*. The left hand plays eighth notes. Measure number 39 is indicated above the staff.

This page contains six systems of musical notation for a piano piece. The notation is written for both the right and left hands on grand staves. The key signature is B-flat major (two flats). The piece includes various musical elements:

- System 1:** Features a melodic line in the right hand with many slurs and fingerings (1, 4, 1, 4, 1, 4, 1, 4, 1, 3, 1). The left hand has a bass line with slurs and fingerings (4, 3, 5, 3, 1, 4, 3). A dynamic marking *sf* (sforzando) appears at the end.
- System 2:** Starts with a measure marked *40)*. The right hand has a complex melodic passage with many slurs and fingerings. The left hand has a bass line with slurs and fingerings. A dynamic marking *p dolce* (piano dolce) is present.
- System 3:** Continues the melodic and bass lines. A *cresc.* (crescendo) marking is placed over the right hand. The left hand has a bass line with slurs and fingerings.
- System 4:** The right hand has a melodic line with slurs and fingerings. The left hand has a bass line with slurs and fingerings.
- System 5:** The right hand has a melodic line with slurs and fingerings. The left hand has a bass line with slurs and fingerings.
- System 6:** The right hand has a melodic line with slurs and fingerings. The left hand has a bass line with slurs and fingerings.

Throughout the piece, there are several instances of the word "Red" followed by an asterisk (*), which likely refers to a specific performance instruction or a redaction mark. The notation is highly detailed with many slurs and fingerings, indicating a technically demanding piece.

A musical score for the song "The Rose Tree". The score is written for voice and piano. The voice part is on a single staff with a treble clef, and the piano accompaniment is on two staves (treble and bass clefs). The key signature has two flats (B-flat and E-flat), and the time signature is 4/4. The music is divided into four measures. The first measure contains the vocal melody and piano accompaniment. The second measure contains the vocal melody and piano accompaniment. The third measure contains the vocal melody and piano accompaniment. The fourth measure contains the vocal melody and piano accompaniment. The piano part includes chords and arpeggios. The vocal part includes lyrics: "The Rose Tree", "The Rose Tree", "The Rose Tree", "The Rose Tree".

A musical score for the song "The Merry Men" from the opera "The Merry Men" by John G. Poulton. The score is written for voice and piano. The key signature is one flat (B-flat), and the time signature is 2/4. The music is in common time. The score consists of two systems. The first system has four measures, and the second system has four measures. The voice part is written on a single staff, and the piano accompaniment is written on two staves. The piano part includes chords and arpeggiated figures. The score is marked with various musical notations, including notes, rests, and dynamic markings. The lyrics "The Merry Men" are written below the piano part.

5 44) 4 3 2 1 3 1 4 3 2 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 16 17 18 19 20 21 22 23 24 25 26 27 28 29 30 31 32 33 34 35 36 37 38 39 40 41 42 43 44

p (simile)

Red *

The musical score for 'The Rose Tree' is presented in two systems. The first system contains the first two measures of the piece. The second system contains the next two measures. The melody is written in the treble clef, and the bass line is in the bass clef. The key signature has two flats (B-flat and E-flat), and the time signature is 3/4. Fingerings are indicated by numbers 1-5 above or below notes. The bass line includes fingerings 5, 4, 5, 3, 4, and 3. The lyrics 'The Rose Tree' are written below the first two measures, with a flower symbol under the word 'Rose'.

The image displays a musical score for a piece titled "Mavzu № -«Oydin» sonatasi. op. 27, cis-moll". The score is written for piano and consists of six systems of music, each with a treble and bass staff. The key signature is one sharp (F#), and the time signature is 4/4. The score includes various musical notations such as notes, rests, and dynamic markings. Fingerings are indicated by numbers 1-5 above or below notes. The piece features several measures of complex, rapid passages, particularly in the right hand, and more sustained, harmonic passages in the left hand. The dynamics range from piano (p) to fortissimo (ff), with crescendos and decrescendos. The score is numbered 45 through 52, with some measures containing additional markings like 47, 48, 49, 50, and 51. The piece concludes with a final measure marked 52.

45) *cresc.* *p* *cresc.* *ff* 46)

47) *p* 48) *cresc.*

49) *f* *sf* *sf* *sf* *sf* *sf*

50) *ff* 51) *sf* *p*

52) *decresc.* *pp* *ff*

Mavzu № -«Oydin» sonatasi. op. 27, cis-moll

«Oydin» sonatas! Betxovenning eng ilhombaxsh, shotrona vaoriginal asarlari sirasiga kiradi, uni Betxovenning zamondoshi-shoir Ludvig Relshtab shunday nom bilan atagan. Sonatani ilkbor tinglagan shoir Shveysariyaning Fivalstet ko'lidagi ajoyib,oy nur taratib turgan tunni tasawur qiladi. Biroq, shoir ushbuulug' asarning faqatgina tashqi taraflarini ilg'ab olgan edi, xolos.

Aslida tabiat manzaralari ortida insonning shaxsiy dunyosi - mujassam,osoyishta tafakkurdan to juda ham begonalashib ketishgachabo'lgan holat ochib berilgan.Betxovenning tarjimaiy holini tuzuvchilar «Oydin» sonatasining mazmunini kompozitorning Julyetta Gvichchardiga bo'lganbaxtsiz muhabbati bilan bog'lashadi, zero, bu asar unga bag'ishlangan.Lekin sonataning mazmuni tor shaxsiy kechinmalarganisbatan ancha kengdir. Kompozitor-romantiklar ijodi uchunnamuna bo'lib xizmat qilgan bu asarni yaratishga kompozitorninghissiyotlari turtki bo'lgan bo'lishi mumkiri.

Betxoven o'z sonatasini «Sonata quasi una fantasia* (fantaziyaga o'xshash sonata) deb atadi, bu bilan erkin tuzilganishni ta'kidlab, turkum qismlari joylarining o'zgartirilishini oqladi. Umumqabul qilingan sonata allegrosi o'rniga Adajio sadolanadi, sonataliqismning o'zi esa finalga olib o'tilgan.Sonata dramaturgiyasi va kompozitsiyasi asarning shoirona fikriva asosiy g'oyasi bilan bog'langan. Adajiodan asta-sekin Prestoajitatoga o'tish kompozitor tomonidan ifoda etilgan ruhiy dramava his-tuyg'uli holatlar bilan belgilanadi. Hissiyotning g'ussali, qayg'uli o'ylardan shiddatli faollikka va ochiq nizoga o'tishi, sonata shaklining o'zini birinchi qismdan finalga o'tkazilishini oldindan belgilab berdi. Sonataning birinchi qismi bo'lgan Adajioni adolatlitartzda XIX asrning birinchi noktyurni, deb atashadi. U preludiyalibadihaliuslubda bayon etiladi va Baxning xoral preludiyalariga yaqinturadi. Qayg'uli-ta'sirchan kuy ifodali fon yaratuvchi triollar vaorgan baslarining to'xtovsiz harakati ostida sadolanadi. •

Adagio sostcnuto

Adajio birinchi bo'limining qayg'uli tavsifdagi deklamatsiyasi o'rta bo'limda hayajonli tuyg'ular va finalda ta'sirchan sadolanish bilan almashadi. Repriza zichlanib, qisqartirilgan vashu bilan u butun qism dinamikasini kuchaytiradi. Kodada keskinlik susayadi. Baslarning zulmatli sadolari ostida tobora so'nibborayotgan kuy sadolari eshitiladi.

Ikkinchi qism -Allegretto -orzu-xayolli birinchi qismdan qudratli fmalga o'tish vazifasini bajaradi. «Oydin» sonatasi Allegrettosihaqida List shunday degan: «Ikki arosat orasidagi gul».Ushbu qism murakkab uch qismli shaklda yozilgan va uningmusiqasini Shekspirning «Yoz tunidagi tush» asaridan elflar raqsibilan tenglashtiradilar.

Bu nafasni qisqa roslash bo'lib, undan keyin dinamikali sonatashakliga xos bo'lgan yuqori darajadagi his-tuyg'ular to'libtoshganfinal keladi.

Uchinchi qism. Presto agitato. Final sonata shaklida yozilganva butun asarning markazini tashkil qiladi. Bu yerda haqiqiy drama boshlanadi, unda hayajonli va iztirobli inson qalbining bir butun dunyosi ko'rsatib berilgan. Final mavzu material Adajio bilan bilvositabog'langan. Adajioasosida yotgan yoyilgan holdagi cis-moll uchtovushligi final boshpartiyasining o'zagiga aylanadi.

Presto agitato

Butun final davomida o'tadigan yagona ritmik zarblar judakatta hayajon darajasini aks ettiradi. Ekspozitsiyaning so'rigida biroz tinchlanish sodir bo'ladi. Rivojlovda dramatik o'sishning yangi to'lqini paydo bo'ladi. Dinamiqaning o'sishi ekspozitsiyadan olinganmavzu unsurlarining rivojlantirilishi hisobiga ro'y beradi. Bosh partiya qisqartiriladi, yordamchi partiya deklamatsiyali ohanglarni ta'kidlovchi alohida qisqa jumalardan tashkil topadi.

Repriza (takror) oldidan organ punkti beriladi, unda ekspozitsiyaningeng yorqin unsurlari namoyish etilgan. Dinamika astasekinkamayib boradi va osudalik boshlanadi.Repriza (takror) lirik jo'shqinlik sifatida qabul qilinadi, u to'satdan paydo bo'lgan quwat bilan to'lib-toshgan. Reprizadan keyinkoda keladi, butun asarning dramatik

kulminatsiyasi shu yergato'g'ri keladi. O'zining hajmi bo'yicha koda rivojlovdan bir nechabor katta va u shaklning mustaqil bo'limiga aylanadi.

Eslab qolish kerak

- «Oydin» sonatasi Betxovenning ilhombaxsh shoirona va originalasarlari sirasiga kiradi.
- Sonata dramaturgiyasi va kompozitsiyasi asarning shoirona fikri vaasosiy g'oyasi bilan bog'langan.

NAZORAT SAVOLLARI

- 1.14-sonatani kim «Oydin» deb atagan?
2. Betxoven sonata shakliga qanday aniqlik kiritdi?
3. Sonata shaklining birinchi qismdan fmalga o'tkazilishini nima bilantushuntirish miimkin?
4. Sonataning birinchi qismi qaysi uslubda yozilgan?
5. Sonataning birinchi qismini tavsiflab bering.
6. Sonataning ikkinchi qismi nimalardan iborat?
7. Final bosh partiyasi mavzusini tavsiflab bering.
8. Finalning kodasi nimalardan tashkil topgan?

Mavzu № -Simfonik ijodi

Betxovenning simfonik musiqasi jahon madaniyatining eng buyuk yutuqlari sirasiga kiradi va atoqli adabiyot hamda san'at asarlari qatoridan o'rin olgan. Betxovenning to'qqizta simfoniya yoxlit mahobatli turkumni tashkil etadi, unda kompozitorning asosiy badiiy intilishlari va dunyoqarashi mujassamlangan.

Betxoven simfonizm rivojlanishida yangi bosqichni boshlab berdi, bu Beshinchi va To'qqizinchi simfoniyalarda yaqqol ko'zga tashlangan sujet dramaturgiyasi bo'lgan simfonizmdir.

Vena klassiklari ijodida yuzaga kelgan sonata-simfonik turkumi bashariyatga qaratilgan Betxoven simfonizmi paydo bo'lishi uchun yaxshi zamin vazifasini o'tadi. Gaydnadan Betxoven janrraqsona obrazlarni, simfonik yozuvdagi lo'ndalikni, ohang rivojlovi tamoyillarini meros qilib oldi. Betxoven simfonizmi shakllanishidaMotsartning so'nggi simfoniylari ham ko'p jihatdan o'z ta'sirini o'tkazdi. Motsart simfoniylari turkum tarkibining yaxlitligi, ohanglar yagonaligi va turli-tuman rivojlantirish uslublari bilan ajralib turadi. Simfoniyaning dramatiklashtirish jarayoniga operaning ta'siri juda katta bo'ldi.

Gaydn va Motsart an'analarini davom ettirib, Betxoven o'z simfonik asarlarida betakror g'oya va obrazlar doirasi mavjud bo'lgan ulug'vor musiqiy tragediya va dramalar yaratdi. Qirqdan ziyod simfoniylar yozgan Motsart va yuzdan ortiq simfoniylar muallifi Gaydnadan farqli ravishda, Betxoven butun hayoti davomida hammasi bo'lib, to'qqizta simfoniya yaratdi, bu simfoniylarida ukeng insoniyat ommasiga murojaat qildi. O'z simfoniylari chegarasini kengaytirgan holda Betxoven mahobatli shakllar yaratdiki,ular uning o'tmishdoshlari simfoniylarining hajmidan sezilarli darajada kattaroqdir. Chunonchi, uning so'nggi, To'qqizinchi simfoniya hajmini Vena klassiklarining ilgari yozilgan hech qaysi simfonik asarlari bilan taqqoslab bo'lmaydi. Betxoven Birinchi simfoniya dan to To'qqizinchi simfoniya gacha katta yo'lni bosib o'tdi. Kompozitorning Birinchi simfoniya ko'p jihatdan Gaydn simfonizmi an'analarini janr-maishiy obrazlari va kamer, tiniq sadolanishi bilan davom ettiradi. Ikkinchisimfoniya Betxovenning eski dunyo san'ati bilan aloqasi o'zilganligini bildiradi va u qahramonona janr yo'nalishida muhim qadam bo'ldi. San'atkorning 1801-yilda Vegelerga yozgan xatidagi: «Men kuchlarim qanday o'sib borayotganligini sezyapman... Men taqdirning hiqildog'idan tutmoqchiman... minglab hayotda yashash qanday ajoyib»' so'zlari ushbu simfoniya epigrafiga mos keladi.

XIX asr simfonik musiqasida Uchinchi - «Qahramonnoma» simfoniyasi yangi davrni boshlab berdi. Bu ulqan asar bo'lib, o'zining qahramonona-epik mavzusi bilan kishini lol qoldiradi. Asarning asosiy g'oyasini aks ettiruvchi «Fuqarolik dramasi» turkumi to'rt qismi davomida yagona harakat bilan rivojlanadi. Birinchi qism davomida Betxoven keskin va ulqankurash manzarasini yaratadi. Ikkinchi qism- falsafiy-fojiaviy lirikaning juda yorqin misolidir. Betxoven uni «Dafn marshi» deb atadi. Uchinchi qism- dramaning dastlabki ikki qismidagi hissiyotli keskinlikdan shodon finalga o'tishdir. 4-qism drama tantanasi, g'olibona shodlanish sifatida qabul qilinadi.

1806-yilda yozilgan To'rtinchi B-dur simfoniyasida baxtli va beg'am qalb holati ifodalangan. U o'zining engilligi va shoirona obrazlarning yangiligi, fojiaviy ohanglarning umuman yo'qligi bilan ajralib turadi. Kurash va insonning mash'um taqdir bilan ayovsiz to'qnashuvi Betxoven tomonidan Beshinchi simfoniyada ko'rsatib berilgan. Bu yerda inson taqdir bilan yakkakurash natijasida g'alaba qozonadi. Beshinchi simfoniyaning dramaturgik nizosi shunday rivojlanadi: «Zulmatdan ziyo sari, kurash orqali - g'alaba sari». Oltinchi, «Pastoral» simfoniya Beshinchi simfoniyaning tamoman aksidir, u tabiat va qishloq hayoti bilan bevosita muloqot natijasida paydo bo'luvchi his-tuyg'ularni ifodalaydi. To'rt qismning hammasi dasturli sarlavhalarga ega: birinchi qism - «Qishloqqa kelgan vaqtda tetik hissiyotning uyg'onishi»; ikkinchi qism - «Jilg'ayonidagi sahna»; uchinchi qism - «Qishloq aholisining quvnoq guruhi»; to'rtinchi qism - «Momaqaldir oq. Bo'ron». Bu simfoniya dasturli simfoniya yo'nalishida ishlagan romantik kompozitorlar (Berlioz, Mendelson, Shuman) ijodiga katta ta'sir o'tkazdi.

Betxovenning Yettinchi simfoniyasi (A-dur) kompozitorning xalq san'ati obrazlari va maishiy raqsni poetiklashtirishga qaratilganligi bilan ajralib turadi. Sakkizinchi simfoniyaning (F-dur) ifodaviyligi kelajakka qaratilgan, skersoli yo'nalishda yangi uslub bilan talqin etilgan o'tgan davr klassitsizmi uslubiy jihatlarining bir-biri bilan chatishib ketishida ko'rinadi. Unda kompozitor, bosib o'tilgan yo'lga nazar tashlab, o'tmish saroblari ustidan kulgandek bo'ladi.

To'qqizinchi simfoniya Betxovenning eng mahobatli, ulqan asari hisoblanadi, xor kiritilgan bu ulug'vor simfoniya atoqli kompozitor ijodini munosib yakunlaydi. Ushbu simfoniyada Betxoven ijodining asosiy — «zulmatdan ziyo sari» g'oyasi talqin etilgan bo'lib, u dramaturgiyadagi katta o'zgarishlarga olib keldi. Betxoven simfoniya fmaliga Shillerning «Shodlik sari» qasidasi matni bilan xor kiritdi va bu bilan klassik simfoniya sof cholg'u vositalari doirasidan chiqishini ta'minlagan jahon musiqasidagi birinchi namunani berdi. Kompozitor simfonik turkumning odat tusiga kirgan tarkibini ham o'zgartirdi, zulmatdan yorug'likka va shodlikkabo'lgan harakatning to'xtovsiz obrazli rivojlanish g'oyasiga sodiq qolgan holda skerso va final o'rtasiga og'ir qismni joylashtirdi.

Bu simfoniyada kompozitorning xalqchil, musiqa tilining tushunarligi va shaklning yaxlitligi kabi qahramonona uslublarining eng ilg'or xususiyatlari namoyon bo'ldi. Xor ishtirokidagi ulqan finalni yaratib, Betxoven simfoniya janrini demokratlashtirdi va qahramonlik mavzusini talqin etish yo'lida ilgarilab borishni davom ettirdi.

To'qqizinchi simfoniyaning kelasi davr musiqa san'atiga ta'siri juda katta bo'ldi. Bu simfoniya jahon musiqa madaniyati tarixidan insoniyatning insonparvarlik, ozodlik g'oyalarini ifodalovchi ulug' asar sifatida o'rin oldi.

Beshinchi simfoniya

Betxovenning hamma simfoniylari ichida 1808-yilda yozilgan Beshinchi simfoniyasi (c-moll) ommalashib ketgan. Ushbu simfoniyaning mazmuni quyidagicha: «Zulmatdan ziyoga, kurash orqali — g'alaba sari». Simfoniyaning dasturi butun simfoniya davomida sadolanadigan to'rt tovushli ohang haqidagi Betxovenning o'zi: «Taqdir eshikni shunday qoqadi» deb aytgan so'zlari bilan tushuntiriladi.

Allegro con brio

Taqdir ohangi Betxovenning eng buyuk topilmalari sirasiga kiradi. Butun simfoniya epigraf bo'lgan holda u yovuzlikning dahshatli ramzi sifatida qabul qilinadi. Bitta kuy tovushi fortissimoda orkestrning turli cholg'ularida unison oktavali sadolanishi va to'rt tovushning so'nggisiga to'g'ri keluvchi urg'u tufayli taqdir ohangi faol va irodali tavsifga ega bo'ladi.

Simfoniyaning barcha qismi insonning baxt va shodlik uchun yovuz kuchlar va zulm bilan ulqankurashining alohida bosqichlari sifatida qabul qilinadi.

Birinchi qism Allegro con brio sonata allegros! shaklida yozilgan.

Bosh partiya ritmning aniqligi, kuchli dinamik o'sishlardagi qat'iy olg'a intilishlari bilan ajralib turadi. Xavotirli va behalovat mavzu simfoniya boshlang'ich ohangi rivojlanishiga tuzilgan.

Cho'qqiga erishgach, u bexosdan dominantada o'zilib qoladi.

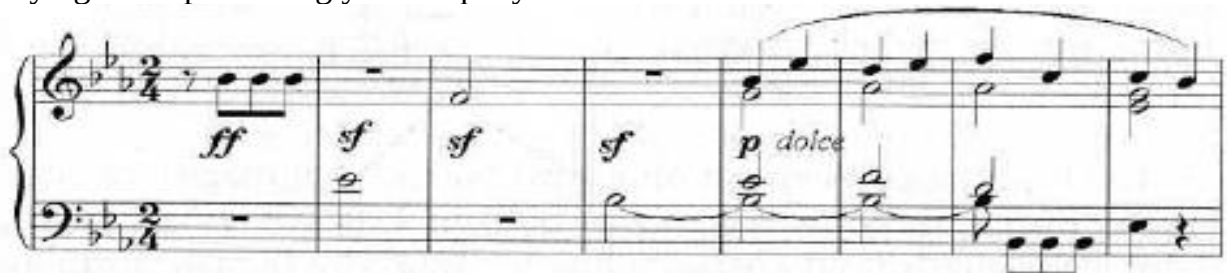
[Allegro con brio]

Yana «taqdir ohangi»ning jangovar chaqirig'i yangraydi, u so'nib qolgan harakatga turtki beradi. Bosh partiya rivojlanishda davom etadi. Asta-sekin sadolanish kuchayib, fortissimoga yetadi.

Biroq harakat bu safar noturg'un akkordda to'xtaydi. Shu tarzda bosh partiyaning ikkinchi jumlasini bog'lovchi partiya rolini o'ynaydi: u yordamchi partiya tonalligi bo'lgan mi bemol major dominantasiga olib keladi.

Yordamchi partiya qat'iy chaqiriq, yakqanavozlik qiluvchi valturnalarning buyruq ohangi bilan boshlanadi. Valtornalar sadosi yangi kuychan va nafis mavzuni ijro etayotgan skripkalarining yumshoq kuylashi bilan almashadi.

Ekspozitsiya taqdir ohangiga qurilgan yakunlovchi partiya bilan tugaydi. Butun orkestrning qudratli xitoblari (tutti) da ko'p marotaba takrorlanib, asarning asosiy mavzusi bu yerda qat'iy va g'olibona sadolanadi. Butun rivojlov simfoniya asosiy ohangi rivoji asosida tuzilganadi. Rivojlov «taqdir» ohangining ko'p marta takrorlanishi bilan yakunlanadi, u oxirida darg'azab tavsifga ega bo'ladi.

Rivojlovning buavj nuqtasi reprizaning boshlanishiga to'g'ri keladi.

Reprizada ekspozitsiyadagi kabi bosh partiya o'zilib qoladi. Fermatadan so'ng yakqanavozlik qiluvchi goboy ijro etadigan mayin, jur'atsiz kuy yangraydi.

Agitato
a tempo

Bu yerda Betxoven hayotning musibatlari bilan kurashda holsizlanib borayotgan inson iztiroblari haqida so'zlamochi bo'lgan. Bosh partiya yordamchi partiya bilan almashadi, u reprizada shu nomdagi tonallik — do majorda sadolanadi. Yorqin, nafis bu mavzu shunchalar xavotirli, shiddatli musiqaga yana osoyishtalik olib kiradi. U inson o'z yo'lidagi barcha to'siqlarni engib g'alabagaerishishiga umid uyg'otadi.

Katta koda birinchi qismni yakunlaydi. Bu yerda yangi kuch bilan boshlanuvchi taqdir ohangi yana dahshatli jaraqglaydi.

Ikkinchi qism — Andante con moto dam olishga imkoniyat yaratadi, kurash go'yo vaqtincha to'xtaydi. Bu qism qo'shaloq variatsiya — ikki mavzuga variatsiya shaklida yozilgan.

Birinchi mavzu — ulug'vor va qat'iy tavsifda bo'lib, xalq qo'shiqlariga yaqin turadi. Uning alt va violonchel cholg'ulari ijro etadigan kuyida inson nutqining ifodaviyligi eshitilib turadi.

Andante con moto

Ikkinchi mavzu — bitta odam emas, balki xalq ommasi kuylayotganmarsh qo'shig'i tasawo'rini beradi. Bu mavzu fransuz inqilobi jangovar madhiyasi «Marselyeza»ga juda o'xshab ketadi.

Andante con moto

Keyin har ikki mavzuga variatsiyalar boshlanadi. Birinchi mavzuvariatsiyalarida, asosan, bayon etish fakturasi o'zgaradi. Kuyningorkestr bo'yoqlari va tonallik o'zgarmasdan qolaveradi. Faqatuchinchi variatsiyada nomdosh minor sadolanadi.

Shu tarzda ikkinchi mavzu ham variatsiyalashtiriladi. U muttasilravishda kuchliroq, qudratliroq jaranglayveradi. Ikkinchi marta o'tkazilishida mavzuni butun orkestr ijro etadi. Oxirgi variatsiyada ikkinchi mavzu o'rniga birinchi mavzu, shuningdek, butun orkestr ijrosida fortissimo sadolanadi. Shu bois, ohangdor kuy ikkinchi mavzuga xos bo'lgan sifatlar — qudratlilik, «umumiy sadolanish»ga ega bo'ladi. Mavzular o'rtasidagi qarama-qarshilik sekin-asta tekislanib boradi. Kodada u umuman yo'qoladi va ikkala mavzuning xususiyatlarini o'zida birlashtirgan, go'yo yangi kuy paydo bo'ladi.

Uchinchi qism — Allegro, do minor. Skerso1.

Ikkinchi simfoniya boshlab, Betxoven uchinchi qismda menuet o'rnigaskersoga murojaat qiladi, bu uning simfoniylarining dramaturgik g'oyasi va keskin sadolanishiga ko'proq javob berardi. Skerso uch qismli shaklda yozilgan va bizni simfoniyaning birinchi qismi kayfiyatiga qaytaradi. Bu yerda kurash yangi kuch bilan qayta tiklanadi. Violonchellar va kontrabaslarda uchtovushliklar bo'ylabshiddatli tarzda kuy ko'tarilib boradi, keyin uni torli cholg'ular davom ettiradi. Harakatning dominantadagi to'xtashi jur'atsiz vabeqaror savol kabi qabul qilinadi.

Allegro

«Skerso» italyancha — «hazil»poco rilard.Ikki marotaba takrorlanuvchi savolga javoban dahshatli «taqdir» mavzusi yangraydi, u o'zgartirilgan ritm sur'ati va bir tovushdagi ko'p marotabali fortissimo tufayli matonatli va qat'iy tavsifga ega bo'ladi.

Do major tonalligida yozilgan o'rta bo'lim asosida xalqona tavsifdagi raqs mavzusi yotadi, u xalq xursandchiligi manzarasini ifodalaydi. Odatda, kontrabas, skripka va puflama cholg'ulardan tashkil topgan qishloq orkestriga taqlid qilib, Betxoven mavzu ijrosini kontrabaslarga topshiradi.

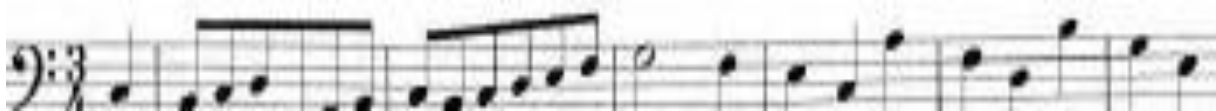

Ushbu mavzu polifonik tarzda rivojlantiriladi, yangi cholg'ular qo'shiladi. Umumiy raqsga go'yo yangidan yangi raqsga tushuvchilar guruhlari kelib qo'shilayotgandek tuyiladi. Repriza (takror) Allegro birinchi mavzusining hayajon bilan «yugurishidan» boshlanadi. Shaklning bu bo'limida «taqdir mavzusi» sirli va ehtiyotkorona sadolanadi. Shunday qilib, bayramona finalga tayyorgarlik ko'riladi. Simfoniya birinchi qismi yordamchi partiyasining yorqin kuyi, ikkinchi qism marsh qo'shig'i va uchinchi qism o'rtasidagi xalqona kuchli major mavzusi uchragan barcha to'siqlarni sidirib tashlaydi. Dominantadagi final tonalligi- domajorga bog'lama o'tish, simfoniyaning tanaffussiz ketadigan uchinchi va to'rtinchi qismlarini birlashtiradi. Bu final boshlanishidagippp dan ff ga olib keluvchi davomli va muttasil crescendoningnodir misolidir.

To'rtinchi qism. Final. Allegro. Bayramona-zafar marshibo'lib, g'olibona va qudratli sadolanadi. Ikkinchi qismdagi kabi, final musiqasida Fransuz inqilobining jangovar qo'shiqlari sadosi eshitilib turadi.

Final sonata allegrosi shaklida yozilgan, bu yerda barcha mavzularyorqin va bayramona tavsifga ega. Betxoven orkestr tarkibini keskin, o'tkir tovushi bilan ajralib turuvchi fleyta-pikkolo, kuchli sadolanuvchi puflama cholg'ular — trombonlar (alt, tenor, bas) va kontrfagotlar hisobiga boyitganligi tufayli final musiqasi qudratli sadolanishga ega bo'ladi.

Allegro

Final rivojlovi oxirida «taqdir mavzusi» bo'lib o'tgan kurashhaqidagi uzoq esdaliklar kabi - ohista va ehtiyotkorona yangraydi. To'rtinchi qismni yakunlovchi ulqan koda yovuz kuchlar vaadolatsizlik ustidan qozonilgan xalq g'alabasini mustahkamlab, bayramona va tantanali jaranglaydi.

Beshinchi simfoniyaning barcha to'rtala qismi yagona g'oya bilan birlashgan: «zulmatdan ziyoga, kurash orqali -g'alaba sari». Shu bois simfoniya sujetlilik va «dasturiylik» tavsifiga ega. Simfoniyaning to'rtta qismida kurashning turli bosqichlari sifatida namoyon bo'ladi, ular timsolida ikki muxolif kuchlar kurashi rivojlanish jarayonida ko'rsatilgan. Simfoniya leytmotivi - «taqdir mavzusi» asarda katta dramaturgik rol o'ynaydi. Shu mavzudan birinchi qismning barcha mavzulari va skersoning asosiy mavzusio'sib chiqadi. Simfoniyaning ikkinchi qismi mavzulari turlicha bo'lib, shu bilan birga, ular o'zaro bir-birini to'ldirib turadi.

Eslab qolish kerak

- Beshinchi simfoniya Betxoven ilk bor to'rt qismli turkumni yagona fikr, yagona g'oya bilan birlashtiradi: «zulmatdan ziyoga, kurash orqali - g'alaba sari».
- Butun simfoniya leytmotivi - «taqdir mavzusi* muhim birlashtiruvchi ahamiyat kasb etgari?
- Beshinchi simfoniya «Patetik sonata»ga ko'ra, yana ham yorqinroq tarzda Betxoven musiqasining xususiyati - bitta mavzudan qarama- qarshi mavzularning paydo bo'lishi namoyon bo'ldi.

NAZORAT SAVOLLARI

1. Betxoven nechta simfoniya yozgan?
2. Beshinchi simfoniya nechanchi yilda yozilgan?
3. Simfoniya birinchi qismi tuzilganishini so'zlab bering.
4. Reprizadagi goboy kuyi qanday tavsifga ega?
5. Ikkinchi qism nimadan iborat?
6. Simfoniya skersoning o'rni va ahamiyati haqida gapirib bering.
7. Uchinchi qismdan finalga o'tish qanday amalga oshiriladi?
8. Final nimadan tashkil topgan?
9. Finalga qaysi orkestr cholg'ulari qo'shimcha soz sifatida kiritilgan?

Mavzu № -«Egmont» uverturasi

1810-yilda Gyotening «Egmont» tragediyasiga yozilgan musiqa Betxovenning eng inqilobiy ruhdagi asarlari qatoridan orinolgan. Gyote tragediyasi o'zining qahramonona mazmuni bilan Betxoven diqqatini o'ziga tortdi.

«Egmont»dagi voqealar XVI asrda kechadi. Unda Niderland xalqi o'zining zulmkorlari- ispaniyaliklarga qarshi qozg'alishadi. Gyote tragediya markaziga botir va jasur lashkarboshi Egmontni qo'yadi. Egmont Ispaniya qiroli Filipp II ning istibdodiga qarshi chiqadi va 1568-yilda ispan noibi gersog Alba tomonidan qatl etiladi. Egmont qurbon bo'ladi, lekin xalq u boshlagan ishni yakunlaydi.

Qo'zg'alon 1576-yilda g'alaba bilan tugaydi. Ispaniya Niderland qismlari mustaqilligini tan oladi va 1609-yilda tinchlik sulhi tuzilganadi. «Egmont» tragediyasiga uvertura Betxoven dasturiy musiqasining eng yaxshi namunasi. Bu asar kompozitorning Gyote tragediyasiga yozgan o'nta musiqiy nomlarining birinchisidir. Tragediyarivojlanishining asosiy lavhalarini Betxoven og'ir muqaddimava kodali sonata allegrosida ko'rsatib bera oldi.

Uvertura og'ir tempdagi muqaddima bilan boshlanib, unda birbiridankeskin farqlanadigan ikki mavzu berilgan. Dramaning boshlanishi ana shu yerda.

Birinchi mavzu ispan mutlaq hokimligining zolimkorlik g'oyasini ifoda etadi.

U ulug'vor sarabandani eslatib, tantanali vaqat'iyat bilan sadolanadi. Quyi registr, minor ladi, torli cholg'ular sadosi unga zulmatli, darg'azab bo'yoq baxsh etadi.

Sostenuto ma non troppo

Ikkinchi mavzu — xo'rsinish ohanglari kabi sadolarning imitatsiyali mashinavi — xalq musibati, iztiroblarining ifodasidir. Uni goboy ijro etadi, unga yo'g'och puflama cholg'ular qo'shiladilar.

Alisher Navoiy nomidagi O'zbek akademik opera va balet katta teatrisahnasida «Figaroning uylanishi» operasi. O'zbekiston xalq artisti Qo'rqmas Muhiddinov graf Almaviva rovida, Xalqaro tanlovlar laureati Yanika Bagryanskaya Kerubino rovida, Bazilio - Yevgeniy Baronin. Alisher Navoiy nomidagi O'zbek akademik opera va balet katta teatrisahnasida «Karmen» operasi.

O'zbekistonda xizmat ko'rsatgan artist Avaz Rajabov Eskamilio rovida, O'zbekistonda xizmat ko'rsatgan artist Olga Aleksandrova Karmen rovida.

Ne'matulla Sinhabibi Hose rovida, O'zbekistonda xizmat ko'rsatgan artist Olga Aleksandrova Karmen rovida.

Bu kuchlar kurashi Gyote tragediyasining asosini tashkii qiladi, ularga mos mavzular rivojlanishi uvertura mazmunidir. Sonata allegros! shaklidagi faol dramatik harakat fojiaiy kulminatsiyabilan yakunlanadi. Muqaddimadagi ikkinchi mavzu sekundali ohanglaridan bosh partiya o'sib chiqadi, u irodali, qahramonona tavsifga ega bo'lib, fa minor tonalligida bayon etilgan. Avval u violonchellar va boshqa torli cholg'ularning quyi registridapianoda sadolanadi, keyin butun orkestrda fortissimoda jaranglaydi.

Mavzuning qahramonona tavsifiyoq bo'ysunishlik haqidaemas, balki niderlandliklarning noroziligi va ularning bosqinchilarga qarshi qo'zg'olonlari to'g'risida xabar beradi.

Yordamchi partiyada muqaddima bar ikki mavzuning xususiyatlari birga qo'shiladi. Bosqinchilar mavzusini g'olibona jaranglovchi birinchi davriyadan bilsa bo'ladi. Bu mavzuni torli cholg'ular As-dur tonalligida ijro etadi. Yordamchi partiyaning ikkinchi davriyasida yog'och puflama cholg'ularning ohista sadosimuqaddimaning ikkinchi mavzusini eslatadi.

Mardona va keskin yakuniy partiya eksnozitsiyani yakunlaydi. Ekspozitsiya, rivojlov va repriza orasidagi chegara shiddatli harakatva to'xtovsiz o'sib boruvchi dinamika tiuayli sezilarsiz bo'lib qoladi.

Rivojlov hajman katta emas. Unda kurash keskinlashib, muqaddimaning qarama-qarshi mavzularini bir-biriga taqqoslash davom etadi. Bosh partiya awalidagi kuyning ko'p marotabatakrorlanishi o'z iluvchan va keskin akkordlar bilan tugaydi.

Reprizaning oxiri, tragediyaning avji - qahramonning haloqatigato'g'ri keladi. Bu yerda ikki mavzu uch marotaba taqqoslanadi. «Ispan bosqinchilari» mavzusi sabotli va darg'azab jaranglaydi. Unga ikkinchi mavzuning arz qiluvchi hamda yolveruvchi - qayg'uli ohanglari qarshi qo'yiladi. Tengsiz olishuv qo'qqisidan o'zilib qoladi. Ohista sadolanuvchi g'amli akkordlar reprizani yakunlaydi. Qahramonning haloqati shunday ko'rsatilgan.

Alisher Navoiy nomidagi O'zbek akademik opera va balet katta teatri sahnasida «Karmen» operasi.

Gyote tragediyasida qahramon xalqqa ozodlik olib keladi. Xalq g'alabasidan jar soluvchi uvertura kodasi ulqan va tantanalibayramga aylanib ketadi. Orkestrning dabdabali jaranglashi, harbiy musiqaga xos fleyta pikkoloning ingichka jarangdor tovushi, trubalar, valtornalar xitoblari, shuningdek, major tonikasining mustahkam qaror topishi kodaga bayramona hashamat baxsh etadi. Betxoven minorli uverturani shu nomdagi majortonalligida yakunlaydi.

Eslab qollsh kerak

- Uvertura (fransuzcha ouvrir -ochish, boshlanish, kirish):
- 1. Qandaydir tomosha (opera, balet va h.k.) boshlanishi oldidan ijroetiladigan cholg'u pyesasi.
- 2. Bir qismli dasturiy orkestr asari bo'lib, u dasturiy musiqa sirasigakiradi.
- 3. Kamdan kam hollarda uchraydigan suita birinchi qisminingnomlanishi.
- Betxoven uverturalari ichida faqatgina ayrimlari, Betxoven simfoniya-siga xos bo'lganlarigina simfonik orkestrlar repertuariga kirgan.
- Bular- «Koriolan», «Leonora-3», «Egmont».
- Betxoven ijodidan uvertura orkestr musiqasining yangi shakli sifatida o'rin oldi. Betxoven XIX asr kompozitorlari ijodida nufuzli o'rin egallagan musiqa ijodining yangi turi - bir qismli dasturli simfonik asarga tamal toshini qo'ydi.

NAZORAT SAVOLLARI

1. «Egmont» uverturasining yaratilishi qaysi adabiy asar bilan bog'liq bo'lgan?
2. Uvertura tuzilganishi to'g'risidagapirib bering.
3. Muqaddimaning ikkala mavzusiga tavsif bering va ularning kelajak musiqiy rivojlanishda qanday qatnashishini kuzating.
4. Uverturaning bosh va yordamchi partiyalarini ta'riflang.
5. Asarning bosh dramatik kulminatsiyasi qayerda joylashgan?
6. Koda qanday ahamiyatga ega?

Darsning qisqacha mazmuni.

Musiqa asarining rivojlanishi vaqt bilan belgilanadi. Ma'no jihatdan bir hilda va shakl jihatdan yahlit musiqa asari shu bilan birga o'zining ayrim bo'limlarini tashkil qiluvchi to'zimgalarga ham bo'linadi. To'zimlar bir-biridan sezura yordamida ajraladi.

Sikll shakllar ichida hozirgi vaqtda sonata sikli yoki, qisqaroq qilib aytganda, sonatalar g'oyat kata ahamiyatga egadir.

Odatda, juda bo'lmaganda bir (ko'pincha birinchi) qismi sonata shaklida yaratilgan sqill asarga sonata deb ataladi.

Sonata siklining quyidagi turlari mavjud bo'lib, ularning nomlari ijro etish vositalari bilan bog'liqdir.

1). Kamer turlari:

a). Sonata bir yoki ikki soz uchun yozilgan asardir. Ikki soz uchun yozilgan sonata ba'zan duet deb ataladi.

b). Sonatina - kichik hajmdagi. Sonatina yoki sonatina shakli deb ilgari rivojlovsiz sonata shaklini aytishgan. Aslida bunday hol sonatinaning xususiy belgisi hisoblanmaydi.

V). trio, kvartet, kvintet, sekstet, septet, octet, kamdan-kam hollarda nonet- bular bari ma'lum miqdordagi (uchdan to to'qqiz kishigacha bo'lgan) ijrochilardan iborat kamer ansamblari uchun yozilgan sonata tipidagi asarlardir.

2). Simfoniya – orkestr uchun yozilgan, ko'pincha juda keng rivojlantirgan sonata tipidagi asardir. Unda katta bo'lmagan simfoniya-lar ba'zan simfonistalar deb ataladi.

Sonata shakliga muqaddima: sonata shaklida yozilgan asarlarning ko'pchiligi oldidan muqaddima beriladi. Ba'zan lad kontrasti bilan bog'liq bo'lgan sur'atlar kontrasti ko'proq tipikdir.

Muqaddima

Vazmin

Bo'lishi mumkin; tonik minor

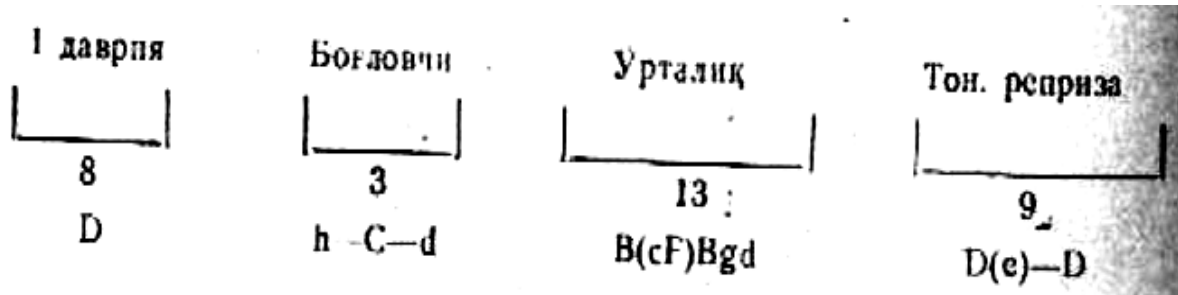
Kamdan-kam; tonik major

Sonata shakli

Tez

Tonik major

Tonik minor

Мавзу № -SONATINA. SONATA

Sonatina (italyancha sonatina – kichik sonata) – kichik hajmdagi sonata. Sonatinaning ijro etilishi bir muncha engil.

Sonata (italyancha sonata, lotincha sonare – tovush berish) kamer cholg'u janrlaridan. XVIII asr o'rtalaridan boshlab, sikll! sonata shakli bir yoki ikki cholg'u asbobi uchun, uch yoki to'rt ba'zan ikki qismli tarzida yaratiladi. Sonataning bir qismli turi ham uchraydi. XVI- XVII asrlarda vokal musiqa asarlarini qantatadan farq qilish maqsadida cholg'u musiqani sonata deb ataganlar. Ilgarilari sonata torli-kamonli cholg'u asboblari va organ uchun syuta tarzida yaratilib, aniq birtarkbga ega bo'lmagan.

Sonataning klasik sikli XVIII asrning ikkinchi yarmida V.Motsart va I.Gaydn ijodida shakllanadi; XIX asrning birinchi yarmida buyuk nemis kompozitori L.Betxoven ijodiyotida sonata o'z rivojining yuqori pog'onasiga chiqdi. Fortepiano, skripka va fortepiano, violonchel va fotepiano uchun yozilgan sonatalar keng rivoj topda. Sonata odatda ma'lum bir nomga ega bo'lmay, qaysi tonallikda yaratilgan bo'lsa, shu tonallik nomi bilan yoki (ijot) nomeri bilan ataladi.

Faqat Betxovenning mashhur 8-«Patetik» va 23-«Appassionata» sonatalari anashu nomlar bilan yuritiladi. O'tmish - P. I. Chaykovskiy, S. V. Raxmaninov, A. N. Skryabin va zamona-viy - S. S. Prakofev, N.S. Myaskovskiy, D. D. Shastakovichlar yaratgan sonatalar boshlang'ich o'rta va oiyy musiqa o'quv yurtlarida, qansertlarda ko'p ijro etiladi. So'ngi yillarda o'zbek kompo-zitorlari ham turli cholg'u asboblari uchun ilk sonatalar yarata boshladi.

Sonata shakliuch asosiy bo'limdan iborat muaiqa asarining tuzilganishi. Bularekspazitsiya. rivojiov, va reprizalardan iborat bo'lib, asar mazmuniga ko'ra kengayib ma'lum bir mavzuni ifoda qiladi. Bularga koda va ba'zan boshlang'ich qisrn qushiladi. Sonataning ekspazitsiya qismi o'z navbatida bosh partiya va yordamchi pattiyalarga bo'linadi. Bular ikki qarama-qarshi mavzu yoki mavzuli guruhlar turli tonalliklarda keladi. Rivojlovda ekspazitsiya mavzudagi ayrim ohanglar kengaytirilib ishlov beriladi. Repreza - bosh va yordamchi partiya tonalliklarini birlashtirib (yordamchi partiya tonalligani bosh tonallikga ko'cherish yo'ii bilan), ekspazetsiyani qayaradi. Shu tariqa sonata shakli tonalliklarni ekspazetsiyada bir-birovidan ajratadi, reprezada esa birlashtiradi. Bular (ayniqsa repreza) kompozitorning xoxishi bilan o'zgartirilishi rnurnkin. Sonata shakli drama yoki romanlardik badiiy ifoda vositalari, har xil mavzudagi musiqa asarlar yaratish imkoniyatiga boy. Shuning uchun ham sonata shaklida sonata siklinang birinchi qisrni shuningdik, bir qismii uvertura semfonik paima va boshqalar yoziladi. Rivojlovsiz sonata shakli kam uchraydi bunda ikki asosiy qism ekspazetsiya va repreza bo'ladi.

Birinchi bayondayoq ham mavzu, ham tonallik jihatdan o'zaro kontrast ikki mavzuning bir-biriga qarama-qarshi qo'yilishiga asoslanadigan shakl sonata shakli deb ataladi (I mavzu - bosh tonallikda, II mavzu - tobe tonallikda keladi), rivojlovdan keyin esa har ikkala mavzu ham bosh tonallikda takrorlanadi, ya'ni ular tonallik jihatdan bir-

biriga yaqinlashadi. Binobarin, sonata shaklining negizida takrorlanib turadigan ko'sh mavzulik yotadi.

Sonata shaklining umumiy ko'rinishlari uch qismli yoxud koda sezilarli kelgandato'rt qismlidir. Sonata shaklining eskicharoq namunalarida xuddi oddiy uch qismli haqidagi takrorlarga o'xshagan qismlarning takrorlanishi uchraydi.

Ko'pincha faqat ekspozitsiyaning o'zi lanadi, ko'p hollarda esa takrorlar bo'lmaydi.

Basharti takrorlash vaqtida mavzulardan birortasi tobe tonallikka kiritilgan bo'lsa, unda o'sha mavzu ko'pincha asosiy tonallik bilan tugadi, shu tufayli mavzular tonallik jihatdan bir-biri bilan yaqinlashadi.

Modomiki, kontrast ikki mazzunkkg bir-biriga karama-qarshi kelishi sonata shaklining negizi va asosiy harakatlantiruvchi kuchlaridan biri ekan, avvalo Mazkur kontrastning qanday tipda ekanligi g'oyat muhimdir. Bir nechta bir-biriga o'xshamaydigan turli misollar buning mohiyatini oydinlashtiradi. Kontrastli urg'ular bilan kelgan jo'shkin mavzu-xayajonli, lekin ancha ohangdor mavzu bilan chog'ishtiriladi:

KO'P QISMLI SONATA SHAKLI

Sonata shaklining eng tipik hisoblangan o'zgarishlaridan birinchisi ekspozitsiya bilan repriza normal holda tuzilgan vaqtda ularda rivojlovning yo'qligidir.

Turli davrlarda yaratilgan juda ko'p sonatali –simfonik sikllardagi butun shakllning umumiy bir yaxlitligini so'z bilan ta'riflab berish nihoyatda qiyin, chunki barcha qismlar bir-biridan juda ko'p belgilari bo'yicha farq qiladigan turli mavzularda yozilganki ularda shu holda mavzuli sintez yaratiladi.

Mavzu № -25 ASAR TAHLILI

Sonata bu yirik shakldagi asar bo'lib, yirik shaqidagi asarlarga: sonata, variatsiya va rondolar kiradi. L. Betxovenning 25-sonatasi ham shular jumlasidandir. Bu sonata 3/4 oddiy o'lchovda yozilgan. Kuyning sur'ati (Presto alla tedesca) Tez va engil. Tonalligi sol' major ya'ni G-dur da yozilgan. Sol' majorda 1ta fadiyez (fa #) bor. Bu diyez kalit oldida qo'yiladi. Diyez bu alteratsiya belgilardan biri. L. Betxovenning 25-sonatasida altersiya belgilaridan diyez, bemol' va bekarlar mavjud. Alteratsiya belgilariga diyez(#), bemol'(b), dubldiyez(x), dublbemol(bb) va bekar kiradi. Diyezning vazifasi tovushni yarim ton ko'tarish. Bemolning vazifasi tovushni yarim ton tushurish. Dubldiyezning vazifasi tovushni bir ton kotarish. Dublbekarning vazifasi tovushni bir ton tushurish. Bekarning vazifasi esa kotarilgan yoki tushurilgan tovushni o'z holiga qaytaradi.

Bundan tashqari aksentlardan: stakkato, non ligato, ligato, bezaklardan esa trel va farshlaglardan foydalangan. Kuyni bezashda juda katta yordam beradigan dinamik belgilar ham bor. Dinamik belgilarga Forte (f), Piano (p), Fortissimo (ff), Pianissimo (pp), cresc., dimin. lar kiradi. Bularning vazifalari: Forte (f) -kuchli chalish, Piano (p) -kuchsiz chalish, Fortissimo (ff)-juda kuchli chalish, Pianissimo (pp)-juda kuchsiz chalish, cresc. ya'ni asta-sekin tovushni kuchaytirish, dimin. ya'ni asta-sekin tovushni pasaytirish demakdir. Bu kuyda dinamik belgilardan barchasini uchratish mumkin. Sonata o'zi Ekspozitsiya, Rivojlov va Repriza (takrorlash)dan tashkil topadi. Oxiri koda ya'no xotima bilan tugaydi.

Ekspozitsiya- sol' majorda ya'ni tonika (T) da forte kuchli, baland ovozda boshlanadi. Bosh mavzu o'ng qo'lda kuy, chap qo'l esa akkompoment sifatida kuy yangraydi. Keyin bog'lovchi mavzu ga o'tiladi. Bu mavzu piano ya'ni past ovozda chalinadi. Bog'lovchi mavzu tugagach yordamchi mavzuga o'tiladi. Bu mavzuda dinamik belgilardan: cresc. sf, p bezaklardan esa: trel va forshlaglarni uchratish mumkin. Oxirida birinchi vol'ta yana boshidan takrorlash keyin esa ikkinchi vol'tada rivojlov qismiga o'tiladi.

Rivojlov-mi majorda (f) forte boshlanadi. Bu qism bir qancha epizodlardan tashkil topgan bo'lib, kichkina tizimlardan iborat. Bu yerda bir qancha bemollar, diyezlar va bekarlar uchraydi. Dinamik belgilardan esa piano (p), forte (f), cresc. lar uchraydi. Aksentlardan: stokkato, ligato va non ligatolar bor.

Repriza-takrorlash qismi yana sol' major tonalligiga qaytadi. Bu yerda ham ekspozitsiyada uchragan barcha dinamik va altersiya belgilari uchraydi. Ikkinchi vol'tadan koda ya'ni xotimga o'tadi. Bu yerda chap qo'l ham o'ng qo'lda farshlaglari kuyni nihoyatda bezab oxiri sol major ya'ni tonikada tugaydi.

ASARLARI RO'YXATI

Simfonik asarlar

Simfoniylar

- Birinchi C-dur op.21 (1800).
- Ikkinchi D-dur op.36 (1802).
- Uchinchi Es-dur («Qahramonnom») op.55 (1804).
- To'rtinchi B-dur op.60 (1806).
- Beshinchi c-moll op.67 (1804-1808).
- Oltinchi F-dur «Pastoral» op.68 (1808).
- Yettinchi A-dur op.92 (1812).
- Sakkizinchi F-dur op.93 (1812).
- To'qqizinchi d-moll op.125 xor bilan (1822-1824).

Uverturalar **** ,

- «Prometey» op. 43 (1800).
- «Koriolan» op. 62 (1806),
- «Leonora» № 1 op. 138 (1805).
- «Leonora* № 2 op. 72 (1805). ,
- «Leonora» № 3 op. 72a (1806).
- «Fidelio» op. 72 b (1814).
- «Egmont» op. 84 (1810).
- «Afma harobalari» op. 113 (1811).
- «Qirol Stefan* op. 117 (1811).
- «Tavallud kuniga» op. 115 (1814).

Simfonik va puflama cholg'ular orkestri uchun 40 dan ortiqraqslar hamda marshlar. • •

Konsertlar

- Birinchi C-dur (1796)
- Ikkinchi B-dur (1795)
- Uchinchi c-moll (1800)
- To'rtinchi C-dur (1805)
- Beshinchi Es-dur (1809)

Kamer-cholg'u asarlar

- 16 ta kvartetlar.
- Skripka va fortepiano uchun 10 ta sonata.
- Violonchel va fortepiano uchun 5 ta sonata.
- t— Forteplano uchun trio.

Forteplano uchun asarlar

- Forteplano uchun 32 ta sonata.
- Forteplano uchun 20 dan ortiq turkum variatsiyalar.
- Forteplano uchun 60 ga yaqin kichik pyesalar.

Sahna asarlari

- «Fidelio» — uch pardali opera (1807).
- «Prometeyning yaratmalari» — balet (1800—1801).
- «Egmont» — Gyote dramasiga musiqa.

Xor uchun asarlar

- Messaop. 88 (1807).
- «Tantanali messa» op. 123 (1823).
- «Iso zaytun tog'ida» (1800).
- Bir nechta sonata va xorlar.

Vokal lirikasi

- 150 ga yaqin qayta ishlangan xalq (shotland, irland, ingliz, uelscha, italyancha) qo'shiqlari.
- Forteplano jo'rligida 80 ga yaqin qo'shiqlar, qanonlar, ariyalar, ansambllar, shu jumladan, «Olisdagi mahbubaga» turkumi;
- Gyote she'rlariga qo'shiqlar, Gellert she'riga 6 ta qo'shiq.

Mavzu № - ROMANTIZM

Romantizm (frans. romantizm) — badiiy oqim bo'lib, XVIII asr oxiri XIX asr boshlarida awal Germaniya, Avstriya, Anglfya adabiyotida, keyinchalik esa musiqa va boshqa san'at turlarida shakllangan. Romantizmning yetakchi tamoyili — san'atkorning ijodiy tasavvuri orqali yaratiladigan kundalik turmush va orzularning, mavjudlik a oliy, ideal dunyosining bir-biriga keskin qarshi qo'yishidir. Musiqadagi romantizm

adabiyotdagi romantizm bilan uzviy (genetik) bog'langan. Kompozitor-romantiklar adabiy asarlar, tasviriylar, o'zlarining shaxsiy sujetlaridan ilhomlanib asarlar yaratganlar.

Musiqiy romantizm qahramonning ichki olami yetakchi mavqegaega. Bu mavzu Shubertning kamer romanslaridan boshlab Berliozning mahobatli simfoniyalari hamda Vagnerning musiqiy dramalarigacha, uzluksiz ravishda o'tkaziladi.

Romantizm adabiyotida qahramon va uni o'rab turgan muhit o'rtasidagi qarama-qarshilik katta ahamiyat kasb etadi. Yolg'izlikmavzusi o'sha davr yozuvchilari: Bayron, Geyne, Stendal, Shamissoningijodida ustuvor. Musiqa san'atida tashqi muhit bilan kelishmovchilik romantik kompozitorlarga xos bo'lgan xususiyat bo'lib qoladi.

Romantizm san'atining umumiy yo'nalishlaridan biri mahalliy madaniyatga qiziqishning ortib borishida ko'rinadi. Turlituman xalq milliy an'analari romantik san'atkorlar e'tiborini tortadi. O'rta asr afsonalari, Uyg'onish davri madaniyati qayta jonlana boshlaydi. Dante, Shekspir, Servanteslar badiiy ijodda hukmron mavqe tutishadi. Dyuma, Gyugo, Valter Skott romanlaridatarixiy hodisa asosiy o'rin egallaydi.

XIX asr xalq musiqa san'ati an'alariga tayanadigan milliy musiqa maktablarining gullab-yashnashi bilan e'tiborlidir. Rossiya, Polsha, Chexiya, Norvegiyaning milliy madaniyati jahon maydonida o'zining milliy maktablari bilan namoyon bo'ldilar. Ularnirig aksariyati umumiyevropa musiqasi rivojida yetakchi rol o'ynadi. Romantizm san'atining yangi g'oyaviy mazmuni romantizmning xilma-xil shoxobchalariga xos bo'lgan yangi ifoda usullarining paydo bo'lishiga olib keldi. Romantik san'atkor uchun kuchaytirilgan hissiyotli ifodaviylik xosdir. Tuyg'ularning aqldan usturiligi romantizm nazariyasining aksiomasidir. Romantizm uslubining keyingi eng muhim qirrası fantastik to'qimadir. Rus va G'arbiy Yevropa kompozitorlari asarlarida folklordan o'zlashtirilgan qahramonlarning ertakona olami ommalashib boradi. Romantizm musiqasida qo'shiq yetakchi janrga aylanadi. Maishiy qo'shiqlardan romans shakllana boshladi. U badiiy ahamiyatigako'ra, simfoniya va opera bilan bir qatordagi munosibo'rinni egalladi. Kamer fortepiano miniaturasi keng rivojlandi, u ham aslidamaishiy musiqachilikdan kelib chiqqan edi. Maishiy raqs mustaqil janrga aylanib bordi hamda kamer romantik miniatura uslubiga ta'sirini o'tkaza boshlaydi. Shubert valsleri, Shopenning mazurkalari va valsleri yangi romantik yo'nalishning oliy ko'rinishlaribo'ldi. Burjua jamiyatiga xos bo'lgan musiqiy hayotning yangi shakllarinodir cholg'u ijrochiligining rivojlanishiga turtki bo'ldi. Estrada san'atining rivoji bilan birga, Paganini, Shopen, List singarimashhur iste'dodlar maydonga keldi.

Estrada konsertlari ijro texnikasi, mahoratni ham yuqori darajaga olib chiqdi. Forte piano musiqasi yetakchi mavqega erishdi, u romantik musiqiy uslublarining yaratilishida muhim ahamiyat kasb etdi.

Romantizm Vena klassiklari san'atidan dastur rivoji bilan farq qiladi. Adabiy manbalar kompozitorlarga aniq badiiy tasvir vositalarini topishga imkon berdi, tinglovchining hissiyot olamiga ta'sir o'tkaza oldi. Jumladan, Vena ning birinchi romantik ijodkori F. Shubertda maksimal darajadagi aniqlik va ta'sirchanlik bilan poetik matn obrazlarini mujassamlashtirishga intilish yorqin ko'rinadi.

G'arbiy Yevropadagi birinchi milliy romantik opera — Veberning «Sehrli mergan» asari sujetidagi romantik qirralar va sahnaviy harakatning chambarchas aloqalari orqali yangicha musiqiy ifoda yo'nalishini ochib berdi.

Berliozning «Fantastik simfoniya» si XIX asr simfonik musiqasidagi yangi yo'nalishni belgilab berdi. U aniq poetik obrazlarga, muayyan sujet chizig'iga tayanadigan batafsil ishlab chiqilgan adabiy ssenariy asosida yaratilgan edi.

XIX asr cholg'u musiqasida dasturiy tamoyillarni talqin etishning xilma-xil shakllari uchraydi. Romantik kompozitorlar Betxovenning «Pastoral simfoniyasi» bilan aloqador

bo'lgan dasturiylikto'rini saqlab qolishdi. U XIX asrdagi ko'plab simfoniylargaxosdir. Mendelsonning «Italyancha», «Shotlandcha», Shumanning«Bahor», «Reyn» simfoniylari shular sirasiga mansub.

Dasturiylikning klassik tamoyiliga xos rivoji konsert uverturalari janri (Mendelsonning «Yoz tunidagi tush», Shumanning «Manfred », Berliozning «Rim karnavali»)da ham kuzatiladi. Bu asarlarda konkret emotsional hamda dramatik o'xshatmalarni kuzatamiz, muallifning o'zi ham sarlavhalar orqali bunga ishoraqiladi.

Dasturiylik tamoyilini romantik cholg'u musiqasining yangi turlari- fortepiano rnjniaturasi, dasturiy simfoniya, simfonik poemalarda turlicha amalga oshiriladi. Lirik kamer miniaturalari asosidagi yorqin dasturiylik Shuman(«Karnaval», «Fantastik pyesalar») va Listning («Unashtirish»,«Petrarka soneti» va boshq.) fortepiano musiqasida uchraydi.Berliozning dasturiy simfoniylarida ma'lum darajada tasviriysan'at va sujetli konkretlashtirish usullari qo'llanilgan. Uning ikki simfoniyasi - «Xayoliy» hamda «Romeo va Juletta» izchil ishlab chiqilgan adabiy ssenariy va ochiq ko'rinib turadigan sujet rivoji asosida yaratilgan. «Garold Italiyada» hamda «Motamonatriumfal» simfoniylari tovush ifodalash usullari bilan shunchalik ziynatlanganki, bu musiqiy obrazlarni adabiy talqinlari uchun zarurat ham qolmagan.

Musiqiy romantizmdagi yangi obrazlar sohasi shakllantirishningyangicha tamoyillarida namoyon bo'ladi. Klassitsizm davrida klassik simfoniya klassitsizm estetikasiga xos bo'lgan obyektiv obrazlarni aks ettiradi. Simfonik turkum tarkibi tugallanganligi bilan tavsiflanadi. Qismlar ichida materiallarning joylashtirilishida asosiy e'tibor mavzuning rivojlanishi hamda kompozitsiyaningalohida qismlarga ajralib turishiga qaratiladi.

Romantiklar ijodida simfoniya hamda simfonik musiqaningahamiyati saqlanib qoldi. Biroq romantiklarning yangicha estetik tafakkuri an'anaviy simfonik shakllarning o'zgarishiga hamda rivojlanishda yangicha cholg'u tamoyillarining paydo bo'lishiga olib keldi. Olamni lirik qabul qilish - romantik musiqa mazmuniningeng muhim qirrasidir. Ushbu subyektiv jihat rivojlanishning uzluksizligida aks etgan. Motivlar almashinishining to'lqinli holati, mavzularning variatsiyanishi romantiklardagi rivqjlanish usullarini muayyanlashtiradi.

Intimlik ifoda obrazlari cholg'u musiqasidagi yangi shakllarni yuzaga keltirdi: lirik poeziya kayfiyatiga muvofiq keladigan erkin, bir qismli fortepiano pyesalari, simfonik poemalar shu yo'sinda yuzaga kelgan. Turkumli simfoniya jiddiy o'zgarishlarga uchradi. Unda lirik kayfiyat ustunlik qila boshladi (Shubertning «Tugallanmagan simfoniya »si). Musiqaning lirik tabiati bir mavzulilikka intilish (Berliozning «Fantastik simfoniya»si) hamda rivojlanishning uzluksizligida namoyon bo'ladi. Musiqiy romantizmning yangi yo'nalishlari XIX asrning 40-yillarida List tomonidan kashf etilgan janr- simfonik poemada nisbatan izchil tarzda mujassamlashgan. Simfonik poemalarning eng yorqin tarzda ajralib turadigan xususiyati dasturiylik bo'lib, u zamonaviy poeziya va adabiyot bilan bog'liq edi. List yaratgan simfonik poemalarning nomlari alohida adabiy asarlar bilan bog'liq («Mazepa»- Bayron asari bo'yicha, «Tog'larda eshitilgan sadolar» — Gyugo asari bo'yicha, «Preludlar» -Lamartini asari bo'yicha)'Poemaga xos shakl hosil qiluvchi tamoyillar sifatida bir qismlilik,yagona mavzulilik, turli tematik qo'shilmalar orasidagi o'tishlarning izchilligi ko'zga tashlanadi. Shu bilan birga, simfonikpoema klassik turkumli simfoniya tarkibini takrorlamagan holdauning tamoyillariga tayanadi. Bir qismli shakl doirasida umumlashtirilgan holda sonata asoslari: o'zaro zid obrazlar, ikki tonallik va mavzu markazining mavjudligi, takroriylik, turkumlilik alomatlari yaratilgan. Shunday qilib, simfonik poema mavzuning yangicha qurilishiga tayangan holda bir qismli shakl doirasida oldingi davr ijodkorlik an'analarni saqlab qoldi.

XIX asrning birinchi yarmida G'arbiy Yevropa musiqiy san'atining eng muhim fazilatlaridan biri shu bo'ldiki, u milliy-romantik maktablarni shakllantirdi, ular o'z muhitlarida jahonning eng yirik kompozitorlarini dunyoga keltirdi.

Karl Mariya Veber Nemis xalq milliy operasining yaratuvchisifatida musiqa tarixiga kirib keldi. Veber o'z ijodi hamda ko'p qirrali ijtimoiy-musiqiy faoliyati bilan milliy san'atning obro' va ahamiyatini ko'rsatishga harakat qildi. Uning eng yaxshi uch operasi: «Sehrlil mergan», «Evrianta», «Oberon» Germaniya operasana'atining rivojlanish yo'llarini belgilab berdi. Karl Mariya Veber 1786-yil 18-dekabrda nemis shaharchasi Golshtiniyada musiqachi va teatr antrepreneri oilasida dunyoga kelgan. Uning bolaligi va o'smirligi otasining teatr trupпасi bilan birgalikda Germaniya shaharlari bo'ylab sayohatlarda o'tgan.

Veber na umumiy, na musiqiy ta'lim olgan emas. Abbat' Fogler va Mixail Gaydnadan olgan musiqa darslari Veberning ijrochilik va ijodiy qobiliyatlarini o'sishiga imkon berdi. Veber o'n yetti yoshida pianinochi sifatida konsertlar berar, uchta operaning muallifi («Sevgi va mayning kuchi», «Soqov o'rmon qizi», «Peter Shmol va uning qo'shnilari») edi.

1804-yildan Veber opera teatrlari dirijori sifatida ishlaydi (Breslavl, Karlsrue, Shtutgart, Mangeym, Darmshtadt, Frankfurt, Myunxen, Berlin). 1813-yildan 1816-yilgacha u Pragadagi opera teatriga boshchilik qildi. Veber ijodining takomilida 1814-yil alohida bosqichni tashkil etadi. Shu yili Germaniya Napoleon ustidan g'alabani bayram qilayotgan edi. Veber tuyg'ularining ko'tarinqiligi daqiqalarida milliy-ozodlik kurashi g'oyalari bilan to'lib toshgan qo'shiqlari paydo bo'ladi (T. Kerner she'rlari asosida). «Lira va qilich» to'plami, shuningdek, Volbruk matniga yozilgan qahramonona vatanparvarlik ruhidaagi «Jang va g'alaba» (1815) qantatasi Veberning Germaniyada shuhrat taratishiga omil bo'ldi.

U 1817-yildan umrining oxirigacha Drezdendagi nemis musiqa teatriga rahbarlik qiladi. Veberning faoliyati Germaniyada Tilzit sulhidan (1807) keyin boshlangan milliy ijtimoiy ko'tarilish sharoitida amalga oshdi. Bular Veber dunyoqarashini, ijodiy yo'nalishini belgilab berdi, uning ilg'or estetik qarashlarini shakllantirdi. Shu yillarda Veber tomonidan yaratilgan («Rubetsal», 1805; «Silvana», 1810; «Abu Gasan», 1811) operalarda kompozitor uslubining yangi qirralari: xalq maishiy hayoti va ertakona sujetlarga qiziqish, musiqiy folklor bilan aloqadorlik, sharqona musiqiy kolorit va boshq. muayyanlashadi.

Veber ijodining cho'qqisi hamda eng mashhur asari «Sehrlil mergan» («Freyshyuts») operasidir, u 1821-yilda Berlinda muallifrahbarligida qo'yilgan edi. Shu vaqtdan boshlab, romantik operaborliq va xayolotning uyg'unligida jadal rivojlana boshlaydi.

Operada xalqona sujet, ovchilar hayotining rangdor manzaralari, tabiatning poetik obrazlari o'z ifodasini topgan. Bu asarida Veber xalq musiqiy ijodiyotiga tayanadi, maishiy janrlar (vals, marsh, turli-tuman xalqona qo'shiq shakllari) dan keng foydalandi. Shuningdek, operani umumiy romantik kolorit, musiqiygarmonikvositalar va tembr bo'yoqlarining yangiligi, leytmotivlarning amaliy roll, orkestr ahamiyatining kuchaytirilishi farqlab turadi. Asarda rivojlantirilgan opera shakllari bilan unchalik katta bo'lmagan qo'shiqona tuzilganmalar va janriy sahnachalar erkin hamda tabiiy ravishda omuxtalashib ketadi. Veber musiqiy romantizm taraqqiyotining ilk davridagi kompozitorlar izlanishlarini umumlashtirgani emas (E. T. A. Gofman, L. Shpor), balki o'z ijodi bilan R. Vagner musiqiy dramaturgiyasi tamoyillarining yuzaga kelishi uchun ham zamin hozirladi.

Veberning «Evrianta» operasi (1823-yil, Vena, muallif boshqaruvidaagi postanovka) ko'pplanli tarixiy-afsonaviy ritsarona romantik operalarning yangi to'ri namoyon etdi. U Vagner yaratgan ritsarona «Tangeyzer» va «Loengrin» operalari uchun zamin

bo'ldi. Veberning so'nggi operasi «Oberon» (1826-yil, London) afsonaviyromantik opera janrini rivojiga turtki berdi. Unda fantastikobrazlarning yorqin olami mujassamlashgan. Ushbu opera kuylarning tabiiy jilvalari bilan orkestrga xos koloritning rang-barangligi va yorqinligi sabab o'ziga rom qiladi. Ular keyinchalik Berlioz va Mendelsonlarning orkestrlashtirish uslublariga ta'sir ko'rsatdi. Veberga, shuningdek, tugallanmagan «Tri Pinto» operasi (1821, G. Maler tomonidan 1888-yilda yakunlangan), yetti dramatik pyesaga, jumladan, Shillerning «Turandot», Volfning «Pretsioza » (1820) hamda ko'plab xor, yakkaxon va ansamblga mo'ljallangan vokal asarlar mansubdir.

Veberning cholg'u musiqasi sohasidagi puflab chalinadigan cholg'ular va orkestr ijrosidagi konsertlari nisbatan mashhurdir (3 ta klarnet uchun; fagot, valtorna uchun). Berlioz tomonidan qayta ishlangan «Raqsga taklif» (1819) fortepiano uchun yozilgan pyesa (1841) hamda orkestr bilan birgalikda fortepiano uchun yozilgan «Konsertshtyuk» (1821) dasturiy cholg'u asboblari musiqasi va maishiy raqs (vals) kuylariga asoslanadigan yangi konsert janrlari rivojida sezilarli rol o'ynadi.

Veber bir qator musiqiy-tanqidiy hamda adabiy ishlar, jumladan, tugallanmagan «Sozandaning hayoti» romani muallifidir. Veber Londonda 1828-yilda qirq yoshida ko'kyo'tal kasalligidan vafot etadi. O'n besh yildan keyingina uning xokini vatanigako'chirish uchun Germaniyada qo'mita tuzilganib, 1844-yilda Drezdenga dafn etiladi.

Eslab qolish kerak

- Romantizm (frans. romantizm) -badiiy oqim bo'lib, XVIII asr oxiri XIX asr boshlarida dastlab Germaniya, Avstriya, Angliya adabiyotida, keyinroq musiqa va boshqa san'at turlarida shakllangan.
- Veberning «Sehrli mergan», «Evrianta», «Oberon» operalari Germaniyadagi opera san'atining keying! rivojini ham belgilab berdi.
- Veberning «Evrianta» operasi keng qamrovli tarixiy-afsonaviyromantik operaning yangi toifasini shakllantirdi.
- Veberning «Oberon» operasi fantastik obrazlar olami bilan romantikopera janrini boshlab berdf.

NAZORAT SAVOLLARI

1. Romantizm nima?
2. Romantizm san'atidan «qizil ip» bo'lib o'tadigan mavzu nima edi?
3. Romantik san'atning umumiy yo'nalishi nima edi?
4. Romantik musiqadagi yetakchi janr haqida so'zlab bering.
5. Qaysi musiqa romantik musiqa uslublarining shakllanishida muhim rol o'ynagan?
6. Dasturiy tamoyildagi o'zgaruvchi shakllar qaysi romantik kompozitorlar ijodida uchraydi?
7. Romantik kompozitorlar ijodida qaysi yangi musiqiy shakllar paydo bo'ldi?
8. Simfonik poemalarning ijodkori kim edi?
9. Simfonik poemalarning o'ziga xos xususiyatlari nimalardan iborat?
10. Poemaga xos shakl hosil qiluvchi qaysi tamoyillarni bilasiz?
11. Nemis romantik operasining ijodkori kim edi?
12. «Sehrli mergan» operasi qachon yozilgan?
13. Veberning «Oberon» operasi qaysi janrga mansub?
14. Veberning «Oberon» operasi qaysi operalarning yaratilishiga turtkibo'ldi?

7 – Mavzu : F. SHUBERT HAYOTI VA IJODI (1797-1828)

Reja :

1.Shubert hayoti haqida

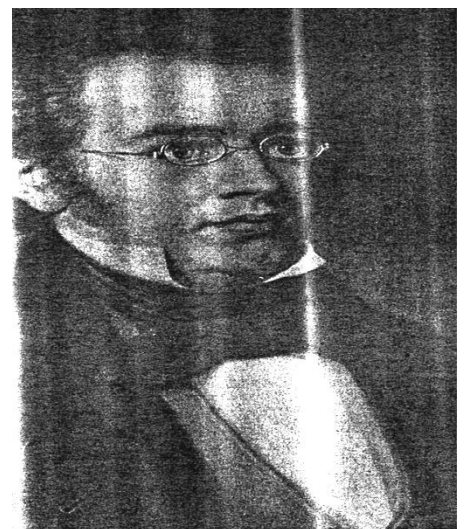
2.Shubert ijodi haqida

3.Shubert ijodining g'oyaviy mazmuni

Frants Shubert mashhur Avstriya kompozitori 1797-yil Vena yaqinidagi Lixental qishlog'ida tug'ilgan. Uning otasi va katta akasi o'rta maktabda o'qituvchi bo'lidb ishlar edi. oilada onasi ashulani yaxshi ko'rardi, kechalari ular kontsert uyushtirib otasi veolanchelda akalari har-xil cholg'ularda o'ynardilar. Ularni musiqaga bo'ldgan qiziqishlari yosh Frantsga ham o'tdi. Kichkina Frants Shubert ashulani yaxshi ko'rardi skripka va klavisin chalardi. 11 yoshida otasi Cherjkov musiqa maktabiga olib boradi. 1818-yildan boshlab o'sha yerda fortepiano asarlari bir qancha qo'shiqlar va № 1 simfoniya yozadi, lekin o'qishni tamomlamay tashlaydi. Otasini xoxishiga ko'ra u bir necha yil o'qituvchilik qiladi, lekin uni musiqaga bo'lgan qiziqishi ortib boradi. Otasi esa uning bu soxada ijod qilishini xoxlamaydi va moddiy yordamsiz qoldiradi. U besh yil mobaynida o'ziga o'xshagan kompazitr do'stlari bilan ularnikida yashab kun kechiradi Konvintdagi do'stlari Shpaun va Shtadlar ko'p yordam beradi. Bu paytda u to'rtta simfoniya beshta opera 300 ga yaqin qo'shiq yozadi, ulardan "Urchuk oldidagi margarita", "O'rmon podshosi" qo'shiqlari alohida etiborga ega. Bu qo'shiqlarni uning do'sti o'sha zamonda taniqli opera ashulachisi Mixayl Fogl ijro qilib bayon qilgan. Ular shu tsillari Avstriya kontsert uyushtirganlar.

Shubert Venger grafi Estergaze qo'lida ishlaydi va shu mamlakatning xalq ijodi bilan tanishadi. 1822-yil u otasi bilan yarashib uyiga qaytadi ko'p yillik og'ir kechgan hayoti uning sog'lig'iga ta'sir o'tkazgan edi. Uning mashhuryettinchi simfoniyasi "Go'zal tegirmonchi qiz" el orasida mashhur bo'ladi. 1822-27-yillar davomida Shubert ko'p yosh san'atkorlar bilan do'stlashib birga ishlashga harakat qiladi ular turli ijodiy yo'nalish egalari bo'lib bir-biriga kuchli ta'sir o'tkazar edilar. Shubert mashhur davlat arboblari tamonidan ham turli kechalarga taklif qilingan, ba'zi kechalarni o'zidayoq qo'shiq va musiqiy asar yaratgan. Masalan serenada do'stlari ichida obro'li kishilar ham bor edi va ular kompozitrga asarlarini chop etishga va operalarining saxnalashtirishga yordam beradilar Shubert oxirgi simfoniyasi ustida ishlagan paytida 25-yoshida edi. Shu paytgacha u o'z qo'shiq va ashulalari bilan butun dunyoga mashhur bo'lib bo'lgan edi. Frans Shuber 603-ta qo'shiq yozgan shular 174-hayotlik paytida chop etilgan. Mashhur shoirlar Gyote va Geyni she'rlariga qo'shiqlar yozgan. Uning oxirgi asari qishki yo'l nomli vokal toplami 1827-yilda yozilgan. Kompazitr ijodi gullagan paytida 31-yoshida 828-yilda Venada vafot etadi.

Shuberning ijodi bilan romantizm davri boshlanadi. Uning asarlarida o'sha zamonlardagi oddiy insonning ichki dunyosi, yangi o'ziga xos tavsif va his-tuyg'ulari ifodalangan. Shubert Venada yashab ijod etgan. O'sha paytlarda bu shahar Yevropa mamlakatlarining madaniy markazi sifatida taniladi. Bu yerda turli xalqlar musiqasi, teatr va kontsert uyushmalari juda keng rivojlangan edi. Asarlarning asosiy mazmuni-insonning hayotiga qiziqish hayotni musiqiy obraz orqali tuinish, lirik his tuyg'ular, Shuberning hayotida shular mujassam bo'lib keyingi avlod kompozitrlar musiqasiga juda zo'r ta'sir etgan, uning asarlari dunyo miqiyosida tan olinib jahon musiqasi durdonasi hisoblanadi.

F.SHUBERT MUSIQASINING G'OYAVIY MAZMUNI, R. SHUMAN HAYOTI VA IJODI

F.Shubert musiqasining g'oyaviy mazmuni.

Shubert - g'arb musiqasida XIX-asrda shakllangan romantizm yo'nalishining ilk namoyondasi.

Shubert ijodining yangi belgilari, yangi obrazlari, xalq - maishiy janrlari bilan bog'liqligi.

Qo'shiqlardagi lirik ishqiy tavsif, tabiat manzaralari, lirik kayfiyat, qo'shiq turkumlari, ularning mavzui.

ROMANTIZM VA MUSIQA

Romantizm XVIII-asr oxirida XIX-asr boshlarida Yevropada fan va san'atni turli soxalarida paydo bo'lgan yangi badiiy yo'nalishdir. Romantizm bir tamondan feodalizmga qarshi kurashi hamda buyuk Fransuz inqlobi bilan bog'liq ikkinchi tamondan esa bu inqlobning engilishi va g'oyalari ro'yobga chiqarilmaganligi sababli paydo bo'ldi.

Romantizm progressiv va konservativ turlariga bo'lindi va rivojlandi. Progressiv romantizm ijodkorlari tarkibiga kirgan kompazitrlar faqat o'tmishni ulug'lab, o'sha davr ruhi bilan yashagan. Konservativ romantizm ijodkorlari tarkibiga kirgan kompazitrlar o'tmishni maqtab hozirgi davr bilan bog'lagan xolda musiqiy asarlar yozishgan. Romantizm yo'nalishidagi kompozitr va shoirlar o'z ijodida vatanparvarlik hamda lirik yo'nalishdagi g'oyalarni ifodalaydi. Ular xalq hayoti va madaniyati bilan qiziqishadi. Hayotdan qoniqmaslik hamda bo'lib turgan voqealarni fojeali qabul qilish musiqada psixologik jihatdan fojeali tugashiga olib keldi. Bu esa qahramonlar tavsifistikasiga asarlar bilan bir qatorda "Yolg'izlik", "Sog'inch" mavzuiga bag'ishlangan asarlarni ham paydo bo'lishiga olib keldi.

Ilk romantizm yo'nalishining namoyondalari kompazitrlar F.Shubert K.Veber F.Shopen R.Shuman N.Poganini XIX-asr o'rtalarida romantizm yana keng rivojlana boshladi o'zining ijodiy cho'qqisi bilan elga tanilgan Shopen, Mendelson, Shuman kabi kompazitrlar ijod qilgan.

Mavzu № - 8. FRIDERIK SHOPEN (1810-1849)

Reja :

1.Shjopen hayot yo'llari

2.Shopen ijodi

3.Shopen asarlari

XIX-asrda Polsha musiqa madaniyatining yirik namoyondasi F.Shopen o'z ijodi va musiqa asarlari bilan Polsha xalq musiqasini butun dunyoga tanitdi. Buyuk polyak kompazitori Shopen Mosart va Betxoven kabi kompazitor va ijro sifatida vokal va fortepiano musiqasi bilan boshqa kompazitorlar ijodidan farq qilib turdi. Shopen hayoti murakkab tarixiy jarayonda shakllandi. Polshada tug'ilib butun umrini Parijda yashab ijod etdi va Polyak xalq musiqasini ulug'ladi. U polyak klassik musiqasi asoschisi. U xalq qo'shiq, kuy va raqslari asosida asarlar yozgan. Shopen musiqasi buyukligi uning tirik paytidayoq tan olingan. 1927-yildan boshlab Varshavada doimiy ravishda Shopen nomli pioninachilar ko'rik-tanlovi o'tkazilib kelmoqda.

F.Shopen 1810-yilda Polsha poytaxti Varshava yonidagi Jelyazova Volya shaharchasida tug'ilgan, uning onasi polyak otasi frantsuz edi. Ular graf Skarbet yerlarida

yashardilar. Uning otasi Varshava shahridagi litseyda o'qituvchilik qilardi, oilasida barchasi skripka, fleyta, fortepiano chalar edilar. Yosh Shopen bir kuni musiqa ovozi eshitgach jim bo'lib qoldi, keyin esa g'amgin kuyni eshitib yig'lab yuborgan ekan, otasini hayratda qolishgan. Besh yoshida opasi Lyudviga yurdamida turli asarlar cholg'an, yetti yoshida Varshava bo'ylab birinchi kontsertini o'tkazdi va mashhur bo'la boshladi. O'zi yozgan Polonez sol minor, mazurkalari va turli pe'ssallarni ham ijro qilgan. O'nikki yoshida nemis, frantsuz tili va tarixga qiziqadi. O'nbeshtin yoshida litseyda o'qib rassomchilik va aktyorlik qobiliyati ham rivojlanadi. Shopen o'nsakkizin yoshida aqli teran, sinchqov va qiziquvchan iste'dod sohibi bo'lib yetishadi. Katta qiziqish bilan opera, kontsertlarni tomosha qilar edi, shunday kontsertlarning birida mashhur Italiya skripkachisi Nikola Paganiniyning ijro mahorati o'chmas iz qoldirgan. Yoshligidan polyak xalq kuyi va qo'shiqlarini tinglar va sevib ijro qilar edi.

1828-yilda Yuzef Elsner sinfida Varshava oliy o'quv dargohida o'qiydi. Uni ustozlari "G'ayri tabiiy imkoniyatga ega buyuk musiqachi" deb yozgan. O'sha davrda № 1, № 2 kontsert fortepiano uchun "Orzu" nomli qo'shig'ini yozgan. 1829-yilda Vena shahrida muvaffaqiyat bilan kontsert uyushtiradi. 1830-yilda esa do'stlari qutichaga to'ldirilgan polsha yeri bilan uni safarga kuzatishadi, hayrlashuvda ustozlari Elsner ham bor edi. Shopen shu safardan Vataniga qaytmaslik gumoni bor edi va xaqiqatan ham Vataniga qaytib kelmadi, chunki Varshavada qo'zg'olon bo'lib unda uning do'stlari ham qatnashgan edi. O'zining qayg'usini "Inqilobiy" deb nomlangan Etud do minor asarida ifoda etdi.

1831-yilda Shopen Parijga keladi va butun umrini shu yerda o'tkazadi. Parijni u pioninasi ijrochisi sifatida zabt etadi, keyinchalik esa kompozitor sifatida. Mashhur Venger pioninachisi Ferents List: "Qarsak jarangi uning iste'dodini nomoyon qilishga qodir emasdek tuyulardi va iloji boricha qattiqroq qarsak chalishga harakat qilardik."- degan. Shopen Parijliklarning e'tiborini qozondi, kontsertlarda o'z asarlaridan fortepiano va orkestr uchun kontsert, kontsert rondo, mazurkalar, Etudlar, noktyurnlar, Mosart "Don – Juan" operasi mavzusiga variatsiyalar ijro qilgan, mashhur nemis kompozitori R.Shuman o'zining maqolalaridan birida "Shlapangizni oling janoblar, qoshingizda doho turibdi".

Shopen musiqasi va kontsert chiqishlari hammani hayratlantirardi, do'stlari yordamida asarlari chop qilina boshlandi, bir qancha buyuk kompozitorlar List, Berlioz frantsuz rassom Delakrua nemis shoiri Geynlar bilan do'stlashadi. Lekin doimo Vatanini qumsab qo'shiqlar yozgan.

1835-yillarda mashhur frantsuz yozuvchisi Avrora Dyudevan (Jorj Sand tahallusi bilan mashhur) yaqindan tanishib, sevishadilar. Umrining ohirgi yillarida do'sti, otasi vafot etadi Jorj Sand bilan oralari uzuladi, buning natijasida Shopen kasal bo'lib qoladi, ohirgi ikki yilda umuman asarlar yozmaydi. Shu yili Londonga kontsert uyushtiradi, lekin Angliyaning nam ob-havosi uning ahvolini yanada yomonlashtiradi. 1848-yilda doktorlar maslahatiga ko'ra tezda Parijga qaytadi, oxirgi asari mazurka fa minor bo'ladi. 1849-yilda vafot etadi, uning dafn marosimiga mashhur artistlar, shoirlar, rassomlar keladi. Parijning iste'dodli san'atkorlari Mosartning Rekviem, Shopenning Si bemol minor fortepiano sonatasidan "Dafn marshi" ijro qilinadi. Uning qabri do'sti Bellini yoniga qo'yiladi va Polsha tuprog'i sepildi, yuragi esa Varshavadagi "Avliyo krest" cherkoviga olib borildi va hozirgi davrgacha saqlanmoqda.

F.SHOPEN FORTEPIANO IJODI PRELYUDIYALAR VA MAZURKALAR.

Shopen betakror fortepiano asarlari yaratgan, uning prelyudiyalari janr sifatida musiqiy pe'ssa uslubida namoyon bo'lgan. U Bax kabi prelyudiyalarini 24 tonallikda yozgan, lekin ularning ketidan fugalar yozib polifonik asarga aylantirmagan.

Prelyudiya soʻzi lotincha boʻlib, kirish maʼnosini bildiradi. Shopen prelyudiyalari hajm jixatidan turlicha. Kichkina miniatura prelyudiyalari Iya major, do minor va katta hajmli mi minor prelyudiyalarigacha. Rus kompozitori va pioninachisi Anton Rubenshteyn Shopen proyelyudiyalarini “Durdonalar” degan.

Misol: Prelyudiya mi minor

Mazurka - polyak xalq raqsi $\frac{3}{4}$ oʻlchovda, ritimi oʻzgaruvchan. Shopen yozgan Mazurkalar uning ifoda vositalarini kengaytirgan, ular kontsertlarda ijro qilish uchun moslashtirilgan, asosiy guruhini lirik mazurkalar tashkil qiladi. Shopen baʼzi mazurkalarini “odrazki” yaʼni rasmlar deb nomlagan. Mashhur mazurkalari ichida do major, Iya minor va bazmlarda raqs tushush uchun si bemol major mazurkalari mashhur. Misol: do major mazurkasi

Polonez - Shopenning polonezlari mazurkalar kabi kontsert ijro uchun moʻljallangan.

Turli tavsiflarga ega polonezlar lirik poyema baʼzida esa dramatik tavsifga ega. Tantanali tavsifdagi polonezlari qirol davridagi xolatni tasvirlaydi. Polonez polyak raqsi boʻlib, Frantsuzcha Poloneza deb nomlangan. Qadimda jangchi ritsarlarning tantanavor chiqishida ijro qilinadigan musiqa boʻlgan. Xalq orasida shakllangan polonez – ballarda ijro qilinadigan raqslarga aylandi, chunki XIX-asrda har bir bal bazmi polonez bilan boshlanadi va birinchi boʻlib saroy egalari chiqib kelishadi. Shopenning mashhur polonezlaridan Iya major oʻzining orkestrga xos jarangi bilan, qudrati bilan farq qiladi, undagi forte va fortissimo belgilari buqudratni yanada yorqinroq koʻrsatadi.

Vals – Shopenning raqstavsifidagi asarlaridan vals janridagi asarlari bunga misol boʻla oladi. Mazurka kabi valsda bir necha epizodlar bor. Shopenning 17 valsleri orasida do-diez minor valsi eng mashhur. Shopen oʻz valsalarida tempni doimo oʻzgartirib turadi, uning sevimli rubato uslubi – yani sezilarsiz darajada tempda chiqish keng qoʻllaniladi. Misol: Vals do diez – minor.

Etud -texniqani oshiradigan mashq turi, fortepiano adabiyotida Cherni.

Kramer, Klementi kabilarning texnik yoʻnalishdagi Etudlari maʼlumdir. Shopen

Etudlari esa pioninachini texnik ijasini oshirish bilan bir qatorda pyessa sifatida ham

namoyon bo'ladi. Uning ijodida Etudlar kontsert pyessasi bo'lib ba'zida ijro qilinadigan asarlar qatoridan o'rin olgan.

Misol: Etud do – minor

Shopen 58 mazurka 16 polonez 21 naktyurn 27 Etud va 24 prelyudiya yozgan.

Mavzu №

XIX asrning 30—40-yillarida jahon musiqasi yangi badiiy hodisalar bilan boyidi.

Musika san'ati tarixida Shopen, List va Glinka ijodlari ila yangi sahifalar ochildi. Ular o'z musika maktablarining asoschilari bo'lishdi. Shu jumladan, Friderik Shopen musiqasi polyak xalqi ruhining ifodasi bo'ldi.

Buyuk kompozitor o'z hayotining katta qismini vatanidan tashqarida o'tkazgan bo'lishiga qaramasdan, butun jahon ahli ko'z o'ngida Shopen san'ati uchun shunday o'ziga xoslik mavjud ediki, bular uni barcha boshqa zamondoshlaridan ajratib turar edi. Uning ijodidagi originallik zamondoshlari tomonidan birdaniga his etilgan polyak milliy manbalariga borib taqaladi. Shopen ijodidagi eng muhim qirra uning keng omma uchun tushunarli ekanligidir. Shopenning musiqiy asarlari go'zalligi hamda shaklining ixchamligi bilan birgalikda tinglovchini hayajonga soladigan fikr va tuyg'ulari bilan ziynatlangan. O'z zamondoshlaridan farqli o'laroq, Shopen deyarli faqat fortepiano uchun asarlar yozdi. Undan biron ham opera, simfoniya yoki uvertura qolgan emas. Vaholanki, u fortepiano musiqasi sohasida shunchalik ko'p yorqin yangiliklar yaratib ulgurgan ediki, iste'dodiga shubha qolmagan edi. Shopen uchun fortepiano musiqasi ham ijodiy laboratoriya, ham o'zining eng a'lo darajadagi yutuqlari namoyon bo'lgan soha bo'ldi. Shopen ijodida Vatan mavzusi bosh mavqeni tutadi. Uning butun ijodida jonajon Polsha timsoli «qizil ip» bo'lib o'tadi. Bular uning buyuk o'tmishi, milliy adabiyot obrazlari, zamonaviy polyak maishiy hayoti, milliy raqs va qo'shiqlar ohangi edi.

Friderik Shopen 1810-yil 1-martda Polsha poytaxti Varshavadan unchalik uzoq bo'lmagan Jelyazova Volya degan joyda dunyoga keladi.

Shopenning onasi polyak, otasi fransuz bo'lgan. Shopenning oilasi graf Skarbekning imeniyesida yashashgan. Otasi bu xonadonda uy o'qituvchisi vazifasida ishlagan. O'g'li tug'ilganidan keyin Nikolay Shopen Varshava litseyida (o'rta bilim yurti) o'qituvchi bo'ladi va butun oila poytaxtga ko'chib o'tadi. Kichkina Friderik musika qurshovida ulg'ayadi. Uning otasi skripka va fleyta chalar, onasi yaxshigina kuylar hamda biroz

fortepiano chalardi. Friderik besh yoshga yetganidayoq katta opasi Ludvika rahbarligida o'rgangan murakkab bo'lgan pyesalarni ijro eta olgan. Tez orada Varshavada mashhur bo'lgan chex musiqachisi Voysex Jivniy unga ustozlik qila boshlaydi. Sezgir va tajribali tarbiyachi sifatida u o'z o'quvchisiga mumtoz musiqaga, ayniqsa, I.S. Bax asarlariga bo'lgan muhabbatni singdirdi. Baxning klavir uchun preludiyalari hamda fugalari keyinchalik bastakorning ish stolidagi doimiy asarlarga aylangan edi.

Kichkina pianinoning birinchi chiqishi Varshavada, yetti yoshga to'lganida sodir bo'ladi. Konsert juda muvaffaqiyatli o'tadi va tez orada Shopenning nomini butun Varshava biladi. Xuddi shu davrda uning dastlabki asarlaridan biri fortepiano uchun sol minor polonezi nashr etiladi. Boladagi ijrochilik qobiliyati shu darajada tez o'sib boradiki, u o'n ikki yoshida eng yaxshi polyak pianinohilarining birontasidan ham kam emas edi. Jivniy yosh qobiliyat egasi bilan mashg'ulotlar olib borishdan bosh tortadi. Bunga sabab qilib esa unga boshqa hech narsa o'rgata olmasligini ko'rsatadi. Bola musiqa mashg'ulotlari bilan birgalikda yaxshigina umumiy ma'lumot ham oladi. Bolaligidayoq Friderik fransuz va nemis tillarida erkin gapira olar, Polsha tarixini katta qiziqish bilan o'rganar, badiiy adabiyotni ko'p o'qirdi. U o'n uch yoshida litseyga o'qishga kiradi hamda uch yildan keyin uni muvaffaqiyatli tamomlaydi. O'qish davomida bo'lajak bastakorning ko'p qirrali iste'dodi namoyon bo'la boshlaydi. U yaxshigina rasm chizar, ayniqsa karrikaturalar chizishga juda mohir edi. U mimika sohasida ham shu darajada yorqin qobiliyat egasi ediki, hatto teatr aktyori bo'lishga ham munosib edi. Juda yoshligidanoq Shopen o'tkir aqli, kuzatuvchanligi hamda haddan tashqari qiziquvchanligi bilan ajralib turardi. Bolaligidan boshlab, Shopenda xalq musiqasiga muhabbat namoyon bo'ladi. Otalarining aytishiga qaraganda, otasi yoki o'rtoqlari bilan shahar tashqarisiga chiqishganida bola xalq ohanglari taralib turgan uy derazasi oldida uzoq qolib ketishi mumkin edi. Yozgi ta'tilda litseydagi o'rtoqlarining o'tirishlarida bularqan, Friderikning o'zi ham xalq qo'shiqlari va raqslari ijrosida ishtirok etar edi. Yillar o'tib, xalq musiqasi kompozitor ijodining ajralmas qismiga aylandi va Lining asl mohiyatini tashkil eta boshladi.

1826-yilda Shopen litseyni tugatib, Varshava konservatoriyasiga o'qishga kiradi. Bu yerda Lining mashg'ulotlariga tajribali pedagog va bastakor losif Eisner rahbarlik qiladi. Eisner juda tezlikda o'z o'quvchisining oddiy iste'dod egasi etnas, balki favqulodda qobiliyatli ekanligini anglaydi. Uning qaydlari orasida o'zi tomonidan yosh musiqachiga berilgan qisqacha tavsif saqlanib qolgan: «G'ayratli qobiliyat. Musiqiy daho». Bu vaqtga kelib, Shopen allaqachon Polshaning eng yaxshi pianinohisi sifatida e'tirof etilgan edi. Uning bastakorlik iste'dodi ham kamolga erishadi. Bunga 1829— 1830-yillarda orkestr va fortepiano uchun yozilgan ikkita konserti guvohlik beradi. Bu konsertlar (f-moll va e-moll) hozirgacha ham o'zgarmagan holda jaranglab kelmoqda hamda barcha mamlakatlar pianinohilarining eng sevimli asarlaridan hisoblanadi. Oginskiy, Ko'rpinskiy, Stefaniya singari bastakorlar qiyofasida yaratilgan milliy an'analarga tayangan holda Shopen o'z polonez va mazurkalarini yaratadi. 1826— 1828-yillar mobaynida yaratilgan asarlari orasida Rondo a la Mazur op. 5, a-moll op. 68 mazurkasi, Motsartning or.2.siga variatsiyalar musiqadagi milliy run va koloritning yangiligi bilan ajralib turadi.

1829-yilda Shopen Varshavadan Venaga keladi. Uning konsertlari katta muvaffaqiyatlar bilan o'tadi. Kompozitori birinchi darajali iste'dod egasi sifatida qabul qilishadi va Mosheles, Kalkbrenner, Gers singari o'sha davrning eng mashhur pianinohilari qatoriga qo'yishadi. Shopen imperator Opera teatrda or. 2 ga variatsiyalar, fransuz bastakori Bualdening «Oppoq ayol» operasidan olingan mavzularga improvizatsiyalari hamda polyak mavzusidagi «Xmel» (bu so'zning ikki ma'nosi bo'lib, 1) o'simlik; 2) sarxushlik ma'nolarini anglatadi) asarlari bilan chiqishlar qiladi. Shopenning do'stlari va

tug'ishganlari uning uzoq muddatli konsert dasturlari bilan safarga chiqishi zarurligini anglab yetishadi.

Shopen uzoq vaqtgacha ushbu qadamni qo'yishga ikqilanib yurdi. Uni bo'lajak ishlarga irim bilan qarashlari qiynardi. Unga go'yo Vatanini bir umrga tashlab ketayotganday tuyulaverardi.

U 1830-yil ko'zida do'sti Titus Voysexovski bilan birgalikda ikkinchi marta Venaga jo'nab ketadi. Xayrlashuv oldidan do'stlari unga polyak tuprog'i to'ldirilgan ko'zachani sovg'a qilishadi. U bilan o'qituvchisi Eisner juda hayajonli tarzda xayrlashadi. Varshavaning Shopen o'tadigan go'shalaridan birida u olz o'quvchilari bilan xuddi shu munosabat bois yaratilgan xor asarini ijro etadi. Shopen shimda yigirma yoshda edi. izlanish, umid, zafarlarga to'la baxtli bolalik ayyomi tugaydi. Irimlar Shopenni aldamadi.

U Vatanidan bir umrga judo bo'ldi. O'ziga Venada ko'rsatilgan munosib ehtiromlarni ko'rgach, Shopen shu yerda o'z konsertlarini boshlashni ma'qul ko'radi. Biroq kuchli taraddudga qaramay, u mustaqil konsert berishni uddalayolmaydi, noshirlar esa uning asarlarini bepul bosib tferishga rozi bo'lishadi, xolos.

Kutilmaganda yiirtidan tashvishli xabar keladi. Varshavada rus samoderjaviyasiga qarshi polyak vatanparvarlari tashkil etgan qo'zg'olon ko'tariladi. Shopen konsert dasturlarini to'xtatmoqchi va Polshaga qaytmoqchi bo'ladi. U qo'zg'olon ko'targan-lar orasida do'stlari, ehtimolki, otasining ham borligini bilardi. Zero, bolalik chog'larida Nikotey Shopen Tadeush Kostushka rahbarligidagi xalq qo'zg'olonida ishtirok etgan edi. Biroq qarindoshurug' va do'stlari xatlarida zo'r berib bu yerlarga kelmay turishni maslahat berishadi. Shopenga yaqin bo'lgan kishilar uning hamta'qib qilinishi mumkinligidan cho'chishardi. Bundan ko'ra, uning tinchlikda yashagani va Vataniga o'z san'ati bilan xizmat qilgani afzalroq edi. Bastakor chuqur qayg'u bilan bu fikrlarga bo'ysunadi va Parijga yo'l oladi. Yo'lda Shopenni larzaga solgan xabar yetib keladi: qo'zg'olon shafqatsiz ravishda bostirilib, uning rahbarlari qamoqqa olingan holda Sibirga surgun qilinadi.

Vatanning fojiali taqdiri haqidagi fikrlar bilan bog'liq holda, hali Parijga kelmasidanoq paydo bo'lgan Shopenning mashhur «Inqilobiy» deb nom olgan etudi yaratilgan edi. Unda noyabr qo'zg'oloni ruhi, shuningdek, g'azab va qayg'u mujassamlashgan. Orzularga to'la bolalik shaxsi yangi obrazlar tragizmi oldida ikkinchi planga suriladi. Vatan mavzusi Shopen uchun yetakchi mavzuga aylanadi.

1831-yilning ko'zida Shopen Parijga keladi. Bu yerda u umrining oxirigacha yashaydi. Biroq Fransiya bastakorga ikkinchi vatan bo'la olmaydi. O'z turmush tarzi bilan ham, ijodi bilan ham Shopen polyakligicha qoladi. U hatto o'limidan keyin yuragini Vataniga olib borishni vasiyat qiladi. Shopen Parijni dastlab pianinochi sifatida «ishg'ol qiladi».

U tinglovchilarini birdaniga o'ziga xos va noodatiy ijrolari bilan lol qoldirdi. O'sha paytlarda Parij turli-tuman mamlakatlardan kelgan musiqachilar bilan to'lib-toshgan edi. Opera teatri san'atining yulduzlari: Ober, Galevi, Rossini, Meyerber, Bellini, Donitsettilar juda katta shuhrat qozonishgan edi. Mashhur pianinochilar turkumini favqulodda iste'dod egalari - Kalkbrenner, Gers, Talberg, List boshqarardi. U laming ijrosi ommani lol qoldiradigan texnik mukammalligi, jozibadorligi bilan ajralib turardi. Shopenning dastlabki konsert dasturlari shunday keskin ziddiyatda yangraganligi bejiz emas. Zamondoshlarining xotiralariga ko'ra, uning ijrosi hayratli darajada ko'tarinki va poetik bulardi. Uning ijrosidagi ifodaviy-texnik jihatlar kam-ko'stsiz ado etilardi. Shopenning eng kuchli jihati undagi nodir tovush go'zalligida, nozik tovushlar rang-barangligida yashiringan. Uning ko'tarinki obrazlari shopencha o'xshashi yo'q rubato - bazo'r ilg'anadigan taktlararo sekinlashish va tezlashish kayfiyatlaridagi murakkab o'zgarishlarni berish vositasi bo'lib, XIX asr romantik san'atiga xos bo'lgan tuzilganishi bilan ijro usuliga uyg'unlashib ketardi. Shopen Parijni maftun qildi, bu bir paytlar Venani Motsart,

Betxovenlar egallaganiga o'xshab ketardi. Listga o'xshab u ham jahon pianinochilarining eng yaxshisi sifatida e'tirof etilgan. Konsertlarda Shopen, asosan, o'zi yozgan asarlarni: orkestr bilan birgalikda fortepiano uchun konsert, konsert rondolari, mazurkalar, etqdlar, noktyurnlarni, Motsartning «Don Juan» operasidan olingan mavzular variatsiyalarini ijro etardi. Ayni mana shu variatsiyalar haqida mashhur nemis bastakori va tanqidchisi Robert Shuman shunday deb yozgan edi: «Bosh kiyimingizni qo'lga oling, janoblar, huzo'ringizda daho turibdi».

Shopen musiqalari xuddi uning konsert chiqishlariga o'xshab umumxalq zavq-shavqini uyg'otdi. Faqat musiqiy adabiyotlar noshirlarigina kutib turishardi. Ular Shopen asarlarini nashr etishdi, faqat Venadagi singari bu yerda ham ular bepul bosildi. Shuning uchun dastlabki nashrlar Shopenga daromad keltirmadi. U harkuni besh-olti soatlab musiqa-dars berishga majbur bo'ladi.

Bu ish uni to'la ta'minlasa-da, ko'p vaqt va kuch talab etar edi. Keyinchalik, hatto jahon miqyosidagi bastakor shuhratini olgan paytida ham Shopen o'zini qattiq charchatadigan o'quvchilar bilan mashg'ulotlar olib borishdan voz kecholmasdi.

Shopenning pianinochi va bastakor sifatida shuhrati oitgan sayin uning tanishlari doirasi ham kengayib boradi. Do'stlari orasida List, buyuk fransuz bastakori Berlioz, fransuz san'atkori Delakrua, nemis shoiri Geynelar bor edi. Yangi do'stlar qanchalik afzal bo'lmasin, Shopen ustunlikni har doim vatandoshlariga berar edi. U Vatan haqida, qarindosh-urug'lar va do'stlarning hayoti haqidagi suhbatlarga soatlab quloq tutardi. Bolalarcha qoniqmaslik bilan u polyak qo'shiqlaridan huzur olar, ayrim yoqib qolgan she'rlarga esa ko'pincha musiqa bastalardi. Ko'p hollarda qo'shiqqa aylangan bu she'rlar yana qaytib Polshaga borar va xalq mulkiga aylanib ketardi. Agar uning qadrdon do'sti, polyak shoiri* Adam Mitskevich kelib qolguday bo'lsa, Shopen birdaniga fortepianogao'tirar va uning uchun soatlab chalishdan tolmasdi. Shopen singari majburiyat yuzasidan xorijda, vatanidan uzoqda yashayotgan Mitskevich ham vatan sog'inchi bilan to'lib-toshgan edi. Shopen musiqalarigina bu ayriliq og'riqlarini birozgina engillashtirar, uni o'sha yoqqa, olis va jonajon Polsha tomonga eltardi. Mitskevichsharofati bilan «Konrad Vallenroda» asaridagi keskin dramatism tufayli uning birinchi balladasi paydo bo'ladi. Shopenning ikkinchi balladasi ham Mitskevich poeziyasidagi obrazlar bilan aloqador. Polyak do'stlar bilan uchrashuvlar Shopenga shuning uchun ham qadrlı ediki, uning o'z oilasi yo'q edi. Uning boy polyak amaldorlaridan bining qizi Mariya Vodzinskayaga uylanish umidlari yo'qqa chiqadi. Mariyaning ota-onasi qizlarini nomi olamga mashhur bo'lsa ham, tirikchilik uchun mablag'ni bazo'r topadigan musiqachiga berishga rozilik berishmaydi. Ko'p yillar mobaynida u o'z hayotini Jorj Sand taxallusi bilan irod qilgan mashhur fransuz adibasi Avrora Dudevan bilan bog'ladi. 1838-yil ko'zida Shopen Jorj Sand va uning bolalari bilan Mayorka oroliga sayohat qilishadi hamdauning asosiy shahri Palmada to'xtashadi. Mayorkada Shopen yigirma to'rt preludiyadan iborat turkumni, F-dur ikkinchi balladasini, or.40 polonezlarini, cis-moll uchinchi skersosini yaratadi. Shopen va Jorj Sand bir muddat Marselda to'xtashadi, yozni esa adibaning Noanadagi imeniyesida o'tkazishadi. Noanada Shopen b-moll sonatasini tugatadi. Shopenning ikkinchi b-moll sonatasi (Motam marshi bilan) ham to'laligicha romantik san'atning oliy darajadagi yutuqlari qatoriga kiradi. Yuzef Xominskiy sonataning dastlabki ikki qismini tavsiflab shunday yozadi: «Qahramonona kurashdan keyin Motam marshi, chamasi, dramaning so'nggi akti sifatida namoyon bo'ladi». Shopen Motam marshiga emotsional xulosa, obrazlur rivojiclagi dramatik yakun sifatida qaragan. Biz Shopen sonatasida obrazlari rivojlantirilgan bu dramani milliy tragediya, deb aytishga haqlimiz. Shopenning Motam marshi shujanrdagi asarlarning eng mashhuri sifatida e'irof etilgan. Ushbu marsh faqat musiqiy adabiyotlar orasidagina emas, butun insoniyat taqdirida ham alohida, maxsus

o'rin egalladi, zero, qayg'u va iztiroblar ifodasining bundan ham ko'tarinkiroq, bundan ham go'zalroq, bundan ham fojialiroq mujassamlashgan holati mavjud emas.

30 va 40-yillar Shopen ijodida eng samarali bo'ldi. Bu davr mazmunan eng teran va ahamiyatli asarlar: ikkinchi, uchinchi va to'rtinchi balladalar, b-moll va h-moll sonatalari, eng yaxshi polonezlar, jumladan, polonez-fantaziyalar; ikkinchi, uchinchi, to'rtinchi skerso va boshqa ko'pgina asarlar yaratilgan davr bo'ldi. Operaga xos rechitativ-deklamatsion unsurlar italyan bel Kcantolaridagi qantilenalik kabi, slavyan qo'shiqchiligi orqali o'zgarib, moslashib shopencha individual melodizmni shakllantiradi. Operadagi teatrallik, manzaraviylik, polyak eposidan ruhlanish natijasida mahobatli qahramonona - epik ko'rinishlarda o'zining murakkab qayta akslanishini topadi.

O'z xalqining fikr va tuyg'ularini, zamonning yuksak ideallarini aks ettirar ekan, Shopen xalq san'atining ko'p asrlik tajribasi hamda klassiklarning realistik an'analariga tayanadi. Bax fikridagi qat'iyat va mantiq, Motsartga xos shakllardagi go'zallik va tugallik, Betxovendagi drammatizm va simfonik rivojlanish kuchi uning uchun har doim beqiyos namuna edi. Yangi tarixiy sharoitda Shopen ularning izchil davomchisi bo'la oldi. Shopenning Parijdagi hayoti baxtli kechmagan bo'lsa-da, lining ijod qilishi uchun qulay bo'ldi. Iste'dodi shu yerda kamolga yetdi. Asarlari nashri endi to'siqqa uchramas, undan dars olish esa katta sharaf, uning chalgan asarlarini cshitish esa saralangan, sanoqli odamlargagina nasib etadigan nodir baxt edi. Bastakor hayotining so'nggi yillari ayanchli kechadi. Uning do'sti Yan Matushinskiy, undan keyin esa jon-u dildan yaxshi ko'rgan otasi vafot etishadi. Jorj Sand bilan bo'lgan bans va ayriliqlar uni mutlaqoyakkalab qo'yadi. Shopen taqdirning bunday qattiq dashnomlaridan o'zini chetga ololmaydi. Buning ustiga Shopenni bolaligidanqiynab kelgan o'pka shamollashining xuruji kuchayadi. Oxirgi ikki yil davomida bastakor deyarli hech narsa yozmaydi. O'zining og'ir moddiy ahvolini tuzatish uchun u angliyalik do'stlari taklifmi qabul qilgan holda Londonga yo'l oladi. Oxirgikuchini to'plab, kasal holida u yerda konsertlar uyushtiradi, darslarberadi. Hayajonli kutib olishlar dastlab uni xursand qiladi, unga tetiklik bag'ishlaydi. Biroq Angliyaning nam iqlimi tezda o'zininghaloqatli ta'sirini o'tkaza boshlaydi. Besaranjom hayot, dunyoviy tashvishlar, bo'sh va mazmunsiz ovunishlar uni holdan toydira boshlaydi. Shopenning Londondan yozgan maktublari uningqayg'uli kayfiyatini, gohida esa iztiroblarini aks ettiradi. «Men esa behuzur bo'lishni ham, xursand bo'lishni ham bilmayman, nimanidir his qilishdan tashqaridaman, faqat xo'rlikni tifyaman hamda bularning barchasi tezroq tugashini istayman, xolos», deb yozgan edi u o'z do'stlaridan biriga. Uning Londondagi so'nggi konserti (bu konsert uning hayotidaham so'nggi konsert bo'lib qolgan) polshalik muhojirlarga bag'ishlanganedi. Shifokorlar maslahatiga ko'ra u shoshilinch tarzda Parijga qaytadi. Bastakorning so'nggi asari fa minor mazurkasibo'lib, uni muallifning o'zi ijro etolmas, faqat qog'ozdagina aks ettirgan edi. Uning iltimosiga ko'ra, Polshadan katta opasi Ludvikakeladi. Shopen opasining qo'lida jon beradi.

Shopenni dafn etish marosimi tantanali tarzda o'tadi. Parijningeng mohir artistlari u yaxshi ko'rgan Motsartning Rekviyeminiijro etishadi. Uning o'z asarlari ham yangraydi, ular orasida orkestrijrosidagi si bemol minor fortepiano sonatasidan Motam marshiham bor edi. Do'stlari uning qabriga jonajon polyak tuprog'i solinganko'zachani ham keltirishadi. Shopen Parijda, o'z .do'sti Bellini qabri yoniga dafn etiladi. Uning yuragi esa, o'z vasiyatiga ko'ra, idishga solinib Polshaga, Varshavaga keltiriladi, u hozirgacha ham Ilohiy Xoch kostelida ehtiyotkorona saqlanib kelinmoqda.

Mavzu № - Shopen ijodining tavsifi

Bastakorning musiqiy uslubi favqulodda yagonaligi bilan ajralibturadi. «Shopencha intonatsiya», tabiiy va takrorlanmas holdapolyak bastakorining awal yaratgan,

shuningdek, ijodiy yo'lining oxirida bastalagan asarlarini ham bir-birga tizib beradi. Shopen o'z ijodini fortepiano musiqasi doirasida chegaralab beradi, bu sohada esa u juda baland darajaga hamda badiiy ko'pqirralikka erishdi. U ayni shu cholg'u asbobidan butun boshli orkestruchun ranglar palitrasini chiqara oldi. Jahonning mashhur pianinotchilaridan biri Anton Rubinshteyn bejiz «Shopen- fortepiano ning bardi (kuychi - shoir), rapsodi (xalq kuychisi), ruhi, joni» demagan edi. Shopenning musiqiy fikrlari badihaviy tarzda tug'ilgan va sof pianino j'arangi bilan ifodalangan. Uning fortepiano ijodini fortepiano musiqasining keyingi taraqqiyotida juda katta rolo'ynadi. Shopenning ta'siri faqat List va bastakorning boshqa zamondoshlarigagina bo'lgan emas; rus bastakorlarining ko'plab avlodi, XIX asr o'rtalaridan boshlab, to Skryabin va bizning zamonamizgacha bo'lgan bastakorlar ijodiga o'z ta'sirini ko'rsatib kelmoqda.

Shopen ijodining asosini vatani, shu yurt tarixi, tabiati, kishilari, urf-odatlar, an'analar bilan bog'liq bo'lgan mavzulartashkil etadi. Shopen original musiqiy janrlar va shakllar ijodkoribolgan. Uning cholg'u miniaturalari yangicha hayot kasb etdi. Shopen o'z preludiyalarini ijodning mustaqil turi sifatida tasdiqladi, etud janri taraqqiyotidagi yangi yo'nalishning boshlovchisiboldi. Ayrim raqs janrlari (polonez, mazurka) oldiga yangicha badiiy maqsadlarni qo'ydi.

Yirik shakllar borasida sonata sikllarining talqinlaridagi, shuningdek, sonata shaklining o'zidagi o'ziga xosliklar ajralib turadi. Shopen cholg'u balladalarining ijodkori hamdir, skerso, turkum asarlarining ilk qismi katta plandagi mustaqil kompozitsiyadarajasigacha o'sib boradi. Aynan, bir qismli asarlar (balladalar, skerso, fantaziya)da yangi, turli shakllarning qo'shilishidan kelib chiqadigan turlar, yangi romantik shakllar kelib chiqadi, tasdiqlanadi.

Shopenning mazurka va polonezlarida xalqchil-milliy unsurlaryorqinligi bilan ajralib turadi. Bastakor ularda xalqchil musiqiy poetik obrazlarni yaratadi. Uning mazurkalari qishloq manzaralarining rosmata tasvirlari, qishloq hayotidan olingan janriy ishlanmalar bilan boyitilgan. Shopen mazurkalari orasida dramatik mazmundagi, shuningdek, lirik poemalar yoki miniaturaviy qaydlar tavsifidagi mazurkalar mavjud. Qo'shiq va raqsning o'zaro uzviy aloqadorligi qadimdan Polsha musiqasiga xos xususiyatdir. Raqs qo'shiq sadolari ostida ijro etilgan, qo'shiq ohanglari esa raqs harakatlariga uyg'un bo'lgan. Polshada qo'shiq-raqs janrlari shakllangan, ularda barqaror vaz-nusul tarkibi mavjud bo'lgan. Polonez, krakovyak, mazurka, oberek uch zarbli metrik asosga tayansa, krakovyak — ikki zarbli asosga tayanadi. Ayrim raqsalar o'zlari paydo bo'lgan yoki mansub bo'lgan viloyatva joy nomlari bilan ataladi. Jumladan, «mazur» Mazoviyada paydo bo'lgan, «krakovyak» esa Kuyavsk viloyatida shakllangan. Eng qadimgi raqslardan biri polonez hisoblanadi.

Shopen uchun mazurka uning olisdagi Vatani ramziga aylangan edi.

Shopenning barcha mazurkalari ikki guruhga bo'linadi: «kayfiyat mazurkalari* hamda «mazurka-manzaralar». Janriy sahnacha, rosmata qishloq shodiyonasi F-dur, op. 68 NO 3 mazurkasida ifoda etilgan. Ushbu mazurkaga hammaga yaxshi ma'lum bo'lgan C-dur, op. 24 N° 2 va op. 56 NQ 2 mazurkalari kelib qo'shiladi. Bu guruhdagi mazurkalarni hayotsevarlik, vatanga, yurt va xalqqa bo'lgan qaynoq muhabbat tuyg'ularni birlashtirib turadi.

Boshqa bir guruhdagi mazurkalar g'am, melanxoliya kayfiyatlarni mujassamlashtirgan. Ularga a-moll, op. 68 N° 2, a-moll, op. 17 NQ 4 mazurkalarini kiritish mumkin.

Lento

pp

Lento, ma non troppo

Bu janrning katta hajmdagi, ko'lamdor asarlariga fis-moll, op.59 Ne 3 mazurkalarini kiritish mumkin. Bu mazurka — teran mazmun va murakkab rivojlanishga ega bo'lgan poema bo'lib, murakkab uch qismli shaklda yozilgan.

sotto voce

Agar mazurkalarda Vatan mavzusi va uning obrazlari bastakor tomonidan janri hamda lirik planiga ko'ra aks ettirilgani bo'lsa, tarixiy, qahramonona-epik yo'nalishda olingan xuddi shu mavzu polonezning mahobatli shakllarida o'z ifodasiga ega bo'ldi.

Shopenning har bir polonezi bu mavzuning yangicha turlanishidir:

ularda epik fojiaviy, qahramonona-jangovar, ko'tarinkibayramona va boshqa uslublar yorqin ko'rinadi. Shopenning barcha polonezlari monumentalligi bilan e'tiborni tortadi. Polonezlarning barchasidagi janriy alomat ularning uch zarbli vazni hamda polonezlar uchun xos bo'lgan, ritmik formulalardir.

A-dur, op.26 N° 2 polonezi ritsarona jasorat ruhi bilan to'ldirilgan. Bayramona-tantanavor yurish manzarasini zarbli — burroritm, melodik tovushning yuqoriga intilgan ommaviy holati tasawo'rini hosil qiladi.

Allegro

con

brio

Qahramonlikning boshqa jihatlarini es-moll va fis-moll polonezlaridako'rsatib berilgan. Es-moll polonezi musiqiy obrazlarning ichki quvati, ularning tasviridagi ko'lamdorligiga ko'ra, Shopen ijodining eng yaxshilari qatoriga kiradi. Unda borliq obrazlaritragik mushohadalar prizmasi orqali qabul qilinadi.

Agitato

Shopen fis-moll polonezida qahramonona epopeyani kattadramatik ko'lamda rivojlantiradi.

Shopenning yigirma to'rt etudi yuksak badiyatli asarlar bo'lib, ularda shopencha pianizmning manzaralari tasvirlangan. Har bir etud o'z poetik obraziga, o'z faktura toifasiga va texnik usullariga ega. Shopen etudlarida texnik usullarning xilma-xil turlari: keng joylashuvdagi arpedjioli passajlar (op. 10 dagi birinchi va ikkinchi etudlar); tertsiyalar bilan tezkor etud (gis-moll), chap qo'ldagi qantilena bilan sustroq ohang («violonchelga oid», cis-moll) va boshqalar.

Shopen har bir etudga o'z musiqiy uslubini nisbatan to'la va to'g'ri talqin qilish imkonini beradigan qaysidir bir texnik usulni egallash yo'li sifatida qaraydi. U pedal fonida qantilena usullarini, ohangdorlik bezaklarini, registrlarning keng qamrovini, ohang sakratmalarini, qora klavishlarda chalishni ishlab chiqadi. Shopenning ayrim etudlari jahon musiqiy adabiyotidagi eng mashhur pyesalardandir. Bunday asarlar qatoriga Polshada bo'lib o'tgan inqilobiy voqealarga bevosita aks sado sifatida yaratilgan mashhur «Inqilobiy» etud c-moll, op.10 N° 12 ham kiradi. Qahrg'azab, norozilik va afsus — bu asarning yaratilishida ijodiy asos bo'lib xizmat qilgan.

Shopen noktyurnlarida lirik ibtido markazlashgan bo'lib, u yangi romantik estetika uchun tipik hisoblanardi. Ko'pgina noktyurnlar 30—40-yillarning boshlarida yaratilgan. Noktyurn — romantik musiqaning o'ziga xos janri bo'lib, lirik miniatura ko'rinishlaridan

hisoblanadi. U original mavzularibilan ajralib turadi. «Noktyurn» so'zi «tungi» ma'nosini anglatadi.

Noktyurn musiqiy janrining yaratilishidagi birinchilik Rossiyada yashagan ingliz bastakori Jon Fildga tegishlidir. Mashhurbastakor, pianinochi va pedagog sifatida fortepiano musiqasida alohida yo'nalish ijodkori bo'lgan. Jon Fild ushbu romantik lirik miniaturalarning asosiy qirralarini ko'rsatib bergan edi. Shopen Fild noktyurnlarini qayta yaratdi, o'z asarlariga lirik tuyg'ular, tragik pafos, nozik elegiya va melanxoliyaning katta kuchini singdirdi.

Shopenning bar o'n ikki noktyurnlari ilk Fild noktyurnlariga yaqin bo'lgan e-moll op. 72 (1827) dan boshlab to noktyurnning janr imkoniyatlari doirasidan chiqib ketadigan mahobatli c-moll noktyurnigacha umumiy uslubiy qirralarni birlashtirib turadi.

Shopen noktyurnlari qo'shiq ohanglariga yaqin bo'lgan qantilena, keng mavzularga tayanadi. Qantilen ohanglar akkordli -figuratsion fonda ko'rsatilgan, ular birinchi tovushlaridanoq tinglovchinixayoliy romantik muhitga olib kiradi. Shopen noktyurnlarida turli janrlarga nisbatan aloqadorlik ochiq ko'rinadi. Ularning ko'plarida xoral, marsh, serenada, duet, qo'shiq va boshqa janrlarning belgilari sezilarlidir. Zero, garmonik faktura, ko'tariluvchi akkordli ohanglar, tantanavor sur'at op. 48 Ne 1 dagi noktyurn mavzusini madhiya bilan yaqinlashtiradi. Op. 55 N° 1 noktyurn mavzusi uning go'zal punktiri hamda to'rt zarbliligi bilan birgalikda marsh belgilarini mujassamlashtiradi: Andante

Op. 15 Ne 3 noktyurnida «kuylovchi» bir ovozli mavzu gitarajo'rligidagi maishiy romanslarni xotiraga keltiradi.

Lento (J. = 60)

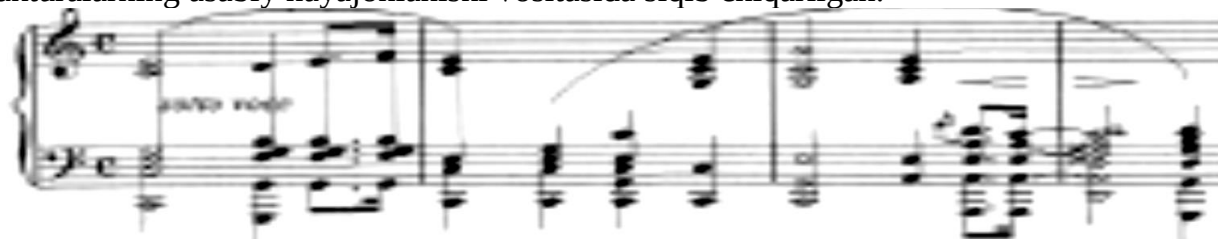
Noktyurnlar taraqqiyotining zahirida lirik qo'shiqlarga singdirilganturli ruhiy qatlamlarni siqib chiqaruvchi dramaturgikziddiyat yotadi. Masalan, c-moll op. 48 Ne 1 noktyurnida bastakorning o'ylab qo'ygan niyatlari janr doiralari qamrovidan chiqib ketadi hamda rivojlantirilgan dramatik poema darajasiga o'tadi. U epik-dramatik tuzilganishdagi katta ko'lamli va hayajonli-lirik mulohazalardan tuzilgan ko'p planli asar sifatida shakllangan. Noktyurnningbirinchi qismida marsh qadamlarining ohanglari to'rtzarbli harakatlar o'lchovida eshitiladi. Kuyda motam musiqalari va dafn yurishlariga xos bo'lgan qisqa-uzoq ritmik figuratsiyalarni payqash qiyin emas.

O'rta qism majorda yozilgan. Akkordli faktura, sustlashgan sur'at, tonikali garmoniyada uzoq muddat turib qolish xorallardagi obrazlarning tantanavorligi bilan bog'lanib ketadi.

Poco piu lento

Faollashtirilgan reprizada tarkib, uyg'unlik, ohang to'lig'ichabirinchi qismdan olingan. Lekin aniq marshona ritm tezlashtirilgan temp, triolarning bezovta harakatchanligi, fakturalarning asabiy hayajonlanishi vositasida siqib chiqarilgan.

Doppio movimento.

Shopen o'n to'rtta vals ham yaratgan, ular mazmuni va ifodavositalariga ko'ra turli-tuman tavsifga ega. Ular orasida a -moll, op. 34 yoki f-moll, op. 69 ga o'xshagan kuylovchi, chuqur nafasli ohanglari bilan bir qatorda, xayolchanlari ham uchraydi; estradaviy tezkor toifadagi xuddi Es-dur, op. 18 yoki As-dur op. 42.«katta yorqin vals»ga o'xshash .samarali valsar ham bor. Cis-moll op. 64 valsi qayg'uli-melanxolik obrazlarning nozik poeziyasini ochib beradi. Shopen tomonidan kun tartibiga qo'yilgan valsona yo'nalish poeziyasi bu janrning rivojlanishi uchun chegarasiz imkoniyatlarni ochib berdi, bu hoi keyinchalik List, Verdi, Chaykovskiy, Glazunov va Skryabinlar tomonidan liar tomonlama ishlab chiqildi.

Millati polyak bo'lgan Shopen uchun, XIX asrdagi polyak adabiyotida umumxalq vatanparvarona kayfiyatlar ifodachisi sifatida rivojlangan ballada janri alohida ahamiyat kasb etadi. Bu janrdao'zini ayniqsa, polyak shoiri, romantik Adam Mitskevich ko'rsatganedi. Shopen va Mitskevichning ijodida umumiy tomonlari juda ko'p: g'oyaviy motivlar, obrazlilik tavsifi, milliy kolorit va boshqalar. Musiqa san'atida ballada dastlab Shubertning vokal asari«O'rmon qiroli»da o'zining klassik ifodasini topdi. Shopen yangijanr — cholg'u asboblari bilan ijro etiladigan ballada janriningijodkori bo'ldi. Keyinroq bu janrda List, Brams, Grig va boshqabastakorlar asarlar yaratishgan.

Shopen balladalarda xilma-xil shakllarga tegishli bo'lgan xususiyatlar va ularga xos bo'lgan rivojlanish tamoyillari (sonata shakli va sonata turkumi, rondo, uch qismli shakl, variatsiyalar)ni erkin va tabiiy ravishda birlashtiradi. Shakl hosil qilishdagi turli tamoyillarning birlashishi yangi shakllarni, ya'ni sonata va variatsiya, turkum va rondo alomatlarini mujassamlashtirgan sintetik bir qismli shakllarni yuzaga keltiradi. Bunday shakl romantikmusiqadagi «poemasimon» janrlar: ballada, fantaziya, simfonikpoemalarni tavsiflaydi, ular XIX asr musiqasida juda kengyoyilgan edi.

Shopen yaratgan to'rtta balladaning har birida qaysidir poetikasar bilan bog'lashga intilishlar mavjud bo'lgan. Shunday taxminlاربorki, ularga ko'ra, birinchi ballada (g-moll op. 23) (1831— 1835) Adam Mitskevichning «Konrad Valenrod» sujeti bilan bog'lanadi, ikkinchi ballada (F-dur — a-moll op. 38) (1836— 1839) — Mitskevichning «Svityazyankalar» sujeti bilan, uchinchi ballada (As-dur op.47) (1840—1841) Geynening «Loreleya»si bilan bog'lanadi.

Shopen uchta fortepiano sonatalarini yaratgan.

1827—1828-yillardayaratilgan birinchi sonata Elsnerga bag'ishlangan. U klassiklar an'analari asosida yirik turkum shakllarni egallash yo'lidagi dastlabki tajribadir. b-moll op. 35 sonatasi ijodiy kamolotning eng gullagan davrida — 1839-yilda yozilgan. B-moll sonatasida so'zlarni qo'llamay turib sahna elementlari vositasida u torn ma'nodagi «cholg'u asboblari bilan ijro etiladigan drama* — o'ziga xos fuqarolik fojiasini yaratadiki, unda butun boshli bir xalqning tuyg'u va iztiroblari ulqan umumlashtiruvchi kuch bilan aks etgan. Betxovenning «Motam marshi» va Chaykovskiyning Oltinchi simfoniyasi qatorida Shopenning b-moll sonatasi musiqadagi fojiaviy boshlanmaning oliy darajadagi ifodasi hisoblanadi.h-moll, op. 58 sonatasi 1844-yilda yaratilgan. Mazmuniga ko'rau oldingi sonataning tamomila aksidir. U yorqin, qishloq ohanglariga boy, osoyishta ibtidoni ifoda etgan bo'lib, bastakor hayotining so'nggi yillarida paydo bo'lgan. Sonatada yorqin obrazlartashuvchisi bo'lgan mavzular tantana qilgan.

Shopenning yigirma to'rtta preludiyasi ham mavjud. Ular miniaturalar to'plamidan iborat bo'lib, ijodkorning ichki olamini, uning fikrlari, o'y-orzulari, kayfiyatini aks ettiradi. Klassik davrdan oldingi musiqada preludiyalarga kirish qismiga xos bo'lgan kichik mavqe ajratilardi hamda uning aniq mazmuni bulardi, masalan, fuga uchun preludiya, suita preludiyasi kabi.

Shopen preludiylarning yangicha hayotini boshlab rdi va uning ijodida preludiya o'z qonuniyatlari va o'ziga xos xususiyatlariga ega bo'lgan mustaqil janrga aylandi. Yangidan tug'ilgan preludiya janriga XIX—XX asrning eng yirik bastakorlari: Raxmaninov, Lyadov, Skryabin, Debyussilarning murojaat qilishi bejiz emas edi.

Shopenning yigirma to'rt preludiyasi xuddi Baxning preludiyalariva fugalari singari major va minor ohangdosliginingbarcha doirasini qamrab oladi. Agar Baxda preludiya va fugalar xromatik tartibda joylashgan bo'lsa, ular Shopen preludiyalarida kvinta doirasi bo'yicha joylashtiriladi: C-dur va unga parallel minordan boshlanib, diez ohangdoshligi doirasidan o'tib, so'ng bemol ohangdoshligiga keladi, butun preludiya seriyasini F-dur va d-moll yakunlaydi.

Shopenning barcha -preludiyalari shakli hamda musiqiy-poetikmazmuniga ko'ra ham rang-barangdir. Preludiyalarda davriya shakli ustuvorlik qiladi. Preludiyalardagi davriyalarning ko'plab turlari, variantlarining mavjudligi — shopencha kichik shakllarning dinamikligi va elastikligining, shaklning musiqiy obraz rivoji bilan birlashishining shohididir.

Umumiy tarzda Shopenning barcha preludiyalari rivojlanishshiddati hamda dramatik avjlamining yorqinligidan iboratdir. Shopenpreludiyalarida XIX asr musiqasida keng tarqalgan janrlarningalomatlarini ko'rish mumkin. Jumladan, yettinchi preludiyada mazurkalar, oltinchisida — violonchel qantilenasi, o'n uchinchi va o'n to'qqizinchi preludiyalarda nokturn, yigirmanchi — Motammarshi, o'n yettinchi — «so'zsiz qo'shiqlar» alomatlarini ko'rish qiyin emas. Sakkizinchi, yigirmanchi, o'n oltinchi, o'n to'qqizinchi preludiyalarda texnik etudlar toifasi yaratiladi. Shuningdek, yigirma to'rtinchi preludiya «inqilobiy etud»ga yaqindir. Shopen preludiyalarini shunday joylashtirganki, ularning har birio'ziga qo'shni bo'lgan preludiyaning ifoda xususiyatlarini siqib chiqaradi. Bunday effekt ziddiyatli qiyoslar yordamida hosil qilinadi. «Etudli» texnik preludiyalar qantilenali etudlar bilan o'rin almasha, tez sur'atlar o'rnini vazminlari egallaydi, yorqin, bosiq manzaralar dramatik lavhalar bilan yondashib ketadi.

Eslab qolish kerak

- Shopen original musiqiy janrlar va shakllar ijodkoridir. Uning cholg'ularbilan ijro etiladigan miniaturalari yangicha hayot boshladi.
- « Shopen preludiyani ijodning mustaqil turi sifatida tasdiqladi.
- Shopen etud janri rivojidadagi yangi yo'nalishga asos soldi, u raqsga oid janrlar: polonez va mazurkalar oldiga yangi badiiy maqsadlarni qo'ydi.
- Shopen cholg'u asboblari bilan ijro etiladigan balladalar ijodkoridir.
- Turkum asarlarning ilk qismi bo'lgan skerso mustaqil kompozitsiyadarajasiga yetkazildi.
- Bir qismli asarlar (balladalar, skerso, fantaziya)da yangi, turlishakllar sintezidan vujudga keluvchi yangi romantik shakllar tasdiqlanadi.
- ^Shopencha rubato zo'r-bazo'r ilg'anadigan taktlar ichidagi sustlashishva tezlashishlardir.

NAZORAT SAVOLLARI

1. Shopenning barcha asarlari qaysi cholg'u uchun yaratilgan?
2. Shopen ijodi uchun bosh mavzu nimadan iborat edi?
3. Shopenning yangi janrlar va shakllar ijodkori sifatidagi xizmatlarinimalardan iborat?
4. Shopen mazurkalarini qanday guruhlarga ajratish mumkin?
5. Shopen polonezlarining janr belgilari sifatida nimalarni sanashmumkin?
6. Shopenning qaysi polonezi bayramona-tantanavor yurishlar manzarasini tasvirlaydi?
7. Shopen nechta etud yaratgan?
8. c -moll op. 10 JN9 2 etudi qanday nomlanadi?

9. Noktyurn so'zini qanday tarjima qilish mumkin?
10. Shopen nechta noktyurn yaratgan?
11. c- moll op. 48 NO 1 noktyurni nimani ifodalaydi?
12. Shopen nechta vals yaratgan?
13. Cholg'u asboblari bilan ijro etiladigan balladalar ijodkori kim edi?
14. Shopen nechta ballada yaratgan?
15. g-moll balladasi qaysi adabiy asar bilan bog'lanadi?
16. Shopen yaratgan sonatalar miqdorini ayting.
17. Shopenning qaysi sonatasida motam marshi yangraydi?
18. Shopen nechta preludiya yaratgan?
19. Shopen preludiyalari qaysi tartibda joylashtirilgan?
20. Shopen preludiyalarida qaysi shakl ustunlik qiladi?
21. 7, 20, 17, 24-preludiyalarda qaysi janr belgilari ko'zga tashlanadi?

ASARLARI RO'YXATI

Fortepiano uchun

- Mazurkalar (80 ga yaqin).
- Polonezlar (20 ga yaqin).
- Noktyurnlar (20 ga yaqin).
- Etudlar (hammasi 27 ta).
- Ekspromtlar (hammasi 4 ta).
- Valslar (hammasi 15 ta).
- Preludiya (hammasi 25 ta).
- 24 ta preludiya op. 28.
- Preludiya cis-moll op. 45.
- Skersos (hammasi 4 ta).
- Balladalar (hammasi 4 ta).
- Sonatalar (hammasi 3 ta).

Fortepiano uchun orkestr jo'rligidagi cholg'u asarlar

KONSERTLAR

- Op. 21 f-moll.
- Op. 11 e-moll.
- Op. 14-rondo a la krakovyak (1825).
- Op. 13 Polsha mavzulariga katta fantaziya (1829—1830).
- Op. 22 Katta mohirona polonez (1830—1843).
- «Don Juan» operasi mavzusiga variatsiyalar» op. 2 (1827). 239

Mavzu № -9 FERENTS LIST IJODI

**(22.X.1811,d.Doborn'ya, Safron yaqinida. Vengriya-31.VII.1886,
Bayrejt, Germaniya)**

Reja :

1.List hayot yo'llari

2.List ijodiyoti

3.List ijodida “sargardonlik yillari”

XIX-asrning yirik kompozitori pionist, dirigor va musiqiy jamiyat arbobi Venger xalqining milliy g'ururi.F.List hayoti va tagdiri murakkab bo'lib, ijodining asosiy davrini Germaniya va Frantsiyada o'tkazgan. Faqat umrining oxirida Vengriyada yashagan. Uning ijodi bu xalqlar madaniyati bilan bog'liq va bu xalqlar madaniyati uning ijodiga katta ta'sir ko'rsatgan. 1838-yildagi Vengriyadagi suv toshqindagi Vatan sog'inchi va istirobidan keyin List shunday xulosa chiqargan: “Bu xis tuyg'u va istiroblar menga “vatan” so'zini chuqur mazmunini ochib berdi”. F.List hamisha Venger xalqi bilan

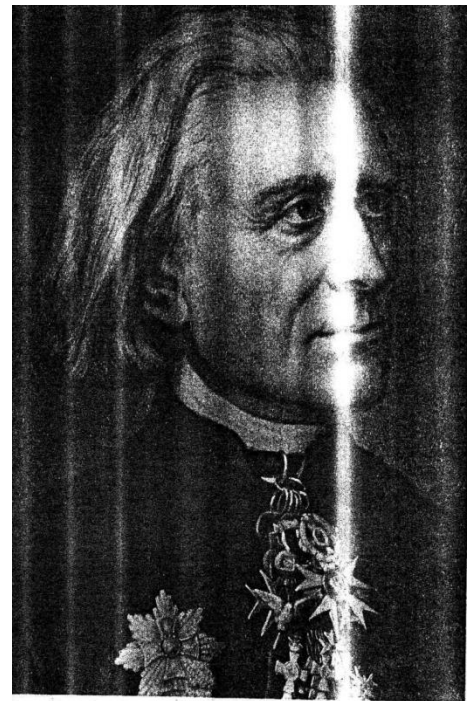
g'ururlanar va o'zini bu xalq vaqili ekanligini g'urur bilan gapirardi. F.List ijodi davomida Venger mavzusiga murojaat qilgan.

.Ferens List 1811-yil 22-oktabrda Doboryan qishlog'ida (Vengriya)dunyoga kelgan. Bolaligida lo'lilar ohanglari va venger dehqonlariningquvnoq qo'shiqlariga maftun bo'lib qolgan. Listning otasi, graf Esterxazining katta yer-mulkida boshqaruvchi, havaskor musiqachi bo'lgan va o'g'lining musiqaga qiziqishini rag'batlantirardi. Aynan u bolaga fortepiano chalish asoslarini o'rgatgan.9 yoshida Ferens qo'shni Shoprone shaharchasida o'ziningbirinchi konsertini beradi. Tez orada u Esterxazining ajoyib qasriga taklif etiladi. Bolakayning ijro mahorati graf mehmonlarini shunchalik hayratlantirdiki, bir nechta zodagonlar Listning musiqiyta'lim olishi uchun pul to'lash istagini bildirishdi. Ferensni Venaga yuborishdi, u yerda kompozitsiyani A. Salyeridan va fortepianoni Yevropaning yirik pedagogi K. Chernidan o'rgandi.

. 1820-yilda ular Venaga ko'chib o'tadilar. U yerda tsigan skripkachisi Yanosh Bihardni ijrosini eshitib hayratlangan. 1823-yilda Avstriya poytaxti Venada List va Betxovenning uchrashuvi bo'ladi. Betxovenning qulog'i eshitmasada F.Listda buyuk iste'dod borligini bilib iliq so'zlar aytgan. Venada List ustozlaridan fortepiano bo'yicha mashhur Karl Cherni, kompozitorlik bo'yicha Antonio Sal'eridan ta'lim olgan.

1823-yilda Parijga keladi va konservatoriyaga o'qishga kirish orzusi ushalmaydi, chunki chet elliklarga Parij konservatoriyasida o'qish taqiqlangan edi. Bu davrda "Don Sancho, yoki Sevgi qasri" operasi yoziladi. Angliya, Frantsiya va Shvetsariyalarda kontsert uyushtiradi. 1827-yilda otasi vafot etadi. 20-30 yillarda kompozitorlar Berlioz, Poganini, Shopen bilan tanishuv uning ijodiga katta ta'sir o'tkazadi. Parijdan 1835-yilda Shvetsariyaga ko'chib o'tadi. U davrda grafina Mariya D Agu roman va xikoyalar yozuvchisini sevadi.

1835-1847 yillarda uning yetuk ijodiy davri va ko'chmanchilik hayoti boshlanadi. U Yevropa va butun dunyoda mashhur bo'ladi. Shvetsariya, Italiyada berilgan kontsertlar va kekxa italiyan maestrolar ijodi bilan yaqinlashish yangi asarlarni yozishga undaydi. Shunday asarlardan "Sargardonlik yillari" fortepiano tsiklini yozadi, fortepiano ijrosi metodikasi kitobi. 1837-yilda mashhur pioninachi Talbarg bilan musobaqaga boradi va turli shaharlarda kontsertlar uyushtiradi. 1839-yili Rimda ijrochi sifatida yakkaxon kontsertini beradi. Kontsert dasturlaridan keyin 1840-yili Vengriyaga keladi, uni milliy qaxramon sifatida qobo'l qilishadi. Uchrashuvda ijro qilgan "Rakotsi" marshi hammani hayratga soladi. Vengriya poytaxtida olomon uni tantanali ravishda kutib oladi va "faxriy fuqora" sifatida saylashadi.

1842, 43, 47-yillarda Rossiyaga kontsert dasturi bilan safar qiladi. F.List ijodiy va ijrochilik faoliyati bilan birgalikda jamoa ishlarida ham qatnashadi. U Betxoven uchun haykal qo'ydirdi.

1848-61 yillarda Vaymer davri List ijodidagi eng cho'qqi pog'on bo'ldi. Bu davrda o'zining turli janrlardagi buyuk va betakror asarlarini yozadi. "Ishchilar xori", "Quvnoq legion" vokal kvarteti, fortepiano uchun "Motom marshi" oxirgi 14 yil ichida 12 simfonik poema, 15 Venger rapsodiya, yuqori malakalai Etud va Pogoniniy kaprislariga Etudlar yozgan."Sargardonlik yillari" ikki daftari, simfoniya "Faust", "Dante"va boshqa asarlar. Umrining oxirgi davrida Vaymer, Rim va Vengriya

shaharlarida yashab ijod qiladi. Bu davrda yosh kompozitor va pioninachilarga yaqindan yordam beradi. U 337 shogird chiqargan. Bu davrda u rus kompozitorlari bilan yaqinlashib do'stlashadi. 1875-yilda musiqiy akademiya tashkil qilishda faoliyat ko'rsatadi. Budapeshtda Venger musiqachilari uchun List stipendiyasi uch yil davomida belgilanadi. Germaniyada umumnemis musiqa uyushmasi faxriy prezidenti qilib tayinlaydi. 1886-yil List qattiq shamollab vafot etdi.

F.LIST IJODIDA ETUDLAR, “SARGARDONLIK YILLARI”, SI MINOR F-NO SONATASI

F.List- ijodining venger xalq musiqasiga asoslanishi

Fortepianoning simfonik orkestr sifatida talqin qilinishi

Venger rapsodiyalari, Etudlari, «Sargardonlik yillari» fortepiano turkumi

FORTEPIANO IJODI. “TRANSKRIPTSIYA”, “SARGARDONLIK YILLARI”

Fortepiano ijodi uning hayotida katta qismni egallaydi. F. List ijrochilik va kompozitorlik xususiyatlari asarlarida mujassamlashgan. Fortepiano registrining barchasini qo'llashga harakat qiladi. “Sargardonlik yillari” asari (asli nomi Ziyorat qilish yillari) deb nomlangan. 1835-1854 yillarda birinchi 1838-1859 yillarda ikkinchi, 1867-1877 yillarda esa uchunchi yil fasllari yozilgan. Bu asarlar Bayronning “Chayld-Garold sargardonligi” asari asosida yozilgan. Bu tsiklda har-bir asar List ijodiga xos xolda programmalashtirilgan. Masalan “Vallenshtad ko'lida”, “Irmoqda”, “Jeneva qo'ng'iroqlari”, bu asarlar tabiat manzarasini tasvirlaydi. Bundan tashqari qaxramonlik tavsifdagi pe'ssalaridan “Vilgelm tel qo'ng'iroq xonasi”, “Jala” asarlarida akkord oktavali possajlar va punktir usul badiiy obrazni yaratadi. TSikldagi markaziy asarlardan “Oberman adrligi” pe'ssasi bo'lib, romantik tavsifga ega. “Sargardonlik yillarining” ikkinchi yilida Rafael va Mikelanjolo rasmlari asosida yozgan. Masalan “Niqoxdan o'tish”, “Donishmand”, “Tetraarkning ikki soneti” va tsikl oxirida – Fantaziya sonata Danteni o'qib va qo'shimcha sifatida “Venetsiya va Niapol”. “Venetsiya va Niapol” 1861-yilda yozilib zamonaviy o'sha davrda mashhurohlanglarni transkripsiyalari edi. Masalan “Malla soch kemachada”, Rossiniy “Otello” operasidan Gondoler qo'shig'i asos bo'lgan.

“Uchunchi Sargardonlik yillari” yettita pe'ssadan iborat. Unda qayg'u va afsuslanish, Xudoga murojat qilish mavzusi asosiy o'rin egallagan. U “Qudratli kuchga ega tabiatni yaratganni qayg'usini va har mavjudot o'limga mahkumligini ko'rsatmoqchi edi”. “Uchunchi Sargardonlik yillari” pe'ssalar tsiklida “Motom marshi”, “Har-bir ishdan ko'z yosh”, “Angelyus”, “Osmonga ko'tarilgan yuraklar” deb nomlangan pe'ssalaridan iborat.

F.List transkripsiyalari. Transkripsiya mashhur kuy va qo'shiqlarni fortepiano uchun moslash. Bu uslubda F.List bir qancha mashhur kompozitorlar asarlarini fortepiano uchun qayta ishlagan. Masalan Shubert, Betxoven, Verdi, Bax, Veber, Vagner. Bu transkripsiyalar List tomonidan mohirlik va texnik jihatdan mukammal tavsifdagi asarlar bo'lib, uning asosida programmali yo'nalish yetakchilik qilgan. Fortepianoni simfonik asarga o'xshatish uning ijrochilik va ijodiy yangiliklaridan biri edi. Bu bilan pionizm resurslarini ifoda vositalarini kengaytirdi.

F.LIST IJODIDA TRANSKRIPTSIYA VA SIMFONIYALAR

F.List ijodida dasturli simfonizmi

F.List Venger rapsodiyalari, Etudlari

F.List «Sargardonlik yillari» fortepiano turkumi

F.List ijodida transkripsiya va simfoniyalar

Simfonik asarlaridan keyin F.List ijodida asosiy ikkinchi bo'limni tashkil qiladi. Fortepiano musiqasiga nisbatan aynan simfonik asarlarida abstrakt g'oya va yangi yo'nalish kuchliroq namayon bo'ladi. Uning simfonik ijodi badiiy yetuklikga yetgan asarlardan tashkil qiladi. Simfonik ijodida ham programmali yo'nalish tashkil qiladi. Kompozitor orkestri o'zining jarangdor, go'zal va boy ohanglari bilan ajralib turadi. F.List orkestrda uchta asosiy guruhni belgilaydi. Torli, puflama yog'ochli va puflama mis cholg'ulari. F.List simfonik poema janrining romantik yo'nalishidagi asoschisi. 1854-yilgacha simfonik poemalari yozilgan. Hammasi bo'lib 13 ta simfonik poema yozgan.

F.List simfonik poemalari erkin bir qismli programmali asarlar bo'lib, ulardan sonata, variatsiya, rondo shakli b'azilarida esa to'rt qismli sonata tsikl shakli asos bo'ladi. F.List o'zining betakror simfonik poemalarida esda qoladigan musiqiy obraz yaratib, turli hayotiy vaziyatlardagi harakatini ko'rsatgan. "Prelyudlar" simfonik poemalar orasida eng mashhurlaridan biri.

F.List simfonik poemalarida obrazlar doirasi juda keng. F.List Vagner kabi orkestrda kulminatsiya paytida mis puflama cholg'ularining kuchli unison uslubini torli cholg'ular fonida ishlatadi. Bu janrni shakllanishiga romantik simfonizm oqimini shu ko'rinishdagi uslubda F.List davrigacha bo'lgan namunalari edi.

Bir tomondan ko'p qismli tsiklni bir yagona mavzuga asoslantirish yo'nalishi bo'lsa, ikkinchi tomondan simfonik poemalar paydo bo'lishiga programmali kontsert uvertyuralaridan sabab bo'ldi. Birinchisiga misol qilib Mendelson "SHotlandiya simfoniyalari", R.Shuman "Re minor simfoniya" asarlarini keltirish mumkin. Ikkinchisiga Mendelson uvurtyuralari va L.Betxovenning "Kariolan", "Leonora № 2" asarlarini misol qilib keltirish mumkin. Bu ikki variantni o'xshash tomonlarini F.List o'zining simfonik poemalariga kiritib boshida kontsert uvertyuralari deb ham yuritdi. F.List yaratgan yangi janr paydo bo'lishiga R.SHuman, SHubert, SHopenlarning "Fantaziya", "Ballada" va turli fortepiano asarlari kabi yirik murakkab bir qismli asarlar ham nomuna bo'ldi.

Simfonik poemalardagi obrazlar doirasi juda keng. Bu obrazlarni yaratishda F.List ko'p asarlar davomida xalq tomonidan yaratilgan jaxon adabiyoti nomunalari asos bo'ldi. Uni ruhlantirgan jaxon adabiyoti asarlarida antik davri miflari "Orfey", "Rometey", XVII-XVIII asar nomunalari ingliz va nemis tragediyalari- SHEkspirning "Galet", Getening "Tosso", frantsuz va venger zamondoshlari asarlaridan Gyugo "Mazepa", "Tog'da nima gap", Lamortinaning "Prelyudlar", Vereshmartining "F.Listga" asarlarini aytib o'tish mumkin.

Fortepiano asarlaridagi kabi F.List o'zining simfonik poemalarida turli amaliy san'at nomunalari asosida obrazlar yaratgan. Masalan nemis rassomi Kaulbaxning "Gunlar jangi" rasmi, venger rassomi Zichining "Beshikdan to qabirgacha" rasmlari misol bo'la oladi. Bularning barchasining orasida qaxramoniylik mavzusiga yondoshish va murojaat qilish yetakchilik qiladi. Sujetlardan kuchli va qudratli irodaga ega insonlar ozodlikga ko'rash, xalq ommosini tasvirlovchi mavzular o'ziga jalb qiladi. Masalan o'zining asarlarida antik qaxramoni Prometey mardlik timsoli va bukulmas g'urur shaxsi. Gamlet va Tosso asarlarida kompozitor baxt, ozodlik va yuksaklikga intiluvchan insonlar jasoratini ulug'laydi. O'zining barcha betakror simfonik asarlarida "Tosso", "Prelyudlar", "Mazepa" bir mavzuga asoslangan bo'lib, monotematizm variatsiya shaklining davom qildirgan janr sifatida shakllangan uslub.

Asosiy mavzuni tranpormatsiya qilish mavzu bilan bog'lik chunki qaxramonni turli hayotiy vaziyatlarda badiiy va obrazli ko'rsatish imkonini beradi. Har bir obraz musiqiy ifoda vositalari asosida mohirlik bilan ko'rsatilgan. Tezda esda qoladigan musiqiy obrazni yaratish F.List ijod xususitlaridan biridir. Musiqiy obrazlarni konkretlashtirish

uchun tarixiy shakllangan marsh, xoral, menuet va shu kabi janrlardan foydalanishi anashu obrazlarni qabul qilishni engillashtirdi.

Listning Venadagi debuti 1822-yil 1-dekabrda bo'lib o'tdi.

Tanqidchilar hayratda qolishdi va shundan e'tiboran, List uchunshuhrat va to'la zallar ta'minlandi. U mashhur noshir A. Diabellidan vals mavzusiga variatsiyalar yozish taklifini oladi, shunday qilib, yosh musiqachi noshir xuddi shu iltimos bilan murojaat qilgan buyuk Betxoven va Shubert davrasiga qo'shilib qoldi. Shunga qaramay List (xorijlik sifatida) Parij konservatoriyasiga qabul qilinmagan va o'z bilimini oshirish maqsadida to'lovli darslarga qatnadi. List musiqa nazariyasi bo'yicha Parijda italyan operasikapelmeystri F. Pauer va konservatoriya professori chex A. Reyxdanta'lim oldi. Listning dastlabki kompozitorlik tajribalaridan biri 1825-yili Grand Operada qo'yilgan «Don Sancho yoki muhabbat qasri» operasi bo'ldi. Bu vaqtda u konsertlar bilan Fransiya va Angliya g'abir qator safarlarni amalga oshirdi. Otasining o'limidan so'ng (1827) List dars bera boshladi. O'sha paytda yosh bastakorlar G. Berlioz va F. Shopen bilan tanishdi. Ularning san'ati Listga katta ta'sir ko'rsatdi: u Berliozning partiturasidagi milliy-mahalliy boylikni «fortepiano tiliga o'girish» hamda Shopenning mayin lirizmini o'zining jo'shqin temperamenti bilan qo'shib olib borishni uddalay olardi. List Shopenga bag'ishlangan ko'plab nozik va aniq tavsiflar va kuzatishlardan iborat bo'lgan kitob yozadi.

1830-yil boshida italiyalik virtuoz skripkachi N. Paganini Listningeng yaxshi ko'rgan san'atkoriga aylandi. List o'sha darajada ajoyib fortepiano uslubini yaratishni maqsad qilib oldi va hatto, Paganining konsert estradasida o'zini tutishidagi ayrim xususiyatlariga taqlid qilardi. Endi List virtuoz pianinchi sifatidaraqobatchiga ega emasdi.

List hissiyotli va jozibali odam bo'lgan. Uning har bir konserti haqiqiy tomoshaga aylanardi. List butun Yevropaning idealiga aylandi va konsert safarlariga uch yil davomida muttasil balandva ommaviy muhokama etiluvchi «romanlar»ga hamrohlik qildi.

1834-yil List grafinya Mari d'Agui (keyinchalik Daniyel Sterntaxallusi bilan yozuvchi sifatida chiqish qildi) bilan birgalikdagihayotni boshladi. Ularning turmushida uch farzand — o'g'il va ikki qiz tug'ildi. Farzandlarining kichigi Kozima buyuk pianist va dirijor G. Fon Bo'lovga turmushga chiqqan, keyin esa R. Vagnerning rafiqasi bo'lgan.

1835-yildan 1839-yilgacha List Mari d'Agui bilan Shveysariyadan Italiyagacha katta sayohatni amalga oshirgan.

O'zining Shveysariya haqidagi taassurotlarini List «Sayohatchi albomi»

(1835—1836) nomi bilan fortepiano asarlari turkumida gavdalantirgan. Bu turkum to'rt bo'limdan iborat. Birinchi qism — «Taassurotva poetik kechinmalar» yettita pyesadan tashkil topgan: «Lton», «Bo'loqda», «Vallenshtadt ko'lida», «Jeneva qo'ng'iroqlari», «Oberman vodiysi», «Vilgelm Tellning butxonasi», «Psalom».

«S.ayohatchi albomi»ning ikkinchi qismi «Alp yaylovlari gullari»nomini olgan; uchinchi qism — «Parafrazalar». 1837-yilning may oyida List Mari d'Agui bilan Italiyaga jo'nadi. Uyg'onish davri italyan san'ati yodgorliklari ta'siri ostida List tomonidan keyinchalik «Sayohatning ikkinchi yili» shaklidaqayta ishlangan asarlar yaratildi: «Nikoh» (Rafael suratibo'Yicha), «Mutafakkir» (Mikelanjelo haykali bo'yicha); uchta «Petrarkasoneti», «Danteni o'qigach» sonata-fantaziyasi va hokazo.

Serunum konsert faoliyati 1839—1847-yillar qayd etilgan.

List Avstriya, Belgiya, Angliya, Fransiya, Vengriya, Shotlandiya, Rossiyada chiqish qildi va 1849-yilda konsertlar turkumini berdi. Undan tushgan mablag'ni Bonn shahridagi Betxoven yodgorliginibarpo etish uchun sarflandi. Mazkur konsertlarda List tomonidanijro etilgan asarlar ko'lami cheksiz: shaxsiy transkripsiyadagiturli opera

uverturalari, «Don Juan», «Figaroning uylanishi», «Iblis Robert», «Gugenotalar», «Norma» operalari mavzulariga parafrazlar, Betxovenning Beshinchi, Yettinchi simfoniyalari, Paganini kaprislari, Bax, Betxoven, Shopen, Shubert, Shumanlar asarlari va ko'plab shaxsiy asarlar (Vengr rapsodiyalari, «Petrarka sonetlari» va boshqalar).

1842-yil aprelda List Peterburgda chiqish qildi, 1843-yil mayda esa Peterburg va Moskvada. 1847-yil List Ukrainada (Kiyev, Odessa), Moldaviyada, Qora dengizdan Turkiyaga o'tib, Konstantinopolda konsert berdi, keyin esa Ukrainaga qaytdi, bu yerdagi Yelizavetgrad shahrida pianist-virtuozning sayohatlari davri yakuniga yetdi. 1839-yil Mari d'Agu bilan ajrashgach, List polyak pomesligining qizi Karolina Vitgenshteyn bilan uchrashadi. 1848-yilning boshida List Karolina Vitgenshteyn bilan birgalikda Germaniyaga, Veymar shahriga kelib joylashadi.

Kichik nemis shaharchasi Veymar bir vaqtlar gullab-yashnagan madaniy markaz bo'lgan va List unga san'at poytaxti sharafiga qaytarishni orzu qilgan. List Veymar opera teatri dirijori etib tayinlandi. Opera teatriga o'n yillik rahbarligi davrida List turli bastakorlarning operalarini ko'plab sahnalashtirish ishlarini amalga oshirdi: Glukning «Orfey», «Alsesta», «Armida», Meyerberning «Gugenotlar»i, Betxovenning «Fidelio»si, Motsartning «Don Juan» va «Sehrlil nay»i, Rossinining «Vilgelm Tell» va «Otello»si, Veberning «Freyshyuts» va «Evrianta»si. Veymarda List o'z zamondoshlari operasini targ'ib etar edi:

1852-yili u Berliozning «Benvenuto Chellini», 1855-yili esa Shumannning «Gcnoveva» operalarini qo'ydi. Vagnerning «Tangeyzer» (1849), «Loengrin» (1850), «Uchar gollandiyalik» (1853) operalari qo'yildi. List Fransiyada Berliozning romantik uslubi tushunilmagan bir paytda bu bastakor musiqasi kunlarini uyushtiradi. List tomonidan Berliozning asarlari ijro etildi («Fantastik simfoniya», «Garold Italiyada», «Romeo va Julietta», «Faustni qoralash», «Rimkarnavali»). 1856-yilda Motsart tavalludining 100 yilligi munosabat bilan List Venada dirijorlik qildi.

Listning adabiy faoliyati yangi musiqani bosma so'z bilan faol targ'ib qilishida namoyon bo'ldi. U Berliozning «Garold Italiyada»si, Vagnerning «Tangeyzer», «Uchar gollandiyalik», «Loengrin» operalariga bag'ishlangan maqolalari katta tadqiqot bo'lib, ularda sanab o'tilgan bastakorlar ijodi va ularning asarlari tahlili berilgan. Veymarda Listning ikki kitobi yozilgan: «Shopen» (1849) va «Vengr lo'lilari» musiqasi haqida (1854).

Veymar davrida List pedagoglik faoliyati bilan faol shug'ullangan.

Ommaviy chiqishlardan voz kechgach, List o'zini yosh musiqachilarni tarbiyalashga bag'ishladi. List o'quvchilari qatorida yetuk pianinochi va dirijor Gans Bo'lov, pianinochi Karl Tao'zig, bastakorlar Petr Kornelius va loxim Rafflar bo'lgan. Butun umrida List 337 nafar o'quvchini tarbiyalagan. Ular orasida rossiyalik o'quvchilar ham bo'lgan (Aleksandr Ziloti, Vera Timanova).

1854-yili List Veymarda «Yangi Veymar uyushmasi»ni tuzdi, 1861-yili «Umumnemis musiqa uyushmasi»ga asos soldi. Ularning vazifasi yangi, ilg'or musiqa san'ati g'oyasini yoyish va buyuk bastakorlar — esqilari va zamonaviylarining ijodini targ'ib etish bo'ldi. Veymarda List chex musiqasining buyuk klassigi Bedrijh Smetana, Iogannes Brams, vengr skripkachisi Edde Remini, rus bastakorlari A.N. Serov, A.G. Rubinshteyn va boshqalar bilan uchrashadi.

Veymar davrida 12 ta simfonik poema (13 tasidan), 15 ta venger rapsodiya (19 tasidan), fortepiano konsertlarining yangi tahriri, «Oliy mahorat etudlari» va «Paganini kaprislari bo'yicha etudlar» yozildi. H-moll sonatasi ham shu davrda ijod qilingan.

Listning 12 ta simfonik poemasi dasturiy musiqaning go'zal namunalari. Unda musiqiy obrazlar va ularning tadriji poetik hamda ma'naviy-falsafiy g'oyalar bilan bog'lanib ketgan. List bir qismli shaklda yozilgan yirik dasturiy asar bo'lgan yangi

romantik janr — «simfonik poema» yaratuvchisi bo'ldi. Simfonik poemalarda List tomonidan gavdalantirilgan obrazlar doirasi judakengdir. Viktor Gyugoning she'rlariga yozilgan «Tog'da eshitganlarim» simfonik poemasida tabiatning ulug'vorligi, insoniy iztiroblar va kechinmalarga zid qo'yishdek romantik g'oyalarni mujassamlashtiradi. Gyotening yuz yillik yubileyiga yozilgan «Tasso» simfonik poemasida Tassoning hayotligidagi iztiroblari va Lining vafotidan so'ng ulug' iste'dodining zafarli tantanasi tasvirlanadi. «Orfey» (1854) simfonik poemasi Glukning Veymardagi «Orfey» operasipostonovkasiga uvertura sifatida yozilgan. Mazkur simfonik poemada List san'at ramziga aylangan frakiyalik xonanda Orfey haqidagi mashhur qadimgi yunon afsonasini gavdalantirdi. «Prometey» (1850) simfonik poemasi dastlab Garderning «Prometeyningozod etilishi» dramasi postanovkasiga uvertura edi. Buasar xudolardan olovni o'g'irlab, odamlarga tuhfa etgan yunon afsonasi qahramoni Prometeyning azamat obrazi bilan uyg'un.

«Preludlar» simfonik poemasi avval Lamartin she'ri asosida yaratilgan bo'lib, Jozef Otranning matni asosidagi to'rt erkaklar xoriga kirish tarzida yaratilgan edi. Keyinroq uni qayta ishlashanosida mustaqil simfonik poemaga aylantirish jarayonida List Lamartinning «Poetik mushohadalar» she'rini tanlaydi va uning matni musiqaga ko'proq mos kelishini anglab yetadi.

Listning boshqa simfonik poemalarini sanab o'tamiz: «Mazepa» (1851, Viktor Gyugo bo'yicha), «Bayram jarangi» (1853), «Qahramon haqida yig'i-yo'qlov» (1850—1854), «Vengriya» (1854), «Gamlet» (1858, Shekspir tragediyasi bo'yicha), «Gunnlar jangi» (1857, nemis rassomi Vilgelm Kaulbax freskasi bo'yicha), «Ideallar» (1857, Shiller bo'yicha).

Veymar davrida ikki dasturiy simfoniya yozilgan: 1854-yilda «Faust» simfoniyasi, u uch qismdan iborat: «Faust», «Gretxen», «Mefistofel». 1857-yilda Dantening «Illohiy komediya»si bo'yicha ikki qismdan iborat simfoniya yozilgan: «Do'zax» va «Arosat». Shuningdek, Lenauning «Faustdan ikki epizod», «Tungi namoyish» va «Mefisto-vals» (1860) yozilgan.

Rim va ikkinchi Veymar davri 1861-yilda List knyaginya Vitgenshteyn bilan nikohini ilojisiz qilib qo'yayotgan bir qator siyosiy va diniy tavsifdagi g'ovlarni bartaraf etishga umid qilib, Rimga otlandi. Rim katolik cherkovi ularning ittifoqiga fotiha berishdan bosh tortgach, g'ayratli musiqachi charchagan va hayotdan hafsalasi pir bo'lgan holda tarki dunyo qildi. 1865-yil List abbatlik darajasini qabul qildi va bir necha yirik diniy asarlar yozdi: «Muqaddas Yelizaveta» (1862), «Xristos» (1866) oratoriyalari, «Vengr tojlanish messasi» (1867). Rim davrida List dunyoviy yonalishda ham musiqa yozgan:

«Ormon shovqini» va «Gnomlar yurishi» mashhur fortepiano etudlari (1862), «Ispan rapsodiyasi» (1863), Betxoven, Verdi va Vaguer asarlari transkripsiyalari.

1869-yili List Veymarga qaytdi, bastakor ijodining so'nggidavri boshlandi. Bu davrda List Vena, Parij, Budapeshtga borib turar edi. Vatani, Budapeshtda u milliy musiqa akademiyasining birinchi prezidenti va o'qituvchisi etib tayinlangan (1875). Veymarda Listning oldiga ko'psonli o'quvchilar kelishar edi: A. Ziloti, Sofya Metner, Vera Timanova. Listning huzurida A. P. Borodin bir necha marta bo'lgan. List tashabbusi bilan A. P. Borodinning simfoniyasi ilk ijrosi Baden-Badenda uyushtirildi (1880). List rus bastakorlarini yaxshi ko'rar va ularning asarlarigako'plab transkripsiyalar yozgan edi: «Ruslan va Ludmila» operasidan Chernomor marshi, Chaykovskiyning «Yevgeniy Onegin» operasi, Alyabyevning «Bo'lbo'l», Rubinshteynning «Azra» sidan polonezlar. List tomonidan Aleksey Tolstoyning «So'qir mashshoq»i matniga melodeklamatsiya yozilgan.

Hayotining so'nggi yillarida List «Sayohatlarning uchinchi yili»ni yozdi. Unda bastakorning Rim taassurotlari aks etgan («d'Este villas! sarvlari», «d'Este villasi

favvorolari»)). So'nggi davrda List ijodi qarama-qarshiliklarda o'tdi: diniy mushohada unsurlariga ega bo'lgan musiqiy asarlar bilan birgalikda, musiqiy impressionizm manbalarini ochib beruvchi asarlar ham uchraydi («Qo'ng'ir bo'lutlar» (1881), «Motam qayig'i» (1882). Ana shu davrda bir vaqtning o'zida List maishiy raqs janri bilan bog'liq yorqin asarlarni yozdi: uchta «Yoddan chiqqan vals» (1881 —1883), ikkinchi va uchinchi «Mefisto-vals» (1880 1883),«Mefisto-polka» (1883), so'nggi venger rapsodiyalari (16—19).So'nggi yillarda List ommaviy chiqishlari qayta boshladi. Vagnervafotidan so'ng 1883-yili List Veymarda xotira konsertini o'tkazdi.

1886-yil boshida 75 yoshli List Angliyaga boradi, u yerda qirolichaViktoriya tomonidan qabul qilinadi va uni qadrllovchilar tomonidanhayajon bilan kutib olinadi. Charchagan va o'zini yomonhis qilayotgan List Angliyadan Bayretga har yilgi Vengriyafestivaliga keladi. U ana shu shaharda 1886-yil 31-iyulda o'pkashamollashiga chalinib vafot etdi.

Eslab qolish kerak

- List — musiqiy romantizmning eng yorqin namoyandasi.
- Listning Venadagi debuti 1822-yil 1-dekabrda bo'lib o'tdi.
- Simfonik poema — bayon qilish, lirik yoki dramatik tavsifdagi dasturga ega bir qismli simfonik asar, dasturiy musiqaning asosiy turlaridan biri.
- Parafraza — mohirona cholg'u fantaziyasining XIX asrda tarqalganifodasi. U asosan fortepiano uchun ommaviy qo'shiqlar, opera ariyalarimavzularidan tashkil topadi.
- Transkripsiya (transcriptio — ko'chirib yozmoq). Simfonik, yakka cholg'u, vokal musiqani fortepiano uchun qayta ishlangan.

NAZORAT SAVOLLARI

1. List Vengriya musiqa san'atining rivojiga qanday hissa qo'shgan?
2. Listning hissiyot vajoziyasi qanday bo'lgan?
3. Kompozitorning muharrirlik faoliyati xususida fikr yuriting.
4. Listning qaysi asarlari Vengriyaga bag'ishlangan?
5. List Parijda kimdan tahsil olgan?
6. Listning operasi qanday nomlanadi?
7. Listning Italiya va Shveysariya sayohatlari taassuroti ostida yozilganforteplano pyesalari seriyasi qanday nomlangan?
8. Listning qanday adabiy ishlarini bilasiz?
9. List tomonidan «Umumnemis musiqa uyushmasi» oldiga qo'yilgan vazifa nima edi?
10. Bastakorlardan qay biri Listni Veymarda yo'qlab turardi?
11. List nechta simfonik poema yozgan?
12. Listning ikkita dasturiy simfoniyasi qanday nomlangan?
13. Rus kompozitorlari asarlariga List yozgan transkripsiyalardanqaysi birini bilasiz?
14. List nechta fortepiano sonatalarini yozgan?
15. List qaysi janr asoschisi bo'lgan?

Mavzu № - Fortepiano ijodi

List o'zining butun ijodiy faoliyati davomida fortepiano musiqasiniyozdi. U o'zining eng qimmatli fikr-o'ylarini, orzuomidlarini va tiyg'ularini fortepianoga bag'ishladi. Uning fortepianouchun asarlarida kompozitor va ijrochining ijodiy o'zligiuyg'un holda birlashib ketgan.Buyuk pianinochi sifatida List o'zining ajoyib ijrosi bilanminglab tinglovchilarni qoyil qoldirardi, u pianino texnikasiningturli-tuman ko'rinishlarini mohirona egallagan edi. U fortepiano sadolanishi butun tizimi va tavsifini o'zgartira oldi, fortepianoda dabdabali ijro etish, cholg'uning qudrati va go'zalligini birinchi o'ringa olib chiqdi. List fortepiano fakturasini orkestr vositasidagi ifodaviylik bilan boyitdi, orkestr cholg'ulari turli guruhlarining sadolarini mohirona tarzda talqin etdi. U ko'plab cholg'ularni,

poco rit.

Yuqori ovozning o'ziga xos forshlagli kuyi venger xalq musiqasiga xos bo'lib, quyi registrdagi akkordlar esa torli xalq cholg'ularining sadolanishini tasvirlaydi. Birinchi qism qo'shiq (Lassan) bo'lib, uning kuyi vengermilliy tavsifiga ega. Qo'shiqning har bir jumlasini verbunkosh uslubiga xos bo'lgan ritm aylanmasi yakunlaydi. Andante mestomoll o espress.

Qo'shiq engil raqsga o'tadi va ikkinchi qismida bosh ahamiyatgaega bo'ladi. capriccioso

Rapsodiyaning ikkinchi qismi (Friska) raqsning turli-tumanvariatsiyali rivojlantirishga asoslangan. Bu — xalq bayramona xursandchiligi manzarasi bo'lib, tobora to'xtatib bo'lmas darajaga yetadi.

Vivace

Raqs jonlanib boradi va tempning asta-sekin tezlashuvi hamdadinamiqaning kuchayishi evaziga girdobli, olovli raqsga aylanadi. Ulqan kuchga ega bo'lib, raqs sekin-asta so'nadi, harakatog'irlashadi. Raqsga tushayotganlar ketishadi va uzoqdan ular raqsining sadosi eshitiladi. Biroq, bayram qilayotgan olomon raqs tushish uchun qaytib kelganda raqs awalgi intiluvchan Siarakatbilan qayta tiklanadi. Oltichhi rapsodiya to'rt bo'limdan tashkil topgan. Birinchi bo'lim vengi^rcha marsh ko'rinishida.

Ikkinchi bo'lim (Presto) — shiddatli raqs.

Andante ->

Rapsodiyaning ushbu bo'limi o'ta mohironadir: jadal harakatdagioktavalar, repetitsiyalar, basda oktavalarining sakrama harakatlari pianinochilar uchun sezilarli qiyinchiliklar

tug'diradi. Ikkita rapsodiyaning tahlili shuni ko'rsatadiki, ularda xalq musiqasigaxos bo'lgan mavzu materialini rivojlantirishning variatsiyali uslubi ustunlik qiladi. List rapsodiyalarida venger xalqining milliytavsifi ajoyib talqiniga ega bo'ldi.

Listning yakqanavoz konsert pyesalari orasida «Darbadarlik yillari» ajralib turadi. Ushbu katta fortepiano turkumining uch yili Listning deyarli butun ijodiy hayoti davomida yaratildi. «Darbadarlik yillari» pyesalari list hayotida musiqiy kundalik vazifasini o'tadi, unda uning atrof hayotdan olgan taassurotlari o'z aksini topdi.

Ikkita daftar Veymarda tugallandi (birinchisi — 1855-yilda, ikkinchisi — 1858-yilda). «Uchinchi yil» 1867—1877-yillar davomida yaratildi.

«Birinchii yil» — Shveysariya obrazlarini fortepiano musiqasida talqin etishning tajribasi. Bu yerda List tabiat obrazlarini rangbarangva shoirona tarzda talqin qildi. Bular: «Momaqa fdiroq», «Jeneva qo'ng'iroqlari», «Manba yonida», «Vallenshtadt ko'lida» pyesalaridir.

«Ikkinchi yil» — shuningdek, badiiy jihatdan ahamiyatlidir, chunki Listgacha hech kim fortepiano musiqasida Uyg'onish davribuyuk san'atkorlari obrazlarini bunday yaratmagan edi. Listrassomchilik va she'riyat asarlarining o'ziga ilhom baxsh etgan asosiy badiiy mazmunini ifodaladi. Bular Rafael asari bo'yicha «Nikoh», Mikelanjeloning «Mutafakkir», Petrarqaning uchta soneti, «Danteni o'qigandan so'ng» fantaziya-sonatasi. Ushbu turkumga zamonaviy Italiyaning qo'shiq-raqs san'atini o'ziga xos tarzda talqin etuvchi pyesalar kirgan: «Gondolyera», «Qansona», «Tarantella». «Uchinchi yil» kompozitorning Rim taassurotlarini ifodalaydi: «d'Este villasi sarvlari», «d'Este villasi faworalari» va diniy taassurotlar: «Angelus», «Qalb yuksakligi». Asl lirik joziba bilan yo'g'rilgan pyesalar — «Jeneva qo'ng'iroqlari», «Manba yo'nida», «Vallenshtadt ko'lida» dan tortib to darbadarlikning ikkinchi yilidagi shiddatli italyancha tarantellagacha bo'lgan pyesalar har birining mazmuni va tavsifi badiiy-shoirona obraz bilan belgilanadi. «Uchinchi yil» da Shveysariyani nafaqat qudratli tabiatli mamlakat, balki erksevar xalqi timsolida ko'rsatuvchi «Vilgelm Tell kapellasi» dan to dafn qo' shig'i — «d'Este villasi sarv daraxtlari» gacha ko'rish mumkin.

Ushbu pyesalarning bari o'zining mazmuni va tavsifi bo'yicha turli-tumandir. Psixologik mohiyati mavjud bo'lgan ovoz yozuvi onlarini «Vallenshtadt ko'lida» pyesasida kuzatish mumkin — chap qo'ldagi engil garmoniya shakllari suv oqimining ravon shildirashini tasvirlaydi.

Allegretto grazioso

«Petrarka soneti» N° 104 mi major ulqan sevgi tuyg'usinalqin etishda chuqur insoniylik ruhiyati bilan ajralib turadi, uList fortepiano lirikasining eng yaxshi asarlari qatoridan joy olgan.

List tomonidan neapolitancha qo'shiqlar mashhur muallifiGilyom Lui Kotrodan olingan, ikki mavzu — tarantella va neapolitancha qo'shiqdan tashkil topgan «Tarantella» xalq xursandchiliginingbayramona musiqiy tasvirlanishini ifodalaydi. «Tarantella» jadal Presto tezligida ijro etiladi.

Presto

Neapolitancha qo'shiq ifodali, tavsifi bilan tinglovchinio'ziga jalb qiladi.

- List fortepianoni katta konsert estradasiga olib chiqdi, fortepianofakturasining o'ziga xos xususiyatlarini saqlagan holda uni orkestrgayaqinlashtirdi.
- List ijodida «fortepianoga xos» va «orkestrga xos» tushunchalar tabiiytarзда uyg'unlashib ketadi.

NAZORAT SAVOLLARI

1. List fortepiano ijodining bosh tamoyili nimadan tashkil topgan?
2. Listning o'n to'qqizta vengercha rapsodiyalariga tavsif bering.
3. Listning Ikkinchi rapsodiyasi haqida so'zlab bering.
4. Listning Oltinchi rapsodiyasi haqida so'zlab bering.
5. «Darbadarlik yillari» qachon yaratilgan?
6. «Darbadarlik yillari»da dasturiylik qanday talqin etilgan?

Mavzu № -Simfonik ijodi

Simfonik musiqa List ijodida muhim o'rinlardan birini egallaydi. List orkestr uchun aksariyat asarlarni Veymar shahrida yozdi. Bularo'n uchta simfonik poemalar, ikkita simfoniya («Faust», «Dante»), Lenau «Faust»idan ikki lavha («Tungi yurish» va «Mefisto-vals»). Veymar shahrida List ijodida bir qismli simfonik poema janri paydo bo'ldi va bu janr hozirgi kunda ham yashab, rivojlanib kelmoqda. Listning simfonik poemalari dasturiy asarlar bo'lib, ularda erkin rivojlanish tamoyillari klassik shakllar (sonata allegro, variatsiyalar, rondo) bilan uyg'unlashib ketadi. List birlamchi adabiy manbaning asosiy g'oyasini ochib beruvchi umumlashtirilgan dasturiylik tarafdori edi. Sujetli hikoya qiluvchi simfonizm ijodkori bo'lgan Berliozdan farqli o'laroq, List o'z asarlarida san'at asarlari, tabiat hodisalari, manzaralar va adabiy asarlardan olingan kayfiyatni tasvirlaydi.

Listning dasturiy simfonik asarlaridagi g'oyalar, mavzular va obrazlardoirasi juda keng. «Vengriya» va «Qahramon haqida yig'i» simfonik poemalari Vatan mavzusini ochib beradi. «Bayram jaranglari» poemasi o'ziga xos san'at madhiyasidir. «Gunnlar jangi» (nemis rassomi Paul Kaulbax freskalari bo'yicha) poemasi tarixning fojiaiy sahifasidir.

«Orfey», «Prometey» poemalari g'oyasi antik afsonalar bilan, «Gamlet» poemasi Shekspir tragediyasi bilan, «Yuksak maqsadlar» poemasi Shiller bilan, «Faust —

simfoniya», «Tasso» Gyote bilan, «Mazepa», «Nimalar eshitilar tog'dan» Gyugo bilan bog'liq.

Simfonik poemalarda List butun asar davomida bitta mavzu yoki mavzular guruhini o'tkazish uslubini qo'llaydi, bu mavzular variatsiyalanadi. Buning oqibatida qahramon tavsifining ko'p qirralari ochib beriladi. Ushbu uslub monotematizm uslubi deb ataladi va u «Tasso», «Mazepa», «Preludlar» poemalarida izchil tarzda o'tkaziladi.

«Preludlar» List tomonidan fransuz shoiri Jozef Otran she'riga to'rtta «Zamin», «Shamollar», «To'lqinlar», «Yulduzlar» («To'rt tabiat hodisasi») erkaklar xoriga uvertura sifatida mo'ljallangan edi. Keyinroq, poemani yozib bo'lgandan so'ng, List poemagamos dasturni izlab Lamartinining «Poetik mushohadalari» gamurojaat qildi. Lamartini she'rlarining turli misralaridan matnli sharh yaratib, List poema nomini aniqladi. «Preludlar»ning bosh g'oyasi A.N. Serov tomonidan quyidagicha

aniq ifodalangan: «Bizning hayotimiz birinchi tantanalini o'lim lahzasida yangrovchi o'sha noma'lum qo'shiq oldidagi qator preludlar emasmi?».

Shuni ta'kidlash joizki, List va Lamartini asarlarining g'oyaviy mohiyati o'rtasida prinsipial farq mavjud. Lamartinining pessimistik g'oyasi shundan iboratki, inson hayoti — bu o'lim oldidan preludiya. List optimistik, hayotbaxsh g'oyali asar yaratdi. «Preludlar»ning intonatsion-obrazli tuzilgan masida o'lim obraziga

ozgina bo'lsa ham ishora yo'q. «Preludlar» musiqasida, dasturga qarama-qarshi asosiy g'oya katta obrazli aniqlik bilan ifodalangan va bunga janrli (marsh, pastoral) va manzarali (bo'ron, trubalar chaqirig'i, cho'pon ohanglari) jihatlardan foydalanish orqali erishiladi.

Poema muqaddima va aks etuvchi (oynali) repriza bilan sonata shaklida yozilgan, bu jihatlar poemaning qahramonona kayfiyatini belgilab beradi, u bosh partiyaning lirik emas, balki qahramonona obrazlari bilan yakunlanadi.

Asarning turli bo'limlarida yangi g'oyaviy-emotsional ma'noga ega bo'luvchi savol tavsifidagi bitta qisqa leytintonatsiya yordamida, List monotematizm uslubini qo'llaydi. Torli cholg'ular, keyin esa yog'och puflama cholg'ular ijroetuvchi ushbu intonatsiyaga muqaddima mavzusi qurilgan.

1 A.N. Serov. Rus musiqa jamiyatining uchta so'nggi kechasi. Tanlangan maqolalar. 1-jild,

Bosh partiyaning marshnamo tantanali mavzusi mag'rur vaqudratli inson obrazini yirik qilib ko'rsatadi. U muqaddima mavzusidan o'sib chiqadi va fagotlar hamda past registrlil torli cholg'ular yordamida qo'shaloqlangan trombonlarda do majortonalligida sadolanadi.

Andante maestoso

Bog'lovchi va yordamchi partiyalar bosh partiyaga nisbatanqarama-qarshidir. Ular sevgi tuyg'usini ifodalaydi. Umuman boshqa obrazli-ma'noli ahamiyatga ega bo'lgan bog'lovchi partiya mavzusi bosh partiyaning o'zgartirilgan ko'rinishiga ega bo'ladi.

Mavzu baslarda butun asarning leytonatsiyasi bo'lib kuzatib boriladi, u turli obrazli ma'no mohiyati bo'lgan turli mavzular o'rtasida qarama-qarshilik va birlikni amalga oshiradi. Yordamchi partiya mavzusi mi majorda sadolanadi va u ham lirik sevgi obrazini ifodalaydi.

Bu engil, valsona mavzu, ayniqsa, altlarning divisisi bilanqo'shaloqlangan valtornalar kvarteti tufayli dilkash sadolanadi. U muqaddima mavzusining (3—4 t.) so'roq intonatsiyasigaishorani o'zida mujassamlashtiradi va tobora o'sib, butun orkestrniamrab olgan holda keng rivojlanishga olib keladi. Kulminatsiyada mavzu hayajonli sevgi madhiyasi sifatida jaranglaydi.

Rivojlov ikki bo'limdan iborat. Birinchi bo'lim inson baxtinibarbod qiluvchi bo'ronni tasvirleydi. Bu yerda kompozitor pastga va yuqoriga harakatlanuvchi xromatik yurishlar, kamaytirilgan garmoniyalar (kamaytirilgan septakkordlar), torli cholg'ular tremolosi, lad noturg'unligi kabi musiqiy vositalardan foydalanadi. Shu bo'lim ichida, bo'ron asta-sekin so'ngan vaqtda, goboy bog'lovchi partiya mavzusining intonatsiyasini ijro etadi, u bo'ron va baxtsizliklar ortasidagi yorqin sevgi xotiralari kabi taassurot qoldiradi.

Rivojlovning ikkinchi bo'limi Allegretto pastorale, bo'ron lavhasiga yaqqol qarama-qarshi va u osoyishta pastoral (qishloq, dala manzarasi)ni eslatadi. U yangi, mustaqil

mavzuga qurilgan. Cho'pon nayi sadolarini valtorna, klarnet, fleyta va goboy cholg'ularini ifodalaydi. Mana shu pastoral fonda yordamchi partiyaning sevgi mavzusi paydo bo'ladi, u orkestr tuttisida forte yangraydi. Asta-sekin aks etuvchi pepriza boshlanadi, u rivojlov bilan qo'shilib ketadi. Bu yerda barcha mavzular bosh partiyaning qahramonona yo'nalishiga bo'ysundirilgan. Bog'lovchi partiya o'zining xayolchan tavsifini yo'qotadi va tantanali chaqiriqqa aylanadi.

Yordamchi partiya g'olibona marsh tavsifiga ega bo'ladi.

Poemani yakunlovchi bosh partiya mavzusi qahramonlikni tamoman mustahkamlovchi sifatida mahobatli va ulug'vor yangraydi. «Preludlar» simfonik poemasi — List monotematizmining namunasi bo'lib, unda bitta mavzu o'zagidan (so'roq intonatsiyasi) chuqur g'oyaviy-obrazli mazmunga ega katta simfonik asar o'sib vujudga keladi.

Eslab qolish kerak

- List bir qismli dasturli simfonik poema janrini yaratuvchisi.
- Uning simfonik musiqasida dasturiylik umumlashtirilgan tavsifgaega.
- Sujetli hikoya qiluvchi simfonizm ijodkori bo'lgan Bejliozdan farqli o'laroq, List o'z asarlarida san'at asarlari, tabiat hodisalari, manzaralar va adabiy asarlardan olingan kayfiyatni tasvirlaydi.

NAZORAT SAVOLLARI

1. List simfonik orkestr uchun qanday asarlar yozdi?
2. Listning dasturiyligi qanday tavsifga ega?
3. Listning simfonik poemalarida qanday poetik obrazlar ifodalangan?
4. Listning «Preludlar»i haqida so'zlab bering.

ASARLARI RO'YXATI

Simfonik asarlar

- 13 ta simfonik poemalar.
- Ikkita simfoniya: «Faust», «Dante».

Oratoriyalar va messalar

- «Avliyo Yelizaveta haqida afsona».
- «Iso».
- Gran messasi.
- Venger tantanali messasi.
- Qo'shiqlar va romanslar (90 ga yaqin).

Fortepiano uchun asarlar

- Yuksak ijrochilik mahorati etudlari.
- Paganini bo'yicha katta etudlar.
- Uchta konsert etudlari.
- Ikkita konsert etudlari.
- «Sayohatchi albomi».
- «Sayohat yillari».
- «Shoirona va diniy garmoniyalar».
- «Ovuntirishlar».
- «Venger tarixiy portretlari».
- 2 ta afsona.
- 2 ta ballada.

Sonata

- «Mefisto-vals».
- Venger rapsodiyalari.
- Valslar, galoplar, polonezlar, chardashlar, marshlar va boshqa asarlar.

Fortepiano uchun asarlar transkripsiyalari va qayta ishlangan asarlar

- Shubert asarlari (72).
- Betxoven asarlari (3).
- Veber asarlari (15).
- Shuman asarlari (14).
- Vagner asarlari (12).
- Berlioz asarlari (9).
- Mendelson asarlari (9).
- Guno asarlari (4).
- Verdi asarlari (8).
- Bax asarlari (7).
- Shopen asarlari (6).
- Meyerber asarlari (6).
- Donitsetti asarlari (6).
- Bellini asarlari (5).

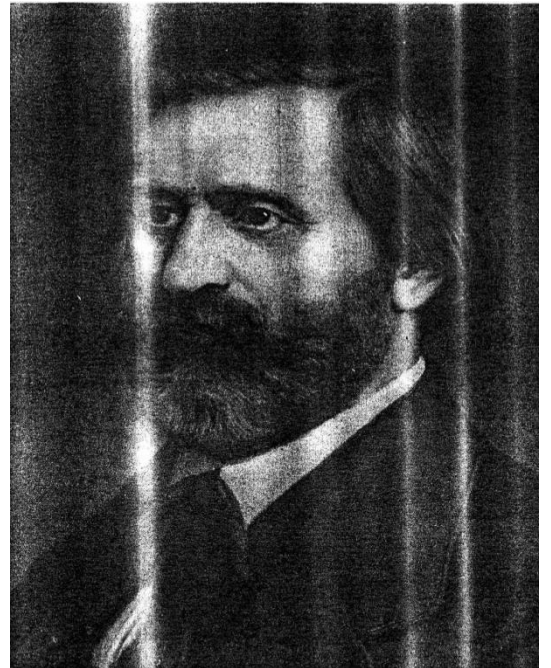
Fortepiano va orkestr uchun asarlar

- Birinchi konsert Es-dur.
- Ikkinchi konsert A-dur.
- «O'lim raqsi» (1849, qayta ishlangan — 1853, 1859).

10 – Mavzu : D.VERDI ESTETIK QARASHLARI, K.VEBER IJODI, J.ROSSINI HAYOTI VA IJODI

Reja :

- 1.D.Verdi ijodining asosiy obrazlar doirasi
- 2.XIX asr ikkinchi yarmida italyan musiqa madaniyati
- 3.Veberning nemis milliy operasini yaratgan shaxs sifatida g'aydalanishi
- 4.Rossini ijodida italyan xalqining milliy ozodlik kurash g'oyalarining aks etishi

DJUZEPE VERDI IJODI(1813 - 1875)

Verdi buyuk italiya kompozitori o'z ijodida xalqining ozodligi va mustaqilligini kuylagan. Uning asarlari va operalaridan parchalar xalq orasida juda mashhur bo'lib, hattoki ko'chalarda, kaxvaxonalarda oddiy xalq tomonidan kuylab yurilgan. Verdi ijodi Italiya siyosiy va madaniy hayoti bilan chambarchas bog'liq xolda rivojlandi. Zamondoshlari Verdini "Moyestro" djeyishardi, uning asarlarida turli mavzular va janrlar o'rin egallaydi.

Verdi 1813-yil 10-oktabrda Italiyaning Parma viloyati Busseto shahri yonidagi Le-Ronkole qishlog'ida tug'ilgan. Oilasi o'rtacha yashardi. 1820-yillarning oxirida uvertyura, marsh, xor va fortepiano uchun asarlar yozgan. O'nikki yoshida musiqa bilan shug'ullana boshladi va 1828-yilda dirijor, organchi, pioninachi va kompozitor sifatida taniladi. U Italiyaning Milan shahriga va La Scala opera teatrida chiqish, konservatoriyada o'qish orzusi bilan yashadi. Milanga borishga ustozlari yordam beradi.

1831-yil 18 yoshli Verdi Milan konservatoriyasiga boradi, lekin konservatoriya direktori unga to'sqinlik qiladi. Lekin uning yozgan asarlari buyukligini tan olishga majbur qiladi. 1834-yilda Gaydning "Dunyo yaratilish" asarini Milanda uning raxbarligi ostida ijro qilindi. 1836-yilda ustozi Barettsi qiziga uylanadi va shu yili "Oberto, graf Banifacho" operasini yozadi, 1838-yilda Milanda saxnaga qo'yadi. O'sha davrda ikkita farzandi va xotini vafot etadi. Do'stlariga xatlardan birida "Mening oilam yo'q!: lekin men majburiyatlikka olgan tentak Stanislav hajviy operasini yozishga majburman " deb yozadi. 1840-yilda "Nabukko" operasini va "Stanislav" operasini qayta ishlab saxnaga qo'yadi, katta muvaffaqiyat qozanadi. 1843-yilda "Lombardchilar krest yurishida" nomli operasi yozildi va uni shuhratini mustahkamladi.

XIX-asrning 30-90 yillari moboynida 26 opera yozgan. 1850-1860- yillar uning hayotida burilish davri bo'ldi. 17 yillik mashshaqatli mehnat zamirida 19 operasi Italiya saxnalarida qo'yildi. 1847-yili Londonda, 1855-yil Parijda bittadan operasi qo'yildi. Uni dunyoga mashhur qilgan operalari "Aida", "Otello", "Falstav", "Traviato", "Rigalotto", ularda yangi g'oya va dramaturgiya printsiplari mujassamlashgan.

Hayotining oxirgi damlarida "Otello"va "Falstav" operalarini yozadi. Verdi musiqa madaniyatidagi yangi o'zgarishlarni qobo'l qila olmay ijodiy kuchi bo'lishiga qaramasdan o'zini chetga oladi. 1860-yilda unga senatr unvoni beriladi, o'zining Sank-Agata nomli yeridan hach qaerga chiqmay xo'jalik bilan shug'ullanadi. Musiqadagi chet davlat kompozitorlarini asarlarini qo'yish moda bo'ladi Verdiga esa bu yoqmaydi. Oxirgi 10 atrofida yozilgan "Otello" operasi 1887-yilda Milanda saxnaga qo'yiladi. 1888-yilda Chaykovskiy yozgan maqolasida shunday degan: "Buyuk qariya Verdi "Aida" va "Otello" operalarida Italiya musiqachilari uchun yangi yo'l ochib berdi." Sakson yoshli maestro o'zining hayot sevuvchanligi bilan sho'xligi bilan o'tkir askiyasi bilan hammani lol qoldiradi. 1901-yil 27-yanvarda vafot etgan.

D.VERDI IJODINING ASOSIY OBRAZLAR DOIRASI

D.Verdi ijodining asosiy obrazlar doirasi

D.Verdi operalarida liberettogo munosabati

Verdi operasidan namunalar

Opera san'ati Verding badiy qiziqishlari orasida hamisha diqqat markazida bo'lgan. O'zining Busseto shahridagi ilk ijodi davrida cholg'u asarlar bilan bir qatorda opera janrida ham ijod qilgan. Operadan tashqari yoshlik davrida Rekviem, Kvartet, Romanslar yozgan. Yarim asar davomida (1839 – "Oberton"dan boshlab, 1893 - "Falstav" operasigacha o'z kuchini bu janrga bag'ishlagan)

Verdi 32 opera yozgan. U operalari haqida shunday degan "Menig kuchim xoxlagan narsamga balkim yetmas lekin, maqsadimni aniq bilaman". Verdi operalarida oddiylik kuch va o'ziga xoslikka harakat qildi. 1850-yillarda kompozitor hayotiy xaqiqatga yaqin musiqiy drammalar yaratadi. 1851-yilda, "Krol Lir", "Rigoletto". 1853-yilda "Traviyata", "Trubadur". 1855-yilda "Sitsiliya oqshomi", 1859-yilda "Bal maskarad" operalarini yaratadi va uning ijodiy yo'nalishi shakllanadi. Verdi operalari hajviy - Buffa va jiddiy Seriya yo'nalishda Dante, Shekspir, Bayron, Shiller, Gyugo asarlariga yozadi.1860-70 yillarda uning yetuk asarlari dunyoga keladi. 1862-yilda "Takdir kuchlari", 1867-yilda "Don karlos" 1871-yilda "Aida" operalari Verdi ijodidagi realizm yo'nalishini shakllantiradi.

"Aida" operasi o'zining oddiyligi va garmonik jixatdan yorqinligi bilan ajralib turadi. Asosiy qaxramonlari Aida Misr malikasi va Radames saroy soqchilarinig boshlig'i orasidagi sodiq muhabbat tasvirlangan. Bu tarixiy operada Efiopiya urushi ustidan g'alaba qozanish uchun Misr askarlariga Radames bosh bo'ladi, Efiopiya qirolichasi Aida

ismli qizni Radames sevib qoladi. Efiopiya usto'dan g'alaba qozongandan keyin asirga tushgan Aidani Misr fravoni ayollar xonasida qanizak qilib qo'yadi. Radamesni fravonning qizi Amneris ham sevardi, Radames va Aida sevgisidan xabar topgan Amneris Aidadan voz kechishni Radamesdan so'raydi. Operada Nil daryosi qirg'og'idagi lirik kechinmalar kompozitor tomonidan yorqin ifodalangan. Radames sevgisidan voz kechmay Aida bilan zindonda yotishni loyiq ko'radi. Aida operasining sharq kalariti uning lad, kuy tuzilganishida va tambrida ifodalangan. Bu asarda chuqur insoniylik muhabbatga sadoqat va fojiya musiqa orqali yorqin ko'rsatilgan.

R.VAGNER OPERALARI XUSUSIYATLARI

Reja :

1.R. Vagner ijodining jahon musiqa madaniyati tarixidagi ahamiyati

2.R. Vagner ijodini davrlashtirish.

3.R. Vagnerning falsafiy - estetik asarlari.

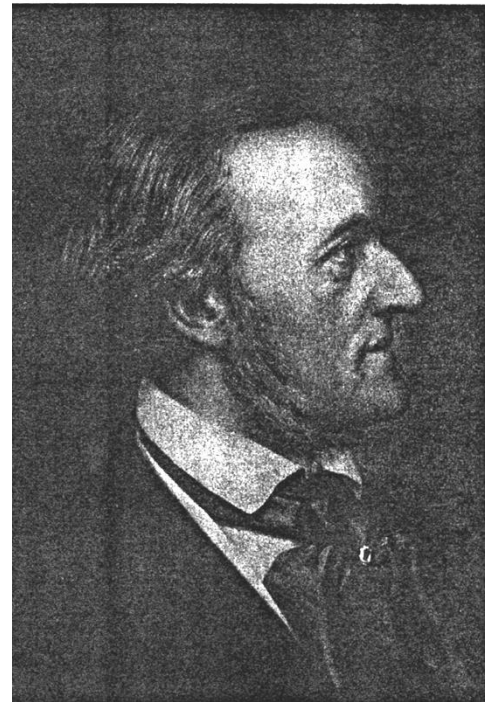
R.VAGNER IJODI(1813-1883)

R.Vagner o'z ijodi va faoliyati bilan dunyo musiqa madaniyati rivojiga katta hissa qo'shdi. U kompozitor va dirijor sifatida namayon bo'ldi. R.Vagner 1813-yil 22-mayda Leyptsig shahrida tug'ildi. U mashhur aktyor va yozuvchilar, san'atkor va rassomlar qatorida o'sdi. Yoshligidan teatrga ko'p qatnadi, o'zi ham ba'zi saxna ko'rinishlarida chiqar, rasm yasar va nemis adabiyotini o'rganar edi. 1828-yilda jiddiy musiqa bilan shug'ullana boshladi. 1836-yilda "Polsha uvertyurasi" ni yozadi. O'sha davrda u dirijorlik faoliyatini ham boshladi. 1833-1834 yillarda "Fen" operasini yozadi, undan keyin Shekspir asari asosida "Taqiqlangan muhabbat" opera va "Rientsi" operasini yozadi.

1840-yilda Parijga boradi lekin u yerda uni yaxshi kutib olishmaydi. Shunga qaramasdan uch yil g'aribona hayot kechirgan R.Vagner katta ta'surotlar bilan Germaniyaga qaytib keladi. U bir qator operalar yarata boshlaydi. "Uchuvchi Galland" uning bu asari yangi uslubda yaratgan asarlaridan biri edi. Yetti xaftaning ichida yaratilgan bu opera 1843-yil saxnaga qo'yildi. R.Vagner 1845-yilda "Tangeyzer" operasini yaratdi. Bu opera ham qadim afsona asosida yozilgan. Operada Tangeyzer nemis qahramoni bo'lib, barcha voqiyalar uning atrofida rivojlanadi. Tangeyzer qudratli va ilohiy kuchga ega sarkarda. Savgi va go'zallik xudosi Venera uni yonida olib qolmoqchi bo'ladi, lekin u sevgilisi Yelezaveta yoniga shoshadi. Operaning markaziy saxnalaridan biri muhabbat kuychilari bilan Tangeyzerning oddiy va samimiy qo'shiqlari turadi. Barcha ilohiy ruhlar haqiqiy muhabbatga intilgan sarkardaga qarshi chiqadilar va uni lanatlaydilar. Tog' cho'qqisida Yelezaveta vafot etadi, bundan xabar topgan Tangeyzer o'limdan najot kutadi. Yelezaveta obrazi unchalik bo'rtirib ko'rsatilmagan, lekin Tangeyzer uchun kurashgan har bir qaxramon obrazi kuchli va kompleksli ifoda vositalari asosida ko'rsatilgan.

1848-yilda "Loengrin" operasi yaratiladi. Bu operada Graal sarkarda salbiy kuchlarga qarshi kurashadi. Afsonada insonga xos bo'lgan turli xis hayojonlar, baht haqidagi orzu, samimiy va vafodor sevgi haqida kuylanadi. Opera sujeti fojia bilan tugallanadi. Loengrin obrazida jamiyat tomonidan tan olinmagan san'atkor tushiniladi. U

Вагнер Рихард
.V.1813, Лейпциг — 13.II.1883, Венеци.

jamiyatga xaqiqat va sevgini qanchalik namayon qilmasin, baribir tan olinmaydi. R.Vagner operada ommaviy saxnalarga katta e'tibor qaratadi. Qaxramonning ichki dunyosi, psixologik qarama qarshiligi kukchli ifoda vositalari asosida ko'rsatilgan.

1849-1859 yillarda R.Vagner Shvetsariyada yashadi. Bu davrda bir qancha adabiy manbalar chop qildirdi. U tanqidchi sifatida musiqa jamoasi orasida mashhur bo'ldi. Musiqiy, g'oyaviy, badiiy qarashlari musiqiy olamdagi yangi yo'nalishga e'tiborli qarashga davat etdi. U L.Betxoven yo'nalishini davom etib qaxramonilik mavzu asosida asarlar yaratdi. Masalan bu davrda "Nibelung xalqasi" 1852-yilda, "Reyn oltini" 1854-yilda, "Zigfrid" 1857-yilda, "Tristan va Izolda" badiiy yuksak asarlarini yaratadi. 1871-yilda "Zigfrid"ning ohirgi qismlarini yozib tugallaydi. 1874-yilda "Xudolar o'limi" operasi ohirgi asarlaridan biri edi. 1882-yilda "Parsifal" saxna asarini yozib, yarim yildan keyin 1883-yil 13-fevralda vafot etadi.

11-Mavzu :J.BIZENING MUSIQIY DRAMMATURGIYA TAMOIYILLARI

Reja :

- 1.J.Bizening estetik qarashlari**
- 2.J.Bize asarlarining badiiy, g'oyaviy xususiyatlari**
- 3.J.Bize asarlarining musiqiy dramaturgiyasi**
- 4.J.Bize opera ijodi**

JORJ. BIZE IJODI (1838-1875)

J.Bize buyuk Frantsuz klassik kompozitori. XIX-asr frantsuz musiqasida realistik yo'nalishni rivojlantirgan va o'z asarlarida milliy xususiyatlarni mujassam etgan kompozitor. J.Bize 1838 yil 28-oktabr Parijda tug'ilgan. Yoshligidan musiqaga qiziqib 10 yoshida Parij konservatoriyasiga o'qishga kiradi. 1857-yilda Rim premiasini oldi. USharlGunobilanbirgalikdado'stonamunosabatdabo'lib, kompozitorlikijodinibir-biridano'rganishdi. J. Bize turli janrlarda ijod qila boshladi. 1855-yillarda "Do major simfoniyasi", operetta "Doktor Merakl" va boshqa janrlarda asarlar yozgan. 1863-yilda Berlioz Bize ijodiga ijobiy baho bergan va uning ijodini baholab Frantsiya musiqa madaniyatida uchunchi, eng yosh mohir ijrochi va kompozitor degan. 1857-60 yillarda Italiyada bo'lib, ijod qilgan. Bu yerda turli ta'surotlarga ega bo'lib qaytadi. Bu ta'sir asosida "Don Prokopio" va "Sivil sartoroshi" operalarini yoza boshlaydi. Ular bilan bir qatorda "Vaskoda Gama" simfonik kontatasini, vokal simfonik asarlarini yoza boshlaydi. 1863-yilda "Dur qidiruvchilar" operasini saxnaga qo'yadi. Bu opera Frantsiyada yangi yo'nalishdagi operalardan biri edi. 1867-yilda "Pert go'zali" operasini saxnaga qo'ydi. Uning mashhuroperalari 1872 "Arlezianko", 1872 "Jamila" va 1875 "Karmen"da sevgi mavzusi va kaxramonlik mavzusi baravariga qaror topgan. "Karmen" operasi jaxon musiqa madaniyatida durdona asarlardan xisoblanadi. Operadan tashqari J.Bize 1871-yilda "Rim" simfoniyasi, shu yili "Kichik orkestro" syuita ham "Vatan dramatik" uvertyurasini yozadi. Fortepiano uchun kontsert, variatsiya, vals, kaprichio bir qancha vokal asarlari, 1866-yilda "Albomdan varaqlar" to'plami, 1867-yilda "Olti Ispan qo'shig'i", 1868-yilda 20 qo'shiq to'plami yozadi. 8 opera, 5 simfonik asar uning ijodiy mahsulidir.

Umring oxirgi besh yil ijodida o'sish bo'ladi. Shu yillarda «Karmon», «Arleziyenkya», «Jamila» operalari va Vatan uvertyurasini yozadi va qaxramon "Don Rodrigo" operalarini yozadi va bu operasi tugatilmay qoladi. Fortepiano uchun 4 qo'lli syuta yozadi. «Bolalar o'yini» nomli 5 pyessasi yozadi. Orkestr uchun kompazitor moslashtirgan «kichik syuta», «Marsh», «Alla», «Esprant», «Duit» Bize Fransuz

operasiga yangi hayotiy janrlarni kiriladi. 1871 yilda Komik opera byurtmasi bilan 1 aktli «Jamila» operasini yozadi. Undan keyin «Arlizanka» drammasiga musiqa yozadi. 1872 yil ko'zida quyiladi. O'sha davrda birdan ikkita opera ustida ishlaydi. «Don Rodriga», «Karmon» operalari. 1873 yilda «Karman» opera ustida ish olib boradi. 1874 yozida yozib tugatadi. Ikki oy ichida orkestrga moslashtiradi. Opera muaffaqiyatsiz chiqadi. Opera quyilmaydi. Shundan so'ng u oratoriya janriga qo'luradi.

1775 yilda mart "Karmen" operasi quyadi. Uch oydan so'ng Bize kasallikdan so'ng 1875 yilda vafot etadi.

JORJ. BIZENING MUSIQIY DRAMMATURGIYA TAMOYILLARI

J.Bize operalari ichida yetuk dramaturgiyaga ega va o'zining badiiy tavsifi, musiqiy tili bilan ajralib turadigan asarlardan biri "Karmen" operasidir. Operaning sujeti 1847-yilda yozilgan Prosper Merimening Karmen novellasining uchunchi bobidagi hikoya asosida yozilgan. Bu asarda kompozitor Bizening ijodiy yetukligi va o'ziga xos ijodga egaligi namayon bo'ladi. Operada Karmen musiqasi xalq tavsifiga yaqinlashtirildi. Har bir saxnaga kiritilgan xalq saxnalari, xalq musiqasi g'oyaviy mazmunni ochib berdi. Asosiy qaxramon Karmen obrazi hayotni sevadigan ozod ayol, hattoki ozod bo'lish uchun o'z sevgisiga ham taslim bo'lmaydigan qaxramon sifatida tasvirlangan.

Operada dramaturgik rivojlanishdagi qaramaqarshilik va dinamiqani Bize musiqasi yanada chuqurroq namayon qildi. Bu sifatlar kompozitor uchun xos edi, chunki Ispan hayoti mazmuni asos bo'lgan bu opera Venger musiqasiga yaqin edi. TSigan qo'shiq va raqlari Ispan milliy kalaritini bera oldi. Bu operada uch xalq kuyi qo'llanilgan. Bu birinchi aktdagi Xabanera (Kuba qo'shig'i), to'rtinchi aktdagi Polo (Ispan raqsi), birinchi aktda Karmenning TSunigaga rad javobidagi kuy haqiqiy xalq qo'shiqlaridan olingan. Karmen operasi asosiy qaxramonlari tsigan qabilasidagi Karmen, harbiy xizmatchi Xoze va ularning jo'shqin sevgisi. Xoze Karmenni nikoxiga olib, uni ozodligidan voz kechishni so'raydi, lekin Karmen unga turmushga chiqib uning shahrida yashashni istamaydi. Chunki lo'li qabilasidagilar ozod hayot kechirib o'rganishgan. Itoat qilmagan Karmenni hatto o'lim ham to'tata olmaydi. Xose uni o'ldiradi. Yagona qizini yo'qatgan Karmenning otasi Xozeni o'ldiradi. Ushbu fojiiy voqiya va uning asosidagi kechinmalar operaning dramaturgik tamoyillarini belgilab beradi.

«KARMEN» OPERASINING TAHLILI

«Karmen» operasiga mukaddima Jorj Bize musiqasi 20 –asr musiqa san'atining eng yutuqli marsh janri hisoblanadi. Ushbu asar kompozitori ham o'z ijodida karmen operasiga mukaddimani har tomonlama jismoniy tarbiya usullarining harakatlari va harbiy yurishga o'xshash tartibli va aniq usul tizimidagi yo'sinida yo'naltirib bastalangan.

«Karmen» - Iya major tonalligida yozilgan bo'lib, 2/4 chorak nota sanog'i usulida ijro etiladi. Boshlanishida Allegro maestoso belgisi qo'yilgan bo'lib, bunda forte balandlikdagi ijro va tez harakatlanish kompozitsiyasida marsh boshlangan. Tasniflanish tavsiloti sho'x, da'vatsimon, jo'shqinli va quvnoqroqdir. Ijrochi yo ijrochilar tomonidan ijro etilganda o'z-o'zini tortuvchan va xuddi shunday tartibda ikkinchi qismida ham sekin formada marsh haqiqiy o'z tavsilotini ko'rsata olgan.

Ushbu asarni hozirgi zamonamizda butun jahon orkestrlari ijro etib kelinmoqda. Asar mavsumidagi 3- qismida trelsimon ijro Si notasida ko'rsatilgan. Fortepiano ijrochiligi esa oddiy akkordlarda birin ketin ketma-ketlikda kompozitsion garmonikasiga erishgan.

9- taktdan boshlab asar o'z kompozitsiyasida takrorlanish usuliga ega. Bu esa ushbu asarning rondo shaklini bildiradi. 16 – taktli ijro yana o'z ijrosini takroriy repriza

orqali qaytib ijro etiladi. 17 taktdan boshlab mavzuga kirish , ya'ni solo ijrochiligi boshlangan. Ushbuda jo`nnavoz o`z ijroviy akkordlarida piyano belgisi ishorasi orqali o`z o`rnida jo`r bo`ladi.

25- taktdan boshlab forte balandligida 6 taktli ijrodan so`ng trell orqali kulminatsiya kreshendo belgisida ikki piano orqali past sadodan baland sadolanishga, ya'ni ikki fortegacha ijroni olib chiqish maromi ko`rsatilgan bo`lib, ushbuni hamma ijrochilar tanish sifatida birdaniga o`zlashtirib ijro etishlari ham tabiiy xol albatta!

50 taktdan so`ng asar ikkinchi qismiga o`tadi. Bunda haqiqiy marsh obrazli ijroga kirishadilar. Ammo u 4- taktdan so`ng boshlanadi. Ikkinchi qismdagi ijro juda past piyano tovush bosimida kechadi. Ijrochidan maxsus diqqat jalb etilishi kutiladigan jarayonlar bu fa- va do- nota belgisi bekarlashib borishi, va si- bemoll sol bekar tovush ijro xususiyatlariga egadir. Bir qatorda do major tonalligini bildiradi va u o`zgaruvchan engarmonik qurilmadan o`rin oladi. Bunday xolatlar ikkinchi qismning boshlanishidan 51 – taktdan o`z kompozitsion tasnifini olgan. Ushbu qismning takrorlanishgacha bo`lgan taktlari 78- tani tashkil etadi.

79 taktdan boshlab Karmen asari ikkinchi qismning takrorlanish xususiyatini olgan bo`lsa ham ammo unda formasi o`zgarmasdan baland forte sadolanishida boshlab uch fortegacha ko`tarilib ijro etiladi. Ushbu 100 taktgacha o`z ifodasini olgan. 101 taktdan boshlab yana boshlang`ich asar mavsumida ijro takroriy , ya'ni boshlanishidan boshlab forte tovush sadolanishida baland ijro etiladi.

101 taktdan boshlab 13 taktida, ya'ni 113 taktida forte piano belgisi ishorasida krishendo belgisi orqali asar kulminatsion yakunlanish yo final tavsifi va tasniflanishiga o`tadi. Karmen operasidan muqaddima asarining umumiy taktlari 119 – taktni va takrorlanish belgilaridan iboratdir.

«Karmen» - asarining umumiy diapozoni kichik oktavadan boshlab fa diez uchinchi oktavani tashkil etadi. Dinamik belgilaridan glisando, ligato, trell, urg`uli ijro, a'teratsiyalarda bekar va diezlar tonalligiga qarab va si bemonll trelda qullanilishi Hamda uch fortegacha bo`lgan baland yakunlanish kompozitsiyasiga egadir. Ushbu asarning nota sanoqlaridan chorktalik, sakkiztalik va o`n oltitalik notalar o`rinlashgan. Urg`ular asar mavsumini tavsiloti va qattiq va yumshoq metroritmiqani ko`rsatadi.

Jorj Bizening «Karmen» operasidan muqaddima asari 119 taktida sakkiztalik nota va pauzalari orqali tantanavor zarb tavsiflanishida yakunlanadi.

KARMEN OPERASIDAN UVERTYURA

Jork Bize musiqasi

Allegro Maestoso

The image displays a musical score for a piece titled "Allegro Maestoso". The score is written for piano (p) and violin (v). The key signature is two sharps (F# and C#), and the time signature is 2/4. The piano part is written in a grand staff (treble and bass clefs), and the violin part is written in a single staff (treble clef). The score is divided into two systems. The first system consists of four measures. The piano part features a series of chords and single notes, with a forte (f) dynamic marking in the first measure. The violin part features a series of eighth and sixteenth notes, with fingerings (1, 2, 3, 4) and a trill (tr) marking in the first measure. The second system also consists of four measures. The piano part continues with similar chordal textures, and the violin part continues with melodic lines, including fingerings and a trill marking. The overall tempo and mood are indicated by the title "Allegro Maestoso".

Handwritten musical score for a piece in D major (two sharps). The score is written on five systems, each with a single melodic line and a grand staff (treble and bass clef) for piano accompaniment. The notation includes various musical symbols such as notes, rests, accidentals, and dynamic markings.

System 1: The melody begins with a series of eighth notes. The piano accompaniment features chords and single notes. A handwritten "fine" with a double bar line is at the end of the system.

System 2: The melody continues with eighth notes and includes fingerings (4, 2, 1, 2, 4, 1, 2, 4, 1, 4). The piano accompaniment has a more active bass line with eighth notes.

System 3: The melody is mostly quarter notes. The piano accompaniment includes a piano (*p*) marking in both staves.

System 4: The melody continues with quarter notes. The piano accompaniment has a piano (*p*) marking in the bass staff.

System 5: The final system, concluding the piece with a double bar line.

This page of musical notation consists of four systems, each with a grand staff (treble and bass clefs). The key signature is D major (two sharps). The first system includes fingerings (1, 2, 4, 1) and a forte (*f*) dynamic. The second system includes piano (*p*) and pianissimo (*pp*) dynamics, with a trill marked above a note. The third system features fortissimo (*ff*) dynamics. The fourth system includes a trill and a piano (*p*) dynamic. The notation includes various note values, rests, and slurs.

First system of musical notation, measures 1-4. The system consists of three staves: a single treble staff and a grand staff (treble and bass). The key signature is two sharps (F# and C#). The melody in the single treble staff features eighth-note patterns and a trill in measure 2. The grand staff accompaniment uses chords and eighth-note patterns.

Second system of musical notation, measures 5-8. The system consists of three staves: a single treble staff and a grand staff. The key signature is two sharps. The melody continues with eighth-note patterns and a trill in measure 5. The grand staff accompaniment features chords and eighth-note patterns.

Third system of musical notation, measures 9-12. The system consists of three staves: a single treble staff and a grand staff. The key signature is two sharps. The melody in the single treble staff includes a trill in measure 9 and rests in measures 10-12. The grand staff accompaniment continues with chords and eighth-note patterns.

Fourth system of musical notation, measures 13-16. The system consists of three staves: a single treble staff and a grand staff. The key signature is two sharps. The melody in the single treble staff includes fingerings (1, 3, 1) in measure 13 and rests in measures 14-16. The grand staff accompaniment includes a piano (*p*) dynamic marking in measure 13 and continues with chords and eighth-note patterns.

The first system of musical notation consists of two staves. The upper staff is in treble clef with a key signature of two sharps (F# and C#). It begins with a piano (*p*) dynamic marking and features a series of eighth and sixteenth notes, some with fingerings (1, 3, 1, 3, 1, 2, 4, 1). The lower staff is in bass clef with the same key signature, starting with a piano (*p*) dynamic and containing chords and single notes. The system concludes with a forte (*f*) dynamic marking.

The second system of musical notation continues the piece. The upper staff features a melodic line with fingerings (1, 2, 1, 2, 3, 1, 2, 3, 4) and a fermata over a half note. The lower staff provides harmonic support with chords and eighth notes. The system ends with a fermata over a half note in the upper staff.

The third system of musical notation shows the continuation of the musical themes. The upper staff has a melodic line with fingerings (1, 2, 1, 4) and a fermata. The lower staff features a piano (*p*) dynamic marking and continues the harmonic accompaniment. The system concludes with a piano (*p*) dynamic marking in the lower staff.

The fourth system of musical notation is the final system on the page. The upper staff contains a melodic line with a long phrase spanning several measures. The lower staff continues the harmonic accompaniment with chords and eighth notes. The system concludes with a final chord in the lower staff.

First system of musical notation. The top staff is a single melodic line in treble clef with a key signature of two sharps (F# and C#). It features a triplet of eighth notes marked with '3', '1', '3', '1' above it, and a dynamic marking of *f* (forte). The bottom staff is a piano accompaniment in bass clef, consisting of a series of eighth-note chords. A slur is placed over the first two measures of the piano part.

Second system of musical notation. The top staff continues the melody with various fingerings indicated by numbers 1, 2, 3, and 4. It includes a triplet of eighth notes. The bottom staff continues the piano accompaniment with eighth-note chords. A slur is present over the first two measures of the piano part.

Third system of musical notation. The top staff features a melodic line with a series of eighth notes and a dynamic marking of *f*. The bottom staff continues the piano accompaniment with eighth-note chords. A dynamic marking of *f* is also present in the piano part.

Fourth system of musical notation. The top staff begins with a trill marked 'tr' and a '2' below it, followed by a series of eighth notes. The bottom staff continues the piano accompaniment with eighth-note chords.

turn

fp

fp

fp

fp

f

ff

f

ff

gliss

4

1

2

1

2

3

4

12 – Mavzu : XIX-XX ASR FRANSUZ MUSIQA MADANIYATI, UNDAGI IMPRESSIONISM YO`NALISHI

Reja :

1.Fransuz san'ati tarixida impressionizmning ahamiyati

2.Ravel va K.Debyussi ijodi

3.Musiqaviy impresionizmning badiiy uslubi

4.Ravel va K.Debyussi asarlarini janri va shakli

FRANSUZ MUSQASI VA IMPRESSIONIZM

Frantsuz san'ati va madaniyatida impressionizm yo`nalishi adabiyotda, amaliy san'at va musiqada yetakchi o`rin egallay boshladi. Amaliy san'atda impressionizm yo`nalishi kirib kelishi juda qiyin kechgan, o`rnatilgan ijod qonunlariga qarama-qarshi harakat qilgan impressionistlar o`z asarlarida real hayotni ifoda. Ular Parij ko`cha va xiyobonlarini, quyosh nuri to`lib turgan xovuzlar, xvlq sayli va bayramlar, oddiy ishchi va dexqonning hayotiga oid lavhalar tasvirlangan. Impresionistlar afsona, tarixi va adabiy qaxramon mavzularidan voz kechib samimiy real hayt va zamondoshlar hayotini ifodaladilar. Yangi san'at to`rini shiori: "San'at arbobi, yozuvchi va kompozitorlar ko`rganlarini qanday bo`lsa shunday yozish kerak".

Impressionizm amaliy san'atda yangi nomlarni kashf etdi. Eduart Mane, Klod Mane, Per Ogyust, Renuar, Pol Sezann, Kamil Pissarro va Edgar Dega. Musiqada impressionistik oqimining ilk vaqillari XIX- asr 90-yillarida shakllandi. Bu Klod Debyussi va Moris Ravel edi. Bu davrda Frantsuz kompozitorlaridan Sen-San, Jyul Masne va boshqa kompozitorlar ham ijod qilishgan. Frantsuz kompozitorlaridan Vagner uslubi ta'sirida ijod qilgan G. Berlioz, Sh. Guno, J. Bizelar ham shular jumlasidan.

Anri Barro "Frantsiya va G`arb musiqasi" asarida shunday deb yozgan: "Bu davrda Vagner ta'siriga qarshi chiqish uchun keng egnida mustahkam boshga ega bo`lish kerak. Mane va K. Debyussi Bilan ozodlik keldi. Tiniq va yorug` bilimli, iste`dodli buyuk va to`g`ri yo`nalishga ega shaxslar".

Impressionizm yo`nalishiga K. Debyussining kiritgan yangiligi XX- asr frantsuz musiqasini jahon musiq madaniyatida yetakchi o`ringa olib chiqdi va asosiy yo`nalishlardan biri bo`ldi. "Impressionizm" so`zi K. Debyussi asarlariga nisbatan 1887-yilda ilk bor qo`llana boshlandi. "Bahor syuitasi", xor va orkestr uchun yozgan asarini tashdimotida frantsuz musiq akademiyasi a`zolaridan birisi shunday degan: "Bu asarda bezak va chiroy haddan tashqari. Shakl va sur`at ikkinchi darajada. K.Debyussi bu chiroydan ya`ni impressionizmdan uzoqroq bo`lib yurishi kerak, chunki impressionizm san'at asarining dushmanidir". Keyingi yillarda impressionizm so`zi g`oyaviy kurash bilan bog`liq badiiy fikr va san'at turlaridan kelib chiqqan.

1906-yilda Frantsiya K.Debyussini impressionistik musiqaning asoschisi deb tan olgan. Frantsuz tanqidchilari taqiqlashicha bu yo`nalish o`z davrida klassik va romantik musiqasini garmonik akkordlaridan voz kechib, o`ziga xos uslub bo`lganligini yozishgan. Impressionistlar - yangi ifoda vositalarini qo`llashda xalq ladlari pentatonika, nonakkord va undan ortiq tovushlardan iborat akkordlarni qo`llashgan. Cholg`u musiqada va orkestrlashda ko`p o`zgarishlar kiritilgan. K. Debyussi o`zi impressionizm so`zini juda yomon ko`rgan va albatta tarixda impressionist sifatida nom qolidirishni hayoliga ham keltirmagan. Impressionist oqimida bo`lish degan bu reallikni sh9axsiy tuyg`ular, ichki ovoz orqali har bir buyumni jonlantirish demakdir. K. Debyussining "Oltin baliqchalar", "Yoproqlar orasidagi qo`ng`iroqlar" asarida texnik ifoda etud uslubida yozilgan. K. Debyussi va uning izdoshi M. Ravel bu yo`nalishda keng ijod qilgan kompozitorlardan

biri. M. Ravel K. Debyussi ijodini o'rgandi, o'zlashtirdi va o'zi izlanishlar qilib ijod qildi, Frantsuz musiqa jamiyati oldida ustoz ijodini estetik qarashlarni himoya qildi.

SH.GUNO VA FRANSUZ MUSIQA MADANIYATI, J.BIZE KARMEN OPERASI

Sh.Guno ijodining XIX-asr ikkinchi yarmida Frantsuz musiqa tarixidagi ahamiyati.

Sh.Gunoning “Lirik opera” uslubidagi yutuqlari

Sh.Gunoning hayoti va ijodi

Sh.Gunoning “Faust” operasi bilan tanishish

Sh. Guno va Frantsiya musiqa madaniyati

SHARL GUNO IJODI (1818-1893)

Sh.Guno XIX-asr Frantsiya musiqa madaniyatida lirik opera janrini yetakchisi sifatida dunyoga mashhur bo'lgan. Bu romantik yo'nalishning bir turi edi. Sh. Guno 12 opera, 100 ortiq romans va qo'shiq, erkaklar xori uchun asarlar, 3 simfoniya, cholg'u pe'ssarlari va diniy mavzudagi asarlari bilan o'z nomini qoldirdi.

Sh.Guno 1818-yilda Parijda tug'ildi. Uning oilasida onasi fortepianoni yaxshi chalar edi. Yoshligidan mashhur kompozitorlar asarlarini sevib tinglar edi. U Parij konservatoriyasida o'qiyotgan paytida 1839-yilda Rim premiyasiga sazovor bo'ldi, va 1842-yilgacha Italiya va Germaniyada yashash xuquqiga ega bo'ldi. U yerda olgan ta'surotlari Sh.Gunonining “Estaliklar” kitobida uchratamiz. 1850-yillarda u o'zining yo'nalishini belgilab mashhur asarlar yoza boshladi. Asosan Parij musiqa hayotidagi demokratik shakllar yo'nalishida asarlar yozgan. Chunki sakkiz yil davomida “orfeonistlar” jamiyatini boshqarib ularga turli xor asarlari yozgan. Buning natijasida frantsuz shahar qo'shiqlari va romanslarini ohang yo'nalishi qalbiga singib, keyinchalik opera ariyalarida qo'llagan.

Bu davrda yozgan operalari 1851-“Safo”, 1854-“Qonga belangan rohiba”, 1858- “Xoxishiga qarshi bo'lgan tabib”. Bu operalar uning “Faust” nomli mashhur falsafiy operasini yaratilishida negiz bo'ldi. 1859-yilda “Faust” operasini yozdi va frantsuz opera san'atida – lirik opera janri paydo bo'ldi. Bu opera “Grant Opera” saxnasida qo'yildi. Bu operaga keyinchalik “Valpurg oqshomi” balet saxnasini qo'shdi. Bu operadan keyin 1860-“Filemon va Bavkida” lirik komik opera, 1860-“Kabutarcha” komik opera, 1862-“Sev Malikasi” va 1864-“Mire'l” lirik operasini yozdi. Uning mashhur asarlaridan “Rameo va Djuletta” lirik operasi, 1867-yilda yozilgan. Sh.Guno Gyote va Shekspirning “Fojiya” asarlari asosida uning lirik yo'nalishini namayon qildi. 1870-yillardan boshlab opera janridan kechib kichik shaqidagi asarlar yoza boshlaydi. Uning ohirgi asarlari kam ahamiyatga ega operalaridan “Sen-Mar”, “Polievkt” va “Dengiz ne'mati” shu bilan birga diniy mavzudagi asarlaridan, 1882- “Gunohni yuvish”, 1884- “O'lim va hayot” qo'shiqlari. 1893 – yilda vafot etdi.

“FAUST” OPERASI

“Faust” operasi 1859 yilda lirik teatr sahnasida ilkbor qo'yilib, yangi lirik opera janrini Frantsuz musiqa madaniyatida paydo bo'lishini belgiladi. O'sha davrda operaning tarixiy va badiiy ahamiyati Parij musiqa olamida ijobiy baho berilmadi, o'n yildan keyin dastlab Frantsiya keyin butun dunyoda mashhur bo'ldi. Uning mashhur bo'lishiga lirik opera janrining yangi ifoda vositalari asosida qaxramonlarning ichki dunyosini individual namayon qilishda edi. Asosiy qaxramonlar Margarita va Faust hayot jarayonida ularning ichki dunyosi namayon bo'lgan. “Faust” operasi mavzusi Gyote asari asosida yozilgan.

Faust va Margarita bir-birini sevishadi, lekin umri boqiy bo'lishi uchun Faust o'z ruhini shayton ya'ni Mefistofelga sotadi, ya'ni kelishuv tuzadi. Bu daqiqadan boshlab, Faust shaxsi ikki tavsifga ega hayot kechira boshlaydi. Oxir oqibat Faust turmaga tushadi va ularning sevgisi fojia bilan tugaydi. Operada Faust va Mefistovel obrazlari yorqin musiqiy ifoda orqali ko'rsatilgan. Opera ohirida Margarita, Mefistofel va Faust turmada uchrashib dromatik trio kuylashadi, ruhini sotgan Faust Margaritani o'ldiradi.

“Faust” operasida kompozitor lirik opera janrini klassik uslubida ilk bor namayon qildi. Uning musiqiy rivojlanishi, uslubi o'ziga xosligi butun dunyoda tan olindi.

“FAUST” OPERASIDAN

JORJ BIZENING MUSIQIY DRAMMATURGIYA TAMOYILLARI

J.Bize operalari ichida yetuk dramaturgiyaga ega va o'zining badiiy tavsifi, musiqiy tili bilan ajralib turadigan asarlardan biri “Karmen” operasidir. Operaning sujeti 1847-yilda yozilgan Prosper Merimening Karmen novellasining uchunchi bobidagi hikoya asosida yozilgan. Bu asarda kompozitor Bizening ijodiy yetukligi va o'ziga xos ijodga egaligi namayon bo'ladi. Operada Karmen musiqasi xalq tavsifiga yaqinlashtirildi. Har bir saxnaga kiritilgan xalq saxnalari, xalq musiqasi g'oyaviy mazmunni ochib berdi. Asosiy qaxramon Karmen obrazi hayotni sevadigan ozod ayol, hattoki ozod bo'lish uchun o'z sevgisiga ham taslim bo'lmaydigan qaxramon sifatida tasvirlangan.

Operada dramaturgik rivojlanishdagi qaramaqarshilik va dinamiqani Bize musiqasi yanada chuqurroq namayon qildi. Bu sifatlar kompozitor uchun xos edi, chunki Ispan hayoti mazmuni asos bo'lgan bu opera Venger musiqasiga yaqin edi. TSigan qo'shiq va raqslari Ispan milliy kalaritini bera oldi. Bu operada uch xalq kuyi qo'llanilgan. Bu birinchi aktdagi Xabanera (Kuba qo'shig'i), to'rtinchi aktdagi Polo (Ispan raqsi), birinchi aktda Karmenning TSunigaga rad javobidagi kuy haqiqiy xalq qo'shiqlaridan olingan. Karmen operasi asosiy qaxramonlari tsigan qobilasidagi Karmen, harbiy xizmatchi Xoze va ularning jo'shqin sevgisi. Xoze Karmenni nikoxiga olib, uni ozodligidan voz kechishni so'raydi, lekin Karmen unga turmushga chiqib uning shahrida yashashni istamaydi. Chunki lo'li qabilasidagilar ozod hayot kechirib o'rganishgan. Itoat qilmagan Karmenni hatto o'lim ham to'tata olmaydi. Xose uni o'ldiradi. Yagona qizini yo'qatgan Karmenning otasi Xozeni o'ldiradi. Ushbu fojiiy voqiya va uning asosidagi kechinmalar operaning dramaturgik tamoyillarini belgilab beradi.

IOGANNES BRAMS

Buyuk nemis kompozitori, dirijyor, pianist Iogannes Brams 1833 yili Gamburg shahrida tug'ilgan. 1897 yili Venada vafot yetgan. 14 yoshidan pianist sifatida konsertlar bergan. Germaniyaning Detmold, Vena va boshqa shaharlarida dirijyor bo'lib ishlagan. Ijodi: «Nemischa rekviyem», «Rinaldo» qantatasi, vokal simfonik asarlar, 4 ta simfoniya fortepiano uchun sonatalar, variatsiyalar, 4 daftardan iborat venger raqslari, xor va romanslar, 200 dan ziyodroq qo'shiqlar.

ANTONIN DVORJAK (1841-1904).

Buyuk Chex kompozitori 1841 yili Praga yaqinidagi Nelagozeves qishlogida tug'ilgan. 1904 yili Pragada vafot yetgan. Bolaligida A.Limandan fortepiano, skripka va alt chalishni o'rgandi. 1857 yili Pragaga ko'chib keldi, musiqa o'quvini I.Ferster boshchiligidagi davom yettirdi. Opera teatri orkestrida va Cherkovda organchi bo'lib ishlaydi. 1874 yildan boshlab uning musiqiy ijodi rivojlanadi. «Oq tog vorislari» vatanparvarlik qantatasi, «Slavyan raqslari» unga jahon miqyosida katta obro' keltirdi.

Kembridj universiteti unga professor (musiqa doqtori) faxriy unvonini beradi. Praga universiteti yesa unga falsafa doqtori unvoni (faxriy daraja) bergan. O'sha yilning o'zida u Chexiya fanlar akademiyasi a'ziligiga saylanib, Parij konservatoriyasi professorligi lavozimiga taklif oladi. 1901 yilda konservatoriya direktori bo'ladi. Bir yildan keyin N'yu-York milliy konservatoriyasi direktorligi va professorligi lavozimiga taklif etiladi. Bu yerda 1895 yilga qadar turli mamlakatlarda konsert gastrollarida bo'lib turadi. U O.Nedbal, Y.Suk, V.Novak, R.Karel kabi taniqli kompozitorlarga ustozlik qilgan. Dvorjak ijodiy merosi: 10 ta opera, ulardan «Vanda», «Ayyor dehqon», «Shayton va Kacha» («Chyort i Kacha»), «Rusalka» («Suv parisi»), «Muqaddas Lyudmila» oratoriyasi, qantatalar, «Rekviyem», 9 ta simfoniya, 6 ta uvertyura, orkestr uchun «Slavyan raqslari», 20 ta duyetlar, xorlar qo'shiqlar, shuningdek turli musiqa asboblari uchun cholg'u asarlari.

ISAAK AL'BENIS (1860-1909).

Taniqli ispan kompozitori Isaak Al'benis 1860 yili Kamprodon shahrida tug'ilgan. 1909 yili Kambo-le-Ben shahrida vafot qilgan. U dastlab Parijda A.Marmontel qo'l ostida pianino bo'yicha ta'lim olgan. 4 yoshidan boshlab konsertlar bergan. U Yevropaning turli mamlakatlarida, Amerika qo'shma shtatlarida konsertlar berib zo'r ijrochi sifatida tanildi. F.Padrel unda ispan xalq musiqasiga qiziqish uyg'otib, kompozitor sifatida shakllanishda hal qiluvchi rol uynaydi. U dunyodagi ko'pgina ilg'or kompozitorlar bilan uchrashib ularning etiborini qozondi. Al'benis musiqa tarixiga yangi ispan kompozitorlari maktabining asoschilaridan biri sifatida kirdi. Uning ijodiy yo'nalishi asosan fortepiano musiqasidir.

Ijodiy merosi: jami 500 ga yaqin asarlar bo'lib, ular orasida 7 ta opera («Korol Artur»), «Pepita Ximenes (1896)», bitta oratoriya, orkestr uchun «Kataloniya» syuitasi (tugallanmay qolgan), fortepiano uchun 300 ga yaqin turli asarlar, «Ispancha syuita», «Ispan qo'shiqlari» (5 ta), 6 ta ispan raqslari, qo'shiq va romanslar.

Mavzu. K.DEBYUSSI IJODI

K.Debyussi ijodida Fransus va Ispan folklori

K.Debyussi fortepiano ijodini kompazisiyaning O'ziga xosligi

“Bolalar burchagi” asari mazmuni va uslubida jaz elementlari

K.Debyussi simfonik, sahna asarlari, “Peleas” va “Melezanda” operasi

K.DEBYUSSI (1862 - 1918)

K.Debyussi 1862-yil Parijning Senjermen shaharchasida tug'ildi. 1873-yilda Parij konservatoriyasiga o'qishga boradi. U mashhur musiqachilardan ta'lim oladi. Pionist va kompozitor sifatida shakllanadi. K. Debyussi ustози E. Giro uni Yangi yo'nalishdagi qiziqishlarini qo'llab badiiy estetik qarashlarini shakllantirdi. 1870-1880 yillarda “Mo'jizaviy oqshom”, “Mandalina” vokal asarlarini yozgan. 1881-yilda Rossiya-ga safar qiladi, 1883-yildan boshlab esa katta Rim prem'yasini olish uchun turli ko'rik-tanlovlarda ishtirok etadi. 1885-1888 yillarda Italiya-ga safari uning ijodiga ta'sir ko'rsatdi. Chunki u yerdan qaytib Parijda “Zuleyma” odasi “Tanlangan pari” kontatasini yozadi. Bu asarlarida uning yangicha yo'nalishdagi uslubi namayon bo'ladi.

1884-yilda Angliya, Avstriya, Gollandiya, Italiya-ga safar qiladi. 1890-yillarda uning ijodi izlanishlari samara bera boshlaydi. U yangi yo'nalishda ijod qilayotgan rassom, shoirlar bilan hamkorlik qila boshlaydi va ularning asarlari asosida o'ziga xos musiqiy asarlar yozadi. Bu davrda yozgan vokal asarlarida tabiat manzarasi, muhabbat mavzusidagi lirik qo'shiqlar yetakchi o'rin egallaydi.

1890-yillarda Frantsiyada yetakchilik qilayotgan klassik va romantik yo`nalishdan voz kechib, impressionistik yo`nalish uslublarini o`z ijodida mujassam etadi. Vokal, fortepiano va turli janrdagi asarlar yozadi. 1892-yilda “Favon dam olishi” prelyudiyasini yozadi va bu asardagi yangicha yo`nalish borligi haqida butun Parij gapira boshlaydi. 1890-yillarda “Pellias” va “Melizanda” operasini yozadi. 1900 – 1918 yillarda K. Debyussi ijodining cho`qqisi edi. Ijod bilan bir qatorda tadqiqod maqolalarini ham yozgan.

1914-yilda “Janob Krosh anti diletant» maqolalar to`plamini chop qildiradi. Bu davrda turli janrlarda ham ijod qiladi. 1902-yilda “Grenadada oqshom”, “Yomg`ir tagidagi bog`”. 1904-yilda “Quvonchlik oroli” fortepiano asarlarini yozadi. K. Debyussi asarlaridan tuzilgan kontsertlarda doimiy qatnashchilar uni ijodini va yo`nalishini tushunadigan, hamda qo`llab quvvatlaydigan shogirdlari, do`stlari orasida rassom, shoir va musiqachilar bo`lardi. Ular barcha asarlarni oxirigacha tinglashni o`z burchi deb bilib, turli gap so`zlarga qarshi chiqib himoya qilar edilar.

Uning simfonik asarlari orasida “Dengiz” (1903-1905) “Tasvirlar” (1909-yil) asarlari o`ziga xos uslubda yozilgani namayon bo`ladi. Oxirgi hayotining o`n yili davomida ijodiy va ijrochilik faoliyati davom etib keldi. 1913-yillarga qadar “Qaxramoniy alla”, “Oq va qora” fortepiano asari va bir qancha qo`shiqlar yozadi. Uning “Frantsuz odasi” va “Janna Dark” kontatasini yozish orzu bo`lib qoladi. Forteplano asarlari orasida “Bolalar burchagi”, “O`yinchoqlar”, 24 prelyudiya, 12 etud asosiy o`rin egallagan. Bu davrda kamer vokal asarlarida qadim Frantsuz shoirlariga murojat qiladi. Kamer cholg`u musiqasida esa turli cholg`u va fortepianolar uchun yozilgan sonatalar bilan belgilanadi.

1818-yilda Parijda vafot etadi. Uning ijodiy yo`nalishi musiqiy ifoda vositalari va asarlari dunyo musiqa madaniyatida yetakchi o`rin egallab o`zining betakrorligi bilan ajralib turadi.

M.RAVEL MUSIQIY IJODIYOTINING AHAMIYATI

M.Ravel ijodidagi impresionistik estetikaga bo`lgan o`ziga xos urinishlar ijodining ko`p janrligi

Dafnio va Xloya baleti estetik yo`nalishi

M.Ravelning Bolero va Ispan rapsodiyasi

M.Ravelning fortepiano ijodi

M. RAVEL IJODI (1875-1937)

M. Ravel ijodi Frantsuz musiqa san`atida yorqin va o`ziga xos xususiyatga ega. M. Ravel K. Debyussi ijodining va an`analarining davomchisi sifatida yevropa musiqa tarixida o`z o`rniga ega. Uning ijodi turli oqim va musiqiy yo`nalishlarga qarama-qarshi turdi. Chunki 1910-1920 yillarda modernizm, ekspressionizm kabi yo`nalishlar paydo bo`la boshladi. Klassik musiqa san`ati va adabiyotiga muhabbatni butun umri davomida Ravel saqlab kelgan. U o`z ijodida impressionistik yo`nalish bilan bir qatorda, polifonik va garmonik yo`nalishlar an`analarini puxta o`rgangan xolda o`z ijodida mujassam qilgan. U o`z asarlarida menuet, tokkato, pavana kabi musiqiy janr turlarini qo`llaydi.

Biroq Rovel stilni takrorlashga qo`l urmagan, An`anaviy musiqiy janrga muroajat etar ekan uni yangicha mazmunda talqin etardi. Antik mazmun bilan klassik musiqa an`analarini bog`lagan xolda yorqin psixologik mavzudagi va mazmundagi musiqa yaratgan.

M. Ravel 1875-yilda Frantsiyaning Siburg shahrida tug`ilgan. Yetti yoshida M. Ravel musiqaga qiziqadi va kichkina pe`ssalar fortepiano cholg`usida ijro qiladi. 1889-yilda Parij konservatoriyasiga o`qishga kiradi. Uning badiiy qarashlari turli davrlarda o`zgarib boradi. O`qishda Veber, Shopen, List musiqasiga keyinchalik esa zamonaviy

Frantsuz kompozitorlari Erik Sati va E. Shavrie ijodi uning musiqiy asarlarida ta'sir ko'rsatgan.

M. Ravel pioninachi R.Vines bilan aloqasi yangi uslubdagi asarlar yaratishga yordam beradi. 1890-yillarda "Sevgidan vafot etgan qirolicha" vokal, Antik menuet fortepiano uchun "Xabanera" ikki fortepiano uchun asarlarida uning yo'nalishi namayon bo'ladi. 1900-1914 yillar orasida turli janrlarda ijod etdi. Opera "Ispan soati"(1907), balet "Dafnis va Xloya"(1912), "Adelaida", "Florina uyqusi", "Ispan rapsodiyasi"(1907) - simfonik orkestr uchun. Torli kvartetlardan "Soy o'yinlari", (1901) "Sonatina"(1905), "Oqshom sharpalari"(1908). Vokal asarlaridan "Shaxrezada"(1904), Ispan, Frantsuz va Yevrey qo'shiqlari ovoz va fortepiano uchun yozgan. Bu asarlarda uning betakror ijodiy yo'nalishi namayon bo'lgan. U yangi janrlarni izlash bilan birga turli obrazlar ham yaratgan.

M. Ravel 1901-yildan boshlab katta Rim premyasi uchun konkursga qatnashdi. 1914-yilda u Bayan shaharchasiga ko'chib o'tadi va birinchi jahon urushi boshlanadi. Uning past bo'yi va kichik vazni uchun armiyaga olishmaydi, lekin 1916-yilda urushga o'tlanadi. U yerda o'z vatani va musiqa san'ati rivoji haqida o'ylaydi. Parijdagi "Frantsuz musiqasi himoya ligasi" jamiyatini shakllanishida ishtirok etadi. Bu davrda "Trio lya minor" asarini yozadi.

1918-1930 yillarda M. Ravel ijodining eng cho'qqi davri edi. Olti mashhur Frantsuz kompozitorlar jamiyati shakllandi. A.Onegger, F.Pulenk, D. Miyo, L.Dyurey, J.Orik,

J.Tayefer. M. Ravel bu davrda "Balero" operasi, fortepiano kontsertlar yozadi. 1917-yil urush davriga bog'ishlab "Kuperen xilkati", 1919-yil balet "Vals". 1924-yil tsiganlar "Rapsodiya", "Bolalar va ajoyibot" opera balet, 1920-yilda "Balero" opera balet yozadi. Hayotining ohirgi davrida 1932-yil Yevropa bo'ylab ijodiy sayohatga chiqadi.

M. Ravel "Janna d, Ark" baletini yozish ijodiy rejasi tug'iladi, lekin avtomobil haloqatiga uchrab salomatligi yomonlashadi. Ohirgi yillarda "Don -Kixod " va boshqa kinofilmlarga kino musiqa yozadi. 1933-1935 yillarda Shveysariya, Ispaniya va Marokkoga safar qiladi. 1937-yil 28-dekabrda operatsiyadan keyin vafot etadi.

GEKTOR BERLIOZ

Buyuk Fransuz kompozitori G.Berlioz 1803 yili Grenobl yaqinidagi Kot-Sent-Andre shahrida tug'ilgan. Uning otasi hakim bo'lgan. U yoshligidan har tomonlama ma'lumot olgan. Dastlab fleyta va gitarada chalishni, keyinroq musiqa asarlari va she'rlar yozishni mashq qilgan. 1821 yili Parijga kelib, otasining xohishiga ko'ra tibbiyotni (meditsina) o'rganadi. Ammo tez orada o'zi sevmagan kasbni va shuning bilan birga oilani ham tark yetadi. 1826 yildan boshlab Parij konservatoriyasida o'qiydi. U.J.F.Lesyuyerdan kompozitsiya, A.Reyxdan (kontrapunkt) darslarini olgan. 1830 yili u kompozitor sifatida o'z asarlaridan konsertlar beradi. Berlioz ayni vaqtda musiqa tanqidchiligi bilan ham shug'ullanadi. Shu davrda uning fantastik «simfoniya»si yaratiladi. Musiqadagi romantizm oqimiga xos bu simfoniya Garbiy Yevropa musiqasidagi mutlaqo yangi programmali simfonik yo'nalish bo'ldi. Yosh Berlioz iyul inqilobini birinchi saflarida bo'lib, inqilobiy qo'shiqlar o'rgatadi, Marsel'ezani qayta ishlaydi. U «Sardanapalning oxirgi oqshomi» («Poslednyaya noch Sardanapala») qantatasi uchun Rim mukofotiga sazovor bo'lib, ikki yil davomida o'z mahoratini oshirib kelishga vakolat oladi. 1831-32 yillar Italiyada bo'lib qaytgach, uning muvaffaqiyatli ijodiy davri boshlanadi. Bu davr 1840 yilgacha davom yetadi. Shu davr ichida uning eng yuksak asarlari yaratilgan. Bulardan «Garold Italiyada» programmali simfoniya uning ikki yillik Italiyada yashab, olgan taassurotlarini musiqiy umumlashmasi bo'ldi. «Romeo va Jul'etta» simfoniya Shekspirning shu nom bilan ataluvchi ulmas asarlari asosida yozilgan bo'lib, uning musiqa jurligida sahna harakatlari ham ssenariyda aks yettirilgan.

Ammo Berliozning o'zi bu simfoniyani sahna harakatlarisiz sof cholg'u musiqa sifatida tinglashning o'zi ham kifoya degan fikrda yedi. «Ulug'vor motam» («Traur – triumfalnaya») simfoniya va rekviyem asarlari iyun inqilobi shahidlari (qurbonlari)ga bag'ishlangan. O'sha yillarda yaratilgan «Faustning jazolanishi» («Osujdeniye Fausta») dramatik afsonasi yakkaxonlar, xor va orkestr uchun mo'ljallangan g'oyait badiiy yuksak asardir.

Berlioz publitsist sifatida ham bir qancha tanqidiy fel'eton, maqolalar, memuar, shuningdek orkestrlashtirish va musiqiy asbobshunoslikdan darsliklar yozgan. Berlioz o'z vatanidan tashqarida juda katta shuhrat qozongan. Ammo uning bu mashhurligi uni moddiy qiyinchiliklardan qutqara olmagan.

Parijdagi musiqiy doiralar (teatr) konservatoriya va boshqalar, uning novatorligini yoqtirmagan. Buning sababi avvalo uning yangi romantik g'oyalarini asosiy musiqiy doiralarda tushunmaslik yedi. U 1839 yili Parij konservatoriyasi kutubxonasining xodimi, 1852 yilda kutubxonachi lavozimini yegallagan. 1856 yili Fransiya instituti a'zoliciga saylangan.

Moddiy qiynalishi sababli maqolalar yozishga, turli shaharlarga dirijyor sifatida gastrollarga chiqib turishga majbur bo'lgan. U rus kompozitorlari M.Glinka, Bortnyanskiy va «Qudratli to'da» kompozitorlari bilan yaqin ijodiy aloqada bo'lgan.

Ijodiy merosi: 5 ta opera, ulardan «Benvenuto Challini», «Troyansi», «Biatriche va Benedikt» yoki «Hech narsadan ko'p shovqin», 6 ta uvertyura, ulardan «Qirol Lir», «Rim karnavali», «Korsar» va boshqalar. 31 romans, qo'shiqlar xor asarlari va x.k. u musiqa tarixiga talantli kompozitor, dirijyor, musiqiy tanqidchi sifatida kirgan. Berlioz 1869 yili Parijda vafot yetgan.

Djakomo Meerber (haqiqiy ismi sharifi Ber Yakov) kelib chiqishi Germaniyalik ammo o'zi Fransuz kompozitori. 1791 yili Berlinda tug'ilib, 1864 Parijda dunyodan o'tgan. Pianonichi, dirijyor Meerber K.TSelter, A.Veber va G.Foglerdan ta'lim olgan. 10 yoshida virtuoza (mohir) pianist bo'lib, 12 yoshida fortepiano uchun sonata (yirik asar) yozdi. 1814-15 yillarda Parij va Londonga, 1816 yili A.Sal'ering maslahati bilan Italiyaga borgan. Italiyada 8 yil yashab 6 ta italyancha operalarning muallifi sifatida 1824 yilda Berlinga keladi. 1831 yili Parijga ko'chib boradi va tez vaqt ichida dunyoga taniladi. Meerber asosan opera janrida ijod qilgan. 1842 yili Berlindagi General-myo'zik-direktor lavozimini yegallaydi. U dramaturg Ye.Skribe bilan birgalikda katta hajm (masshtab)dagi tarixiy romantik operani (grand opera) yaratuvchisi hisoblanadi.

Uning ijodiy merosi: 16 ta opera, ulardan «Krestonosets v Yegipte», «Robert-d'yavol», «Gugenoti», «Prorok», «Shimoliy yulduz» va boshqalar; 1 ta balet, musiqiy dramatik sahna asarlari, oratoriya, qantatalar, raqslar, fortepiano uchun asarlar, qo'shiq va xorlar.

Sharl Fransua Guno. Mashhur Fransuz kompozitori, organchi va musiqa tanqidchisi Guno 1818 yili Parijda tavallud topdi. 1893 yilda Parij yaqinidagi Sen-Klu degan joyda vafot yetgan. Parij konservatoriyasida J.F.Lesyuyer, F.Galevi, F.Payer va A. Reyxdek ustozlardan musiqiy ta'lim olgan. «Ferdenand» qantatasi uchun Rim mukofotini olib, bir necha yil Italiyada yashadi. Parijga kelgach, Cherkov organchisi va kapel'meister bo'lib ishladi. 1850-60 yillarda «Orfeon» deb nom olgan xor jamoalari birlashmasiga rahbarlik qiladi.

Guno ijodining asosiy qismini opera tashkil yetadi. Birinchi operasi «Safo» 1851 yilda sahnalashtirilgan. Undan so'ng «Krovavaya monaxinya», «Zo'raki tabib» («Lekar ponevole»), «Faust» operalarini yozgan. «Faust» katta muvaffaqiyat qozondi. Undan keyingi bir nechta opera va boshqa sahna asarlari uncha sezilarli iz qoldirgan yemas. Gunoning oxirgi yutugi uning «Romeo va Jul'etta» operasi bo'ldi. U 14 ta operadan

tashqari 3 ta simfoniya, qantatalar, cholg'u ansabllari, romans va qo'shiqlar yozgan. Gunoning «Faust» operasi V.Gyote asari asosida yaratilgan. Uning qatnashchilari:

Faust, Margarita, Mefistofel, Valentin (Margaritaning akasi), Vagner, Zibel (Valentinning do'stlari), Marta – Margaritaning qo'shnisi.

Asarda qari doqtor (Mashhur olim) Faust umr bo'yi ilmiy izlanishda bo'lib, umr bo'yi ilmiy izlanishda bo'lib, hayotning haqiqatini topa olmaganidan xafa bo'lib, zahar ichib o'zini o'ldirmoqchi bo'ladi. Ammo shu zahxoti Mefistofel (shayton) kelib Faustni yo'ldan uradi. U bilan shartnoma to'zib, unga molu - dunyo bermoqchi bo'ladi. Faust men qariyaga mol-dunyo nima kerak deganida, agar imkonini topsa, yoshlikni qaytarishni va'da qiladi. Faustni sehlrab ko'ndiradi va yoshartiradi. Faust navqiron yigit bo'lib, Margaritani sevadi. Uni sevgilisi Zibeldan judo qilib, urushdan g'alaba bilan kelgan akasi Valentinni Mefistofel yordamida o'ldirib, axloqiy nopok ishlar qiladi. Margaritani baxsiz qilgani uchun pushaymon bo'ladi. Har kim umrini yashab o'tgani ma'qul degan g'oyai ilgari suriladi.

Simfonik orkestr- jahon orkestrlarining eng kuchli 'ast va baland ovozlardan iborat birlashmasidir.

Simfonik poema.(Simfonik doston)- bir qismli janrdan iborat kom'ozisiya dasturidir.

Simfoniya- (grek tilidan olingan bo'lib, symhoniya-tovush hamroxi ma'nosini anglatadi.) XVIII – asrning ikkinchi yarim yilligida cholg'ular jamoasi ichida tanlanib, alohida ajralib chiqqan orkestrning vazifasiga ko' qismli va keng ma'noli obrazlarni yaratib ifodalash uchun qo'llanib kelingan.

Klassik simfoniya odatda xalq farovonligi, bahodirlarni aks ettirish, ozodlik va boshqa hayot va mamot unqirlari hamda kelajak uchun kurash rabi obrazlarni ko'rsatish, ifodalash, yana IV- qismga bo'linib bajarilgan.

I- qism- allegro tezligida ijro etilib, (sonata kom'ozisiyasidan) iborat bo'lsa, ammo u dramatik voqeylikni o'z ichiga oladi.

II- qism- lirik ko'rinishdagi qo'shiqsimon holatda boshlanadi. Odatda birinchi qismning u yo bu natijasini bilvosita qayg'uli yo fojiaiy talqinlarda ifodalovchi 'arda deyish mumkin.

III- qism maqsadga erishish uchun kurash (ozodlik ramzlari, xotira va qaxramonlik harakatlaridan iboratdir).

IV- qism esa g'alaba, tantana va ozodlik, farovon hayotga qaytish, yangicha yashash va kelajak uchun intiluvchan obrazlar hamda asosiy ko'rinishda FINAL-egallaydi va o'z yakunini ifodalaydi.

O'z davrida rus klassik Kompozitorlardan 'I.CHaykovskiy, Borodinning o'lmas asarlari xalq ozodligi va asrlar davomida tarixiy va badiiy voqeyligini ifodalashda yaqqol yuqori o'ringa mansubdir. Xuddi shunday ularning davomchi shogirdlari Glazunov, Taneev, Raxmaninov, Skryabin, g'arbda esa Gaydn, Mosart, Shubert, Shuman, Berlioz, Dvorjak kabilar etakchilik qilishgan.

Ayniqsa Shastakovichning 5-7 simfoniylari ikkinchi jahon urushiga bag'ishlangan bo'lib, bunda serqirrali xalqlarning qayg'ulari va vatan ozodligi uchun kurashish, qaxramonlik obrazlari kishini hayajon va hayratga soladi.

Simfoniya – kichik simfoniya.

SIMFONIK ORKESTRI JAMOASINING TUZULISHI

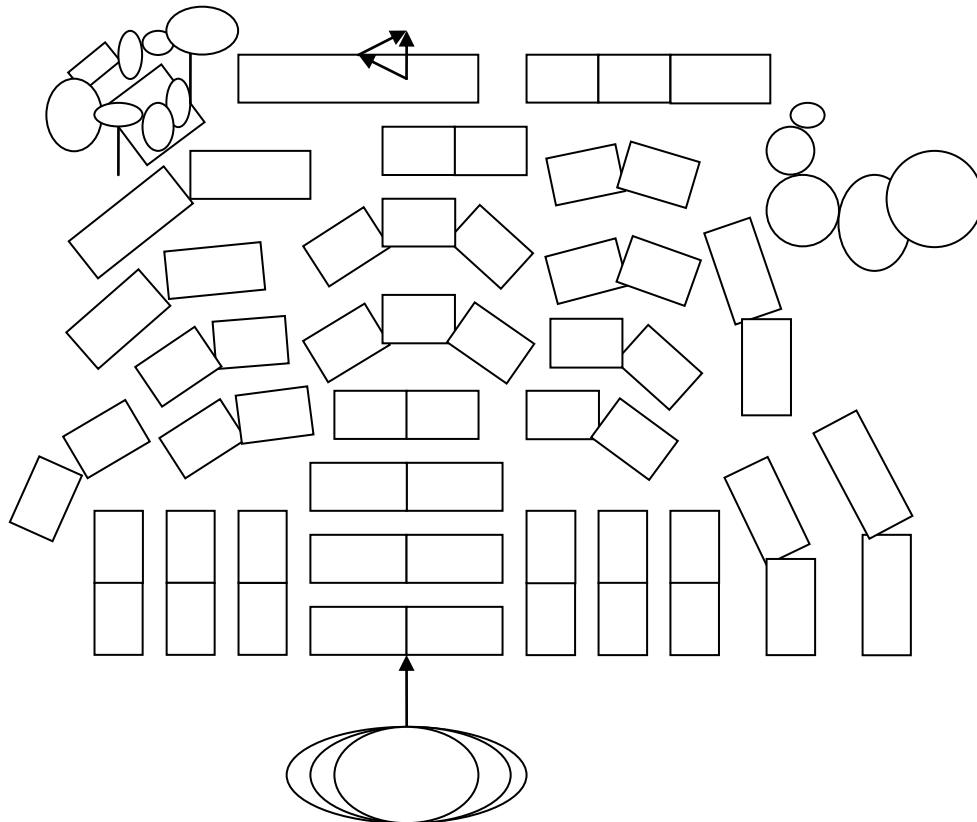
Simfonik orkestrni ikkita dirijyor boshqaradi, bular; bosh dirijyor va yordamchi sifatida ikkinchi dirijyor. Orkestr ins'rektori- orkestrni sozlab, kamchiliklarini bartaraf etib, bosh yo ikkinchi dirijyor kelgunga qadar tayyorgarlik ko'radi. Orkestr klaviatori-

uning vazifasiga orkestrdagi 'artiyalar va uni tarqatish vazifalari berkitiladi. Orkestr nazoratchisi- uning vazifasiga ijrochilarning ta'minoti, kamchiliklarni bartaraf etishdan ogoh bo'lish kabilar kiradi.

Orkestr- sozlovchisi - bosh dirijyorning o'ng qo'l – (I- pult) skripka ijrochisidir.

Orkestr guruhining tuzilganishi:

SIMFONIK ORKESTR JOYLANISHI

I- Bosh dirijyor, dirijyorlik taxti va dirijyorlik 'ulti.

II- o'ng qanot skripkachilar guruhi;

- a). SKRIPKA: 3- va 16- pultgacha tashkil to'ishi mumkin. Har bir pultda ikkita ijrochi o'tirib birta pultdagi klavirni ijro etishadi.
- b). Skripka Al't- 2 –ta pultdan iborat. (tenor ijrochiligiga xos)
- v). Violonchel- skripkaning kattasi bo'lib, (baritone basso). 2- ta pult 4- ta ijrochini tahqil etadi.
- g). Skripka Kontra- Bas, bittadan 'ult tizimidan tashkil to'gan bo'lib, 2-ta ijrochidan iborat.

III- chap qanot mizrobli ijrochilar guruhi;

- a). BALALAYKA;- 'rima 4-ta 'ultdan iborat bo'lib, 8-ta ijrochini tashkil etadi.
- b). al't - bitta 'ult. 2- ta ijrochidan iborat.
- v). bas, bitta 'ult 2- ta ijrochidan iborat.
- g) Balalayka Kontra- Bas; bittadan ikkita 'ult va ikkita ijrochidan iborat.

IV- SIMBALISTLAR, QANON, ARFA;

- a). Ikkita alohida 'ultlardan iborat ikkita arfa ijrochisi
- 1- Arfa Soprano

2- Arfa Basso

b). Qanon- 2- ta 'ultdan iborat 4-ta ijrochi.

V- dirijyor oldi aerofon ijrochilari guruhi;

Har bitta 'ult ikkita ijrochini tashkil topgan, masalan; 1-pult ikkita ijrochi, 2- pultda ham ikkita ijrochi.

a). pikkalo = 1-2, b). fleyta = 1-2, v). klarnet = 1-2, g). truba = 1-2, d). vol'torna = 1-2, y). saksafon = 1-2, o). trambon = 1-2, '. bas = 1-2, r). ingliz rajjogi = 1-2, s). tuba = 1-2, k). kontra tuba-bas = 1-2.

VI- urma zarbli cholg'ular guruhi:

a). Litavralar 1-2. (10- tagacha nog'orani tashkil etadi.) 2-ta ijrochidan iborat.

b). kichik baraban- 1-2. ikkita ijrochidan iborat.

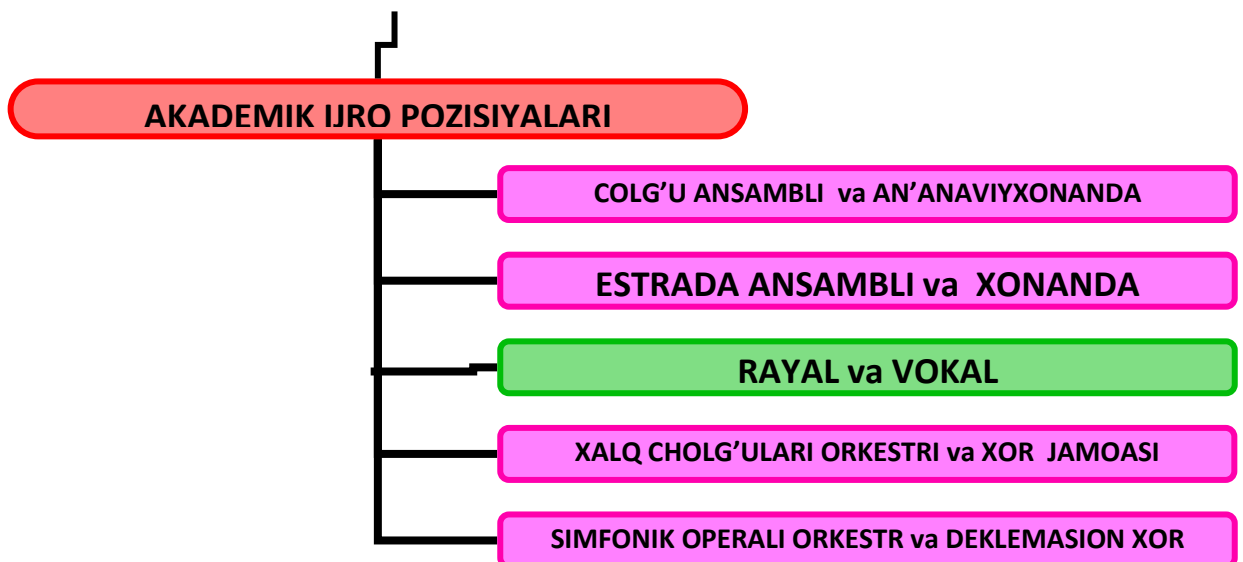
v). udarnaya ustanovka, tarel'ka, orkestr tarel'kasi. –ikkita ijrochidan iborat.

g). brussok, kaston'yetto, buben, uchburchak, kongo, kalakala, qo'ng'iroqchalar – ikkita ijrochidan iborat.

d). Ksilofon, vibrofon, marimbafon – 2- ta ijrochidan iborat.

ye). Zu-zu, Tim- Tam- bitta ijrochidan iborat.

1-ilova

Milliy cholg'ular va ularga qo'shib ijro etiladigan IDIOFONLARda "izla-o'yla –top" o'yini.

O'yin instruksiyasi:

1. O'yin 5-ga bo'lingan bitta guruh bilan boshlanadi. Guruh soni 25 ta bo'lsa, demak 5 ta guruhchalarga bo'linib boshlanadi.

2. Slaytdan o'rin olmagan cholg'ular bilan davrani to'ldiring ;

3. Milliy cholg'ularga tegishli bo'lmagan cholg'u nomini kiritgan o'yindan chiqadi!;

4. Har bir cholg'u nomini kiritgan guruhchaga 1 – ball belgilanib, eng yuqori ballga erishgan g'olib hisoblanadi. Misol: 4- ta cholg'uga 4- ball, 10- ta cholg'u nomiga 10 ball belgilanib boriladi. G'olib 10 daqiqada hal bo'lishi shart!.

5. davrada 16 xil cholg'ularimiz nomlari keltirilgan bo'lib, qolgan cholg'ular va idiofonlardan iborat 15- tasi o'yinga kiritilmagan, bular;

Davradan o'rin olmagan cholg'ular va idiofonlar tasnifi; 1. "qo'sh-nog'ora",

2. "tablak", 3. "changqovuz", 4. "bo'lamon", 5. "G'ijjak", 6. "Dutor Kontra bas",

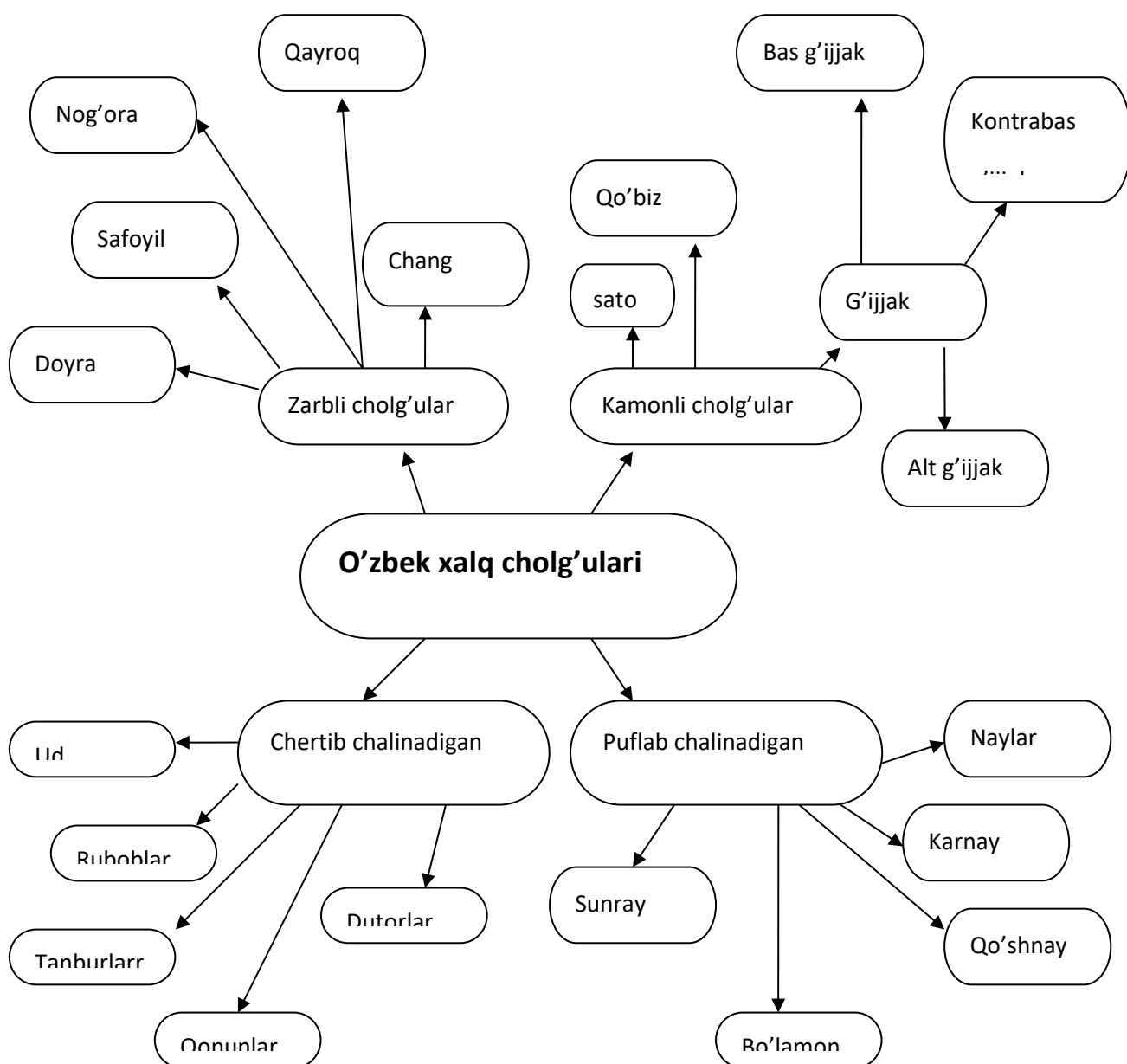
7. "rubob 'rima", 8. "dutor sekunda", 9. "chang bas", 10. "qoraqal'oq – qobo'zi",

11. "nay 'ikalo" 12. "safoil", 13. "qayroq", 14. "zanglar", 15. "qoshuq", "al-ud".

9- ilova

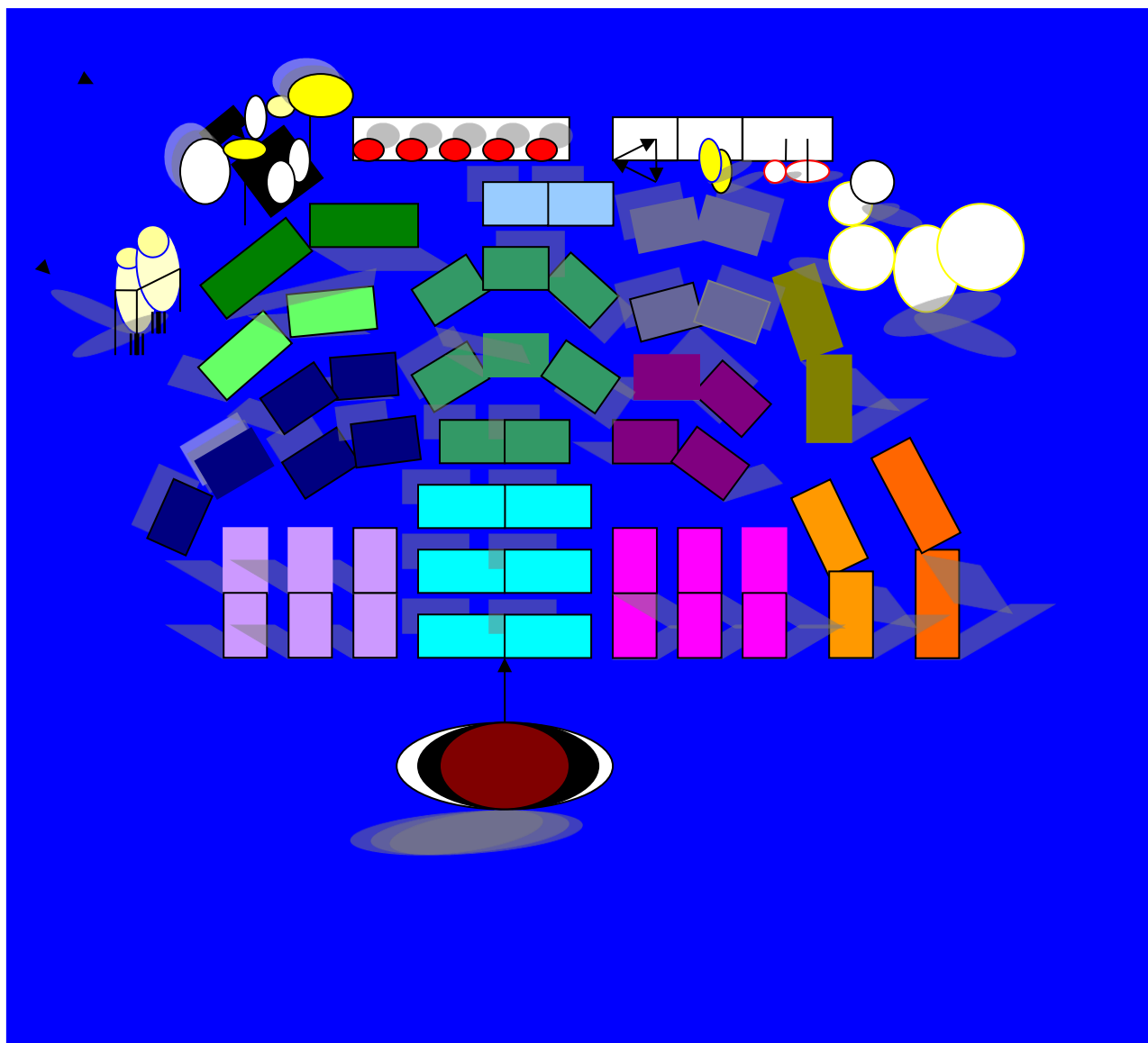
«Cholg’u ijrochiligi» darslari jarayonida O’zbek xalq cholg’ularini «Klaster» (Tarmoqlar) ta’lim texnologiyasida qo’llanilishi

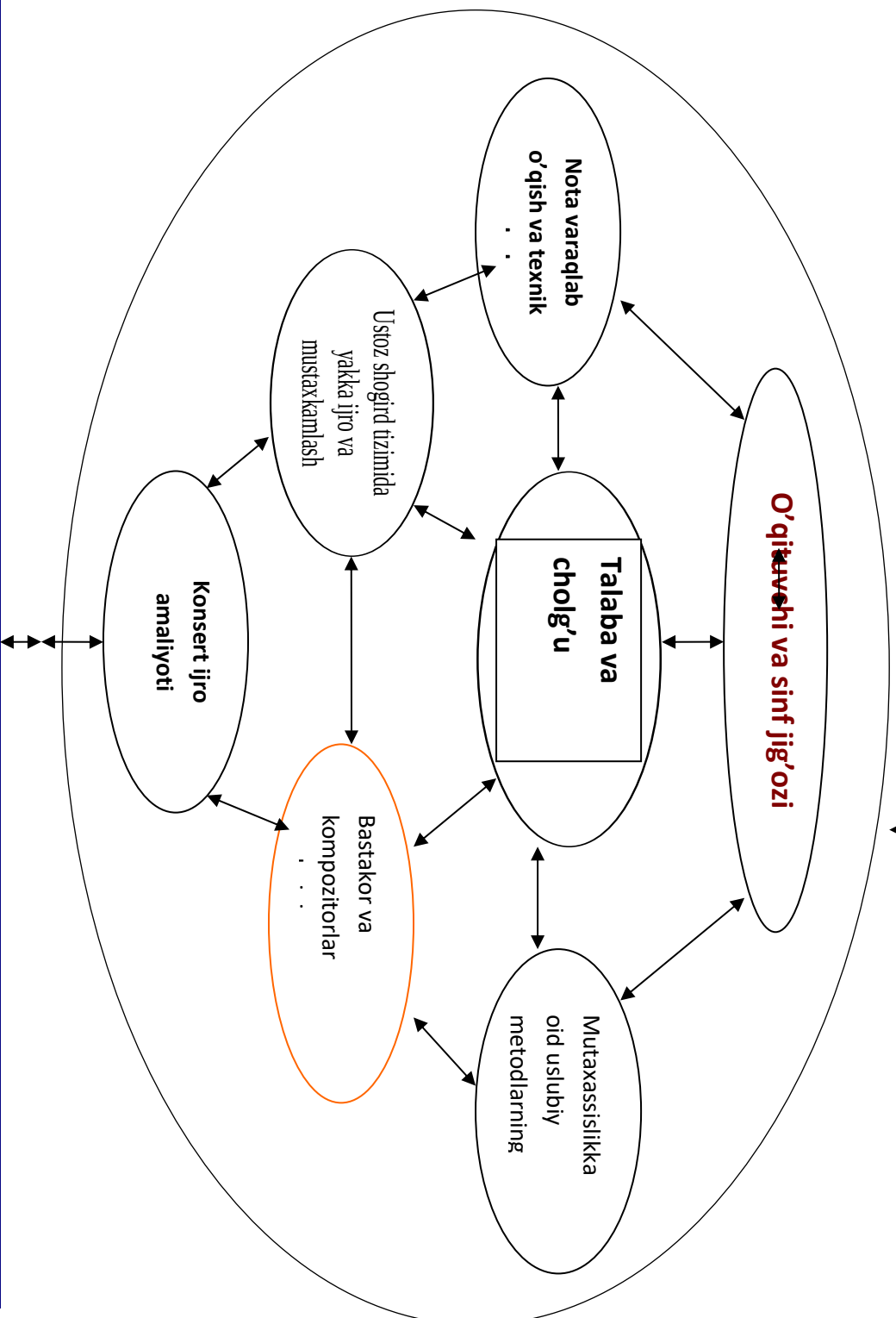
O'quvchilardiqqatiga:Tarixbosqichlarida
'aydobo'lganjahoncholg'ularinigeneziyasigaqarabfalsafaviytuzilgangankatakchalarnito'l
dirining ?.
10-11-12 ilovalar

Jahon cholg'ularining tarix bosqichlarida paydo bo'lgan g e n e z I s i

O'zbek xalq cholg'ularining orkestr tartibida joylanishi
60 - nafar ijrochining joylanishi

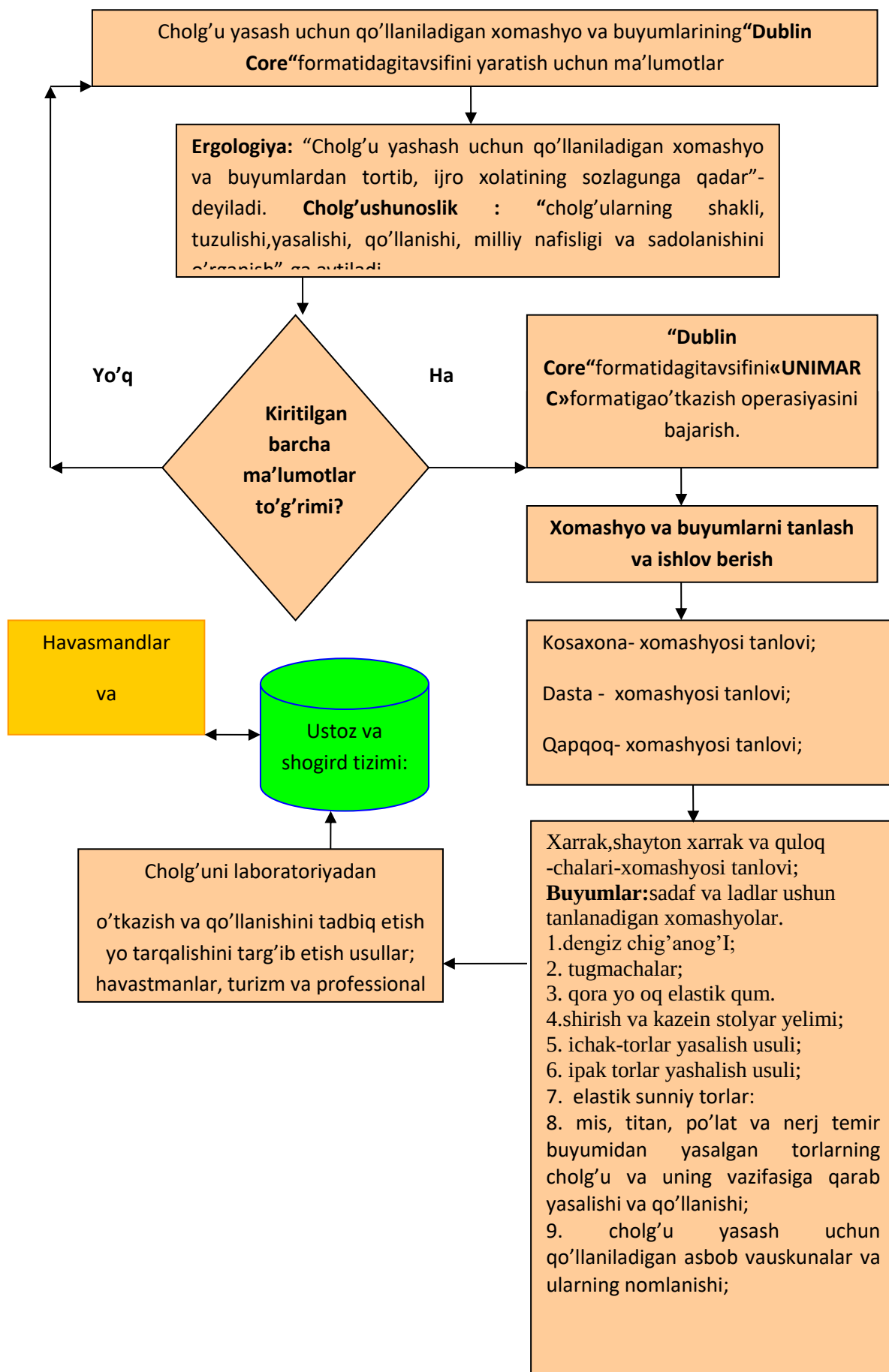

Mutaxassislik strukturasi

Ассосий mutaxassislik faniga yo'naltirish innovasion texnologiyasi № 1-tartib.

Cholg'u sozgarligi uslubining asosiy algoritmik konstruksiyasi

Simfonik va kamer orkestrlari cholg'ularining ergologiyasi.
“ Simfonik ” –orkestri cholg'ulari tuzilganishi va tasnifi.
Kamonli cholg'ular guruhining ergologiyasi;

Jahonni hayratga qoldirgan SKRIPKA cholg'usining mohir va buyuk ijrochilari, sozgar ustozlari STRADIVARI va GVAGNERI kabi namoyandalar jahonning GENEZIS kitobidan o'rin olgan. Musiqa san'ati jumladan, Evropa, Sharq, Osiyo, va Markaziy - Osiyoda Skripka cholg'usi avloddan-avlodga o'tib, takomillashib taraqqiy etishi, milliy musiqa cholg'u ijrochilik san'atining nazariy va amaliy muammolari o'zga xos o'rin va ahamiyatligi bilan jiddiy e'tiborga molik. Zeroki, ijtimoiy kelib chiqishi, genezisi va madaniy-ma'naviy mohiyati jihatdan skripka cholg'usi juda keng va chuqur kontse'tual ahamiyat kasb etadi.

Qadim davrlardan skripka cholg'usi yog'och mahsulotlardan, quruq daraxtlardan yasalgan. U xilma-xil tuzilganishlarda shakllanib, keyinchalik takomillashib, rivojlana borgan. Skripka va unga o'xshash ko'rinishdagi cholg'ular qasqonlari bronza davrida uchburchak va to'rtburchak shakllarda bo'lgan. Asrlar davomida yangicha ishlov berilib, takomillashtirilgan. Bunday cholg'ular turli shakl va ko'rinishlarda bo'lgan. Bizning zamonimizga kelib, yangicha takomillashgan tuzilganishlari bilan Skripka, Skripka- bas, Violonchel, Skripka kontra- baslar kabi nomlarga ega bo'lgan.

Markaziy Osiyo cholg'ushunosligi, xususan, o'zbek milliy cholg'u ijrochiligining tarixiy, nazariy va amaliy masalalari O'zbekiston olimlari F.Karomatli, I.Rajabov, T.Vizgo, J.Rasultoev, A.Malkeevalar, yevropalik musiqashunoslar G.Farmer, L.'ekkin, ya'וניyalik S.Genichi va boshqa qator olimlar izlanishlarida keng tadqiq etilgan.

Chunonchi, T.Vizgo, A.Malkeeva asarlarida o'zbek xalq cholg'ulari, ularning tarixi, F.Karomatli tadqiqotlarida esa cholg'ularning ijro imkoniyatlari, mahalliy uslublari, sozlanish va dia'ozonlari har tomonlama o'rganiladi. Ayniqsa, Mazkur uch olim hammualliflikda yozgan, Germaniyada nashr qilingan «Mo'zikqeca hiechte in Bildern, Bd.III» kitobi cholg'u san'atiga izchil yondashuv, batafsilligi bilan o'zbek etnocholg'ushunoslik fani taraqqiyotiga muhim hissa bo'lib qo'shildi.

F.Karomatli tadqiqotlarida o'zbek an'anaviy cholg'ulari, ularning sozlanish va dia'ozonlari, tovush xususiyatlari, sozlar ijrosidagi musiqiy asarlar, yakkaxon va ansambl ijrochiligining o'ziga xosliklari, mahalliy uslublari keng ko'lamda tadqiq qilinadi.

F.Karomatli tomonidan olib borilgan tadqiqotlar natijasi nafaqat o'zbek va tojik xalqlari musiqa madaniyati taraqqiyoti, balki O'rta va Yaqin sharq xalqlari musiqiy madaniyati tadqiqotchilari uchun ham ilmiy-metodologik asos bo'lib kelmoqda.

A.Nazarov tadqiqotlarida cholg'ularning an'anaviy va umumbashariy masalalari atroflicha yoritilgan. U cholg'ularni «san'atshunoslik tadqiqot ob'ektlari ichida eng murakkablaridan biri» ekanligini e'tirof qilgan holda, ular "ohanglarni mujassamlashtiruvchi vosita hamda musiqiy san'at quroli bo'lishi bilan birga, ayni 'aytda moddiy-ma'naviy mahso'ldir deb hisoblaydi. J.Rasultoev tadqiqotlarida, cholg'ular tuzilganishi, xomashyosi, sozlanishi, texnikaviy-ijrochilik va musiqiy ohangdorlik imkoniyatlari jamlangan holda, ma'lum bir xalq musiqiy tafakko'rine o'ziga xos xususiyatlarini, madaniyati, tabiati, ilmiy-amaliy bilimlari saviyasi, tarixiy an'alarini, yaxlit badiiy dunyoqarashini, nafosat to'g'risidagi tasavvurlarining o'ziga xos farqli qirralarini aks ettiradi",- deb ta'kidlaydi Shuningdek, J.Rasultoev cholg'ularning tuzilganishini, ularni tayyorlash usullarini, sozlanishi, sadolanishini va etimologik mazmunlarini tadqiq qilgan holda cholg'ularning akustik o'lchov 'og'onalarini bir butunlikda o'rganish, cholg'ular [tonometrik, tembr, dinamik] xususiyatlarini batafsil va

har tomonlama tadqiq etish zamonaviy musiqashunoslik ilmining dolzarb masalasi bo'lib, uni maxsus soha sifatida o'rganish lozim degan g'oyani ilgari suradi. Shu bilan bir qatorda, olim ushbu masalani tor milliy yo'nalishda emas, balki yanada kengroq etnomadaniy kesimda jahon san'atshunoslik fanining eng dolzarb muammolari bilan uzviy bog'liq holda idrok etish hamda xalq tarixi, turmush tarzi, badiiy tafakko'rining mahsuli sifatida har tomonlama o'rganmoq zarurligi haqida fikr yuritadi.

Zamonaviy musiqashunoslikda tadqiqotchi olim Said Saidiyning Markaziy Osiyo xalqlari madaniyatida urma cholg'ular (o'zbek va tojik musiqa an'analari misolida) deb nomlangan monografiyasi nashrdan chiqqanligi davlatimiz yutug'laridan biri hisoblanadi va shu choqqacha alohida va maxsus ilmiy tadqiqotlar yaratilmaganligini ta'kidlash joiz. Holbuki, ushbu mavzuning barcha milliy va mahalliy muammolarini o'rganish, urma cholg'ularning tuzilganishi, uslubiy, nazariy va amaliy jihatdan yaxlit tadqiq etish mustaqillik mafko'rasi va milliy-madaniy qadriyatlarni tiklash masalalari matnida dolzarb ahamiyat kasb etib, milliy an'analarni uyg'un rivojlanish vazifalari bilan ham bevosita bog'liqligini ta'kidlamoq kerak. Binobarin, 'rezident I.Karimov o'rinli ta'kidlaganidek, "Barchamiz yaxshi anglab olishimiz kerakki, hayotimizning boshqa sohalaridagi ahvol, amalga oshirilayotgan islohotlarimizning samaradorligi avvalo xalq ma'naviyatining tiklanishi, boy tarixiy merosimizning o'rganilishi, an'alarimizning saqlanishi, madaniyat va san'at, fan va ta'lim rivoji bilan uzviy bog'liqdir".

Markaziy Osiyo madaniyatida Evropa cholg'ularining kirib kelishi, ayniqsa SKRIPKA cholg'ulari o'zining tuzulish xususiyatlari, ijro imkoniyatlarining boyligi va hatto yangi uslubiy yo'nalishlarga kengligi bilan diqqatga sazovordir. Biz amalga oshirgan tadqiqot aynan mana shu masalalar tahliliga bag'ishlangan. Bu o'rinda qizil im'eriyaning milliy-ma'naviy merosni soxtalashtirish, undan xalqni iloji boricha mahrum etish yo'lidagi mustabid siyosati milliy cholg'ularga e'tibor va ularni qadrlash tuyg'usini susaytirib yubordi. Shu sababli ham cholg'ular kesimida urma cholg'ular tarixi, ularning milliy, umuminsoniy jihatlari maxsus o'rganilmadi. Aksar olimlar ko'rincha musiqamizni va cholg'ularimizni baynalmilallashtirish, Ovro'a musiqasiga yaqinlashtirish, ovru'alashgan cholg'ularni o'zlashtirish bilan mashg'ul bo'ldilar.

Shu bilan birga milliy musiqa muammolarini ishlashda rus va g'arb musiqashunoslarining munosib ulushlari mavjudligini ta'kidlamoq kerak. Ammo, qator izlanishlar zahirida milliy musiqa an'alarini soxtalashtirish, milliy o'zlikdan uzoqlashtirish maqsadi ham ko'zlangan edi.

A.'etrosyants rahbarligida milliy cholg'ularimizni "qayta ishlash" natijasida ularning sadolanish xususiyatlari va an'anaviy ko'rinishlari o'zgartirildi, laboratoriya sharoitida milliy cholg'ular sadosidan uzoq bo'lgan cholg'ular va ularning «oilalari» yaratildi.

Bevosita Markaziy Osiyo xalqlarining musiqiy merosi rus olimlari V.Belyaev, V.Us'enskiy, Ye.Romanovskaya, N.Mironov va boshqalarning ilmiy izlanishlarida ham o'z ifodasini to'gan.

SKRIPKA CHOLG'USINING TARIXI

Jahon xalqlari musiqa madaniyatida, jumladan, Markaziy Osiyo musiqiy hayotida cholg'ularning o'z o'rnini bor. SKRIPKA va uning oilasiga cholg'ular uzoq tarixga ega bo'lib, ular asrlar davomida umumjamiyat rivojlanishining barcha bosqichlarida takomillashib, mukammallashtirish shaklida bizgacha yetib keldi.

Musiqqa cholg'ulari xilma-xil sadolari orqali inson ruhiga ta'sir qiluvchi ilohiy qudratga ega ekanligi qadimdan ma'lum. Ehtimol, ularning inson hayotiga chuqur kirib borganligi ham shu sabablidir.

Odamzodning muntazam harakatlari muayyan usuliy tartibni tashkil etganligi natijasida urma cholg'ularning 'aydo bo'lishini ta'minlagan deyish mumkin. Lahon cholg'ulari, sadolari yordamida inson ruhiy olamiga tegishli ta'sir o'tkazib kelingan. Borliqning insonga ta'sirida insonning ichki ritmik-usuliy harakatlari ham muhim ahamiyatga egadir.

Bu borada rus olimi N.Eginaning turli asosli qarashlari mavjud. Uning fikricha «Ritm madaniyati hayot boshlang'ich asoslaridan biri bo'lib, tarbiya jarayonida alohida o'rin egallaydi. Ritm muayyan shaxsiy yoki jamoaviy harakatlar mukammallashuvining boshlang'ich nuqtasi hisoblanadi»

V.Surgoutayte sharhida esa: "Ritm – musiqada ma'nodorlik, o'tkirlik, aniqlik, ta'sirchanlik asosiy vositalaridan biri hisoblanadi", - deyiladi. Etno'sixolog B.Te'lovning ta'kidlashicha, ritm hissiyoti musiqada ichki a'zolar bilan yondosh aloqadorlikda bo'lsa ham, u hali musiqaviy usuliy chekinmadan tashkil to'masdan faqatgina uning 'aydo bo'lishiga muhim sharoit yaratadi, xolos. Ya'ni, ritm musiqada muayyan his tuyg'u, zavq, hayajon maromini boshqaruvchi hodisa hisoblanadi. Demak, ritm hissiyoti nafaqat harakat, balki tabiiy tuyg'ularning mavjudligi bilan ahamiyatlidir. O.A'raqsina ritm hissiyotini biror bir musiqiy faoliyat [xoh u qo'shiq, xoh cholg'ulardagi ijro yoki musiqqa bastalash bo'lsin] uning amaliyotisiz bo'lishi mumkin emasligini ta'kidlaydi. A.Nazarovning fikricha, "Ritm - ibtidoiy inson hayotining asosiy qat'iy turkumi bo'lib, jamoa faoliyatini birlashtiruvchi, unga uyg'unlik bag'ishlovchi yagona vosita hisoblangan. Ritm – nafaqat ijtimoiy jihatdan eng yuqori oliy shakliy vazifa, balki undan ham kengroq ma'naviy vazifalarni bajarib, insonni avlodlar ruhi bilan bog'lovchi muhim omil hisoblanadi».

Madaniyatning tobora rivojlana borishi natijasida odamzodga "Chapak", «Qars», «Te'gi», ijrosi turli xil rasm-rusm, urf-odatlar ifodasi sifatida jalb etilib, bir necha musiqiy ritmlar negizini tashkil etgan, desa ham bo'ladi. Qars ijrolari yakka, guruhli tusda, hatto erkaklarning yog'och-tayoq qurollarida, qars - sado chiqarish uslublari turli xil bahodirona raqslarda ijro maqomini bajarish vazifasini ado etgan. Raqslarda qarsni ko'roq ayollar bajarib kelganlar, deyish mumkin. Qars sadosining tabiiy holati, albatta Ashel davri odamining qo'l cho'qmorlarini bir-biroviga urib, olov chiqarish uslubidan kelib chiqqan, deb hisoblashgan. Bu misol inson jamiyatining ibtidoiy davrlarida va ma'naviy maqsadlar va qadriyatlarining sinkretik yaxlit ko'rinishda ekanligidan dalolat beradi.

R.Abdullaev usul haqida shunday deydi: "Tabiat usuli va koinotiy usullar yangilanish ramzi bo'lib, inson o'z urug'ini faoliyatidan kelib chiqqan xolda abadiy davom ettirishda jonli vosita bo'lib xizmat qiladi". Ta'kidlash joizki, R.Abdullaev Markaziy Osiyo musiqiy usullari milliy va mahalliy uslublardagi an'analarga tayangan xolda usul haqida o'rinli ilmiy fikr yuritgan. Bu fikrning isbotini, ya'ni usullarning yangilanishini hozirgi zamon doyrachilar dastasi faoliyatida yaqqol ko'rish mumkin.

Ma'lumki, Markaziy Osiyo xalqlari orasida eng qadimgi va keng tarqalgan urma cholg'ulardan biri nog'oradir. Bu cholg'uning asta-sekin Mazkur xalqlar, ularning qavm va qabilalari orasida 'aydo bo'lib, tarqalib ketishida ayollarning o'rni va xizmati katta bo'lgan. Ular «Muste» davrida g'orlar ichida yashab, o'z uy yumushlarini shu yerning o'zida bajarishgan. Ayollar cholg'u yasash maqsadida emas, balki kiyim tayyorlash maqsadida hayvon terisiga ishlov berganlar, so'ngra uni xumsimon katta yog'och

kundaga quritish uchun tashlab qo'yganlar. G'orlardagi quruqlik va issiqlik ta'sirida yog'och kundalarga terining yelimsimon moddasi yo'ishib qolishi natijasida qurishi ham tezlashgan. Oqibatda, kovak kundaga yo'ishgan teri haqiqiy nog'orasimon sas chiqarib, diqqatni jalb etgan holda urma cholg'u mavqeini egallab qolgan deb, tahmin qilish mumkin.

O'zbekistonning Surxondaryo viloyati Teshiktosh g'oridan to'ilgan toshdagi haykalcha tasviri nog'ora cholg'usining Mavorounnahr zaminida ham keng qo'llanilganligidan dalolat beradi.

Neandertal odamning hozirgi zamon odam shakliga o'tish davridagi moddiy va ma'naviy hayotida, jumladan, uning tasviriy va naqqoshlik «san'atida» urma cholg'ularning shakllanishuvida keskin o'zgarishlar yuz bergan, deb tahmin qilinadi. Chunki insonning takomillashuvi, ongining o'sishi, uning san'atida ochiq namoyon bo'lishi tabiiy bir holatdir.

Tahminan «Madlen» va «Mezolit» davrigacha insoniyat madaniyatining turli bosqichlarida urma cholg'ular sezilarli mavqega ega bo'lgan..

Markaziy Osiyoda eng qadimgi mehnat qo'shiqlari o'sha davr turmush tarzi bilan bevosita bog'lanib tarannum etilgan. Markaziy Osiyo hududida qadimgi Buxoro zaminidagi Darvozaqir, Qizbib, Varaxsha, Romush [Romitan], Tojikistondagi Rushan [Badaxshon] tumanlarida, 'anj daryosi atroflarida, Surxondaryoning Ayritom tumanlarida, Turkmanistonning Marv zaminlarida yashovchi qabilalar o'rtasida musiqa cholg'ulari nisbatan ilgariroq «neolit va eneolit» davrlarida 'aydo bo'lganligini tahmin qilish mumkin. Ayniqsa, cholg'ulardan - doyra ertaroq 'aydo bo'lganligi haqida tegishli ma'lumotlar san'at tarixi bilan bog'liq ilmiy adabiyotlarda berilgan.

Ayrim ma'lumotlarga qaraganda, dastlab musiqa cholg'ulari meloddan oldin 8000-chi yillikda yuzaga kelgan. Cholg'ulardan uralari birinchi navbatda 'aydo bo'lganligi haqida tahmin qilinadi. Eng qadimgi mehnat qo'shilarining «usuliy tuzilganishi» bilan bevosita bog'liqligi haqida ko'lab ma'lumotlar mavjud.

Markaziy Osiyo jahonning madaniylashgan markazlaridan biri bo'lganligi tufayli, unda vujudga kelgan shahar hayotida musiqaviy san'at ham juda erta rivojlangan. Bunda chunonchi urma cholg'ular san'ati ham rivojlanib, ular ijtimoiy, ayniqsa, harbiy va diniy marosimlarda muhim o'rin to'tgan.

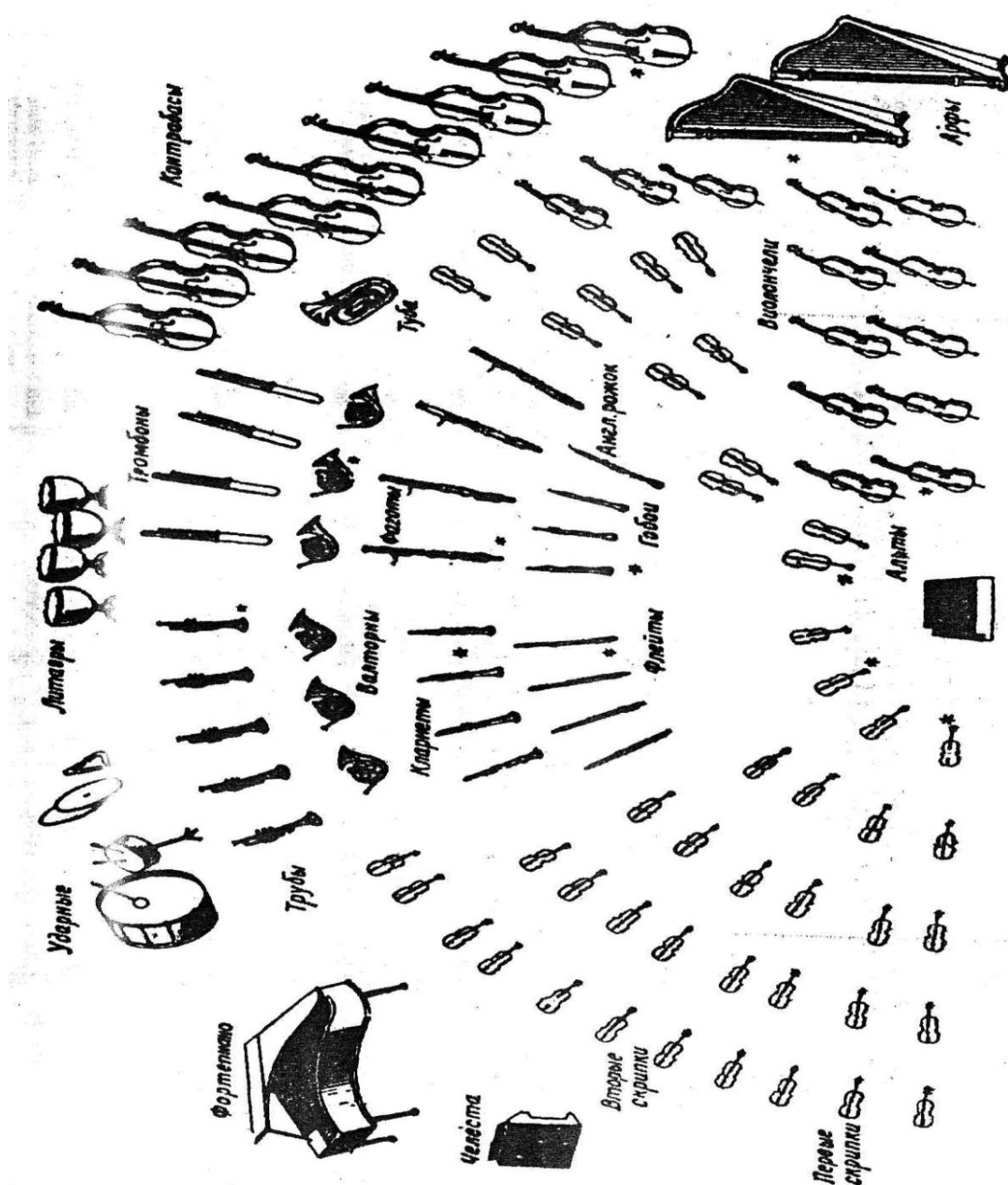
Musiqashunos olimlardan G.Tkachenko, T.Vizgo, F.Karomatli, A.Nazarov o'z asarlarida urma cholg'ular va ularning xususiyatlari haqida qimmatli ma'lumotlar berganlar. Masalan, G.Tkachenko "Arxaika" – musiqani, ayniqsa, misdan yasalgan qo'ng'iroqcha va doyra kabi musiqa cholg'ularini ajdodlar ruhiga sig'inish marosimlarining markaziga qo'yadi. Xitoy manbalarida ko'rsatilishicha, Markaziy Osiyoda eramizdan uch ming yil oldin ham cholg'ularning chetga tarqalishi yoki kirib kelish hodisasi ro'y berganligi ma'lum. A.Nazarov, doyraga sig'inish qadimgi turkiy xalqlar va Xitoy diniy an'alariga xos tog' va qoyalar ruhi bilan bog'liq odat bo'lishi mumkinligini qayd qiladi. Darvoqe', "Sus xotin", "Yomg'ir chaqirish" marosimlarida ham baxshilarning o'z doyralarini qurbonlik hayvonlarining qoni bilan bo'yab olish irim-odatlarini mavjud. Qon semantikasi ibtidoiy tasavvurda koinot, tabiat harakatlarining usul yoki vaqt oqimi timsolidir. Shu sababli, qadimiy sanam [ma'buda]larda tasvirlangan cholg'ularning eng ko'hnasi doyradir, deb ta'kidlangan.

Skripka cholg'usining tarixiga kelsak XVI asr boshlarga to'g'ri keladi. Ammo, cholg'uning avlodlari eramizdan oldingi IV asr davrlariga tegishlidir. Ayniqsa sharq davlatlarida kamoli cholg'ular juda ko'p bo'lganligi haqida ma'lumotlar mavjud.

Skripka – jahon musiqa san'atining eng etakchi cholgulari qatorida keng o'rin va ahamiyatga egadir. Ushbu cholg'u Evropa, Sharq, Shimol, Garb va Osiyo xalqlari musiqa madaniyatida yuqori konse'tual mavq'ega ega bo'lib, turli xalq orkestrlari, simfonik orkestrlar, kamer- ya'ni qilli-kamonli cholgular orkestri va ansamblida etakchi va orkestr cholgularidan birinchi qatorda o'rinishadi.

Skripka cholg'usi bugungi zamon musiqiy madaniyatida xalqlar orasida abadiy o'rinishganligi bilan, turli ergologik shakllarga erishganligida ham ahamiyatlidir. Avallari yogochdan, zamon kelib 'lasmas, tekstolid, shisha 'lazma, ibonit kabi buyumlardan ham yasali b kelinadi. Skripqaning dio'ozoni kichik oktavadan 4-oktavagacha sozlanadi. Uning oilasiga mansub cholg'ular kontr oktavadan boshlab sozlanadi va ushbu skrihka – kontra bas sozi deb nomlanadi.

**“Simfonik va kamer” orkestrlarining cholg'ulari Simfonik orkestri
tuzulishida joylahtirilgan ijrochilar s x e m a**

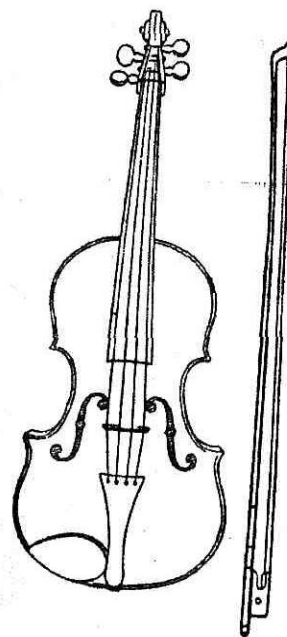

Kamonli cholg'ular skripka guruhi "Xordofonlar"

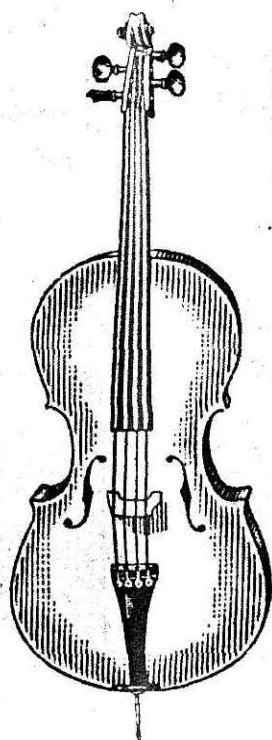
1. Скрипка.

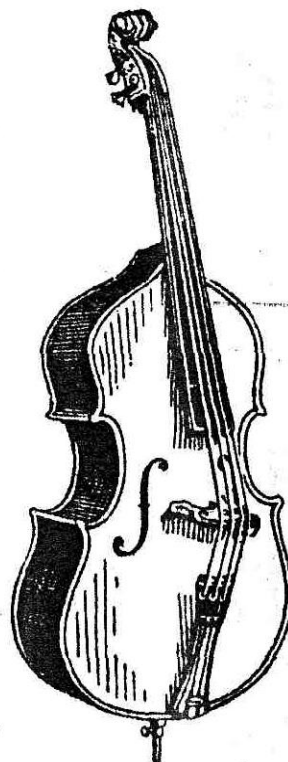
2. Альт.

3. Виолончель.

4. Контрабас.

Yog'ochli 'uflama cholg'ular guruhi. "Aerofonlar"

1. Флейта.

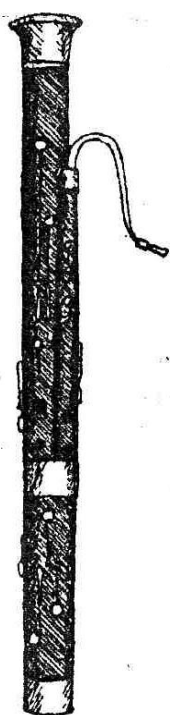
2. Гобой.

3. Кларнет.

4. Фагот.

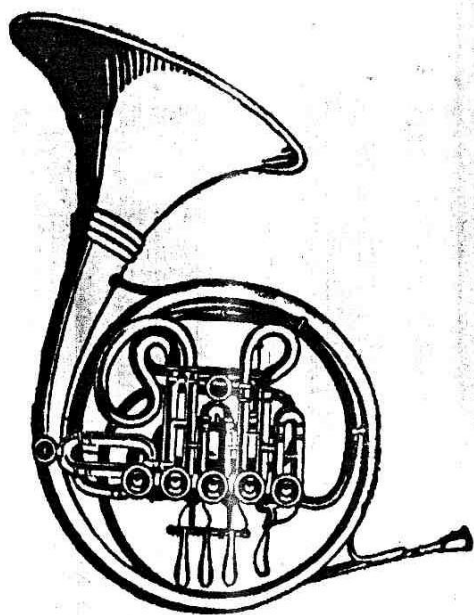
5. Английский рожок.

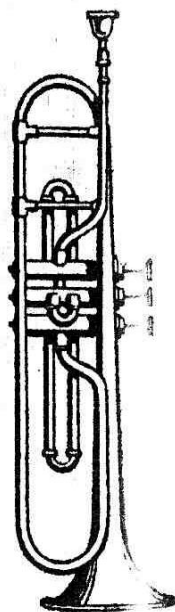
Аерофонлар 'Puflama cholg'ular guruhi

MISLI PUFLAMA CHOLG'ULAR

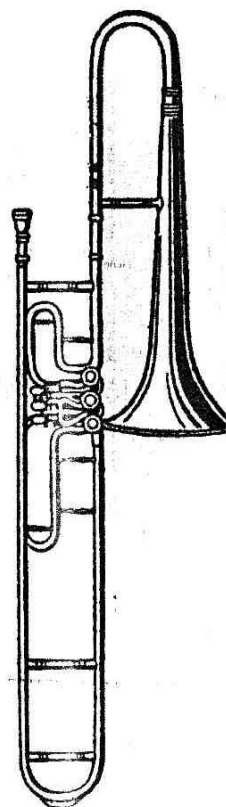
1. Валторна.

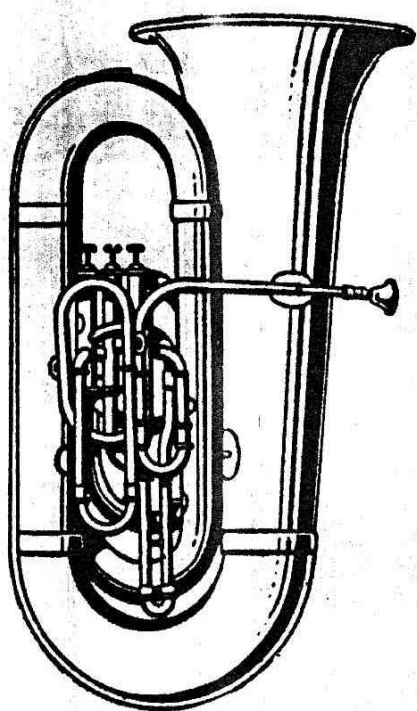
2. Труба.

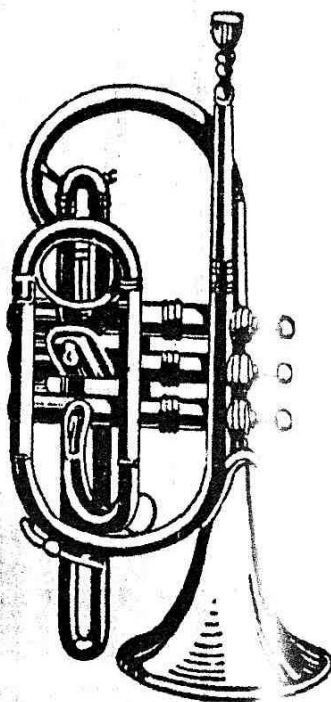
3. Тромбон.

4. Туба.

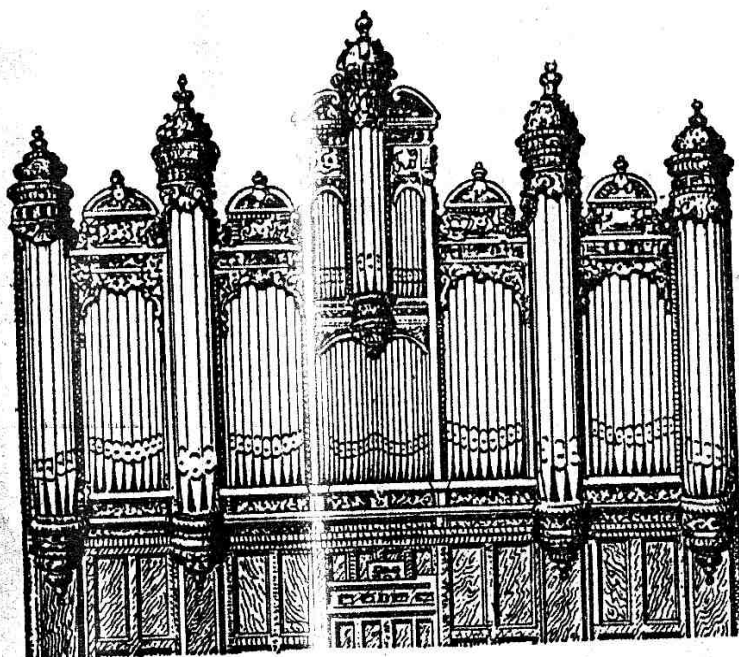
5. Корнет.

6. Саксофон.

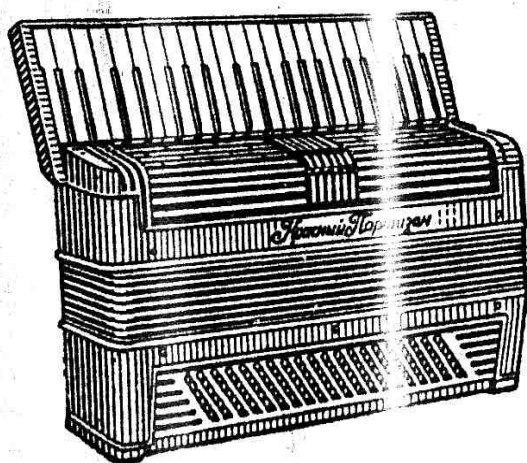

Ko'povozli Puflama cholg'usi argan "Xordofono- aerofonlar"

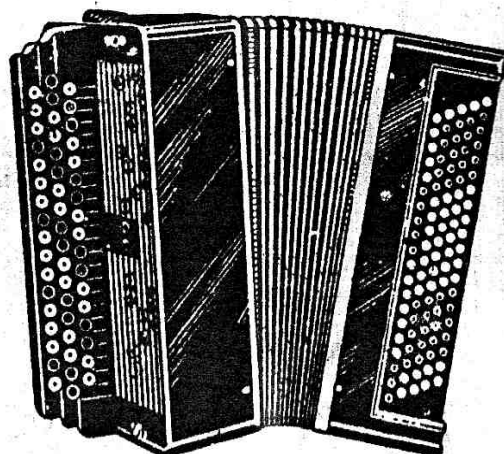

1. Орган.

2. Аккордеон.

3. Баян.

СИНТЕЗАТОР

Urma zarbli cholg'ular "Membranofonlar"

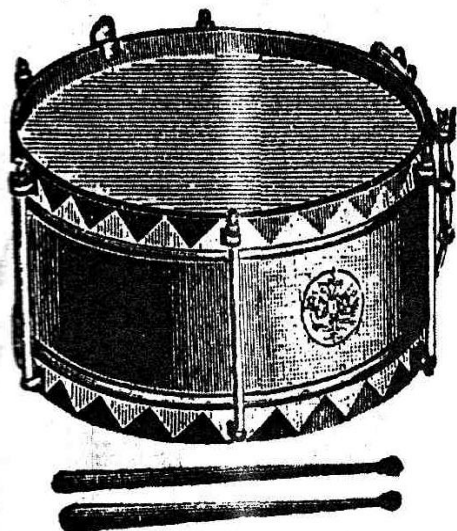
1. Литавры.

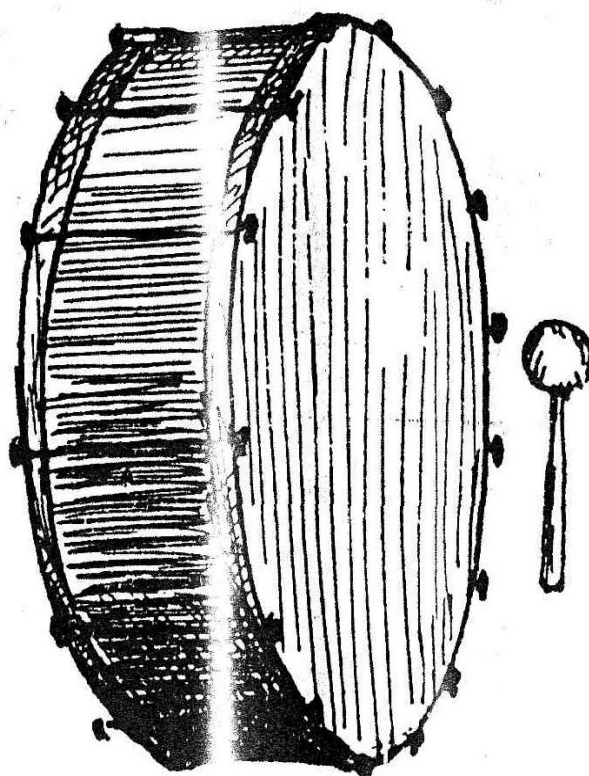
2. Бубен.

3. Малый барабан.

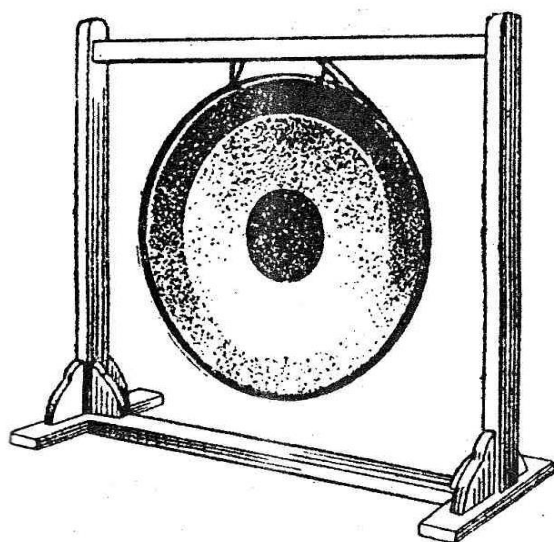

4. Большой барабан.

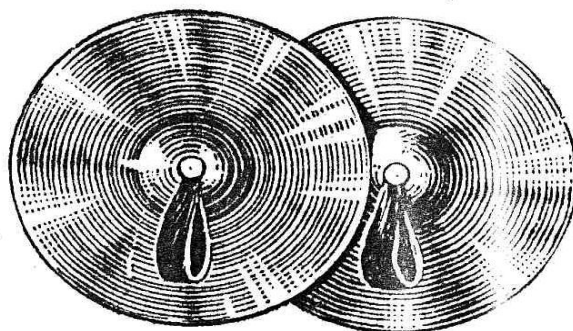

Tovush cho'zimi chegaralanmagan, cheksiz baland tovushli jarangsimon urma zarblischolg'ular "Idiofonlar"

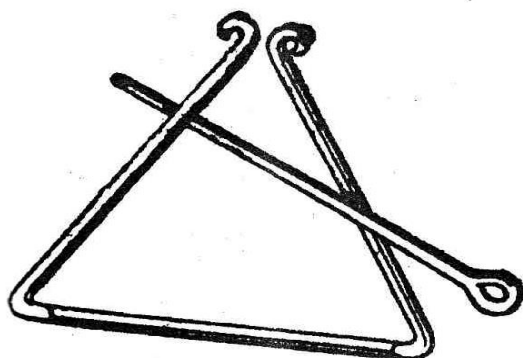
1. Там-там.

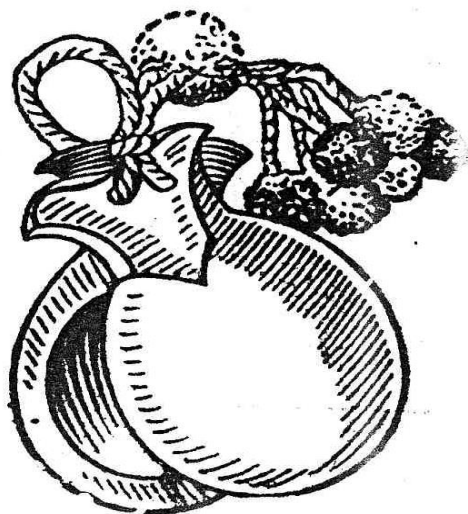
2. Тарелки.

3. Треугольник.

4. Кастаньеты.

a). SKRIPKA- kosaqismiyog'ochdanstanokorqaliqolibdatayyorlanadiva fanerkaliyog'ochgao'xshashko'rinishgaega. Avvallari qo'lda STRADIVARI, GVAGNERI- skripkalari jahonda mashhur bo'lgan. 0,2-0,3=mm/li qalinlikda bo'lib, hozirgilari musiqa fabrikalarida yasab chiqariladi. Dio'ozoni kichik oktava SI- notasidan 4- oktava solgacha. Sozlanishida birinchi 'astki tor MI- birinchi oktavaga , 2- tori- SI kichik oktavaga, 3- tori - SOL,4- tori esa RE- notasiga sozlanadi. Qolgan skripka cholg'ulari ham xuddi shunday notasiyaga, ammo 'astki katta va kontr oktavagacha sozlanadi. Kosaxonasi ham hajmi va torlarining qalinligiga qarab qalin quyma yog'ochli fanerasimon ko'rinishda yasaladi.

b). Skripka Al't- 2 –ta 'ultdan iborat.(tenor ijrochiligiga xos)

v). Violonchel- skripqaning kattasi bo'lib, (baritone basso). 2- ta 'ult 4- ta ijrochini tahqil etadi.

g). Skripka Kontra- Bas, bittadan 'ult tizimidan tashkil to'gan bo'lib, 2-ta ijrochidan iborat.

III- cha' qanot mizrobli ijrochilar guruhi;

a). BALALAYKA;- 'rima 4-ta 'ulldan iborat bo'lib, 8-ta ijrochini tashkil etadi.

b). al't- bitta 'ult.2- ta ijrochidan iborat.

v). bas, bitta 'ult 2- ta ijrochidan iborat.

g) Balalayka Kontra- Bas; bittadan ikkita 'ult va ikkita ijrochidan iborat.

Balalayka va usimon cholg'ular ham skripkaga monand notasiyada sozlanadi.

IV- SIMBALISTLAR, QANON, ARFA;

Xromatik sozlanish sirasiga kiruvchi ko'p torli cholg'ular. Diopozoni katta oktava RE-notasidan boshlab, 4- oktava sol- lya gacha tashkil to'gan.

a). ikkita alohida 'uylardan iborat ikkita arfa ijrochisi

1- Arfa Soprano

2- Arfa Basso

b). qanon- 2- ta pulldan iborat 4-ta ijrochi.

V- dirijyor oldi aerofon ijrochilari guruhi;

Har bitta 'ult ikkita ijrochini tashkil to'gan, masalan; 1- 'ult ikkita ijrochi, 2- 'ullda ham ikkita ijrochi. Ushbu Aerofon – guruhiga kiruvchi cholg'ular dio'ozoni kontr oktavadan boshlab 5- oktavagacha sozlanadi.

Ergologik jihatdan yog'och, tekstolit, Ibonit, fil suagi, 'alisandra yog'ochidan tayyorlanadi. Kla'inlari esa mis, 'o'latdan tashkil to'gan bo'lib, har bir kla'inning tagida g'ildirak shaqidagi mato yo qattiq rezin uskunasini havo bosimini siqish uchun o'rnatilgan.

a).pikkalo= 1-2, b). fleyta= 1-2, v). klarnet= 1-2, g). truba= 1-2, d). vol'torna= 1-2, y). saksafon =1-2, o). trambon= 1-2, '). bas = 1-2, r). ingliz rajjogi =1-2, s).tuba= 1-2, k). kontra tuba-bas =1-2.

VI- urma zarbli cholg'ular guruhi:

a). Litavralar 1-2. (10- tagacha nog'orani tashkil etadi.) 2-ta ijrochidan iborat.

b). kichik baraban- 1-2. ikkita ijrochidan iborat.

v). udarnaya ustanovka, tarel'ka, orkestr tarel'kasi. –ikkita ijrochidan iborat.

g). brussok, kaston'yetto, buben, uchburchak, kongo, kalakala, qo'ng'iroqchalar – ikkita ijrochidan iborat.

d). Ksilofon, vibrofon, marimbafon – 2- ta ijrochidan iborat.

ye). Zu-zu, Tim- Tam- bitta ijrochidan iborat.

Urma zarbli cholg'ular "Membranofon guruhiga kiruvchi cholg'ulardir."

Ushbu cholg'ularning qasqoni mis, 'o'lat, chugun,titan va burratgichlari esa 'o'latdan tayyorlanadi.

Idiofonlari esa yog'ochdan tayyorlanadi,misol; buk, dub, akasiya, klyon,sasna, el, evroppada 'alisandra eng tovushbob va chidamli hisoblanishida ksilofonlar, marimbafonlar notalari yasaladi va sozlanadi. ZU- ZU va TIM- TAM – cholg'ulari mis, titan, avvallari tillodan yo kumushdan ham katta 'odshoxlar saroyida yasalib kelingan. Tim-tam o'rtasida esa aylana shaklda rezinsimon buyum yo'ishtiriladi. Sadolanish xususiyati yanada kengroq to'lqinlanish kuchiga ega bo'ladi.

GLOSSARIY

Al't	(lot. alto – baland yuqori ovoz) – xor va vokal ansambllarida bolalar yoki xotin – qizlarning ‘astki ovozi
Akkord	Turli balandlikdagi uch va undan ortiq tovushlarning qo‘shilib, yaxlit holda yangrashi
Analiz	(yunon. analisis – qismlarga bo‘lish, tahlil qilish) – musiqa asarini tuzilganish va estetik jihatdan tahlil qilish.
Ansambl	(fran. ensembles – birgalikda) – vokal yoki cholg‘u musiqasi asarini bir necha ijrochi tomonidan ijro etilishi.
Aralash xor	Erkaklar va xotin – qizlardan tuzilgan xor.
Aranjirovka	(fran. arranger – tartibga solish, tuzatish) – bir yoki bir necha cholg‘u asboblari uchun yozilgan musiqa asarini boshqa bir yoki bir necha cholg‘u asboblarga mo‘ljallab tadbiq qilish.
Ashula	keng tarqalgan vokal musiqa janri bo‘lib, unda shariy va musiqiy obrazlar bir – biriga uyg‘unlashgan holda gavdalanadi.
Bariton	(ital. baritono) - bas va tenor tovushlari o‘rtasidagi erkaklar ovozi.
Bas	(ital. basso – hastki) – erkaklarning hast, yo‘g‘on tovushi.
Bas kaliti	F (fa) sistemasidagi kalitlardan biri bo‘lib, kichik oktavadagi F (fa) notasi nota yo‘lining to‘rtinchi chizig‘ida turadi.
Metronom	(lot. metron – mezon, nomos – qonun) – musiqa sur‘atini o‘lchaydigan maxsus asbob.
Musiqa	(yun. musa) – turli tuman tovushlar bilan badiiy obraz yaratib beruvchi g‘oyaviy emotsional mazmunga ega bo‘lgan san‘at turi.
Naqorat	(نه قه رات) – o‘z, qaytarish.
Nota -	lotincha, italyanacha – belgi.
Notatsiya	lotincha yozish, belgilash.
Oktava	lotincha – sakkizinchi.
Rehertuar	Fran. repertoire - ro‘yxat.
Rehetitsiya	(lot. rehetio - qaytarish) - mashq, tayyorgarlik.
Rehriza	Fran. re‘rise – qaytarilish.
Royal	(fran. royal – qiroлга xos, qirolniki) – cholg‘u asbobi.
Garmoniya	(yunoncha harmonia – bog‘lanish, ohangdoshlik) – bir yo‘la eshitilgan bir necha tovushlarning o‘zaro bog‘lanishda kelishi.
Gimn	(yunoncha hymnos – tantanali qo‘shiq) – badiiy – ramziy ma‘noga ega asar, qo‘shiq. Gimnning turlari ko‘: Davlat Gimni, harbiy Gimn, biror tarixiy voqeaga, qahramonga xos Gimn...
Sinko’a	ital. yun. syunko‘e – qisqartirish.
So‘rano	(ital. so‘ra - yuqorida) – xotin – qizlarning yuqori ovozi.
Diahazon	(yunoncha diahason – mahammasidan) – ashulachi ovozi, cholg‘u asbobi, tovushqator, lad, kuy va boshqalarning tovush hajmi.
Takt	lot. taktus – tegish, ta‘sir etish.
Tembr	fran. timbre – qo‘ng‘iroq, tamg‘a, marka, ajratish belgisi, tovush tusi.
TeM’	ital. teM’o lot. teM’us – vaqt, sur‘at.
Tenor	(ital. tenor – ushlab turaman) – erkaklarning yuqori ovozi.
Ton	yun. tonos – zo‘r berish, kuchlanish, ta‘kidlash.
Tonika	ital. tonika – ta‘kidlash.

Unison	ital unison – bir xil sado, tovush.
Fermata	ital. fermata – to`xtash, toxtab turish.
Final	ital. finale – xotima, tugallanish.
Bastakor	(fors, tojikbasta – bog`lov, kor – ish, mashg`ulot) – monodiyauslubidaasarlaryaratuvchiiiodkor.
Vokaliz	(fran. vocalise – unli tovush) – ashulachilar so`zsiz aytadigan mashq yoki etyud.
Gamma	(gamma) – oktavadan kam bo`lmagan oraliqdagi tovushqatorini bir tekis ko`tarilishi yoki hasayishi.
Kahella	(italyancha cahella – kichik butxona) – hrofessional xor kollektivi. Kahella simfonik, xalq cholg`u asboblari orkestri yoki yolg`iz fortehiano jo`rligida musiqa asarlarini ijro etadi.
Koda	(italyancha coda so`zidan olingan bo`lib - dum) ayrim musiqa asarlarining oxirida keladigan qism.
KoM`ozitsiya	(lot. – tuzish, tashkil etish) – musiqa asarining ijodiy holati, tugallangan musiqa asari.
Konsert	italyancha concerto – musobaqalashaman.
Kulminatsiya	lotincha – cho`qqi. Kuyning eng yuqorigi nuqtasi, avji.
Kuhlet	(fran.couhlet - band) – bir necha bor qaytariladigan qo`shiqning bir band she`rda qaytarilishi.
Lad	turli balandlikda bo`lgan tovushlarning o`zaro aloqasi, barqaror tovushlarning bir tonikaga intilishi.
Duet	(nemischa Duett, lotincha duo – ikki) 1. Ikki ijrochidan tuzilgan ansambl. 2. Ikki
Interval	(lotincha intervallum - oraliq, masofa) – aniq balandlikka ega bo`lgan ikki tovushning balandlik bo`yicha oraliq`i. Interval tovushlar bir yo`la eshitilsa garmonik interval, birin – ketin eshitilsa melodik (kuysimon) interval deb ataladi. Asosiy intervallar – hrma, sekunda, tersiya, kvarta, kvinta, seksta, se`tima va oktavalaridaniborat. Bulardan tashqari qo`shma intervallar ham bor. Bular oktava orqali qo`shilgan – nona, detsima, undetsima, duodetsima, tertsdetsima, kvartdetsima va kvintdetsimalardan iborat.
Janr	Fransuzcha genre – tur, uslub) – musiqa asarlarining turlari. Asarning tuzilganishi, ijrochilarning tarkibi, tavsifi va boshqa holatlar bilan janrlar bir – biridan ajraladi va turlicha bo`ladi.
Jumla	(hredlojenie) – garmonik tugallanish (kadans) da bo`lgan kichik bir musiqa tuzilganmasi.
Jo`r ovoz, qo`shimcha ovoz	(hodgolosok) – xorda yakkaxon ovozning boshqa ovozlar bilan holifonik munosabatda bo`lishi.
Zatakt	to`la bo`lmagan boshlang`ich takt.. Musiqa asarining boshlanishi to`la bir takt hosil qilmasa – Zatakt deb ataladi. Zataktida notalar bir sanog`idan (kuchli hissadan) boshlanmay, ikkinchi yo uchinchi sanog`idan (kuchsiz hissadan) boshlanadi.
Imitatsiya	(lotincha immitatio – o`xshatish, ergashish) – musiqa asaridagi mavzu yoki uning bir qismi chalinganidan so`ng, buni boshqa

lug'aviyGLOSSARIY

Ariya: (Italiyancha aria - ashula) – ashula kabi kuychan, mukammallashgan va keng ko'lamli shaklga ega, odatda lirik va dramatik mazmunli tugallangan asar.

Borbad: Torli asbob bo'lib, qadim zamonlarda Markaziy Osiyo hududida qo'llanilgan

Basrakor : (Firs – toj. Basta – bog'lov, kor – ish, mashg'ulot) – monodiya uslubida asar (qo'shiq, ashula, cholg'u kuy) lar yaratuvchi ijodkor.

Kompozitor: ko'' ovozli musiqa yaratuvchisidir.

«Bahor» : 1957 yilda tashkil etilgan O'zbek Davlat xotin qizlar raqs ansambli.

Beshqarsak: Cholg'u asbobisiz cha'ak chalib ijro etiladigan davra qo'shig'i, o'yini.

Bilina: Rivoyat, doston. Qadimiy rus e'ik dostoni.

Bir ovozli musiqa: Monodiya tarzida rivojlanib fol'qlor (marosim, mehnat qo'shiqlari) hamda 'rofessional (maqom, mug'om) turlarini o'z ichiga olgan musiqa.

Bozgo'y: qaytariq, ma'lum bir kuy tarkibidagi muayyan bo'lakning har doim takrorlanib kelishi.

Bozinger: Buxoroda raqqos shu nom bilan yuritiladi.

Buzrug: (ulug', hurmat) – Shashmaqomdagi maqomlarning birinchisi.

A' kapella : Sozsiz, cholg'u jo'risiz, odatda xor tomonidan ijro etiladigan musiqiy asar.

Ansambl : Ansambl fransuzcha “Birgaliqda” degan ma'noni anglatadi. Voqal yoqi cholg'u musiqa.

Balet: Sintetik san'at turlaridan, sahnada qo'rsatiladigan badiiy asar musiqa va xoreografiya obrazlari bilan ifoda qilinadi.

Varatsiya: Musiqa asari mavzui qaysi yoqi jo'r qismining turlanishi va tez sur'atda jonli va yaqqa ijro etiladigan qlassiq raqs.

Opera vodevil: Musiqa jo'rligida ijro etiladigan engil hajviy asar.

Madhiya: Davlatning musiqiy ramzi bo'lib, badiiy ramziy ma'noga ega tantanali qo'shiq.

Marsh- rondo shaklidagi iqqi hisali qattiq va yumshoq zarbdan iborat ijro.(2/4 – o'lchvda bastalanadi)

Rekvium: Motam tavsifidagi xor asari bo'lib cherqovda vafot etgan kishi xotirasiga kuylanadigan asar

Divertisment: Ko'ngil ochish, ya'ni tinglash uchun yozilgan engil musiqa 'esasi.

Dirijyor : Musiqa asarini ijro etuvchi solist, xor, orqestr jamoalariga rahbarlik qiluvchi san'atkor.

Janr : Musiqa asarlarining turlari.

Zingsh'il : Nemis va Avstriya hajviy Operasi.

Mazurka: Uch hissali 'olyaq xalq raqsi.

Invensiya: 'olifonik 'esa.

Kantata : Yakka xonandalar, xor va orqestr uchun yozilgan yirik vokal simfonik musiqa janri.

Kvartet : 4 kishilik vokal yoqi cholg'u ansambli.

Opera: Musiqiy dramatik asar bo'lib, Operadan nutqning ma'lum bir qismi yoki deyarli hammasi kuylanadi.

Opera seriya:XVIII asr oxiri XIX asr boshlarida Italiyaga yuzaga kelgan afsonaviy yoqi qahramonliq janridagi Opera.

Opera buffa:XVIII asrda Italiyada 'aydo bo'lgan hajviy Opera.

Oratoriya: Kontatatga o'xshahs yaqqaxon ashulachilar, xor va simfonik orkestr uchun yozilgan ko'' qismli yirik asar.

Prelyudiya: Cholg'u ''esasi

Sonata: Kamer cholg'u musiqa janrlaridan.

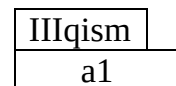
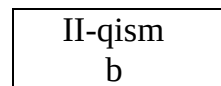
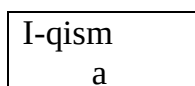
Simfoniya : Sonata shaqlida simfoniq orkestr uchun yaratilgan monumental va murakkab musiqa asari. Odatda 1 qismli va 4- qismli bo'ladi.

Fuga : 'olifoniq shaqlida tuzilgan musiqa asari.

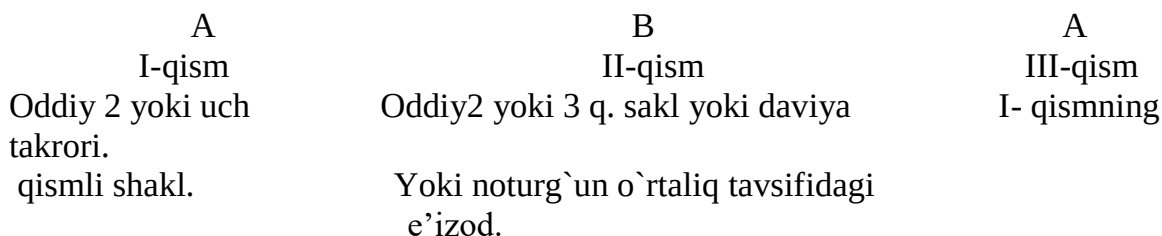
GOLOSARIY

1. Musiqa shakli deb musiqa asarining tuzilganishiga aytiladi.
2. Shakl barcha san`at turlariga xosdir.
3. Musiqa shakli boshqa san`at turlari shaklidan tinglab idrok etilishiga ko`ra va vaqt bilan bog`liqligiga ko`ra farq qiladi.
4. Musiqa asarlari yaxlit bir butun bo`lishi bilan bir vaqtda turli qismlarga ham bo`lingan bo`ladi.
5. Shaklning qismlari alohida qism, davriya, jumla, ibora yoki motiv kabi qismlarga bo`linadi.
6. Shaklda qismlar funksiyasi 6ta: Mavzuning bayoni, bog`lovchi qism (bog`lanma), O`rta qism, re`riza, muqaddima, koda.
7. Kuyni rivojlantirish prinsiplari 5ta: Takrorlash, O`zgartirilgan takrorlash, Rivojlov, Yasama kontrast, Chog`ishtirma kontrast.
8. Dastlabki yoki yangi tonallikdagi kadensiya bilan yakunlangan va nisbatan tugallangan musiqa fikri kadensiya deb ataladi.
9. Davriyaning ko`incha ikkita bo`ladigan asosiy yirik qismlari jumla deb ataladi.
10. Davriyaning tarkibiy qismlari Jumla, ibora motiv.
11. Ibora 2-3 taktli kichik tuzilganma bo`lib, u har qanday akkordda va har qanday basda tugashi mumkin.
12. Motiv Eng kam ma`noga ega bo`lib ,bitta asosiy aksent(urg`u) bilan birlashtirilgan tovushlarnig ritmik guruhi motiv deyiladi.
13. Submotiv-takt ning bo`laklaridan iborat eng kichik kuychan - ritmik guruh.
14. Bir tonallikda boshlanib, o`sha tonallikda tugagan davriya Bir tonallik davriya yoki yo`iq davriya deb ataladi.
15. Dastlabki tonallikda tugallanmagan davriyalar Modulyatsiyalovchi davriyalar deyiladi
16. Ikkita teng hajmdagi jumalardan tuzilgan davriyalar Kvadrat davriyalar deyiladi.
17. Jumalari teng bo`lmagan davriyalar Nokvadrat davriyalar deyiladi.
18. Ikki jumlali, uch jumlali va jumalarga bo`linmaydigan davriyalar bor.
19. Har bir jumlasida mustaqil davriya o`rnini bosa oluvchi davriyalar Murakkab davriyalar deyiladi.
20. Davriya mustaqil shakl sifatida kelgan asarlar Davriya shaklidagi asarlar deyiladi.
21. Biror bir tuzilganmaning uzunligini orttirish yo`li bilan qayta takrorlanishi Ichki kengayish deyiladi.
22. Har qanday musiqiy tuzilganmaga qo`shimcha tuzilganma qo`shish kadension to`ldirish deyiladi. U asosiy kadensiyaning ta`kidlash uchun qo`llanadi.
23. Biror bir material cho`ziminig qisqartirib takrorlanishi Qisqartirish deyiladi.
24. Vokal musiqasida davriya mustaqil shakl sifatida Band-naqorat (ku`letli) qo`shiqlarda qo`llanilgan.
25. Ikki davriyadan iborat bo`lgan shakl Oddiy ikki qismli shakl deyiladi.
26. Ikki qismli shaklning 1- qismi eks`ozitsion tavsifdagi davriyadan iborat bo`ladi

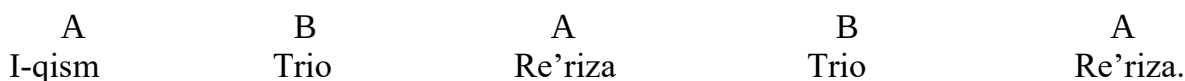
27. Ikkinchi qismning eng muhim belgisi-birinchi qismdagi mavzu materialining ikkinchi qism oxirida takrorlanishidir.
28. Oddiy ikki qismli shakl: Re'riza bilan kelgan ikki qismli shakl; Yaxlit holdagi ikki qismli shakl; va Re'rizasiz ikki qismli shakl kabi shakllarda bo'lishi mumkin.
29. Oddiy ikki qismli shaklning harfiy ifodalanishi – AB.
30. Birinchi qismi davriyadan iborat bo'lgan shakl Oddiy uch qismli shakl deb ataladi.
31. Oddiy uch qismli shaklning ikkinchi qismi davriya yoki o'rtaliq tavsifidagi tuzilganmadan iborat bo'ladi.
32. Oddiy uch qismli shaklning uchinchisi qismiko'rinchabirinchi qismning re'riza bo'lib keladi.
33. Oddiy uch qismli shaklning sxemasi

34. Oddiy uch qismli shaklning chekka qismlari o'xshash bo'ladi.
35. Oddiy uch q. shaklning garmoniyasi yo'riq, o'rta qismi esa modulyatsiyali bo'ladi.
36. Statik re'riza deb aynan notama-nota takrorlashga aytiladi.
37. Dinamik re'riza deb o'zgartirilgan takrorlashga aytiladi. Masalan, Re'rizani dinamizatsiyalash: Kyychan, garmonik, ritmik, fakturali yoki struktura (tuzilganish) jihatdan variatsiyalash (o'zgartirish).
38. Murakkab uch qismli shakl- Chekka qismlari mavzu jihatdan bir xil bo'lib, oddiy ikki yoki oddiy uch qismli shaklda bo'lgan, o'rta qismi esa turlicha tuzilganishda bo'lib, chekka qismlar bilan aniq kontrastlashgan shakl murakkab uch qismli shakl deyiladi.
39. Murakkab uch qismli shaklning sxemasi:

40. Murakkab uch qismli shaklning II-qismi oddiy ikki yoki uch qismli shakldan, ba'zan esa bir davriyali shakldan iborat bo'lsa u trio deb ataladi. Bunday shakl esa Trioli uch qismli shakl deyiladi.
41. Mur. Uch qismli shaklning III-qismi I-qismning aynan takroridan iborat bo'lsa, uni nota bilan yozib o'tirmasdan, Da Ca'o remarkasi bilan belgilab qo'yilishi ham mumkin.
42. Mur. Uch qismli shaklga ba'zan Muqaddima va koda ham qo'shilishi mumkin. Muqaddimaning ko'lami 1-2 taktdan to ancha rivojlangan tuzilgan malargacha borishi mumkin. Shuningdek, muqaddimalar re'riza oldidan ham kelishi mumkin.
43. Murakkab uch-besh qismli shakl sxemasi:

44. Ikki va uch qismli shakllar qo'llanadigan soha – asosan raqs musiqasi, shuningdek, qo'shiq, marsh va cholg'u musiqasi.
45. Variatsion shakl (mavzu va variatsiyalar) – Mavzuning dastlabki bayoni va uning o'zgartirilgan takrorlaridan (variatsiyalardan) iborat shakldir.
46. Variatsiyalar miqdori cheklanmagan. Variatsion shaklning sxemasi:

$$A+A_1+A_2+A_3+\dots\dots$$

47. Basso ostinato (qat'iy bas) – Bir kuy jumlasini ko'p marta takrorlashdan iborat bo'lgan bas.
Basso ostinato XVII – XVIII – asrlarda shakllandi va u 'assakal'ya va Chakona kabi raqslar bilan bog'liq.
47. Ornamental (qat'iy yoki klassik) variatsiya- variatsiyalarning turli mayda bezaklar bilan to'ldirilgan, lekin asosiy elementlarning o'zgarmagan holatda kelishi. U XVIII-asrning oxirlarida 'aydo bo'ldi.
48. Variatsiyalashning asosiy usullari quyidagilardan iborat:
Kuy (ba'zan bas)ga figuratsiya jihatdan qayta ishlov berish,
Jo'r tovushlarni garmonik figuratsiyalash,
Lad-tonallak kontrasti,
Sur'atlar kontrasti, Oxirgi(final) variatsiyaning yakunlovchi tavsifga ega bo'lishi,
Ba'zan kodalarning kiritilishi.
49. Erkin variatsiyalar – Ritmik, metr, sur'at yoki lad (tonallik) jihatdan o'zgarib keluvchi variatsiyalar erkin variatsiyalar deb ataladi. Bu XIX – asrda shakllangan.
50. M.Glinka yaratgan So'rano ostinato – O'zgarmas kuy bilan keladigan variatsion shakl.
51. Qo'shaloq variatsiyalar – ikki mavzudan iborat bo'lgan variatsiyalar. Bunda dastlab har ikkala mavzu bayon etiladi, so'ngra ularning har biriga alohida ishlangan variatsiyalar navbatma-navbat keladi.
52. Rondo shakli – Bitta mavzu kamida 3marta o'tkazilib, ularning takrori orasiga boshqa yangi mazmundagi qismlar kiritib boriladigan shakl. Rondo shaklining sxemasi:

$$A+B+A+C+A+\dots\dots$$

- Rondo shakli re'rizalilik 'rinsi'ga asoslangan. U naqorotli xorovod qo'shiqlaridan kelib chiqqan.
- Rondo so'zi "davra" (xorovod) ma'nosini anglatadi.
- Rondodagi takrorlanib turadigan mavzu bosh 'artiya deb ataladi (sxemadagi A). Bosh 'artiyalar orasiga joylashgan qismlar Lavha yoki e'izod deb ataladi (sxemadagi B va C).
52. Eskicha rondo – XVIII-asrning 1-yarmidagi fransuz musiqasiga tegishli bo'lib, uning barcha qismlari qisqa-qisqa bo'ladi.
 53. Yetuk klassitsizm rondosi (yoki klassik yoki oddiy rondo) – Qismlari kengaytirilgan va asosiy qismlar orasiga bog'lovchi qismlar kiritilgan rondo shakli. Bunday rondoning bosh 'artiyasi dastlab bir davriyadan iborat bo'lib, keyinchalik 2 yoki 3 qismli shaklda yaratilgan.
 46. Tabiiy minor gammasi qanday tartibda tuzilganadi?
 47. Minor ladining turg'un 'og'onalari qanday akkordni hosil qiladi?
 48. Diezli va bemolli minor tonalliklari qanday tartib bo'yicha joylashadilar?
 49. Minor tonalliklarida oxirgi diez belgisi qaysi 'og'onaga to'g'ri keladi?

50. Minor tonalliklarida oxirgi bemol belgisi qaysi ‘og’onaga to’g’ri keladi?

АФРОДИТ ОРОЛИ (симфоник поэма)

72 *Meno mosso*
I Solo *C. Варелас*

Ob *P*

V-le *mf*

Ob *Con sord*

Cor F *mf*

V-le

V-c

Cor F

V-c

YORQIN BAYRAM . R,Korsakov

taktlanadigan harakat bilan, ya'ni olib qo'yish usuli bilan taktlanadi.

20. TAKT HISSASI YOKI UNING QISMINI EGALLOVCHI FERMATA

Bu fermatalar, odatda, taktlanmaydi. Dirijor pauza uzunligiga bog'liq to'xtashdan keyin ijroni davom ettirishga o'tish uchun auftakt qo'llaydi. Agar fermata butun asar yoki uning qismi oxirida turgan bo'lsa u xuddi shu tarzda bajariladi.

21. TAKT CHIZIG'IDAGI FERMATA

Takt chizig'idagi fermatalar XIX asr oxirida paydo bo'lgan maxsus usuldir. Musiqa takt chizig'igacha davom etsa va undan so'ng yana yangrasa, takt chizig'idagi fermata avvalgi taktdagi so'nggi zarb yakunlanganidan keyin qo'l harakati to'xtalishini talab qiladi. Shundan so'nggina keyingi taktda auftakt berish mumkin bo'ladi. Bunday fermataning davomiyligi musiqa sur'ati, xarakteri, avvalgi va keyingi ijro o'rtasidagi ziddiyatga bog'liq.

Д. ШОСТАКОВИЧ (Квартет № 6)

133 *Lento*

133 *Lento*

134

135

136

137

138

139

140

141

142

§ 3. Модуляция (№ 134—142)

М. ГЛИНКА (Колыбельная)

134 *Moderato*

134 *Moderato*

135

136

137

138

139

140

141

142

М. ГЛИНКА («Иван Сусанин»)

135 *Maestoso*

135 *Maestoso*

136

137

138

139

140

141

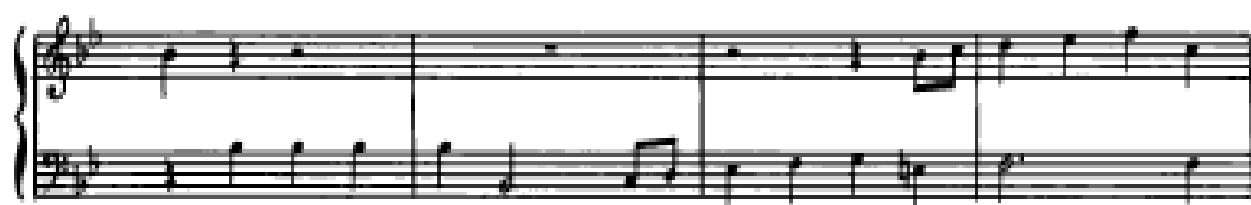
142

Andante

130

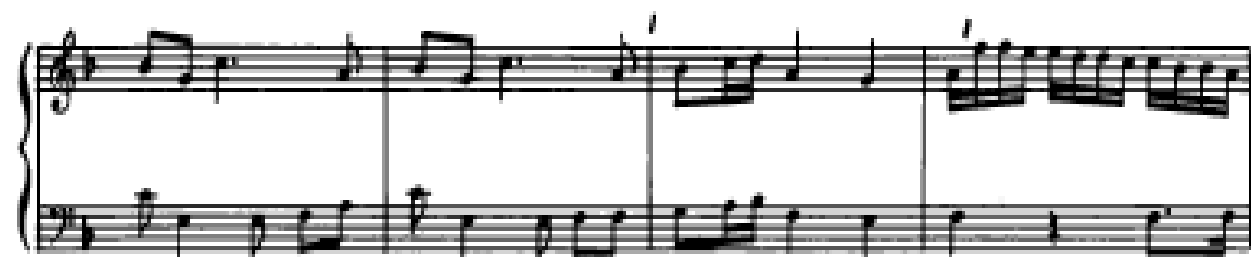
Allegro assai

131

В. А. МОЦАРТ («Дон-Жуан»)

Andante

Moderato (♩ = 120)

Д. ШОСТАКОВИЧ (Фуга)

198

pp legato sempre

Adagio (♩ = 80)

Д. ШОСТАКОВИЧ (Фуга)

199

pp legato

230 *Moderato*

231 *Andante con moto*

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YHATI

1. Kitob, monografiya va to'plamlar

- 1.1. Karimov I.A. O'zbekiston XXI asrga intilmoqda. - T.: O'zbekiston, 1999.- 230 b.
- 1.2. Abdullayev R.S. Obradovaya muzyka narodov Sentralnoy Azii. - T.: Fan, 1994.- 135 s.
- 1.3. Ayniy S. Buxoro tarixi. D.: Irfon, 1990.- 335 b.
- 1.4. Amir Temurtuzuklari. Forschadan A. Sog'uniyva X. Karomatov tarjimasi.- T.: G'afur G'ulom nomidagi nashriyot, 1991.- 104 b.
- 1.5. Ahmedov B. Amir Temur.- T.: Abdulla Qodiriy nomidagi xalq merosi nashriyoti, 1995.- 595 b.
- 1.6. Amir Temur o'gitlari.- T.: Navro'z, 1992.- 104 b.
- 1.7. Amir Temur jahon tarixida. H. Karomatov rahbarligida qayta ishlangan ikkinchi nashri.- T.: Sharq, 2001.- 295 b.
- 1.8. Bog'olyubov V.M. Ichkikasalliklar.- M.: Meditsina, 1993.- 361 b.
- 1.9. Buxoro – Sharq durdonasi.- T.: Sharq, 1997.- 164 b.
- 1.10. Vamberi X. Buxoro yoxud Mavorounnahr tarixi.- T.: G'afur G'ulom nomidagi adabiyot va san'at nashriyoti, 1990.- 96 b.
- 1.11. Ikromov I. Doyra darsligi.- T.: O'qituvchi, 1997.- 148 b.
- 1.12. Karimov B. Falsafa va z matnlari.- T.: Fan, 1995.- 239 b.
- 1.13. Lyusen Keren. Amir Temur saltanati.- T.: Ma'naviyat, 1999.- 98 b.
- 1.14. Muqimov K. Muzykalnye instrumenty usta-Karamat.- Buxoro: Buxarskiy sentr informatsii i kultury, 1999. – 42 s.
- 1.15. Nazarov A. Forobiy va Ibn Sino. Ritmika xususida.- T.: G'afur G'ulom nomidagi adabiyot va san'at nashriyoti, 1995.- 123 b.
- 1.16. Ne'matov N. Davlati Samoniyon.- D.: Irfon, 1989.- 297 s.
- 1.17. Olimxon A.S. Buxoro xalqining hasrati tarixi.- T.: Fan.- 1991.- 44 b.
- 1.18. Rasultoyev J.K. O'zbek dutor ijrochiligi.- T.: O'qituvchi.- 1997. – 112 b.
- 1.19. Istoriya muziki Sredney Azii i Kazaxstana. Kollektiv: Solomonova T i drugiye.- M.: Muzyka, 1995.- 331 s.
- 1.20. Uvatov U. Sohibqiron arab muarrixlari nigohida.- T.: Sharq, 1997.- 160 b.
- 1.21. O'zbekiston xalqlari tarixi.- T.: Fan, 1992.- 1-jild. –255 b.

2. Maqolalar va tezislar

- 2.1. Amir Temur va temuriylar davrida madaniyat va san'at.- T.: G'afur G'ulom nomidagi adabiyot va san'at nashriyoti, 1996.- 88 b.
- 2.2. Borbad. Xudojestvenno'e traditsii Narodov Sentralnoy i Peredney Azii.- D.: Donish, 1990.- s 44-48.
- 2.3. Muqimov K. Xalq sevgan usta.- Buxoro: Romitan nashriyoti, 1994.- 39 b.
- 2.4. Mahkam Mahmud. Mironshoh saroyida musiqa bazmi // J. Guliston.- 1999.- №5.
- 2.5. Nazarov A. Temuriylar davri harbiy musiqasi bazmi // J. Guliston.- 1997.- №4.
- 2.6. Rasultoyev J.K. Sozandalik san'ati // O'zbekiston san'ati.- T.: Sharq.- 2001.- 119-122 b.
- 2.7. Rasultoyev J.K. O'zbek cholg'ulari // J Guliston.- 1999.- №4.- 10-11 b.
- 2.8. Rasultoyev J.K. Xalq cholg'ulari nomlari etimologiyasi // J. Til va adabiyot ta'limi.- 1999.- №4.- 28-32 b.
- 2.9. Rasultoyev J.K. Cholg'u sozlar tasnifi // J. Guliston.- 2001.- 20-21 b.
- 2.10. Rahimova Z. Hilpirragan bayroqlar ostida (Amir Temur va Temuriylar davri jangovar bayroqlari tarixi) // J. SAN'AT.- Toshkent, 2004. №3-4. 25-b.

- 2.11. Saidiy S.B. Abdurauf Fitrat va usul ta'limoti //Ta'lim islohoti va uni takomillashtirishning ayrim muammolari. Ilmiy to'plam..– T.: Ma'naviyat.- 1999.- 235-237 b.
- 2.12. Saidiy S.B. Nog'ora va doyra cholg'ulari xususida // J. Mahorat ko'zgusi.- Buxoro.- 2001.- №1.- 60-63 b.
- 2.13. Saidiy S.B Buxoroyi-Sharif cholg'u sozgarlari // J. Mahorat ko'zgusi.- Buxoro.- 2002.- № 3-4. -57- 59 b.
- 2.14. Saidiy S.B. Музыкално-историческое наследие Средней Азии [На примере узбеков и таджиков] // J. Pedagogik mahorat.- 2002.- №4.- 80-84 b.
- 2.15. Saidiy S.B. Zardushtiy va buddaviylar davri musiqa san'ati //J. Moziydan sado.- T.- 2003.- №№ 3-4.- 28-29 b. 74-77 b.
- 2.16. Saidiy S.B. Fitratning ta'limot usuli // J. Tafakkur.- T.-2004.- №1.- 123-124 b.
- 2.17. Saidiy S.B. Amir Temur davri Samarqand cholg'ulari. //J.SAN'AT, - Toshkent, 2004. №3-4. 28 b.
- 2.18. Saidiy S.B. Temuriylar davri cholg'ulari. //J. MOZIYDANSADO, - Toshkent, 2004. №4(24). 26-27 b.
- 2.19. Saidiy S.B. Sharq mo'jizasi. YANGI AVLOD. //Navoiy viloyat o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi boshqarmasi gazetasi. 2005. №3(46). 12 b.
- 2.20. Panjiyev Q. Doyra badashlari. (Sherobot musiqiy folklor ekspeditsiyasi) //J. Moziydan sado.- T.- 2003.- №№ 3-4.- 74-77 b.

3. Qo'lyozma va arxiv materiallari

- 3.1. Belyayev V.M. Ritmika uzbekskoy narodnoy muzyki. Toshkent san'at instituti kutubxonasi qo'lyozma, inv. № 16. – 99 s.
- 3.2. Jomiy Abdurahmon. Musiqa haqida risola. Tojik tilidan tarjima qiluvchi Boldirov A.N. Belyayev V.M. tahriri.- Toshkent San'atshunoslik ilmiy-tadqiqot instituti.- 1-qo'lyozma.- inv. №63.

4. Avtoreferat va dissertatsiyalar

- 4.1. Nazarov A.F. Mumtoz iqo' nazariyasi. San'atshunoslik fanlari doktori ilmiy darajasiga da'vogar dissertatsiyasi.- Toshkent.- 1996.
- 4.2. Xudoyberdiyev S. Функциональные особенности традиционного дуэта в музыкальной системе таджиков и узбеков. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата искусствоведения.- Tashkent.- 1994.

5. Foto illyustratsiyalar

- 5.1. Udnavez ayol. Er.avvalgi I asr. Xalchayon. Toshkent. San'at instituti.
- 5.2. Doyrachi ayol. Terrakota. Er. avv. 2 ming yil. Summer Filadelfiya. Tarixiy muzey.
- 5.3. Niso. Parfiyalik riton. Er.avv. II asr. A.S.Pushkin nomli Davlat san'at muzeyi [ayollar milliy cholg'u ansambli].
- 5.4. Parfiyalik ritonlardan nusxa [ayollar milliy cholg'u ansambli].
- 5.5. (5.6, 5.7.) Qo'ng'iroqchalardan iborat bosh kiyim va kepchik chalayotgan ayol. V-VII asr. Afrosiyob. Samarqand muzeyi.
- 5.8. Cholg'uchi ayollar ansambli. II asr.ayritom frizi.
- 5.9. Doulnavez ayol. Ayritom frizi. II asr.
- 5.10. Tablak xunji chalayotgan qiz. Ayritom. II asr.
- 5.11. Kumush la'lida tasvirlangan tablak, nog'ora va shoxfar chalayotgan turli ijro dramaturgiyasi. Sug'diyona. VII asr.

- 5.12. (5.13., 5.14.) Tillo va mis buyumlardan yasalgan turli shaklli qo'ng'iroqlar, g'o'llachalar va g'ul-g'ullar. II-III asr. Mari. Turkmaniston Respublikasi FA. Tarix va arxeologiya instituti.
- 5.15. (5.16.) Buxoro-Ark tashqi va ichki nog'oraxonasi.
- 5.17. Milliy qo'sh-nog'oralar. XX asr.
- 5.18. (5.19.) Katta harbiy qo'sh-nog'oralar [Al-tabr] XVIII-XIX asr. Buxoro Registon qal'asi muzeyi.
- 5.20. Doyralarda tasvirlangan milliy miniatyuralar va tablak cholg'usi. XX-XXI asr. Buxoro. Ark.
- 5.21. Tablak xunji. XX asr. Buxoro. Toqi-telpak furushon.
- 5.22. Katta harbiy saroy rez-nog'orasi. XVIII asr. [tartiblarda ijro etilgan]. Ark muzeyi.
- 5.23. G'o'llachalar va turli rangli tosh buyumlar o'rnatilgan harbiy bosh kiyim. Buxoro. Toqi-telpak furushon. XVIII asr.
- 5.24. Buxoro amirining ayollar doyrasi. XVIII asr. Ark muzeyi.
- 5.25. Hind Tabla-bas va Tabla usul cholg'usi. XX asr.
- 5.26. Qo'g'irchoqbozlar ansambli. XIX asr oxiri. Buxoro san'at muzeyi.
- 5.27. Ichkaridagi musiqa va raqs. XIX asr boshi.
- 5.28. Buxoro [zindon oldi] bozori yonidagi ansambl. XIX asr oxiri.
- 5.29. Tanburchi hofiz va doyrachi. XX asr boshlarida.
- 5.30. Qizil armiya. Urma va puflama cholg'ular orkestri. XX asr boshi.
- 5.31. Buxoro zindon maydoni oldida. Jazolash tadbirida ishtirok etayotgan saroy nog'orachilar ansambli. XIX asr oxiri.
- 5.32. Buxoro amirligi harbiy orkestri. XIX asr oxiri.
- 5.33. Buxoro amirining jangovar fillari [fillar ustida harbiy ansambl]. XX asr boshi. Shashmaqomchilar. Buxoro eski ustozlari. XX asr boshi.